Jean Comby
Să citim
ISTORIA BISERICII
Vol. 1 – de la origini până în secolul al XV-lea
Traducere din limba franceză de Mihaela Voicu
Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Bucureşti *r\r\r*!
Titlul original:
Pour lire L'HISTOIRE DE L'ÉGLISE
TOME I – des origines au XVe siècle
Tehnoredactare: Dionisie Şinca
Tiparul: TIPO-CAR Produserv srl – Tel. /Fax: 01/430 15 03
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
COMBY, JEAN
Să citim ISTORIA BISERICII / Jean Comby;
trad. din lb. franceză de Mihaela Voicu.
— Bucureşti;
Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de Bucureşti, 1999
2 voi; 25 cm.
Titlul original (fr.): Pour lire L'HISTOIRE DE L'ÉGLISE
ISBN 973 – 9386 – 13-X
Voi. 1 – de la origini până în secolul al XV-lea – 1999 – 170 p.
ISBN 973 – 9386 – 14 – 8
I. Voicu, Mihaela (trad.)
28 (091)
ISBN: 973 – 9386 – 13-X

UN GHID PENTRU A
PARCURGE ISTORIA
BISERICII

«Iisus mântuieşte»

Am fost cu toţii izbiţi cândva de conţinutul inscripţiilor ce străjuiesc anumite drumuri:

«Iisus mântuieşte!» sau de etichetele ce proclamă «Iisus este viu!», «Iisus te iubeşte». Suntem mereu întrucâtva fascinaţi de manifestarea brutală a lui Dumnezeu şi a lui Cristos în viaţa cuiva: «Dumnezeu există, l-am întâlnit» afirma titlul unei lucrări ce **s**-a bucurat de succes la vremea ei…

«Iisus Cristos răspândit şi comunicat»

Dar de ce putem vorbi astăzi despre Iisus? Pentru că numele său ne-a fost transmis de generaţii care s-au succedat de douăzeci de veacuri. Nu este vorba doar de transmiterea unei cărţi scrise, apoi tipărite, ci ea se înfăptuieşte în comunitatea celor ce au auzit chemarea lui

Dumnezeu proclamată de Iisus, adică în Biserica despre care Bossuet spunea că este «Iisus

Cristos răspândit şi comunicat». De aceea nu-l întâlnim pe Iisus aderând la formula unui crez demult fixat sau făcând un salt înapoi peste douăzeci de veacuri. Dar îl întâlnim în ţesătura vieţii noastre de astăzi, aşa cum a fost el «răspândit şi comunicat» în ţesătura existenţei înaintaşilor noştri. Mai mult decât formulele, evenimentele şi persoanele sunt purtătoare de credinţă. Şi de aceea, aceste evenimente şi persoane ne trezesc şi azi interesul.

Evanghelie şi culturi

După douăzeci de veacuri, poate ne întrebăm care este chipul lui Iisus pe care îl «atingem».

Mesajul evanghelic a fost proclamat pentru prima dată sub domnia împăratului Tiberiu într-o provincie îndepărtată a Imperiului Roman, Palestina. Iisus şi ucenicii săi s-au exprimat prin intermediul culturii biblice. Între timp, mesajul a cuprins toate ţărmurile Mediteranei, apoi lumea întreagă. Fără încetare a trebuit să fie exprimat în alte limbi, în cadrul altor culturi, altor filosofii. Cei care l-au primit erau agricultori, orăşeni, nomazi… Schimbând cadrul cultural, mesajul rămâne oare credincios proclamării iniţiale? N-a fost cumva denaturat, trădat, aşa cum par să dea de înţeles diversele «tradiţionalisme» ce consideră evoluţia drept deviere şi se revendică de la o fidelitate faţă de trecut pe care alţii o numesc fixism?

Când mesajul s-a exprimat timp îndelungat în cadrul unei culturi, ce transmit purtătorii lui? Numai Evanghelia sau mesajul împreună cu suportul său cultural? «Civilizaţia creştină», răspândită în lumea întreagă începând din secolul al XVI-lea, a distrus uneori sau a destructurat vechile culturi ale popoarelor pe care le întâlnise. Uneori mesajul evanghelic a fost refuzat ca punând în cauză temeiurile unei civilizaţii. Se ştie prea bine că cucerirea Americii de către spanioli şi predicarea creştinismului în Lumea Nouă au coincis cu prăbuşirea vechilor culturi precolumbiene, a aztecilor sau a incaşilor. Respingerea creştinismului de către Japonia sau

China a putut fi considerată ca voinţă de autoapărare împotriva unui agent distrugător.

(1) Biserica, o bătrână doamnă ce întinereşte

Hermas, care scrie în prima parte a secolului al II-lea, este preocupat de problemele

Bisericii din timpul său, mai cu seamă de pocăinţă. În viziunile pe care le descrie, un înger care ia chipul unui tânăr păstor răspunde la întrebările sale. Bătrâneţea Bisericii înseamnă mai întâi vechimea ei în planul lui Dumnezeu, dar şi indolenţa şi păcatele creştinilor care au făc**ut**-o să-şi piardă puterea şi bucuria.

*Şi a venit o femeie bătrână în haine strălucitoare, ţinând o carte în mână, **s**-a aşezat singură de-o parte şi mi-a dat bineţe*: «*Bună ziua, Hermas*». *Iar eu, întristat, cu ochii plini de lacrimi, i-am spus*: «*Bună ziua, doamnă*» […]

— «*Cine este*», *l-am întrebat pe tânăr*.

— «*Biserica*», *mi-a răspuns*. *L-am întrebat din nou*: «*Şi de ce e atât de bătrână*?»

— «*Pentru că*», *mi-a răspuns*, «*a fost creată înainte de toate*. *Iată de ce este atât de înaintată în vârstă*; *prin ea a fost alcătuită lumea*». […]

În cea dintâi viziune o văzusem împovărată de ani şi aşezată pe un jilţ. *În următoarea*, *avea o înfăţişare mai tânără*, *dar trupul şi părul trădau vârsta înaintată*; *şi-mi vorbea*, *stând în picioare*; *era mai veselă ca înainte*. *În cea de-a treia viziune*, *era cu totul tânără şi foarte frumoasă*: *doar părul era al unei femei bătrâne*; **s**-*a bucurat mult şi era aşezată pe o bancă*. […] «*De ce în cea dintâi viziune*, *spuse tânărul*, *femeia ţi-a apărut împovărată de ani şi aşezată **într**-un jilţ*? *Pentru că duhul vostru era bătrân*, *ofilit şi fără vlagă*, *din pricina slăbiciunii şi a îndoielilor voastre* […]. *În cea de-a doua viziune ai văz**ut**-o stând în picioare*, *mai tânără şi mai veselă ca înainte*, *dar având trupul şi părul unei femei în vârstă* […]. *Domnul **s**-a îndurat de voi*. *V-a întinerit duhul*; *v-aţi scuturat de slăbiciune şi v-aţi recăpătat puterea şi aţi fost întăriţi în credinţă* […]. *În cea de-a treia viziune, ai văz**ut**-o mai tânără, frumoasă, bucuroasă, cu chip fermecător*

[…]. *Cei ce vor face pocăinţă vor fi pe deplin înnoiţi şi întăriţi* […]».

Hermas, *Păstorul* 2, 2; 8, 1; 18, 3 – 4;

20, 21. Sources chrétiennes, vol. 53.

Evanghelie şi instituţie

Şi dificultăţile nu se opresc aici. Viaţa creştină nu se limitează la luminarea lăuntrică a indivizilor. Esenţială este mărturia, dar presupune obligatoriu o învăţătură şi organizarea unei instituţii de primire şi de transmitere a acesteia. Dar orice instituţie produce o putere şi puterile se aseamănă. Biserica ce-l proclamă pe Iisus prin cuvânt şi sacramente are mereu tendinţa de a se organiza ca instituţie politico-socială şi de a lua drept model societăţile ce o înconjoară.

Atunci creştinii se întreabă: «Oare nu ne-am îndepărtat de Iisus şi de Evanghelia sa? Biserica nu trebuie oare să se purifice?» Astfel s-au născut, de-a lungul veacurilor, mişcările de întoarcere la Evanghelie care au condus adesea la sciziuni în sânul Bisericii. În Evul Mediu, Pierre Valdo din Lyon şi Francisc din Assisi sunt mânaţi la început de aceeaşi inspiraţie. În secolul al XVI-lea se produce marea ruptură a Reformei: Luther se ridică împotriva Romei în numele

Evangheliei, la fel ca mulţi alţii după el.

Istoria, la ce bun?

Parcurgând aceste douăzeci de veacuri de istorie a Bisericii, încercăm să răspundem tuturor întrebărilor pe care ni le punem asupra modului în care Iisus a ajuns până la noi.

Odinioară se vorbea mult de «lecţia istoriei». Astăzi am devenit mai neîncrezători: atâtea orori au fost justificate în numele unor pretinse drepturi istorice! Istoria nu se repetă.

«Nu te poţi scălda de două ori în aceeaşi apă a fluviului», spunea un filosof antic. Nu vom căuta în istoria Bisericii reţete ce se pot aplica automat… (1) Dar ea se aseamănă întrucâtva cu comoara în care cărturarul împărăţiei află neîncetat lucruri vechi şi lucruri noi.

Dacă mai mulţi avem acelaşi prieten, descoperim în el aspecte diferite, conform propriului nostru caracter. La fel, în cursul veacurilor, creştinii au avut o experienţă multiplă asupra lui

Iisus. Istoria Bisericii ne ajută s-o împărtăşim, lărgind totodată propria noastră experienţă ce va fi întotdeauna limitată. Ea ne permite să descoperim în existenţa noastră creştină de azi contribuţiile succesive ale diferitelor epoci (2). Orice moştenire merită respect, dar în acelaşi timp trebuie s-o primim sub beneficiu de inventar.

Pe parcursul istoriei descoperim modul în care Evanghelia evaluează comportamentul creştinilor în trecut şi în prezent. Pot explica naşterea Inchiziţiei şi afirma totodată că această instituţie este potrivnică spiritului evanghelic, chiar dacă nu ştiu cum m-aş fi

comportat în secolul al XIII-lea.

Diferitele epoci au exprimat mesajul creştin în propriul lor limbaj. Trebuie să-l găsim pe acela al timpului nostru. Limbaje străvechi s-au integrat în crezul nostru. S-ar cuveni să încercăm să le retraducem? împrejurările în care ne aflăm sunt radical noi faţă de trecut.

O întrebare ni se iveşte mereu pe buze: în ce constă faptul de a fi creştin? A şti cum era să fii creştin în primele veacuri, în Evul Mediu şi în secolul al XIX-lea ne poate oferi un răspuns parţial. Prin acest parcurs, apreciem moştenirea trecutului la justa sa valoare şi uneori o vom relativiza. Vom reuşi astfel să dedramatizăm unele crize actuale. Vom descoperi bogăţii nebănuite, ceea ce ne va stimula poate imaginaţia.

*Cifrele groase din paranteze trimit la textele corespunzăt*oare *încadrate*.

II

(2) Conţinutul unei istorii a Bisericii

Eusebiu, episcop de Cezareea în Palestina (născut în jurul anului 263, mort către 340), este considerat ca «părinte al istoriei Bisericii». În a sa *Istorie ecleziastică*, ne transmite o mulţime de documente din primele veacuri care, fără el, ar fi fost pierdute. Eusebiu ne face cunoscute obiectivele pe care şi le-a propus când şi-a scris opera. Aşteptăm astăzi acelaşi lucru de la istoria Bisericii?

Succesiunea sfinţilor apostoli, precum şi timpul scurs din zilele Domnului nostru şi până azi; toate faptele mari care, după cât se spune, au fost înfăptuite de-a lungul istoriei ecleziastice;

toate personalităţile acestei istorii care au prezidat în chip admirabil comunităţile cele mai ilustre; cei care, în fiecare generaţie, au fost, prin cuvânt şi prin scrieri, trimişii cuvântului dumnezeiesc; numele, statutul, epoca celor care, amăgiţi de farmecul noutăţii, împinşi la limita rătăcirii, s-au făcut crainicii şi purtătorii unei învăţături mincinoase şi care, aidoma lupilor hrăpăreţi, au distrus cu cruzime turma lui

Cristos; apoi, nenorocirile abătute asupra evreilor după ce au uneltit împotriva Mântuitorului nostru; felul, importanţa, timpul luptelor purtater de păgâni împotriva cuvântului dumnezeiesc; oamenii de seamă care, după împrejurări, au înfruntat pentru el lupte cu vărsare de sânge şi chinuri; precum şi mărturiile primite în zilele noastre despre bunăvoinţa plină

de îndurare a Mântuitorului nostru, iată ce am vrut să aştern în scris.

N-am să încep altfel decât cu întruparea

Mântuitorului şi Domnuluinostrulsus, Cristosul lui Dumnezeu.

Dar subiectul cere îngăduinţă faţă de mine din partea oamenilor binevoitori şi mărturisesc că îmi este peste puteri să-mi ţin făgăduinţa pe deplin şi în chip desăvârşit. Sunt într-adevăr primul care se încumetă la o astfel de lucrare, păşind, ca să spun aşa, pe un drum pustiu şi neumblat.

Eusebiu de Cezareea, *Istoria ecleziastică*.

I, cap. 1, Sources chrétiennes, vol. 31.

GHID DE LECTURĂ

ŞI DE LUCRU

Vom parcurge în acest volum cincisprezece secole de istorie a Bisericii, rată, în preambul, direcţiile mari ale demersului istoric şi ale metodei pe care le vom urma.

Istoria Bisericii, istoria oamenilor

Nu putem despărţi istoria Bisericii de istoria generală a omenirii. Vom evoca aşadar lumea în care trăiesc creştinii, vom aminti evenimente politice, sociale, economice care au determinat viaţa Bisericii. Totuşi, această modestă carte nu se înfăţişează ca o istorie universală.

Cunoştinţele dumneavoastră de istorie din şcoala primară sau secundară vor fi de mare folos.

La fel cunoştinţele de geografie. Este bine să vizualizăm istoria, etapele expansiunii creştine, să putem situa oraşe, regiuni, imperii… să evaluăm distanţele **într-**o vreme în care transporturile se făceau încet şi cu multe primejdii. Cartea cuprinde câteva hărţi, dar nu pregetaţi să răsfoiţi un atlas.

Urmele trecutului

Istoria reînvie trecutul pornind de la urmele pe care ni le-a lăsat. Pentru istoria religioasă, acestea pot fi edificii, baptisterii, biserici, opere de artă, statui, fresce. Săpăturile arheologice ne oferă mereu noi surprize. Folosim încă acele edificii, iar turismul ne ajută să le cunoaştem în număr mare. Sunt nenumărate albumele fotografice ce înfăţişează arta, edificiile şi aşezările religioase.

Mărturiile scrise

Cu toate acestea, în ciuda importanţei arheologiei şi a artei,

primele documente pentru istoric rămân izvoarele scrise, textele. Cele două volume precedente ale colecţiei aveau ca referinţă Biblia, ce cuprinde toate textele din Vechiul şi Noul Testament. Pentru istoria Bisericii, nu se poate însă pune problema de a trimite la un singur volum, oricât de gros, de texte istorice, chiar dacă există câteva culegeri din acestea. Nu aveţi nici răgazul de a consulta o mulţime de scrieri. De aceea, acest volum va acorda un loc la fel de important textelor din trecut ca şi prezentării propriu-zise a evenimentelor. Nu este posibil să oferim toate textele care permit cunoaşterea unui eveniment. Va fi vorba aşadar de o alegere limitată, care ar putea fi diferită de cea propusă de alt autor.

Lectura şi studiul textelor

Vă puteţi raporta la paginile 12 – 16 din *să citim Vechiul Testament*, deoarece un text biblic este un text istoric.

Să amintim aici câteva reguli de lectură. Nu este vorba despre un tratat complet asupra metodei istorice, nici de o grilă ce ar trebui urmată punct cu punct pentru fiecare din textele propuse.

O parte din**tr-**un ansamblu

O scrisoare, o inscripţie alcătuiesc un tot şi îşi sunt suficiente. Dar, în general, textul propus reprezintă un extras din**tr-**o operă mai mult sau mai puţin amplă. Nu reflectă aşadar, în mod obligatoriu, întreg conţinutul acesteia. Având referinţa, se poate recurge la lucrarea completă, se poate vedea ce precede şi ce urmează. Nu vă aruncaţi în lecturi nebuneşti, dar nici nu şovăiţi, dacă e cazul, să mergeţi mai departe îndemnaţi de curiozitate!

A înţelege

La o primă lectură, trebuie să ne străduim să înţelegem toate cuvintele textului. Trebuie reperate personajele, locurile evocate. Firește, în situaţii speciale, notele vor oferi lămuririle necesare.

Traducere, trădare?

Cel mai adesea aceste texte sunt traduceri. Ştiţi deja că există mai multe traduceri ale

Bibliei şi că pot exista divergenţe importante între un traducător şi altul în anumite situaţii delicate. Şi în cazul istoriei, alegerea traducerii poate fi importantă. Bunăoară, în Noul Testament, *episcopos* şi *presbyteros* se traduc prin «episcop» şi «prezbiter». În secolul al III-lea, aceşti termeni sunt redaţi prin «episcop» şi «preot», deoarece corespund aproximativ cu ceea ce se înţelege astăzi prin

preot sau episcop. Pentru secolul al II-lea traducătorul ezită, căci aceste slujiri au evoluat faţă de Noul Testament, fără să fi fost însă fixate aşa cum vor fi mai târziu.

Genuri literare

Este important să luăm în considerare genul literar căruia îi aparţine documentul. Aceasta ne îngăduie să înţelegem ce informaţii ne poate furniza. Un raport de poliţie este altceva decât o predică, o corespondenţă privată nu-i totuna cu un text juridic…

Informaţii neaşteptate

Un text nu furnizează numai informaţiile pe care autorul vrea în mod explicit să ni le comunice. Indirect, ne poate da şi altele, cu atât mai sigure şi mai preţioase. Scrii**ndu-**i lui

Traian, Pliniu era interesat în primul rând să menţină ordinea şi să nu piardă bunăvoinţa împăratului. Dar, prin aceasta, ne dă cele mai vechi informaţii pe care le avem asupra comunităţilor creştine din nordul Asiei Mici.

Unde este adevărul?

În faţa oricărui text suntem îndreptăţiţi să ne punem întrebarea: autorul spune adevărul?

Oare nu se înşală? Oare nu vrea să ne inducă în eroare? Este evident că în majoritatea cazurilor nu se poate răspunde pur şi simplu prin da sau nu. În joc intră multe elemente. Cunoaştem evenimentele petrecute în Antichitate prin intermediul unor istorici care nu au fost martori la ele. Cum folosesc aceştia izvoare astăzi dispărute? Prigonitorii creştinilor îşi ponegresc adversarii. Ca să se apere, creştinii îşi descriu propriile comunităţi **într-**o manieră idilică. Un autor de memorii îşi retrăieşte trecutul. Face alegeri. Încearcă să se justifice… Istoricul se străduieşte să stabilească ceea ce i se pare demn de crezare **într-**o mărturie.

Confruntarea martorilor

Pentru a avea o idee mai corectă asupra unui eveniment important, putem citi mai multe ziare de orientări politice diferite. Încercăm să ne formăm o părere proprie. Acelaşi lucru se întâmplă în istorie când putem confrunta mai multe mărturii. Dar, mai ales pentru perioadele mai vechi, putem lua cunoştinţă despre un eveniment prin intermediul unei singure surse. De istoric depinde dacă-i acordă sau nu încredere. Aceasta explică incertitudinile privind anumite aspecte din primele veacuri. Documentaţia noastră este foarte lacunară.

Istoricii emit ipoteze, fac apropieri, extrapolări. Îşi pun câteodată imaginaţia la contribuţie. Adesea se văd siliţi să-şi mărturisească neştiinţa. Nu trebuie aşadar să ne mirăm că, plecând de la aceleaşi documente, se poate prezenta o istorie foarte diferită. Este bine să citim şi o altă prezentare a aceleiaşi perioade.

Citind această modestă carte, nu vi se cere să luaţi de la zero analiza critică a textelor propuse spre discuţie. Aceasta s-a făcut deja. Dar este important să cunoaştem fundalul pe care se înscrie sarcina istoricului şi, uneori, să-i recunoaştem fragilitatea.

Să ne lăsăm «dezrădăcinaţi»

La urma urmei, lucrurile sunt mai puţin complicate decât par. Să ne lăsăm «dezrădăcinaţi»

de mărturiile trecutului. Să nu le interpretăm cu propriile noastre categorii. Să ne păstrăm capacitatea de a ne uimi şi de a ne minuna. Să nu le căutăm o întrebuinţare imediată. Bineînţeles, va veni şi momentul când ne vom întreba în ce măsură evenimentele trecutului ne privesc şi astăzi.

Reguli de întrebuinţare

Volumul cuprinde zece capitole de lungime inegală. Fiecare este alcătuit, pe de o parte, dintr-o dezvoltare ce prezintă evenimente, instituţii etc. Şi, pe de altă parte, din documente ce să află la obârşia istoriei înfăţişate, distribuite în mod aproximativ egal. Aceste documente sunt hărţi, cronologii şi mai cu seamă, texte datând din perioadele prezentate. Aceste texte sunt scrise cu caractere diferite. Sunt încadrate şi numerotate.

— Cifrele date în paranteze şi scrise cu litere groase trimit la textele-documente corespunzătoare încadrate în chenar.

— Semnul → la începutul anumitor paragrafe trimite la un pasaj din Noul Testament sau la alte capitole ale volumului de faţă.

Am prezentat mai sus câteva aspecte ale metodei istorice. Este important să mergem de la text la document şi viceversa, acestea articulându-se reciproc.

Volumul poate fi folosit pentru studiu individual, dar şi în grup. Într-un cadru atât de restrâns, anumite prezentări riscă să pară prea rapide pentru unii. Vom indica acum câteva lucrări la care vor putea recurge atât cititorul individual cât şi animatorul grupului.

Instrumente de lucru

Bibliografiile au de obicei darul de a-l descuraja pe cititor:

niciodată nu se poate citi tot!

Dar nici nu se pune problema să citim tot… Trebuie doar să ştim unde putem descoperi informaţia căutată, utilizând la nevoie indexul, atunci când există.

Ne vom mărgini să propunem aici un număr redus de lucrări generale care pot lămuri ansamblul acestei lucrări. Altele vor fi menţionate la sfârşitul fiecărui capitol. Titlurile reţinute nu sunt neapărat cele mai savante; sunt cele mai practice care pot fi găsite **într-**o bibliotecă obişnuită.

Pentru o prezentare generali a istoriei Bisericii, pot fi consultate următoarele lucrări:

— J.B. DUROSELLE, *Histoire du catholicisme* (*Istoria catolicismului*), colecţia «Que sais-je?», nr. 365, 1 vol., 125 pag.

— P. PIERRARD, *Histoire de l'Église catholique* (*Istoria Bisericii catolice*), Desclée.

1978, ediţia a doua, 1 vol., 320 pag, cu index.

— P. CHRISTOPHE, *Église dans l'histoire des hommes* (*Biserica în istoria oamenilor*).

Droguet-Ardant, 1982 – 1983, 2 vol. 528 şi 634 pag.

— *Nouvelle Histoire de l'Église* (*Noua istorie a Bisericii*), lucrare colectivă alcătuită de istorici europeni, Paris, Seuil, 1963 – 1975, 5 vol., 3400 pag, cu index.

— *2000 Ans de christianisme* (*2000 de ani de creştinism*), Société d'histoire chrétienne.

Hachette, 1975 – 1977, 10 vol., 2900 pag. Ilustraţie abundentă şi de foarte bună calitate. Lucrarea se constituie din treizeci de dosare formate din două părţi: «Ieri», adică istoria propriu-zisă şi

«Azi», actualitatea din 1975. Nu are index propriu-zis.

Pentru istoria Bisericii din Franţa se pot consulta:

— A. LATREILLE, E. DELARUELLE, J.-R. PALANQUE, R. REMOND, *Histoire du catholicisme en France* (*Istoria catolicismului în Franţa*), Spes, 1957 – 1962, 3 vol.

— A.-M. HENRY şi J. CHELIM, *La Longue Marche de l'Église* (*Lungul drum al Bisericii*).

Bordas-Elsevier, 1981, 444 pag. Lucrarea prezintă o istorie a Bisericii pe teme (liturgie, misiuni etc) de la origini în zilele noastre.

— J. LOEW şi M. MESLIN, *Histoire de l'Église par elle-mêmes* (*Istoria Bisericii scrisă de* **ea – *însăşi***), Fayard, 1978, 679 pag. Autorii

propun o culegere de texte-document acoperind ansamblul istoriei Bisericii.

Colecţia *Sources Chrétiennes*, care numără peste 350 de volume, publică texte din

Antichitate şi din Evul Mediu. Multe din textele-document cuprinse în această carte sunt împrumutate din această colecţie. Ele poartă indicaţia «Sources chrétiennes».

Dicţionarul *Catholicisme* oferă un mare număr de note privitoare la numeroase personaje şi aspecte ale istoriei Bisericii.

Histoire des conciles oecumeniques (*Istoria conciliilor ecumenice*), de la Niceea la Vatican I, ed. de l'Orante, 1962 – 1981, 12 volume, la care cartea de faţă face dese referiri, este o lucrare mai «tehnică», mai dificilă decât cele menţionate anterior.

1. NAŞTEREA BISERICII

I – TIMPURILE APOSTOLICE

Începuturile Bisericii se situează în jurul anului 30, **într-**o zi de Rusalii, la Ierusalim.

Doisprezece bărbaţi le anunţă compatrioţilor lor o Veste Bună. Iisus, trimisul lui Dumnezeu, care a fost răstignit ca un răufăcător, e viu.

Dumnezeu l-a înviat.

El este Mesia, Mântuitorul aşteptat de veacuri de poporul Bibliei.

Istoria Bisericii începe aşadar prin evenimentele povestite în Noul Testament:

Faptele Apostolilor, *Epistolele lui Paul*.

Apocalipsa… Vom acorda Noului Testament un loc privilegiat, pentru că el este Cuvânt întemeietor al Bisericii. Totuşi, pentru că ni **s**-a spus adesea că Revelaţia se încheie odată cu moartea ultimului Apostol, riscăm să instituim o ruptură radicală între conţinutul

Scripturii şi evenimentele petrecute mai târziu. Unui cuvânt veşnic, definitiv, universal, **i**-ar urma o istorie în mişcare. Este neîndoios că experienţa celor Doisprezece este unică: ei sunt martorii vieţii şi învierii lui Cristos. Dar trebuie să considerăm cărţile

Noului Testament şi ca documente istorice.

«*In illo tempore* (în vremea aceea) …»: cu aceste cuvinte începea odinioară lectura evangheliei în cadrul liturghiei. Este vorba despre timpul

Bisericii căruia îi aparţinem şi noi: trăim în al douăzecilea veac al acestei Biserici.

— Cahier Evangile no. 21

Aţi studiat deja fără îndoială Noul Testament şi mai cu seamă *Faptele Apostolilor*.

Ne vom limita aici să retrasăm în linii mari etapele cronologice şi geografice ale dezvoltării Bisericii în secolul I. Scrierile Noului

Testament sunt principala noastră sursă. Dar tradiţiile ni **s**-au transmis şi pe alte căi.

Eusebiu de Cezareea a cules câteva. Există şi scrieri care se revendică de la un apostol sau de la un personaj din anturajul lui Iisus şi pe care comunitatea creştină nu le-a recunoscut ca scrieri inspirate. Acestea sunt apocrifele (etimologic, texte misterioase, cu tâlc ascuns, dar care au ajuns să desemneze texte neautentice) (3). Aceste scrieri seamănă adesea cu un roman. Ele doresc să ne astâmpere curiozitatea atunci când Scripturile nu ne spun nimic: cu privire la familia şi la copilăria lui Iisus, la viaţa Apostolilor trecută sub tăcere de *Fapte* etc. Este cu putinţă ca unele din aceste scrieri să cuprindă şi elemente istorice. În orice caz, ele ne oferă informaţii privind mentalitatea religioasă a comunităţilor în sânul cărora **s**-au născut. Multe din ele au avut o influenţă considerabilă asupra pietăţii şi a liturgiei, a artei şi a

folclorului…

1. Iisus mort şi înviat vestit iudeilor

— Fapte, cap. 2 – 4

Către anul 30, în ziua Rusaliilor, la

Ierusalim, înaintea pelerinilor iudei adunaţi pentru sărbătoare, Petru proclamă:

Pe Iisus Nazarineanul, bărbat adeverit între voi de Dumnezeu *prin puteri, prin minuni şi prin semne pe care le-a făcut prin el Dumnezeu în mijlocul vostru,* […], *voi l-aţi luat şi, pironindu-l, prin mâinile celor fără de lege, l-aţi omorât.* […] *Dumnezeu l-a înviat pe acest Iisus căruia noi toţi suntem martori.*

Deci, înălţându-se prin dreapta lui Dumnezeu şi primind de la Tatăl făgăduinţa Duhului

Sfânt, l-a revărsat [."]. *Dumnezeu pe acest*

Iisus […] *l-a făcut Domn şi Cristos* (*Fapte* 2.

22 urm.).

Ce trebuie să facem, întreabă auditoriul:

Pocăiţi-vă şi să se boteze fiecare dintre voi în numele lui Iisus *Cristos, spre iertarea păcatelor voastre şi veţi primi darul Duhului*

Sfânt (*Fapte* 2, 38).

Trei mii de persoane au primit atunci botezul. Astfel **s-**a născut Biserica.

Asemenea lui Iisus, primii membri ai

Bisericii sunt evrei. Vorbesc aramaica, limba semitică cea mai răspândită în Orientul

Apropiat. Continuă să ducă o viaţă de evrei credincioşi: se roagă în templu, respectă interdicţiile alimentare, practică circumcizia.

Într-un cuvânt, se înfăţişează ca o nouă sectă a iudaismului, printre multe altele: farisei, saducei, zeloţi. Li se spune «nazarineni». Îi deosebesc botezul primit în numele lui Iisus, stăruinţa în a urma învăţătura Apostolilor, frângerea pâinii (Euharistia) şi formarea de comunităţi frăţeşti (*Fapte* 2, 41 – 47; 4, 32 – 35).

2. Cea dintâi deschidere, cea dintâi ruptură: mesajul evanghelic nu este legat de

Ierusalim

Fapte, cap. 6 – 9

Iudeilor de cultură aramaica li se adaugă curând, în cadrul comunităţii, iudei de cultură greacă, elenişti. Apar neînţelegeri între

cele două grupuri culturale.

Aşa cum cei Doisprezece au în sarcină comunitatea «ebraică», sunt desemnaţi şapte bărbaţi care să aibă în grijă comunitatea elenistă (Fapte 6). Comunitatea credincioşilor se deschide astfel către evreii din diaspora, adică cei ce trăiesc în afara graniţelor

Palestinei.

Ştefan, mai mare peste cei Şapte, lansează un rechizitoriu împotriva iudaismului de la

Ierusalim. El osândeşte cultul şi templul, deoarece Iisus a fost nesocotit şi ucis de evreii din Ierusalim. Iisus a vestit o închinare în duh şi adevăr, care nu e legată de un edificiu anume. Ştefan nu le predică încă păgânilor;

nu propune o religie universalistă propriu-zisă, dar imprimă totuşi comunităţii o orientare nouă. Pentru el, Evanghelia este un iudaism purificat. Cuvântarea lui Ştefan trece drept hulă şi duce la uciderea lui cu pietre.

Este cel dintâi ce calcă pe urmele lui Cristos în patimă şi moarte (*Fapte* 7).

Eleniştii prigoniţi sunt siliţi să fugă din

Ierusalim şi se risipesc în Samaria, pe coasta mediteraneană şi în Antiohia (*Fapte* 8 şi

11, 19). Devin misionari pe lângă iudeii ce locuiesc în aceste ţinuturi. Saul (Paul) care a fost martor la uciderea lui Ştefan se arată aprig prigonitor al ucenicilor lui Iisus (*Fapte* 8, 2), însă, pe drumul Damascului, este «prins» el însuşi de Iisus (*Fapte* 9), devenind curând primul propovăduitor al Evangheliei.

(3) DIN FAPTELE APOCRIFE

Portret (incert) al lui Paul

Onisifor a urmat calea regală ce duce la Listra şi fără încetare căuta să dea cu ochii de Paul şi lua aminte la înfăţişarea trecătorilor, după indicaţiile date de Tit. Şi l-a văzut venind pe Paul, mărunt de stat, chel, cu picioare strâmbe, viguros, cu sprâncenele îmbinate, cu nasul uşor arcuit, plin de har; deoarece părea când om, când înger. Văzându-l pe

Onisifor, Paul zâmbi; şi Onisifor spuse: «*Plecăciune, slujitor al Dumnezeului binecuvântat*»; *iar el îi răspunse*: «*Har ţie şi casei tale*».

Faptele lui Paul, II-IV, citat în F. Amiot, *ivangiles apocryphes* (*Evanghelii apocrife*), Paris, 1952, p. 228.

3. A doua deschidere, a doua ruptură: nu e nevoie să te faci iudeu pentru a deveni ucenic al lui Cristos

— Fapte 10 – 11

O viziune îl ajută pe Petra să înţeleagă că Evanghelia se adresează tuturor oamenilor.

Vede Duhul coborând asupra sutaşului

Corneliu, care nu este iudeu, ti primeşte în

Biserică prin botez şi admite în principiu că trecerea prin iudaism nu este necesară pentru a ajunge la credinţă.

— Fapte 13 – 14

La Antiohia, unde se refugiaseră mulţi elenişti, ucenicii lui Cristos primesc numele de *creştini*: semn că, de acum înainte, sunt deosebiţi de alte grupuri religioase. Antiohia devine punctul de plecare al evanghelizării

Imperiului Roman. În cursul unei prime călătorii misionare, Paul, însoţit de Barnaba, le vorbeşte mai întâi iudeilor în sinagogi, apoi păgânilor, fără a le impune practicile iudaice.

— Fapte 15

Comunitatea de la Ierusalim consideră că trebuie impusă tăierea împrejur noilor creştini.

La Antiohia, sunt două comunităţi, una formată din cei proveniţi din iudaism şi care păzesc toate rânduielile, şi alta formată din cei veniţi dintre păgâni. Creştinii de obârşii diferite pot cu greu să mănânce în comun datorită interdicţiilor alimentare impuse de iudaism: refuzul cărnii de porc, al sângelui, al anumitor moduri de pregătire culinară etc.

Atunci cum pot să celebreze împreună

Euharistia cu care se încheie de obicei masa?

Petru şovăie. În principiu, este de acord cu primirea păgânilor în Biserică fără niciun fel de condiţii; dar totodată se teme de cei din

Ierusalim. Nu mai îndrăzneşte să mănânce cu creştinii proveniţi dintre păgâni. Paul îl înfruntă pe faţă (Ga 2). Neînţelegerea se soluţionează prin**tr-**un compromis, numit adesea «conciliul» de la Ierusalim: de o parte.

Iacob, mai**-**marele comunităţii din Ierusalim, de cealaltă, Paul şi Barnaba, întorşi din misiune. Petru, la mijloc, asigurând medierea de bune oficii. Este admisă poziţia lui Paul.

Prescripţiile legii iudaice nu vor mai fi impuse. Totuşi, Iacob

izbuteşte să impună câteva concesii creştinilor proveniţi dintre păgâni atunci când se amestecă cu cei proveniţi din iudaism: vor trebui să se ferească să consume sânge… (*Fapte* 15, 29).

Astfel, credinţa creştină nu mai este legată de iudaism. Nimeni nu trebuie să sufere o transplantare culturală pentru a ajunge la

Evanghelie. Biserica devine cu adevărat universală. Fără îndoială, cele două tendinţe, a lui Paul şi a lui Iacob, rămân în sânul

Bisericii. Mai continuă lupta pentru influenţă, dar Paul se străduieşte să păstreze unitatea între grupări făcând pe teritoriul Imperiului o colectă pentru creştinii din Ierusalim aflaţi în dificultate (/ *Co* 16, 1 – 3; *2 Co* 8 şi 9; *Rm* 15.

26 – 28; *Ga* 2, 10; *Fapte* 24, 17).

4. Cu Paul Biserica ia avânt

— Fapte 16 – 18

În cursul celei de-a doua călătorii pe care o întreprinde în Asia Mică, Paul are o viziune la Troas: «Un bărbat macedonean stătea în picioare, rugându-l: „Treci în

Macedonia şi ajută-ne!”» (*Fapte* 16, 9). Etapă de o importanţă capitală. Evanghelia trece în

Europa în jurul anului 50. Se nasc comunităţile din Filippi, Tesalonic, Corint… Paul s-a dus chiar în cetatea culturii, Atena, încearcă să demonstreze că există o convergenţă între filosofia greacă şi Evanghelie.

Citează chiar un poet. Zadarnic. «Despre acestea te vom asculta altă dată…» (*Fapte* 17.

16 – 33). De aceea, predicând la Corint, se îngrijeşte mai puţin să placă auditoriului şi se mulţumeşte să-l vestească pe «Iisus Cristos şi pe acesta răstignit» (/ Co 2, 2).

— Fapte 19 – 20

În cursul celei de-a treia călătorii, Paul vizitează din nou comunităţile din Asia şi

Europa. Greutăţile nu sunt puţine şi Paul le menţionează în epistolele sale. Are de înfruntat duşmănia iudeilor care nu-i primesc mesajul despre Iisus şi a păgânilor care îşi văd primejduit negoţul legat de pelerinaje şi de templele zeilor (*Fapte* 19). În interiorul comunităţilor, mai cu seamă La Corint, entuziasmul este adesea debordant: se manifestă tot felul de harisme, dintre care cea mai spectaculosă este darul de a vorbi în multe limbi de neînţeles (7 *Co* 13

şi 14). Dar, în acelaşi timp, se produc dispute între grupări opuse (7 *Co* 3, 3 – 9); bogaţii nu împart cu săracii (7 Co 11); unii abuzează de libertatea creştină (7 Co 5) …

— Fapte 21 – 28

O a patra călătorie îl conduce pe Paul la Roma, dar în calitate de prizonier. Venise la Ierusalim să-l întâlnească pe Iacob şi să-i înmâneze colecta. Pentru a-şi dovedi ataşamentul faţă de tradiţia iudaică, acceptă să meargă la templu. Acest gest este interpretat ca provocare. Atacat cu prilejul unei răzmeriţe, Paul este întemniţat. Petrece doi ani în închisoare, la Cezareea. Adus înaintea procuratorului, invocă statutul său de cetăţean roman, cerând să fie judecat de Cezar şi este trimis în lanţuri la Roma. La capătul unei călătorii cu peripeţii, ajunge în capitala

Imperiului. Doi ani de libertate supravegheată îi îngăduie să «vestească împărăţia lui

Dumnezeu, învăţând cele despre Domnul Iisus

Cristos, cu toată îndrăzneala şi fără nicio piedică». Din acel moment, *Faptele* nu ne mai spun nimic despre Paul. Suntem în jurul anului 63…

5. Bilanţ al primului veac

Comunităţile Noului Testament şi altele

— Ap 2 – 3

Coroborarea informaţiilor furnizate de scrierile Noului Testament ne îngăduie să situăm comunităţile creştine de la Ierusalim până la Roma: cele întemeiate în Asia Mică, ţinând de dinamica Bisericii din Antiohia, cele instituite de Paul în Grecia, cele menţionate de Apocalipsă, constituite în jurul Apostolului

Ioan, şi Biserica din Roma, al cărei întemeietor nu este cunoscut. Scrisoarea lui Paul către Romani presupune existenţa unei comunităţi importante şi deja constituite în capitala Imperiului. Dacă venirea lui Petru la

Roma este un fapt de tradiţie (5), textele care ne dau informaţii despre aceasta sunt târzii şi nesigure. Pe de altă parte, călătoria lui Paul în Spania (Rm 15, 24) este ipotetică. Alte izvoare completează aceste informaţii, dar în mod limitat. Eusebiu de Cezareea imaginează o împărţire a evanghelizării pământului între

Apostoli (4). Ţinutul părţilor corespunde

Iranului de azi, Sciţia – regiunilor din nordul

Mării Negre.

(4) APOSTOLII RISIPIŢI ÎN LUME

Se spune că Marcu a fost cel dintâi trimis în Egipt, că a predicat pe aceste meleaguri

Evanghelia pe care o scrisese şi că a întemeiat Biserici, mai întâi la Alexandria.

Eusebiu de Cezareea, *Istoria ecleziastică*, II, XVI, 1

Sfinţii apostoli şi ucenici ai Mântuitorului nostru se risipiseră pe întreg pământul.

După cum spune tradiţia, lui Toma i-a căzut la sorţi ţinutul părţilor, Matei a primit

Etiopia, Bartolomeu India, Andrei Sciţia, Ioan Asia, unde a şi trăit (a murit la Efes).

Petru a predicat, după cât se pare, iudeilor risipiţi în Pont, în Galatia, Bitinia, Capadocia şi Asia; în cele din urmă ajuns la Roma, a fost răstignit cu capul în jos, după ce a cerut el însuşi să pătimească astfel. Ce să mai spunem de Paul, care din Ierusalim şi până în

Iliria a împlinit Evanghelia lui Cristos şi a dat mărturie la Roma, sub Nero. O spune limpede Origene în al treilea tom al Comentariilor asupra Genezei.

Eusebiu de Cezareea, *Istoria ecleziastică*, III, I.

(5) PETRU ŞI PAUL LA ROMA

Tradiţia îi asociază pe Petru şi Paul cu Biserica Romei, căreia îi sunt stâlpi şi pietre de temelie. Roma ar fi şi locul unde au îndurat martiriul şi unde s-ar afla mormintele lor. Totuşi, deoarece mărturiile privitoare la martiriul roman al celor doi Apostoli datează din ultimii ani ai secolului al II-lea, critica istorică a dorit să examineze mai îndeaproape sfârşitul lor.

*Rolul papei în Biserica universală se întemeiază pe faptul că episcopul Romei este urmaşul lui Petru. Or, afirmă protestanţii în epoca Reformei, Scriptura nu arată nicăieri că Petru ar fi venit la Roma. Răstignirea sa este relatată de o scriere apocrifă târzie. Totuşi, istoricii de azi consideră că prezenţa şi martiriul lui Petru la Roma sunt raţional întemeiate pe un mănunchi de indicii convergente: exami*narea *minuţioasă a mai multor texte din Noul Testament, a celor mai vechi scrieri creştin e (Clement din Roma), a textelor liturgice şi a rezultatelor săpăturilor arheologice. Unul din argumentele considerate printre cele mai convingătoare este apropierea făcută recent între monumentul descoperit sub bazilica Sfântul Petru şi trofeul lui Gaius evocat de*

Eusebiu.

Faptele Apostolilor afirmă limpede venirea lui Paul la Roma (Fapte *28, 16 – 31*).

Incertitudinea priveşte ultimii ani de viaţă ai apostolului, împrejurările şi dataprecisă a morţii sale. Paul îşi manifestase dorinţa de a merge în Spania, după o etapă romană (Rm *15, 24 – 28*).

S-a presupus aşadar că a fost achitat în anul 63, că a predicat în Spania, apoi din nou în Asia

Mică şi în Grecia. În această perioadă **s-***ar înscrie epistolele către Timotei şi Tit. Din nou întemniţat* (\ Tm *1*), *Paul ar fi fost executat în anul 67. O aluzie la călătoria în Spania o constituie afirmaţia lui Clement din Roma care spune că Paul «a ajuns până la marginile*

Apusului». Totuşi, alţi istorici interpretează tăcerea de la sfârşitul Faptelor Apostolilor *ca o mărturie implicită a morţii lui Paul, care ar fi fost aşadar executat în anul 63. Găsim cea mai veche atestare privind decapitarea lui Paul la Roma la Tertulian, care scrie la sfârşitul secolului al II-lea. Săpăturile arheologice efectuate sub bazilica Sfântul Paul din Roma ne permit de asemenea să credem că au fost găsite urmele trofeului de pe calea Ostiei despre care vorbeşte*

Gaius.

(6) Sfârşitul Apostolilor Petru şi Paul în relatarea lui Clement din Roma (către 95)

Scrisoarea Bisericii din Roma către Biserica din Corint este probabil cel mai vechi text din literatura creştină după Noul Testament. Tradiţia îl atribuie unanim lui Clement, cap al

Bisericii din Roma către 95. Clement vrea să aducă pacea în comunitatea din Corint, tulburată de un grup care i-a destituit pe prezbiteri. Motivul este, după cum spune Clement, gelozia care a pricinuit deja moartea lui Petru şi Paul. Aluzie obscură pentru noi, dar care constituie cea mai veche mărturie privind moartea celor doi Apostoli.

Dar, lăsând la o parte pildele vechi, să vorbim despre atleţii din timpurile din urmă, să luăm aminte la pildele generoase ale vremurilor noastre. Din pricina geloziei şi a invidiei au fost prigoniţi cei ce erau coloanele cele mai înalte şi mai drepte şi care **s-***au luptat până la moarte. Să ne îndreptăm privirea către minunaţii noştri Apostoli: Petru, care, în urma unei gelozii nedrepte, a îndurat nu unul sau două, ci nenumărate chinuri şi care, după ce a dat mărturie, a mers în locul de*

slavă ce i se cuvenea. Ca urmare a geloziei şi a dezbinării, Paul ne-a arătat cum se câştigă premiul răbdării. De şapte ori în lanţuri, alungat, bătut cu pietre, devenit crainic în Răsărit şi în Apus, a primit ca răsplată a credinţei sale o strălucitoare slavă.

După ce a propovăduit dreptatea în lumea întreagă, a ajuns la marginile Apusului, a dat mărturie înaintea stăpânitorilor şi astfel a părăsit această lume mergând în locul preasfânt, ilustru model de răbdare.

Clement din Roma, *Scrisoare către Corinteni*, 5.

Scrieri apocrife ne furnizează informaţii greu de controlat. Faptele sfântului Toina, adevărat roman de aventuri, cuprind poate câteva elemente istorice privind evanghelizarea

Orientului. Dar dificultatea de a stabili relaţii cu aceste ţinuturi, datorată ostilităţii permanente dintre imperiul părţilor (apoi al perşilor) şi imperiul roman explică deopotrivă limitele evanghelizării şi ale informaţiei noastre.

Două evenimente hotărâtoare

Prigoana dezlănţuită de N «ro în anul

64, conform tradiţiei, duce la dispariţia apostolilor Petru şi Paul (6). Totuşi, istoricii ezită să propună o dată precisă: Petru ar fi murit în 64, Paul în 63, după unii, sau în 67, după alţii (7).

Distrugerea Ierusalimului, în 70, marchează şi mai mult un moment de cotitură în viaţa Bisericii abia născute. Iudeii se răzvrătiseră împotriva romanilor din dorinţa de a forma din nou o naţiune independentă care să-l cinstească pe Dumnezeu după legea strămunilor. Un război nemilos duce la distrugerea oraşului şi a Templului. Încă de la începutul revoltei, comunitatea creştină din

Ierusalim părăseşte oraşul, refugii**ndu-**se pe celălalt mal al Iordanului. Dispariţia Templului îi separa definitiv pe creştini de iudaism.

Dumnezeu arăta astfel că timpul Legii vechi trecuse. Evenimentul întărea caracterul universal al Evangheliei.

Lipsit de templu, iudaismul se reorganizează la Iamnia (la sud de Tel-Aviv), marcâ**ndu-**şi limpede opoziţia faţă de creştini.

Printre aceştia din urmă, cei ce păstrează încă obiceiurile iudaice formează mici grupuri, mai mult sau mai puţin asimilate unor secte (cf.

Să citim Noul Testament)

Constituirea Scripturilor creştine în cursul perioadei obscure a ultimelor decenii ale primului veac se constituie treptat

Scripturile creştine, ceea ce numim astăzi

Noul Testament. Epistolele lui Paul sunt adunate laolaltă. Evangheliile capătă formă definitivă. Dar va trece încă mult timp până ce comunităţile se vor pune de acord asupra cărţilor pe care le consideră ca regulă de credinţă.

La sfârşitul veacului întâi, creştinismul se întoarce definitiv către Occident, slujindu-se de structurile oferite de Imperiul roman.

II – IMPERIUL ROMAN

1. Imperiul Roman – «pregătire evanghelică»

În secolul al II-lea, Meliton, episcop de

Sardes, în Asia Mică, adresează o scrisoare împăratului Marcus Aurelius, care trece drept filosof, adică înţelept (8). Pentru a-i apăra pe creştinii prigoniţi, Meliton înfăţişează doctrina lor ca o înţelepciune, o «filosofie», arătând că există coincidenţă providenţială între începutul

Imperiului şi apariţia creştinismului: Iisus s-a născut în timpul domniei lui Octavian August şi

(7) Mormintele Apostolilor Petru şi Paul la Roma

Se spune că, sub domnia lui Nero, lui Paul i s-a tăiat capul chiar la Roma şi, de asemenea, Petru a fost răstignit, spuse întărite de numele de Petru şi Paul dat până în ziua de azi cimitirului din această cetate. O spune şi un om al Bisericii, pe nume Gaius, care trăia în timpul lui Zefirin (199 – 217), episcop al romanilor. Într-o dispută scrisă împotriva lui Produs, căpetenia sectei catafrigienilor, el spune, cu privire la locurile unde au fost aşezate sfintele rămăşiţe ale sus-numiţilor apostoli, chiar aceste cuvinte:

«*Cât despre mine, pot să spun unde se află trofeele apostolilor. Dacă vrei să mergi la*

Vatican, sau pe calea Ostiei, vei afla trofeele celor ce au întemeiat această Biserică».

Eusebiu de Cezareea, *Istoria ecleziastică*, II, XXV, 5 – 7.

a predicat în timpul domniei lui Tiberiu. Biserica şi Imperiul sunt astfel asociate în dezvoltarea lor reciprocă. Tema Imperiului – cadru providenţial pentru propovăduirea Evangheliei

— Va reveni deseori, aşa cam se întâmplă, bunăoară, la Pascal sau la Péguy (9).

Astăzi suntem mai puţin sensibili la această lectură a istoriei. Creştinismul nu este totuşi o doctrină atemporală. După ce **s-**a adăpat din universul semitic, se înrădăcinează adânc în lumea romană, devenită primul teren de evanghelizare după ce Paul a auzit chemarea bărbatului macedonean (*Fapte* 16, 9). Destul de timpuriu, Evanghelia a fost propovăduită în

Persia şi poate chiar în India, dar bariera politică şi militară reprezentată de Imperiul persan a ridicat multe obstacole în faţa acestei evanghelizări, în schimb, în Occident, Imperiul roman a asigurat unitatea Bazinului mediteranean.

Circulaţia persoanelor, a mărfurilor şi a ideilor nu întâlneşte oprelişti.

Propovăduitorii Evangheli ei nu **s-**au folosit doar de posibilităţile geografice şi materiale oferite de Imperiu, ci şi de mijloacele de expresie şi de modurile de gândire care au marcat creştinismul până în zilele noastre. Ceea ce va pune anumite probleme atunci când creştinismul mediteranean va fi purtat în cele patru vânturi, începând cu secolul al XV**-**lea, cu prilejul marilor descoperiri geografice.

Scurtă istorie romană

O cetate din peninsula italică, Roma, întemeiată în anul 753 înainte de era noastră, desăvârşeşte cucerirea Bazinului mediteranean în cursul secolului I î. C; Pompei a cucerit Ierusalimul în anul 63 î.Hr., Iulius

Caesar a încheiat cucerirea Galiei în jurul anului 50, Octavian (Augustus) a anexat

Egiptul în anul 30 î.Hr. La origini, Republica romană era o mică municipalitate. Instituţiile ei nu sunt adaptate pentru administrarea unui domeniu atât de vast. Octavian, devenit

Augustus, instituie un nou regim, fără a o declara făţiş. Este vorba de Imperiu, născut în 27 î.Hr. În fruntea acestuia, primul dintre cetăţeni, principele (*princeps*), păstrează şi transmite titlurile de *Imperator* (general victorios, împărat) şi de *Cezar* (numele părintelui său adoptiv). Războaiele civile iau sfârşit. Se instituie «pacea romană». **S-**a subliniat adesea că Iisus **s-**a născut când pacea domnea în lume. Din acest moment, Bazinul mediteranean se înscrie **într-**o singură entitate politică şi administrativă. Dacă dorim astăzi să mergem de la Paris la Ierusalim, vom avea de trecut mai multe frontiere, şi vom

întâmpina uneori dificultăţi. În secolul I, suntem în acelaşi stat. Imperiul este împărţit în provincii, ale căror guvernatori sunt numiţi la Roma, de

(8) IMPERIUL ROMAN, PREGĂTIRE EVANGHELICĂ

Filosofia noastră a înflorit mai întâi printre Barbari; *apoi* **s-***a împlinit în poporul tău*, *în timpul domniei marelui Augustus*, *strămoşul tău*, *devenind mai cu seamă pentru imperiul tău un bun favorabil*. *Căci*, *de atunci începând*, *puterea romanilor a sporit cu măreţie şi strălucire: moştenitorul ei eşti tu*, *şi astfel vei rămâne alături de fiul tău*, *păstrând înţelepciunea care a crescut odată cu imperiul şi a început cu Augustus*, *cea pe care au cinstit-o înaintaşii tăi alături de alte religii*. *Şi este o foarte mare dovadă a desăvârşirii sale faptul că doctrina noastră a înflorit odată cu fericitul început al imperiului şi că nimic rău nu* **s-***a petrecut din timpul domniei lui Augustus ci*, *dimpotrivă*, *totul a fost plin de strălucire şi de slavă*, *după ruga tuturor* […].

Scrisoarea lui Meliton, episcop de Sardes, către împăratul Marcus Aurelius, către 170, citată de Eusebiu de Cezareea în *Istoria ecleziastică*, IV, 26, 7 – 8.

(9) *Cât de frumos este a-i vedea*, *cu ochii credinţei*, *pe Darius şi Cirus*, *pe Alexandru*, *pe romani*, *pe Pompei şi Irod*, *lucrând*, *fără* **s-***o ştie*, *spre slava Evangheliei*.

— Pascal, *Cugetări*, 701.

către împărat sau de către Senat: sunt proconsulii, legaţii, prefecţii sau procuratorii, în regiunile de frontieră mai întâlnim câţiva regi, dar puterea lor este foarte limitată şi, de îndată ce manifestă veleităţi de independenţă, sunt înlocuiţi cu un funcţionar imperial.

Toate aceste personalităţi apar de mai multe ori în Noul Testament: *Le* 3, 1 – 3, *Fapte* 13, 6 – 7;

18, 12; 23, 26; 24, 27 etc. Garnizoanele instalate pretutindeni menţin ordinea romană, în timp ce dreptul roman asigură unitatea legislativă.

Succesiunea imperială pune uneori probleme, deoarece nu există reguli fixe. Fără să plecăm urechea la toate bârfele vehiculate de cronicari, se pare totuşi că printre urmaşii lui Octavian

August **s-**au numărat şi taraţi, precum Caligula şi Nero. Vespasian şi Titus sunt mai buni împăraţi. În veacul al II-lea, dinastia

Antoninilor (de la Traian la Marcusăurelius)

duce Imperiul la apogeu.

«Cetăţile» Imperiului

Nu trebuie, totuşi, să ne închipuim

Imperiul ca un stat puternic centralizat în toate domeniile. Unitatea de bază a regiunilor mediteraneene este, dacă putem spune astfel, cetatea. Fără îndoială, vremea cetăţilor greceşti de pe continent, din Asia Mică sau din Sicilia, este departe. Acestea şi-au pierdut demult independenţa, odată cu constituirea imperiilor lui Alexandru cel Mare şi ale urmaşilor săi, apoi cu Imperiul roman. Dar cetăţile îşi păstrează o largă autonomie în administraţia internă.

Cetatea nu se limitează la teritoriul urban. Ea cuprinde şi satele învecinate. Oraşul rămâne, totuşi, principalul punct de reper.

Creştinismul antic este o religie urbană;

Biserica este mai întâi de toate comunitatea

(10) CĂILE DE COMUNICAŢIE ÎN IMPERIUL ROMAN

Reţeaua rutieră

Aproape întreaga reţea rutieră italiană datează din timpul Republicii Romane. Reţeaua actuală de căi ferate o reproduce destul de fidel. Drumurile poartă, în general, numele magistratului care le-a creat. împăraţii au dezvoltat îndeosebi reţeaua provincială.

Câteva dintre drumurile cele mai cunoscute: de la Roma la Brindisi – ViaAppia; de la Roma la Genova-ViaAurelia; din Italia în Spania, trecând prin Galia Narbonensis – Via Domitia; de la Durazzo la Bizanţ – Via Egnatia. Încărcătura carelor este limitată datorită imperfecţiunii atelajelor. Niciun transport nu depăşeşte 500 de kg. Mărfurile străbat 30 km pe zi. Reţelele poştale particulare nu depăşesc 60 km. Poşta imperială atinge

150 km, dar mergând fără oprire douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru. Veştile ajung, aşadar, mai încet.

Calea maritimă

Calea maritimă este adesea preferată celei terestre. Fără a fi foarte importante, încărcăturile corăbiilor pot atinge mai multe sute de tone. Unele vase cerealiere depăşesc

1.000 de tone. Cât despre călători, se ştie că vasul cu care a călătorit Paul transporta 276

pasageri (*Fapte* 27, 37), cel al lui Flavius Iosif, 600 (*Autobiografia*, 15). Totuşi, navigaţia este întreruptă între noiembrie şi martie. Ea este la discreţia furtunilor, a lipsei de vânt şi a piraţilor. De aceea, durata călătoriei variază sensibil. Cunoaştem câteva durate

record: 9

zile de la Puteoli (lângă Napoli) la Alexandria; 6 zile din Sicilia la Alexandria; 7 zile de la

Cadix la Ostia; 2 zile din Africa la Ostia; 3 zile de la Narbonne la Ostia. Dar, de cele mai multe ori, călătoriile durează mult mai mult. Uneori, călătoria se întrerupe pe timpul iernii şi poate continua abia după câteva luni (cf. călătoria lui Paul). Dacă navigaţia mediteraneană este cea mai importantă, există şi o cale de navigaţie prin Marea Roşie, către India.

Navigatorii se folosesc de muson. Un drum dus-întors durează din iulie până în februarie.

locală: «Bisericii lui Dumnezeu care este în

Corint» (7 *Co* 1, 2); «Paul, Suran şi Timotei.

Bisericii tesalonicenilor» (7 *Ţes* 1, 1).

Căi de comunicaţie bine organizate

— Fapte 27 – 28

Oamenii şi mărfurile circulă de la un capăt al Imperiului la altul, pe mare şi pe uscat (10).

Căile lor sunt şi căile propovăduirii doctrinelor şi ale Evangheliei. Se pare că neguţătorul sirian al cărui epitaf a fost descoperit la Lyon era deopotrivă comerciant şi predicator (11). Paul călătoreşte pe uscat şi pe mare. Capitolele 27 şi

28 din *Faptele Apostolilor* se numără printre cele mai frumoase pagini de istorie a navigaţiei din Antichitate. Condiţiile în care se făcea călătoria fac parte din greutăţile şi încercările apostolatului lui Paul:

De trei ori **s-***a sfărâmat corabia cu mine*;

O noapte şi o zi am petrecut în largul mării. În călătorii adeseori, în primejdii pe râuri, în primejdii de la tâlhari, în primejdii de la neamul meu, în primejdii de la păgâni; în primejdii în cetăţi, în primejdii în pustie, în primejdii pe mare, în primejdii între fraţii cei mincinoşi. În osteneală şi în trudă, în privegheri adeseori, în foame şi în sete, în posturi de multe ori, în frig şi în lipsă de haine […] (*2* Co *11, 25 – 27*).

Astfel, înţelegem că Evanghelia a fost mai întâi vestită în porturi, de-a lungril marilor axe de comunicaţie ale drumurilor şi văilor. În Galia, navigaţia maritimă mergea până la Arles, unde lăsa locul navigaţiei fluviale care urca de-a lungul Ronului şi Saonei; de acolo se ajungea până în Germania. Oamenii călătoreau pentru afaceri, pentru studii (se mergea la Atena pentru studiul filosofiei, la Pergam pentru

medicină etc.), se făcea chiar turism (cele Şapte Minuni ale lumii). Funcţionari şi soldaţi trebuiau să meargă la locul unde erau repartizaţi. Sclavii erau trimişi departe de ţinuturile lor de baştină.

Predicatorii îşi puteau transmite mesajul cu prilejul escalelor forţate.

— Fapte 13, 13 urm.; 14, 1 urm.; 15, 21;

17, 1 urm., 28, 17 urm.

Primejdia şi lungimea călătoriei explică importanţa ospitalităţii recomandate necontenit în scrierile Noului Testament şi ale perioadei imediat următoare. Oricine îşi putea găsi compatrioţii grupaţi într-unul din cartierele marilor oraşe, Alexandria, Antiohia şi mai cu seamă Roma, tot astfel cum astăzi bretonii sau magrebinii se grupează în Paris sau italienii ori chinezii în anumite cartiere din oraşele americane. Evreii se răspândiseră prin tot Imperiul şi sinagoga locală este adesea punctul de pornire al propovăduirii creştine…

Totuşi, una din cele mai vechi scrieri creştine.

Didahe („învăţătura Domnului"), pune în gardă împotriva paraziţilor, chiar dacă aceştia pretind că propovăduiesc Evanghelia:

«Pe orice apostol ar veni la voi să îl primiţi cum l-aţi primi pe Domnul. Dar să nu rămână decât o zi sau, la nevoie, două; dacă rămâne şi a treia zi, este un proroc mincinos (11, 4 – 5)» (43).

(11) NEGUSTOR ŞI PREDICATOR

De vrei să ştii cine este muritorul ce odihneşte aici, nu-i nimic de ascuns, dar despre faptele sale, inscripţia aceasta te va lămuri pe deplin. Euteknios îi este porecla, Iulianos numele, Laodiceea patria, podoabă minunată a Siriei. Trăgându-se din oameni de vază din partea tatălui, nici spiţa neamului mamei sale nu este mai prejos; om de bună slujire şi drept faţă de toţi, bucurându-se la rândul său de afecţiunea tuturor. Când le vorbea celţilor, darul convingerii îi picura de pe buze. A călătorit la neamuri felurite. A cunoscut popoare numeroase şi a ştiut să le cultive valoarea sufletului. Mereu pe valuri şi pe mare, s-a pus în primejdie, aducând în dar celţilor şi ţinuturilor din Apus toate darurile bogate rânduite de

Dumnezeu pământului din Răsărit, pentru că îi iubea, om cum era. A condus cele trei triburi ale celţilor spre desăvârşire […].

Inscripţie greacl (începutul secolului al III-lea) descoperită la Lyon în 1972.

Journal des savants, ianuarie-martie 1975, p. 60.

Serviciile poştale fiind rezervate administraţiei, scrisorile sunt încredinţate călătorilor. O scrisoare face cam cincizeci de zile de la Lyon la Efes.

Unitatea culturală

Imperiul este format din adunarea unei mulţimi de popoare care-şi pistrează obiceiurile, limbile şi cultura. Primii creştini din

Palestina vorbesc aramaica, limba lui Iisus.

Alţii folosesc alte limbi semitice înrudite, cum ar fi siriaca. Mai existau graiuri celtice în

Galia, berbere în Africa. Totuşi, două limbi se impun în ansamblul Imperiului:

— Greaca, la origine limbă a câtorva cetăţi, a devenit, în urma cuceririlor lui

Alexandru cel Mare (356 – 323), limba comună a întregului Orient. Pentru că a înlocuit numeroasele dialecte, această greacă este numită *koine*, ceea ce înseamnă «comună».

Ea nu este doar limba culturii şi a filosofiei, ci şi limba internaţională a negustorilor. Este cunoscută pe scară largă la Roma şi în marile oraşe din Occident. La Lyon, bunăoară, există numeroase inscripţii greceşti. Aşa cum se întâmplă astăzi cu engleza. De aceea, greaca este prima limbă a Bisericii. Creştinii folosesc versiunea greacă a Bibliei (Vechiul Testament) numită Septiaginta. Noul Testament este scris în greacă, la fel ca şi lucrările creştine şi textele liturgice, chiar şi cele redactate la Roma, până în secolul al III-lea.

— Latina, limba Romei, apoi a întregului

Occident, se bucură la început de o mai mică răspândire decât greaca, dar, pentru întregul

Imperiu, este limba folosită în drept şi administraţie, în Biserică, slujeşte ca limbă comună mai întâi în Africa, încă de la sfârşitul secolului al II-lea, apoi la Roma şi în tot Occidentul creştin începând cu veacul al III-lea.

(12) RELIGIA TRADIŢIONALĂ

Tacit (aprox. 55 – aprox. 120), scriitor şi om politic roman, scrie istoria timpului său, de la Octavian August La Domiţian, în lucrările *Istorii* şi *Anale*. Multe din elementele religiei romane sunt evocate în acest text: Capitoliul – templu al celor trei zei protectori ai Romei, Jupiter, Iunona, Minerva; celebranţii – pretorul, vestalele, pontiful, haruspicii

(prezicători) care examinează ficatul animalelor jertfite; căutarea elementelor favorabile şi ritualul pedant…

Consacrarea Capitoliului reconstruit în 70 d.Hr.

În a unsprezecea zi înainte de calendele lui iulie [21 iunie 70], pe un timp cu cer senin, tot spaţiul consacrat templului a fost înconjurat cu panglici şi cununi. Aici au venit mai întâi soldaţi, cu nume de bun augur, purtând ramuri prielnice; apoi, fecioarele vestale, însoţite de băieţi şi fete împreună cu părinţii lor, au vărsat pe pământ apa adunată din râuri şi izvoare. Atunci pretorul Helvidius Priscus, precedat de marele preot Plautius

*Aelianus, după ce a purificat terenul consacrat prin jertfa unei scroafe, a unei mioare şi a unui taur, a aşezat măruntaiele jertfelor pe un altar din bulgări de pământ ierbos, şi a înălţat rugă către Jupiter, Iunona şi Minerva, zeii protectori ai Imperiului, să apere şi să dea sprijin divin ridicării acestui lăcaş înălţat în cinstea lor şi pe care evlavia oamenilor începuse să-l clădească; a atins panglicile împletite cu frânghii care legau piatra; şi, în acelaşi timp, ceilalţi magistraţi, preoţii, Senatul şi cavalerii precum şi o mare parte din popor, uni***ndu-****şi efortul şi bucuria, au purces să transporte blocul imens de piatră.* ***S-****au aruncat la temelii bani de argint şi aur şi bucăţi de metal în stare naturală, aşa cum se găsesc înainte de a fi lămurite în cuptor: prezicătorii recomandaseră să nu fie întinată lucrarea cu pietre sau cu aur destinat altor întrebuinţări. Înălţimea clădirilor a fost sporită, căci era singurul lucru îngăduit de religie şi care lipsise frumuseţii templului dinainte.*

Tacit, *Istorii*, IV, 53.

(13) EPITAFUL UNUI NECREDINCIOS

[…] *Nu trece nepăsător, o, călătorule, pe lângă aceste stihuri; opreşte-te pentru a lua seama asupra lor şi a recunoaşte înainte de a porni mai departe. Căci în întunecatul*

Hades barcă nu e, nici Caron, luntraşul, nici Aiax, păzitor de lăcate, nici câinele Cerber.

Noi toţi, cei din pământ, morţii, suntem praf şi cenuşă, nimic altceva. Cuvinte drepte ţi-am grăit; du-te acum, călătorule, ca să nu-ţi par prea gureş pentru un mort. Nu te osteni să trimiţi sau să-mi oferi miresme ori cununi de flori, m-acoperă o lespede, şi nu aprinde foc, zadarnică-i risipa. Ci, de-ţi prisoseşte, împarte cu mine cât sunt în viaţă, dar îmbătând cenuşa, n-ai face decât noroi, iar mortul nu va bea. Iată ce voi fi, iar tu, înălţând o grămadă de pământ, vei spune: ce eram când nu

eram, *am devenit din nou*.

Inscripţie greacă din sec. I, în Peţit, *Le Premier Siècle de notre ère* (*Secolul I al erei noastre*), col. U_2, Armand Colin, p. 263.

— Capitolele 4, 5, şi 6

În măsura în care creştinii foloseau aceste îmbi, prin ele se transmite *în* Biserică unntreg mod de gândire. Filosofia greacă avea a slujească la elaborarea unei prime teologii.

lrin intermediul latinei, dreptul roman avea să ofere comunităţilor occidentale un cadru uridic. Când domeniile limbilor greacă şi aţină vor ajunge să fie strict delimitate, în cursul veacului al IV-lea, cele două spaţii

ulturale ale Bisericii vor evolua în mod diferit, până la separare.

12. O nelinişte religioasă prielnică primirii Evangheliei

Propovăduirea creştină se confruntă în

adrul Imperiului cu sisteme religioase extrem le variate. Aceste religii se pot împotrivi nesajului evanghelic, dar pot fi şi «orizont de aşteptare» pentru revelaţia creştină. Simplificând

DU (în lucrurile, am putea grupa viaţa religioasă în trei rubrici.

Religiile tradiţionale

Putem distinge printre ele religii de la ţară

? i religii de la oraş. Religia agrară se păstrează

Yică vie. Este vorba de cultele «naturiste» care

Instesc forţele misterioase ce asigură rodnicia naturii, a pământurilor şi a animalelor precum divinităţile protectoare ale recoltelor, ale turmelor şi izvoarelor. Odată cu creştinarea pe scară largă a ţinuturilor rurale (secolul a

V-lea), elemente ale acestor religii străvech vor fi adaptate la creştinism, alimentânc folclorul.

— Fapte 14, 12 – 13; 19, 23 – 40

Fiecare cetate îşi avea propriile divinităţi inclusiv cetăţile greceşti şi latine (12)

Cuceririle au făcut ca zeii Greciei şi ai Rome să fie mai mult sau mai puţin adoptat pretutindeni. **S**-au stabilit echivalenţe

Zeus-Jupiter, Hermes-Mercur, Poseidon

Neptun… Datorită faptului că cetăţile îşi pierduseră independenţa, aceste religii intri în declin. Adesea formaliste, ghidându-şi după principiul *do ut des* (îţi dau ca să-mi dai), ele nu mai satisfac spiritele luminate şi adevăratele necesităţi religioase. Însă,

chiar dacă oamenii nu mai participă la ele din toată inima, le rămân totuşi credincioşi, fiind vorb;

de «obiceiuri moştenite din strămoşi»

Octavian Augustus încearcă să le reînvie văzând în ele un liant social. Participarea 1;

cultul cetăţii este act de civism, chiar dac cel în cauză este profund sceptic (13).

Cultul suveranului

Acest cult îşi are obârşia în Orient, unde a fost dezvoltat de suverani aparţinânc civilizaţiei eleniste, urmaşi ai lui Alexandri cel Mare. Dar, în Occident, atunci câne împăraţii romani se vor strădui să-l generalizeze în ansamblul Imperiului, el se va înfăţişa ca noutate. Este vorba de o religie în slujba politicului, comparabilă, păstrând proporţiile, cultului impus în anii din urmă faţă de Stalin, de Mao sau de alţii. Totuşi, pe atunci împăraţii nu dispuneau de mijloacele aflate la dispoziţia dictatorilor din zilele noastre. Şi dacă unii şi-au arătat megalomania, cei mai mulţi n-au depăşit măsura. În provinciile răsăritene, împăratul era divinizat încă din timpul vieţii;

la Roma, numai după moarte (14). Participarea la cultul în cinstea Romei sau a împăratului constituie un gest de Loialism politic. Cultul imperial nu devine obligatoriu decât în secolul al III-lea. Înainte, numai magistraţii şi soldaţii aveau îndatorirea de a participa la el. Când creştinii au fost constrânşi să participe la cultul adus împăratului, au refuzat să-i dea titlul de «Domn» (*Kyrios*), atribuit numai lui Dumnezeu şi lui Cristos.

«Religiozitatea secundă»

Această denumire desemnează un ansamblu de curente spirituale care apar la începutul erei creştine. Mulţi dintre locuitorii imperiului sunt dezrădăcinaţi: sclavi, soldaţi, funcţionari, în acest imens amestec de populaţie, zeii cetăţilor sau ai naturii îşi pierd din interes.

Unii oameni alunecă spre scepticism, în vreme ce alţii sunt în căutarea unei divinităţi mângâietoare pentru cel credincios.

Filosofia

— Fapte 17, 28

Spiritele filosofice se orientează spre monoteism, spre un dumnezeu unic şi transcendent, spre o religie a datoriei şi a suportării vitregiilor sorţii (15). Astfel este stoicismul care cere acceptarea

ordinii universului (16).

Stoicii reinterpretează vechile religii şi politeismul străvechi **într-**un sens psihologic şi individual. La urma urmei, multiplii zei nu sunt decât feluri diferite de a vorbi despre divinitate. Păstrând o anumită fidelitate faţă de rituri, stoicii pun accentul pe purificarea morală.

Religiile orientale sau religiile de mistere

Acest curent de orientare diferită trezeşte tot mai mult interes în toate mediile, adesea cele mai de jos. Sclavi transplantaţi, soldaţi, funcţionari răspândesc la Roma şi în tot

Occidentul religii din Asia Mică şi din Egipt.

Aceste culte răspund angoasei existenţiale a omului. Ritualurile lor, în care se întâlnesc extremele, sunt departe de formalismul vechilor culte. Sunt alcătuite din procesiuni, cântări languroase şi muzică îmbătătoare.

Aceste noi religii propun unui număr mic de aleşi o iniţiere tainică prin care aceştia pot întâlni personal divinitatea (17). Purificat în urma diferitelor încercări, credinciosul se crede mântuit şi are sentimentul apartenenţei la un grup privilegiat. Religiile agrare celebrau moartea şi învierea naturii. În religiile de mistere, credinciosul însuşi moare şi se naşte la o viaţă nouă…

Cele mai răspândite dintre religiile orientale sunt cultul zeiţei Isis adus din Egipt, cel ai lui Mitra, originar din Persia şi cel al lui Attis şi al Cybelei, născut în Frigia (Asia

Mică). «Scursorile râului Oronte (din

Antiohia) se varsă în Tibru», ironizează un poet satiric roman. Dar nimic nu opreşte răspândirea acestor noi religii.

(14) CULTUL IMPERIAL

[…] *Iar magistratul să aşeze pe primul piedestal imaginea zeului August, părinte al Cezarului, pe al doilea, la dreapta, pe cea a Miei Augusta* [*Livia, soţia lui August*], *şi pe al treilea pe cea a lui Tiberiu*

Cezar, fiul lui Augustus, imagini pe care cetatea le-apus la dispoziţia magistratului.

Şi să mai aşeze şi o masă în mijlocul teatrului şi o casoletă cu tămâie, iar înaintea sosirii artiştilor, membrii Consiliului şi colegiile de magistraţi, prezenţi în unanimitate, să ardă tămâie pentru folosul principilor […].

Inscripţie greacă din anii 14 – 15 d.Hr., la începutul domniei lui

Tiberiu, în Peţit, Op. cit., p. 125

STOICISMUL

(15) Menirea omului este să-i cânte laudă lui Dumnezeu

Epictet (aprox. 50 – aprox. 125), originar din Frigia, a fost dus la Roma ca sclav.

Eliberat, a deschis acolo o şcoală de filosofie stoică, apoi s-a retras în Grecia, la Nicopole.

Era şchiop, ca urmare a torturilor la care fusese supus pe când era sclav. Arrianus, unul din discipolii săi, i-a transcris prelegerile.

Deoarece cei mai mulţi dintre voi sunteţi orbi, nu se cuvenea să fie unul care să vă ţină locul şi să cânte până la sfârşit, în numele tuturor, imnul de laudă lui Dumnezeu? Şi ce altceva aş putea face oare eu, schilod, dacă nu să-i cânt laudă lui Dumnezeu?

Privighetoare de-aş fi, menirea privighetoarei aş împlini-o. Lebădă de-aş fi, pe cea a lebedei. Dar fiind făptură dăruită cu înţelepciune, se cade să-i cânt laudă lui Dumnezeu:

aceasta mi-e menirea. O împlinesc şi slujba nu voi părăsi-o atâta timp cât mi-e îngăduit, şi vă îndemn să vă uniţi cu mine în cânt.

Epictet, *Convorbiri*, I, 16, 19 – 21.

(16) Crezul unui stoic

Marcus Aurelius, născut la Roma în 121, a domnit ca împărat între 161 şi 180. A

murit de ciumă la Viena, pe Dunăre, în timpul unui război împotriva barbarilor. În ciuda gândirii sale elevate, Marcus Aurelius n-are niciun fel de stimă pentru creştini. Pentru el, martirii nu dovedesc decât «spirit de împotrivire».

În orice clipă, cugetă serios, ca roman şi bărbat, săfăptuieşti tot ce-ţi stă în putere, cu simplă şi strictă demnitate, cu iubire, libertate şi dreptate, alungând orice alt gând.

Vei izbuti doar dacă împlineşti fiece faptă ca şi cum ar fi ultima din viaţa ta […].

Toate lucrurile se întrepătrund; sfântă le e înlănţuirea şi aproape niciuna străină nu e de cealaltă, căci au fost împreună orânduite şi împreună contribuie la orânduirea aceleiaşi lumi. Nu e, într-adevăr, decât o lume ce cuprinde totul, un Dumnezeu pretutindeni prezent, o singură fire, o singură lege, un singur cuget comun tuturor făpturilor înzestrate cu înţelepciune; şi adevărul este unul singur […].

Marcus Aurelius, *Gânduri pentru mine-însumi*, II, 5 şi VII, 9.

(17) RELIGIILE DE MISTERE

Plutarh (aprox. 50 – aprox. 125), scriitor de limbă greacă, **s-**a născut şi a trăit în

Grecia, dar a călătorit mult. Moralist şi filosof, era deosebit de interesat de problemele religioase; făcea parte din colegiul sacerdotal din Delfi.

În clipa morţii, sufletul încearcă aceleaşi trăiri ca şi cei ce sunt iniţiaţi în marile mistere […]. *Mai întâi, aleargă la întâmplare, cu grele ocolişuri, cu mers neliniştit şi fără ţintă, prin întuneric. Apoi, înainte de sfârşit, frica atinge culmea: friguri, tremur, sudoare rece, groază. Dar apoi, o lumină minunată se înfăţişează privirii, sufletul străbate locuri pure şi câmpii unde răsună glasuri şi se dănţuieşte; cuvinte sacre şi apariţii divine inspiră un sfânt respect. De atunci încolo, omul desăvârşit şi iniţiat, devenit liber şi plimbând-se fără oprelişti, celebrează misterele, purtând pe frunte cunună. El vieţuieşte alături de oameni puri şi sfinţi. Vede pe pământ mulţimea celor ce n-au primit iniţierea şi purificarea şi care se scufundă şi se strivesc în mlaştini şi tenebre şi, de teama morţii, întârzie în rele, neîncrezând-se în fericirea de acolo.*

Plutarh (46 – 127), *Tratat despre suflet*

Anumite indicii ne dovedesc că multiplele curente religioase se îndreaptă către un sincretism larg, cu alte cuvinte spre fuziunea diverselor elemente componente **într-**o religie universală. În acest moment apare creştinismul, şi el religie venită din Orient, capa. bil să satisfacă dorinţa de elevaţie morală şi de mântuire.

Dar Evanghelia nu admite concesii. Nu fuzionează cu alte doctrine religioase. Creştinismul se situează **într-**un mod radical nou în constelaţia religioasă a primelor-veacuri.

3. Imperiul şi Evanghelia

O «cooperativă de fericire»

Astfel a calificat un istoric civilizaţia greco-romană din primele trei veacuri; ea rămâne un edificiu solid. Dar de fericirea pe care o propune nu se bucură decât o minoritate de privilegiaţi. Printre ei se numără aristocraţi distinşi, nutrind plăceri nobile şi rafinate:

filosofia, literatura, artele, prietenia. Seneca şi Pliniu sunt reprezentativi pentru această categorie. Dar mai sunt şi vulgarii plutocraţi, traficanţii îmbogăţiţi de pe urma activităţilor comerciale pe scară largă. Plăcerile lor sunt mesele îmbelşugate, băile sau dezmăţul sexual, portret în care se recunosc eroii

Satiriconului lui Petroniu.

O societate neîndurătoare cu cei slabi

Economia antică se întemeiază pe sclavie.

Munca manuală, considerată activitate servilă, este dispreţuită. Aceasta explică lipsa de progres în domeniul tehnic, cu toate că ştiinţa greacă făcuse descoperiri importante. În anumite oraşe, sclavii reprezintă două treimi din locuitori. Sclavul este complet lipsit de drepturi. Nu-i este îngăduit să se căsătorească şi nici să posede bunuri.

În timpul domniei lui Nero, stăpânul are încă drept de viaţă şi de moarte asupra sclavilor.

E drept că stoicismul îndeamnă ca sclavul să fie privit ca om şi tratat în consecinţă (18). Dar de la teorie la practică drumul e lung (19). Doar câţiva sclavi pot scăpa de soarta lor prin eliberare. Oamenii liberi sunt şi ei departe de a fi egali. În provincie, există distincţia între cei cu cetăţenie; romană şi ceilalţi. Cetăţenii romani pot face, în principiu, apel la judecata împăratului. Cunoaştem exemplul lui Paul (*Fapte25*, 12; 26, 32). Ceilalţi au puţine garanţii în justiţie. Calitatea de cetăţean roman nu este întotdeauna recunoscută. Iar printre cetăţeni se instituie deosebirea dintre *humiliores* şi *honestiores* (umilii şi notabilităţile), adică două categorii după avere şi rang social, ceea ce determină două măsuri de judecată. La Roma, un mare număr de cetăţeni sunt foarte săraci şi nu trăiesc decât de pe urma distribuţiei gratuite de grâu: lor le sunt destinate şi jocurile de circ şi din amfiteatru: *panem et circenses*.

Femeia şi copilul

Civilizaţia greco-romană este predominant masculină. Femeia are statut de minoră.

Firește, în epoca Imperiului se vorbește despre emancipare. Un poet satiric le amintește pe femeile care se mărită ca să divorţeze şi divorţează ca să se mărite din nou. Dar de această libertate nu se bucură decât femeile bogate, a căror avere le garantează libertatea.

Cele sărace care-şi părăsesc bărbaţii sunt silite să se prostitueze. Descompunerea moravurilor se întoarce împotriva femeii, umili**nd-**o.

Copiii formează altă categorie dispreţuită.

Tatăl îşi poate refuza pruncul nou-născut, care este ucis sau părăsit. Copiii părăsiţi sunt luaţi pentru a fi crescuţi şi vânduţi ca sclavi.

Educaţia se caracterizează prin brutalitate.

«Pedagogul» este un simplu sclav, însărcinat să supravegheze educaţia copiilor.

Imperiul confruntat cu dinamismul

Evangheliei

Prin organizarea sa, Imperiul roman favorizează propovăduirea rapidă a Evangheliei în ansamblul Bazinului mediteranean. O astfel de propovăduire ar fi fost cu neputinţă cu câteva secole mai devreme. În plus, Evanghelia răspunde unei nevoi profunde a oamenilor din primele veacuri ale erei noastre.

Fără a propune o revoluţie socială, comunitatea creştină îi primeşte pe toţi oamenii pentru că sunt cu toţii egali în faţa lui

Dumnezeu şi cu toţii sunt mântuiţi de Cristos.

Într-o lume neîndurătoare cu ei, sclavii, săracii, femeile şi copiii sunt cu deosebire sensibili la această propovăduire. Cu toate acestea, creştinismul se opune anumitor comportamente curente în epocă. Nu vrea să fie o religie rezervată unui număr mic de iniţiaţi. Exigenţele morale ale Evangheliei se împotrivesc dispreţului faţă de viaţă, libertăţii sexuale, gustului pentru lux şi pentru ban, care caracterizează adesea societatea imperială.

Mesajul creştin refuză şi relativismul religios.

Nu vrea să se numere printre celelalte culte şi nu acceptă divinizarea statului. Aşa se explică lupta pe care Imperiul o va duce împotriva creştinilor timp de mai multe veacuri, dar şi atracţia exercitată tot mai puternic de

Evanghelie asupra locuitorilor aceluiaşi

Imperiu.

Câteva lecturi suplimentare:

În afara lucrărilor generale menţionate mai sus se mai pot consulta:

— E. CHARPENTIER, *Pour lire le*

Nouveau Testament (*Să citim Noul Testament*).

Cerf, Paris, 1981; Edit. ARC, 1997.

— Numerele din *Cahiers Evangile* care introduc în lectura cărţilor Noului Testament şi în cunoaşterea mediului istoric al secolului I.

Este vorba în mod deosebit de numerele:

21: O *lectură a Faptelor Apostolilor*.

26: *Sfântul Paul în timpul său*;

27: *Palestina în timpul lui Iisus*.

— J. CARCOPINO, *Viaţa cotidiană la apogeul Imperiului*, Editura Ştiinţifică şi

Enciclopedică, 1979

— A. HAMMAN, *La Vie quotidienne des premiers chrétiens* (*Viaţa de toate zilele a primilor creştini*), Hachette, 1971.

SCLAVII LA ROMA ÎN SECOLUL I

(18) Cum ar trebui trataţi

Seneca (4 î. C65 d.Hr.) a îndeplinit funcţii politice, a fost preceptorul lui Nero care, ajuns împărat, l-a obligat să-şi ia viaţa.

Moralist stoic, Seneca nu-şi punea întotdeauna de acord principiile cu faptele.

M-am bucurat să aflu, prin cei veniţi de la Siracuza, că trăieşti cu sclavii tăi ca în familie: îţi recunosc înţelepciunea şi lumina. Sunt sclavi?

de bună seamă, dar sunt oameni;

sclavi? fireşte, dar oameni ce trăiesc cu tine; sclavi? desigur, dar prieteni smeriţi; sclavi? e drept, dar tovarăşi de sclavie, dacă vrei să iei seama că suntem cu toţii, şi ei şi noi, în mâna sorţii […].

Cel pe care-l numeşti sclavul tău e de aceeaşi seminţie cu tine, se bucură de acelaşi cer. Şi aşa cum **într**-*o bună zi l-ai putea vedea liber, şi el te-ar putea vedea rob.*

Seneca, *Scrisori către Lucillius*, 47.

(19) Cum sunt trataţi

Puţin după aceea [61 d.Hr.], prefectul cetăţii, Pedanius Secundus, a căzut ucis de unul din sclavii săi, fie că **s**-*a împotrivit să-l elibereze după ce se învoiseră asupra preţului de răscumpărare, fie că ucigaşul, îndrăgostit de un stricat, n-a suferit să afle în stăpânul său un rival. Oricum ar fi, când a trebuit, după străvechiul obicei, să fie duşi la locul de supliciu toţi sclavii care locuiseră sub acelaşi acoperiş cu vinovatul, plebea, venită în ajutorul atâtor nevinovaţi,* **s**-*a adunat şi* **s**-*a ajuns la revoltă.*

Chiar la Senat, adversarii asprimii excesive au făcut mari eforturi, în vreme ce majoritatea se împotrivea oricărei schimbări […].

Partida celor ce au hotărât supliciul a avut câştig de cauză, dar nu se putea trece la executarea sentinţei deoarece mulţimea se adunase, ameninţătoare, cu pietre şi cu torţe.

Atunci Cezar [Nero] a promulgat un edict prin care a mustrat poporul şi apus trupe de-a lungul drumului pe unde osândiţii aveau să

fie conduşi la locul de supliciu […].

Tacit, *Anale*, XIV, 42 – 45.

2. CREŞTINII ÎN**TR-**O LUME CARE NU-I ÎNŢELEGE (SECOLELE MII)

Numărul creştinilor sporeşte. Sunt deosebiţi de evrei. Aceştia din urmă, care se bucură în cadrul Imperiului de an statut special, se străduiesc să dea de înţeles că creştinii nu mai sunt dintre ai lor. O dată ce ajung să constituie o minoritate importantă, discipolii lui Cristos încep să pună probleme. Discreţia cu care îşi înconjoară cultul lasă loc celor mai rele supoziţii. Întâlnim aici un fenomen curent de psihologie a mulţimilor.

Creştinismul vine din Orient. Creştinii sunt cumva emigranţi ale căror obiceiuri nu sunt înţelese. Alcătuiesc o sectă, şi se ştie ce se ascunde în spatele acestui cuvânt! De aceea, lumea romană îi priveşte cu ochi răuvoitori.

Scriitori creştini, apologeţii, încearcă să**-**şi apere comunitatea în faţa opiniei publice şi a autorităţilor. Dar nu pot împiedica prigoanele ce se vor abate asupra creştinilor.

(20) ZVONUL

Minucius Felix, avocat din Roma, scrie înjurai anului 200 un dialog în care relatează o discuţie purtată între un creştin, *Octavius*, şi un păgân. Acesta din urmă se face ecoul zvonurilor groaznice care circulă pe seama creştinilor şi despre care rândurile de mai jos ne ajută să ne formăm o părere. Pe un ton calm şi convingător, Octavius îi va arăta cine sunt de fapt creştinii.

*Aud spu**nându-**se că, împinşi de nu ştiu ce credinţă absurdă, consacră şi adoră capul animalului cel mai demn de dispreţ, măgarul. Relatările despre iniţierea noilor adepţi sunt pe cât de oribile pe atât de notorii. Un prunc, învelit în făină, pentru a**-**l înşela pe novicele încrezător, este aşezat în faţa celui care trebuie să fie iniţiat în taine. Indus în eroare de grămada de făină, care-l face să creadă că loviturile sale sunt inofensive, neofitul îl ucide pe prunc* […]. *Cu toţii sorb lacom sângele copilului, iar trupul său şi**-**l împart*;

prin această jertfă îşi pecetluiesc legământul şi prin complicitatea la crimă se obligă reciproc la tăcere […]!

Cât despre ospeţele lor, cu toţii le cunosc şi pretutindeni se

vorbeşte despre ele […].

În zi de sărbătoare, se adună pentru un ospăţ, cu toţi copiii, surorile şi mamele lor, fiinţe de toate sexele şi vârstele. Iar după ce au mâncat din belşug, când însufleţirea ospăţului atinge culmea şi focul beţiei aprinde patimile incestuoase, asmut un câine legat de candelabru, aruncându-i o bucată dincolo de lungimea frânghiei cu care e legat. Câinele sare, iar lumina care i-ar fi putut trăda se stinge […]. *Atunci se împerechează la întâmplare şi, dacă nu sunt cu toţii incestuoşi în faptă, sunt în intenţie.*

Minucius Felix, *Octavius*, IX, 6, citat de P. de Labriolle.

La Reaction Païenne (Reacţia păgână), p. 91.

(21) CREŞTINII, OAMENI CREDULI ŞI NAIVI

Lucian (aprox. 125 – aprox. 192), scriitor grec originar din Samosata, în Siria, a călătorit mult şi este autorul unui mare număr de scrieri scurte care îmbracă adesea forma dialogului. Ne oferă un tablou amuzant al societăţii timpului său, ridiculizând valorile consacrate, filosofice şi religioase. În *Moartea lui Peregrinus*, povesteşte viaţa unui escroc bun de gură care exploatează, pentru un timp, credulitatea creştinilor. Prilej pentru scriitor de a-i prezenta pe aceştia din urmă ca pe nişte naivi.

Aceşti nefericiţi sunt în primul rând încredinţaţi că sunt nemuritori şi că vor trăi veşnic. Nu se tem aşadar de moarte, pe care mulţi o înfruntă bucuros. Primul lor legiuitor i-a convins că sunt cu toţii fraţi. Lepădându-se de zeii greci, îl adoră pe sofistul lor răstignit şi-şi orânduiesc viaţa după învăţăturile lui. De aceea dispreţuiesc toate bunurile şi le ţin de obşte […]. *De s-ar ivi printre ei un impostor abil, ştiind să profite de situaţie, s-ar putea repede îmbogăţi, conducându-i după bunul plac pe aceşti oameni care nu pricep nimic.*

În P. de Labriolle, *La Reaction Păienne* (*Reacţia păgână*), p. 103.

I-PRIVIREA CELORLALŢI

Ne-au parvenit câteva scrieri anticreştine, adesea transmise de creştinii înşişi care voiau să le combată. Învinuirile merg de la calomnii grosolane la obiecţiile intelectualilor, care nu şi-au pierdut nici azi întreaga actualitate.

1. Calomniile populare învinuirile aduse creştinilor pot fi împărţite în trei mari categorii:

— Creştinii sunt *atei*. De vreme ce nu participă la formele tradiţionale de cult, nici la cultul imperial, nici chiar la religiile

orientale, se presupune că n-au niciun fel de religie. Pentru mentalitatea antică, aceasta este o aberaţie. Echilibrul cetăţii se vede ameninţat, într-adevăr, zeii nesocotiţi se răzbună, trimiţând calamităţi precum inundaţii, cutremure de pământ, molime, incursiuni ale barbarilor. Se mai crede că creştinii au un cult de nemărturisit, cultul măgarului, sau că se închină unui răufăcător osândit la răstignirea pe cruce…

— Creştinii practică *incestul*. Se adună la ospeţe nocturne pentru a se deda la orgii şi la cele mai mari mârşăvii între «fraţi» şi

«surori».

— Creştinii sunt *antropofagi*. Trupul pe care-l mănâncă, sângele pe care-l beau, este al unui copil, victimă a unei jertfe rituale. (20)

Larg răspândite, aceste calomnii nu sunt acceptate de toţi dar, timp de mulţi ani, creştinii sunt ţinta unui dispreţ general.

Scriitorul şi guvernatorul Pliniu vorbeşte despre o «superstiţie nesăbuită şi fără de măsură» (30); istoricul Suetoniu (către 120)

despre o «superstiţie nouă şi primejdioasă»

(29); istoricul Tacit, despre o «superstiţie dezgustătoare». Pentru împăratul Marcus

Aurelius, de altfel înţelept, creştinii nu sunt decât nişte îndărătnici. Autorul satiric Lucian vede în ei simpli naivi, uşor de exploatat. (21)

2. Obiecţiile înţelepţilor şi ale oamenilor politici

Cei ce răspândesc bârfe pe seama creştinilor nu-i cunosc. Totuşi, cu timpul, intelectualii se interesează de creştini, citesc

Scripturile şi încearcă să combată cu argumente mai riguroase creştinismul. Doi autori mai cunoscuţi, Celsiu, în secolul al II-lea, şi

Porfir, în secolul al III-lea, îşi îndreaptă atacurile în trei direcţii. (22)

Sărmani neştiutori şi înfumuraţi

Creştinii se recrutează din rândul claselor sociale inferioare, dintre lucrătorii manuali dispreţuiţi, dărăcitori, cizmari, postăvari. Ei se adresează femeilor, copiilor ţi sclavilor, profitând de credulitatea lor. Creştinismul pune în discuţie valorile civilizaţiei romane, care dă întâietate înţeleptului înstărit ce nu se înjoseşte cu sarcini materiale servile. Pretinzând că femeile şi copiii ar putea şti mai mult decât soţii şi taţii lor, creştinii subminează autoritatea maritală şi părintească.

Răi cetăţeni

Creştinii nu participă lăcuitul cetăţii, nici la cultul imperial. Nu acceptă nici «obiceiurile strămoşilor». Mai mult, refuză magistraturile şi cariera militară. Nu-i interesează aşadar problemele politice şi nici salvarea Imperiului. Astfel, Celsiu scrie în momentul când

Marcus Aurelius se luptă cu germanii pe

Dunăre: «Dacă toţi cetăţenii ar face precum creştinii, sfârşitul Imperiului ar veni curând».

Doctrina creştină este potrivnică raţiunii

Anumite obiecţii ale lui Celsiu şi Porfir au străbătut veacurile, ajungând până la noi (22)

(23). Întruparea este o absurditate. Dumnezeu desăvârşit, neschimbat, nu se poate înjosi devenind un copilaş. De altfel, de ce întruparea a avut loc atât de târziu? Iisus nu e decât un om sărman, incapabil, spre deosebire de Socrate, să moară ca un înţelept. Doctrina lui nu e decât copia proastă a doctrinelor egiptene şi greceşti mai vechi. Învierea trupurilor nu este decât o uriaşă minciună. Pentru Porfir, Vechiul şi Noul

Testament nu alcătuiesc decât o ţesătură de povestiri grosolane, marcate de antropomorfism.

Dumnezeul paşnic al Evangheliilor îl contrazice pe Dumnezeul războinic din Vechiul Testament

Cele patru relatări ale Patimii se contrazic.

Riturile creştine sunt imorale. Botezul încurajează viciul, deoarece puţină apă poate spăla deodată toate păcatele. Chiar dacă este înţeleasă alegoric, Euharistia rămâne un rit antropofag, în sfârşit, înţelepţii au constatat şi dezbinarea creştinilor în secte, care se anatemizează reciproc.

3. Răspunsul creştinilor împotriva detractorilor

Confruntaţi cu aceste atacuri, creştinii vor să lămurească opinia publică şi să-şi apere comunitatea. În scrierile lor, doresc să-şi prezinte clar doctrina şi moravurile pentru a risipi neînţelegerile. Aceste scrieri se numesc apologii, termen ce înseamnă apărare, justificare. Autorii lor sunt numiţi apologeţi.

Apologeţii

Aceşti oameni se adresează celor ce nu le împărtăşesc credinţa, împăratului, magistraţilor, intelectualilor, opiniei publice. Trebuie să găsească un limbaj pe înţelesul destinatarilor, adică acela al culturii greco-latine.

Astfel, creştinismul iese din izolarea culturală.

Apologeţii «elenizează» creştinismul şi creştinează «elenismul», elaborând astfel o primă formă de teologie.

Mulţi dintre aceşti apologeţi nu mai înseamnă astăzi decât nişte nume şi câteva extrase transmise de Eusebiu de Cezareea.

S-au păstrat şi opere foarte importante. Iustin, care, în anii 140 – 150, deschisese o şcoală de filosofie creştină la Roma, apără credinţa creştină împotriva păgânilor şi evreilor. Unul din pasajele cele mai celebre ale scrierii aparţinând unui autor necunoscut şi adresată lui *Diognet*, îi înfăţişează pe creştini ca fiind sufletul lumii (24). La fel cum sufletul, conform concepţiei antropologice greceşti, dă viaţă trupului, tot astfel creştinii dau viaţă şi sens lumii. Autorul propune astfel un răspuns întrebării fundamentale: ce-i deosebeşte pe creştini de ceilalţi oameni? Dar cea mai cunoscută dintre luările de poziţie în favoarea creştinilor este, fără îndoială, *Apologetica*, lucrare datând aproximativ din 197, în care

Tertulian din Cartagina îşi desfăşoară talentul şi înflăcărarea de avocat (26).

Toţi apologeţii susţin nedreptatea învinuirilor împotriva creştinilor, a judecăţilor şi condamnărilor cărora le cad victimă în cadrul prigoanelor. Ei demontează, una câte una, toate acuzele ce li se aduc.

(22) OBIECŢIILE UNUI ÎNŢELEPT

În jurul anului 170, un păgân învăţat pe nume Celsiu, care a făcut o anchetă destul de amănunţită asupra creştinismului, întreprinde un atac în toată regula împotriva doctrinei şi purtării creştinilor, **într-**o lucrare scrisă în greceşte, *Cuvântul Adevărului*. Reproşurile lui

Celsiu ar mai putea găsi astăzi ecou?

Există o nouă seminţie de oameni, fără trecut, patrie sau tradiţii, coalizaţi împotriva oricărei instituţii religioase sau civile, urmăriţi injustiţie, pretutindeni taxaţi drept infami, dar glorificându-se cu repulsia pe care o inspiră tuturor: aceştia sunt creştinii

Iată preceptele lor: «*Departe de noi omul care posedă ceva cultură, înţelepciune ori judecată: acestea sunt răi sfetnici în ochii noştri; dar de este vreunul neştiutor, mărginit, incult, sărac cu duhul, să vină la noi fără teamă*!». *Recunoscând că doar aceştia sunt vrednici de zeul lor, dovedesc că nu ştiu şi nu vor să-i câştige decât pe neghiobi,*

oameni proşti şi de nimic, sclavi, femei sărmane şi copii […].

Dumnezeu ar fi coborât pe pământ pentru a-i îndreptăţi pe oameni? Haida de!

nu e nevoie de discursuri lungi pentru a demonstra netemeinicia unei astfel de afirmaţii. În ce scop Dumnezeu **s-***ar fi coborât aici la noi? Ca să afle ce se petrece printre oameni? Dar nu e oare atotştiutor?*

Ori, cunoscând totul puterea sa divină e atât de limitată încât nu a putut îndrepta nimic fără a trimite în mod expres un împuternicit în lume […]?

Oare pentru mântuirea noastră

*Dumnezeu a dorit să ni se descopere spre a-i mântui pe aceia care, recunoscân***du-***l, vor fi consideraţi drepţi şi să-i pedepsească pe aceia care, respingân***du-***l, îşi vor fi arătat astfel răutatea? Dar ce! Ar trebui să credem că după atâtea veacuri*

Dumnezeu **s-***a îngrijit în sfârşit să-i îndreptăţească pe oamenii de care până atunci nu i-a păsat* […]? *Dumnezeu este bun, frumos, preafericit; este supremul bine, desăvârşită frumuseţe. De-ar veni în lume, ar trebui neapărat să treacă prin***tr-***o schimbare: bunătatea i* **s-***ar preface în răutate, frumuseţea în urâţenie, fericirea în nefericire, desăvârşirea* **într-***un şir nesfârşit de imperfecţiuni* […]. *O astfel de schimbare nu* **s-***ar potrivi cu Dumnezeu.*

Dacă creştinii refuză să aducă jertfele obişnuite şi să se încline înaintea celor ce le prezidează, trebuie atunci să renunţe şi la a fi eliberaţi din sclavie, la căsătorie, la a avea copii, la îndeplinirea menirilor vieţii.

Nu le rămâne decât să plece undeva departe, fără a lăsa urmaşi, pentru ca pământul să fie curăţat de această stirpe rea. Dar dacă vor să se căsătorească, să aibă copii, să mănânce din roadele pământului, să guste din bucuriile şi din necazurile vieţii, se cuvine să aducă celor ce au primit însărcinarea de a administra aceste bunuri toată cinstea cuvenită […].

Dacă toţi ar face ca voi, împăratul ar rămâne singur şi părăsit. Atunci universul ar cădea pradă barbarilor celor mai cruzi şi grosolani. Curând n-ar mai fi nici urmă din frumoasa voastră religie, şi ar apune pe veci printre oameni slava adevăratei înţelepciuni […].

— Sprijiniţi-l pe împărat din toate puterile, fiţi alături de el în apărarea dreptăţii;

luptaţi pentru el, dacă împrejurările o cer;

ajutaţi-l în conducerea oştirilor.

În acest scop, *încetaţi să vă sustrageţi de la îndatoririle civile şi de la serviciul militar*; *îndepliniţi*, *dacă e nevoie*, *funcţii publice pentru salvarea legilor şi apărarea cucerniciei*.

Celsiu, *Cuvântul Adevărului*.

O lucrare din secolul al III-lea aparţinând lui Origene, *împotriva lui Celsiu*, conţine numeroase extrase din scrierea lui

Celsiu, Sources chrétiennes.

Nu avem nimic de ascuns

Vă putem descrie toate celebrările noastre, proclamă ei. Aceasta ne permite să cunoaştem principalele rituri creştine din veacul al II-lea, sub pana lui Iustin, sau modul de organizare al comunităţii, descris de

Tertulian. Ne învinuiţi că ne ascundem ca şobolanii. Or, suntem pretutindeni prezenţi.

Avem aceleaşi activităţi ca şi voi, aceeaşi hrană şi aceleaşi veşminte. Refuzăm doar să frecventăm templele şi spectacolele din amfiteatru.

Moravurile voastre sunt de plâns

Societatea romană practică avortul, pruncuciderea, fapte pe care creştinii şi le interzic. Voi exaltaţi sexualitatea, povestiţi isprăvile amoroase ale zeilor, toleraţi schimburile de femei… La rândul său.

Tertulian cade **într-**o exagerare ce nu avea darul să câştige simpatia notabilităţilor romane.

Doctrina creştină este conformă raţiunii

Legând doctrina creştină de Vechiul Testament, apologeţii încearcă să demonstreze anterioritatea creştinismului faţă de filosofia greacă. Moise a trăit înainte de gânditorii greci, care n-au făcut altceva decât să-l copieze. Încercare zadarnică! Celsiu afirma că Moise, la rândul său, îi copiase pe egipteni.

Uneori apologeţii apără creştinismul atacând religiile păgâne fără a da dovadă de prea multă psihologie. Zeii păgâni nu sunt decât demoni imorali. «Suntem atei faţă de pretinşii voştri zei», afirmă Iustin.

Creştinii sunt buni cetăţeni

— Apoc 17 – 18

În primele veacuri, statul le apare creştinilor ca o realitate ambiguă. Curentul apocaliptic din tradiţia lui Ioan şi a comentatorilor

săi identifică statul roman cu Babilonul sau cu Fiara, fiindcă acest stat este idolatru şi prigonitor al Bisericii. Va fi sortit nimicirii, asemenea uriaşului cu picioare de lut.

(23) CREŞTINISMUL ESTE ABSURD

Porfir (234 – aprox. 305), semit elenizat originar din Tir, a fost ucenicul filosofului

Plotin. A fost un filosof de mare elevaţie morală, interesat de ştiinţele oculte. A scris un tratat *împotriva creştinilor* în care denunţă incoerenţa evangheliilor şi absurditatea dogmelor creştine, mai cu seamă întruparea şi învierea.

Chiar presupunând că ar exista vreun grec atât de mărginit încât să creadă că zeii sălăşluiesc în statui, ar fi o concepţie mai curată decât să admitem că Cel Divin **s-***ar fi coborât în sânul Fecioarei Maria, că ar fi devenit embrion, iar îndată după naştere ar fi fost înfăşat în scutece, murdar de sânge, de fiere şi chiar mai rău* […]. *De ce, dus înaintea marelui preot şi a guvernatorului, Cristos n-a rostit niciun cuvânt vrednic de un înţelept, de un om dumnezeiesc* […]? **S-***a lăsat lovit, scuipat în obraz, încununat cu spini* […].

Chiar de trebuia să sufere din poruncă dumnezeiască, ar fi trebuit să primească osânda, dar să nu îndure patima fără să rostească un cuvânt plin de îndrăzneală, cuvânt semeţ şi înţelept adresat lui Pilat, judecătorul său, în loc să se lase ocărit ca primul dintre mişeii adunaţi pe la răscruci. Uriaşă minciună (învierea, aluzie la 1 Ţes 4, 14)! De li **s-***ar cânta aceasta dobitoacelor lipsite de minte, ar prinde să behăie şi săpiuie ca răspuns* **într-***un vacarm asurzitor, auzind de oameni în carne şi oase care se înalţă în văzduh, precum păsările, sau sunt purtaţi pe nori* […].

Text citat de P. Labriolle, p. 260 urm.

(24) CREŞTINII ÎN LUME

Nu se cunoaşte autorul acestei scrieri adresate lui Diognet, compusă, după cât se pare, la Alexandria, în jurul anului 200. Autorul face o vibrantă apologie a creştinismului pentru destinatarul său păgân.

Creştinii nu se deosebesc de ceilalţi oameni nici prin ţara de obârşie, nici prin grai ori veşminte. Nu locuiesc în oraşe care să fie numai ale lor, nu se slujesc de vreun dialect deosebit şi felul lor de viaţă n-are nimic ieşit din comun […]. *Ei locuiesc în cetăţi greceşti ori barbare, după cum i-a fost dat fiecăruia; respectă obiceiurile locului în ceea ce priveşte*

hainele, hrana şi felul de trai, făcând totodată dovada legilor extraordinare şi într-adevăr paradoxale ale republicii lor spirituale.

Fiecare locuieşte în patria sa, dar ca străin. Se achită de toate îndatoririle cetăţeneşti şi-şi îndeplinesc toate sarcinile ca străini. Orice pământ străin le e patrie şi patria le este pământ străin. Se căsătoresc ca toată lumea, au copii, dar nu-şi părăsesc pruncii nou-născuţi. împart cu toţii aceeaşi masă, dar nu acelaşi pat.

Ei sunt în trup, dar nu trăiesc după trup. Îşi petrec viaţa pe pământ, dar sunt cetăţeni ai cerului. Ascultă de legile stabilite, iar felul lor de trai întrece în desăvârşire legile.

Îi iubesc pe toţi oamenii şi toţi îi prigonesc. Sunt nesocotiţi, osândiţi; sunt daţi la moarte şi, astfel, câştigă viaţa. Sunt săraci şi pe mulţi îmbogăţesc. Lipsiţi de toate, în toate prisosesc. Sunt dispreţuiţi, şi în acest dispreţ îşi află slava. Vorbiţi de rău, sunt îndreptăţiţi.

Sunt huliţi şi binecuvântează […].

Într-*un cuvânt, ceea ce sufletul este pentru trup, creştinii sunt în lume. Sufletul este răspândit în toate membrele trupului aşa cum creştinii sunt răspândiţi în toate cetăţile lumii. Sufletul locuieşte în trup şi totuşi nu e din trup, aşa cum creştinii sunt în lume, dar nu sunt ai lumii* […]. *Sufletul se desăvârşeşte mortific***â***ndu-se prin foame şi sete: prigoniţi, creştinii sunt, zi de zi, toi mai mulţi. Atât de nobilă este menirea încredinţată lor de*

Dumnezeu, încât nu le este îngăduit să dezerteze.

Către Diognet, Sources chrétiennes, Voi 33 bis, (vezi şi *Scrierile Părinţilor apostolici*.

Ed. Inst. Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1995).

(25) CEA MAI VECHE RUGĂCIUNE CREŞTINĂ PENTRU AUTORITĂŢI

Vezi introducerea la textul (6). Scrisoarea lui Clement se termină cu o lungă «rugăciune universală» pentru creştini şi pentru toţi oamenii.

Dă-ne, o Stăpâne, pace şi bună înţelegere nouă şi tuturor locuitorilor pământului, aşa cum le-ai dăruit părinţilor noştri care au chemat numele tău în credinţă şi în adevăr.

Şi pentru aceasta, ajută-ne să fim supuşi numelui tău preasfânt şi atotputernic, precum şi celor ce ne cârmuiesc şi ne conduc pe acest pământ. Tu, Doamne, le-ai dăruit puterea de a-şi exercita autoritatea,

prin puterea ta măreaţă şi de negrăit, pentru ca, ştiind că de la tine primit-au slava şi cinstea pe care le-o vedem, supuşi să le fim şi nimic să nu săvârşim potrivnic voinţei tale. Dă-le sănătate, pace, înţelegere, statornicie şi să-şi exercite în pace autoritatea pe care de la tine au primit-o.

Clement din Roma, *Scrisoare către Corinteni* 60 – 61, citată în *Écrits des Peres apostoliques*, p. 108 (Vezi şi *Scrierile Părinţilor apostolici*, Ed. cit.).

(26) TERTULIAN DESCRIE PENTRU MAGISTRAŢI COMUNITATEA CREŞTINĂ

Tertulian (aprox. 155 – aprox. 222) din Cartagina îşi pune talentul de avocat în slujba creştinilor al căror curaj l-a determinat să se convertească. Opera sa, cea mai importantă din literatura creştină de limbă latină după aceea a lui Augustin, este în primul rând polemică. Pentru a apăra, îngroaşă trăsăturile şi trece el însuşi la atac.

Nu suntem decât de ieri, îl am umplut deja pământul şi tot ce vă aparţine: *oraşele, insulele, locurile întărite, municipiile, târgurile, taberele, decuriile, palatul, senatul, forumul*; *nu v-am lăsat* decât *templele*!

f…] *A venit clipa să vă înfăţişez eu însumi îndeletnicirile «facţiunii creştine», pentru ca, după ce vă voi fi dovedit că nu sunt de osândit, să vă arăt că sunt bune, descoperindu-vă astfel adevărul. Alcătuim un «trup» prin împărtăşirea aceleiaşi credinţe, prin unitatea disciplinei, prin legătura aceleiaşi speranţe. Formăm o ligă şi o congregaţie pentru a-l asalta pe Dumnezeu cu rugăciunea, ca un batalion compact. Această violenţă îi este pe plac lui Dumnezeu. Ne rugăm şi pentru împăraţi, pentru miniştri şi pentru puterile civile, pentru starea de acum a veacului acestuia, pentru pacea lumii, pentru amânarea sfârşitului.*

[…] *Dar, mai cu seamă, practicarea carităţii ne înseamnă, în ochii multora, cu pecetea infamiei. «Iată, spun ei, cum se iubesc unii pe alţii», căci ei se detestă unii pe alţii; «iată, spun ei, cum gata sunt să-şi dea viaţa unii pentru ceilalţi», căci ei sunt mai degrabă gata să se ucidă. Cât despre numele de «fraţi» prin care suntem desemnaţi, acesta nu-i scoate din sărite, după cum cred, decât fiindcă la ei toate numele de rudenie se dau doar dintr-o prefăcută afecţiune. Or, vă suntem chiar fraţi, după fire, mama noastră a tuturor; drept e că voi nu prea sunteţi oameni, fiind fraţi nevrednici. Dar cu cât mai multă îndreptăţire trebuie să-i numim şi să-i ţinem ca fraţi pe aceia care recunosc drept Tată acelaşi Dumnezeu,*

care **s-***au adăpat din acelaşi duh de sfinţenie, care, ieşiţi din sânul aceleiaşi neştiinţe, au văzut cu uimire strălucind aceeaşi lumină a adevărului*!

[…] *Trăim alături de voi, avem aceeaşi hrană, aceleaşi veşminte, acelaşi fel de viaţă ca şi voi, suntem supuşi aceloraşi necesităţi ale existenţei. Nu suntem brahmani sau fachiri din India, locuitori în păduri sau surghiuniţi din viaţă* […]. *Frecventăm forumul vostru, piaţa, băile, prăvăliile, magazinele, hanurile, târgurile voastre şi celelalte locuri de comerţ, locuim în această lume alături de voi. Alături de voi navigam pe mare, alături de voi slujim ca ostaşi, muncim pământul, facem negoţ* […].

Tertulian, *Apologetica* (în jurul anului 200), cap. 37, 39, 42, edit. Belles Lettres.

Pe de altă parte, este la fel de sigur că unii creştini aşteptând întoarcerea iminentă a lui Cristos (parusia) au arătat lipsă de interes pentru problemele lumeşti. Totuşi, urmând linia trasată de *Rm* 13, 1 – 7 şi *1 P* 2, 13, apologeţii nu încetează să-şi proclame loialismul. Noi nu-l considerăm pe împărat de obârşie divină, dar îi suntem supuşi şi ne rugăm pentru el (25). Suntem primii la plata impozitelor.

Prezenţa creştinilor în administraţie şi armată în *Apologetica* sa, Tertulian afirmă că creştinii sunt pretutindeni, până şi în armată

(26). Vreo zece ani mai târziu, în tratatul său

Despre cununa militară, el afirmă că un creştin nu poate fi soldat (*21*). Putem explica acest punct de vedere negativ prin trecerea lui Tertulian la secta montaniştilor, exaltaţi care propovăduiesc o separare radicală a creştinilor de lumea al cărei sfârşit este aproape. Dar există şi alte texte din aceeaşi

(27) UN CREŞTIN NU POATE FI SOLDAT

Interzicându-i soldatului creştin să poarte cununa cu prilejul ceremoniilor religioase.

Tertulian ajunge la concluzia imposibilităţii pentru creştin de a rămâne în armată.

[…] *Fi-vafi îngăduit creştinului să trăiască cu sabia în mână, când Domnul a grăit că cel ce scoate sabia de sabie va pieri? Va merge oare la luptă fiul păcii, căruia nici cearta nu-i e îngăduită? Va arunca pe altul în lanţuri, în temniţă, îl va sorti la chinuri şi suplicii, el, care nu ştie şase răzbune pentru injuriile primite* […]? *Va sta de veghe înaintea templelor de care* **s-***a lepădat? Va lua el cina în locuri neîngăduite de apostol?*

Pe cei pe care i-a pus pe fugă ziua prin exorcismele sale, îi va

apăra oare noaptea, **sprijinindu-***se pe lancea cu care a fost străpunsă coasta lui Iisus Cristos*? *Purta-va el stindardul rivalului lui Cristos*?

Tertulian, *Cununa ostaşilor* (în jurul anului 210).

(28) MESERII INTERZISE CANDIDAŢILOR LA BOTEZ

Hipolit, preot la Roma la începutul secolului al II-lea, propune, în *Tradiţia apostolică*, modele de rugăciune liturgică şi precizează condiţiile cerute pentru botez şi diferitele slujiri…

[…] *Cel care este preotul unui idol, sau paznicul unui idol, să înceteze sau să fie alungat.*

Soldatul subaltern nu va ucide pe nimeni. Dacă primeşte ordin **s-***o facă, nu-l va executa şi nu va depune jurământ. Dacă refuză, să fie alungat. Cel ce are puterea de viaţă şi de moarte sau magistratul unei cetăţi, purtător de purpură, să înceteze sau să fie alungat. Catehumenul sau credinciosul care doresc să se facă soldaţi să fie alungaţi pentru că l-au disprețuit pe Dumnezeu.*

Hipolit, *Tradiţia apostolică* (începutul secolului al III-lea).

Sources chrétiennes, vol. 11 bis.

perioadă care exprimă o profundă reticenţă faţă de prezenţa creştinilor în armată şi în funcţii publice. Unele dintre cerinţele impuse candidaţilor la botez o dovedesc (28).

Reticenţele existente în *Tradiţia apostolică* se explică din două motive.

Activităţile impuse de statutul de magistrat sau de soldat pot fi în contradicţie cu

Evanghelia deoarece şi unul şi celălalt vor fi, mai curând sau mai târziu, constrânşi să participe la ceremonii religioase idolatre şi să exercite violenţe: magistratul pronunţă condamnări la moarte, iar soldatul ucide în luptă. De aceea, celui ce deţine drept de viaţă şi de moarte i se cere să renunţe la funcţie.

Pentru soldat, situaţia este mai complexă.

I se poate cere unui creştin să nu se înroleze, deoarece armata nu e formată decât din voluntari. Dar cel care **s-**a înrolat deja, de obicei pentru douăzeci de ani, nu poate părăsi armata. În acest caz, disciplina ecleziastică îi cere doar să nu ucidă şi să nu depună jurământ, acest din urmă act fiind asimilat idolatriei.

Aceste cerinţe erau uşor de împlinit?

Serviciul militar nefiind obligatoriu, creştinii pot scăpa de armată fără a li se aduce învinuire. Atâta timp cât nu sunt numeroşi,

faptul e lipsit de importanţă. Dar când numărul creştinilor sporeşte şi primejdia pândeşte la fruntarii, absenteismul lor începe să pună probleme. Atitudine pe care Celsiu le-o reproşează. Odată cu pacea Bisericii

(313), reticenţele creştinilor vor dispărea, deoarece dispare riscul idolatriei. Va rămâne totuşi o anumită reţinere, de vreme ce soldatului care a vărsat sânge i se cere să împlinească un ritual de purificare.

II – PRIGOANELE

Apologeţii nu şi-au convins interlocutorii.

Când se caută ţapi ispăşitori pentru toate nenorocirile vremurilor, calomniile stârnesc răscoale împotriva creştinilor. Pentru a calma furia populară, autorităţile pronunţă condamnări împotriva presupuşilor vinovaţi. Aici trebuie căutată originea prigoanelor.

1. Prigoană şi martiriu

«Prigoană» şi «martiriu» evocă azi pentru mulţi dintre noi sânge, chinuri, creştini ascunşi în catacombe pentru a-şi celebra cultul.

Totuşi, fără a le nega temeinicia, expresii precum «Biserica prigoanelor», «Biserica martirilor», «Biserica din catacombe» au inconvenientul de a generaliza excesiv.

Sensurile multiple ale «prigoanei»

În primul rând, creştinii nu au fost prigoniţi întruna timp de trei veacuri. De altfel, noţiunea de prigoană este mai puţin precisă decât pare. Catolicii francezi, în momentul adoptării legilor anticlericale de la începutul secolului XX, vorbeau de prigoană. Astăzi, ştim că creştinii au fost persecutaţi în spatele cortinei de fier. Dar vorbim de aceeaşi realitate când evocăm Polonia, Ungaria sau

Rusia? La fel, în Antichitate, prigoana a îmbrăcat felurite forme. Prigoana dezlănţuită de Nero este un eveniment local, limitat la cetatea Romei; cea a lui Diocleţian se întinde în întreg Imperiul. În sfârşit, creştinii nu şi-au celebrat cultul timp de trei veacuri în catacombe. N-au intrat în posesia cimitirelor subterane decât la începutul secolului al

III-lea. Catacombele nu puteau fi loc de refugiu, fiind concesiuni înscrise în cadastru.

Să spunem că, timp de trei veacuri, creştinii au trăit **într-**o nesiguranţă relativă, dar au cunoscut şi lungi perioade de pace religioasă.

Ce este un martir?

Când spunem «martir» ne gândim la cel ce moare în chinuri rafinate. Dar se cuvine să ne amintim că acest cuvânt grecesc înseamnă

«martor». Martirul dă mărturie de credința sa în Iisus, singurul Domn, excluzând pe oricare altul, fie chiar și împăratul.

(29) Sub Nero (64)

Niciun mijloc omenesc, nici daruri împărătești, nici ceremonii de ispășire nu puteau înăbuși zvonul infamant conform căruia incendiul fusese săvârșit din poruncă. De aceea, pentru a-l spulbera, [Nero] a închipuit vinovați și a supus la chinuri rafinate pe cei ale căror nelegiuiri îi făceau de nesuferit și pe care mulțimea îi numea creștini. Acest nume le vine de la Cristospe care, sub domnia lui Tiberiu, procuratorul Ponțiu Pilat l-a osândit la supliciu; înăbușită pe moment, detestabila superstiție scotea din nou capul, nu doar în

Iudeea, unde răul luase ființă, dar și la Roma, unde se scurge tot ce e mai înspăimântător și mai de rușine în lume, găsind o bogată clientelă. Mai întâi au fost luați cei care-și mărturiseau credința, apoi, pe baza mărturisirilor lor, mulți alții, vinovați nu atât de crima incendierii cât de ură împotriva neamului omenesc. N-a fost de ajuns că au fost dafipieirii: cu o plăcere rafinată, au fost îmbrăcați în piei de animale pentru a fi sfâșiați de colții câinilor; sau erau atârnați de cruci ori unși cu substanțe inflamabile și, după apusul soarelui, luminau întunericul ca făclii. Nero își pusese la dispoziție grădinile pentru acest spectacol și oferea jocuri și la Circ unde, în haine de vizitiu, se amesteca în mulțime ori lua parte la curse stând în picioare în carul său. De aceea, deși acești oameni erau vinovați și vrednici de toată asprimea, ajungeau să inspire milă, căci se spunea că nu erau dați morții spre interesul public, ci prin cruzimea unuia singur.

Tacit, *Anale*, XV, 44 (publicat în jurul anului 115).

(30) Scrisoarea lui Pliniu către împăratul Traian (către 111 – 112)

Pliniu cel Tânăr (61 – aprox. 114), nepot și fiu adoptiv al învățatului enciclopedist

Pliniu cel Bătrân, a fost avocat, orator și om politic. Traian l-a desemnat drept legat pentru

Bitinia. Om educat, cultivat, Pliniu și-a publicat corespondența, care ne face cunoscută scrisoarea către Traian cu privire la creștini, precum și răspunsul împăratului.

J…] *N-am participat niciodată la o anchetă împotriva creştinilor; nu ştiu aşadar care sunt faptele vrednice de pedeapsă, în ce direcţie trebuie să se îndrepte ancheta şi până unde trebuie mers*

[…]. Oare numai numele [de creştin], în lipsa oricărei fărădelegi, sau fărădelegile laolaltă cu numele, se cuvin pedepsite?

Deocamdată, iată linia de conduită pe care am adoptat-o în ceea ce-i priveşte pe cei ce mi-au fost deferiţi în calitate de creştini. I-am întrebat eu însumi dacă sunt creştini. Celor care răspundeau afirmativ, le repetam întrebarea a doua şi a treia oară, amenințând-i cu supliciul. Pe cei care stăruiau, am poruncit să fie executaţi. Într-adevăr, dincolo de orice semnificaţie a mărturiei lor, era neîndoielnic pentru mine că încăpăţânarea, îndărătnicia lor de neclintit erau vrednice de osândă. Au fost şi alţii cuprinşi de aceeaşi nebunie pe care, ţinând seama de calitatea lor de cetăţeni romani, i-am reţinut pentru a fi trimişi la

Roma […]. Au mai fost şi alte cazuri deosebite […].

Au fost şi dintre cei care tăgăduiau că erau creştini sau că ar fi fost vreodată.

Când, urmându-mi pilda, au invocat zeii, s-au închinat efigiei tale, oferind vin şi tămâie şi, pe deasupra, l-au hulit pe Cristos

— Toate acestea fiind lucruri la care, după cât se spune, este cu neputinţă să-i înduplecі pe cei ce sunt creştini cu adevărat-acelora am crezut de cuviinţă să le dau drumul […].

Unii mă încredinţau că încetaseră să mai fie creştini, unii de trei ani, alţii chiar de mai mult timp, unii chiar de douăzeci de ani. Toţi aceştia, de asemenea, au venerat efigia ta, statuile şi zeii şi s-au lepădat de

Cristos.

De altfel, afirmau că singura lor greşeală sau rătăcire era de-a şefi adunat, de obicei într-o zi anume, înainte de răsăritul soarelui, pentru a cânta între ei, pe rând, un imn lui Cristos, ca unui zeu şi pentru a se lega cu jurământ, nu să făptuiască cine ştie ce fărădelege, ci să nu săvârşească nici furt, nici tâlhărie, nici adulter, săşiţină cuvântul dat, să înapoieze fără împotrivire un lucru care le-a fost încredinţat atunci când le era cerut. După aceea, obişnuiau să plece fiecare la casa lui, iar apoi se adunau din nou pentru a lua o anumită hrană, dar hrană obişnuită şi nevinovată. Chiar şi la această practică au renunţat în urma edictului prin care, urmând porunca ta, am interzis adunările.

Am considerat cu atât mai necesar să fac cercetări pentru aflarea

adevărului, folosind chiar tortura împotriva a doua sclave, pe care ei le numeau diaconiţe.

N-am descoperit însă nimic, în afară de o superstiţie nesăbuită şi nemăsurată.

De aceea, am oprit cercetările pentru a-ţi cere sfatul. Mi s-a părut potrivit s-o fac, mai cu seamă ţinând cont de numărul celor implicaţi. Căci, iată, o mulţime de oameni de toate vârstele, de toate condiţiile, de ambele sexe sunt sau vor fi citaţi să compară în faţa justiţiei. Nu doar oraşele, dar şi satele au fost cuprinse de această superstiţie care s-a întins pretutindeni. Cred că am putea-o opri şi i-am putea găsi leac.

Astfel, s-a constatat că templele, altă dată aproape pustii, sunt din nou pline, iar sărbătorile solemne, a căror celebrare fusese mult timp întreruptă, sunt ţinute din nou […].

Pliniu cel Tânăr, *Scrisori*, X, 96.

Creştinul nu aleargă după martiriu, deşi s-a putut întâmpla şi aşa. Poate fugi de prigoană. Dar când este arestat, dă mărturie până la sfârşit, urmându-l pe Iisusân patima şi moartea sa. Martirul se identifică atunci cu

Iisus. Potin este Iisus în Grădina Măslinilor;

Blandina este Iisus răstignit pe cruce; în

Sanctus suferă Iisus. Astfel, martirul va ajunge la înviere împreună cu Stăpânul său.

Relatări de valoare inegală

Ne-au parvenit relatări despre persecuţii prin intermediul diferitelor izvoare, povestiri ale istoricilor necreştini, precum Tacit (29)

şi Pliniu (30), procese verbale ale judecăţilor, aşa-numitele acte ale martirilor, bunăoară condamnarea episcolului Ciprian al Cartaginei (33). Martori oculari ne-au transmis relatări apropiate în timp de evenimente, aşa cum este cazul creştinilor din Lyon în 177 (31).

(31) Martirii din Lyon

La toate întrebările, Sanctus răspundea în latină: «*Sunt creştin*»; *această afirmaţie îi ţinea loc de nume, de cetate, de neam şi de tot; păgânii n-au auzit alt cuvânt de la el*

[…]. În sfârşit, i-au aplicat lamele de fier înroşite în foc pe părţile cele mai delicate ale trupului. Carnea îi era arsă, dar Sanctus rămânea neclintit şi neînduplecat, hotărât în mărturisirea credinţei, primind din ceruri, ca rouă întăritoare, apa vie ce ţâşneşte din coasta lui Cristos.

Sărmanul său trup mărturisea ce avusese de îndurat: nu era decât carne vie şi răni; chircit, îşi pierduse forma omenească. Dar în el suferea Cristos şi împlinea o lucrare măreaţă şi plină de slavă: îl făcea astfel neputincios pe duşman, dovedind celorlalţi, ca pildă, că nu există teamă acolo unde este iubirea Tatălui, nu e durere acolo unde este slava lui *Cristos* […].

Preafericitul Potin, care primise slujba de episcop la Lyon, era pe atunci trecut de nouăzeci de ani. Era atât de slăbit încât de-abia putea răsufla, dar sub puterea Duhului şi în dorinţa arzătoare după cununa martiriului îşi recăpăta puterile. L-au târât şi pe el la tribunal; trupul său bătrân şi bolnav nu-l mai ajuta, dar sufletul veghea în el, pentru ca, prin el, Cristos să fie proslăvit. Dus de soldaţi la tribunal, era escortat de magistraţii cetăţii şi de întreg norodul care striga împotriva lui ca şi cum ar fi fost el însuşi Cristos;

Iar el a dat frumoasă mărturie. La întrebarea legatului despre *dumnezeul creştinilor, a răspuns*: «*îl vei cunoaşte, dacă vei fi vrednic*» […].

*Blandina, atârnată de un stâlp, era expusă ca hrană pentru fiarele ce erau asmuţite asupra ei. Văzâ***nd-***o atârnată de această* «*cruce*»*, auzi***nd-***o cum se roagă cu glas tare, luptătorii simţeau cum le sporeşte curajul, vedeau cu ochi trupeşti, prin sora lor, pe cel ce a fost răstignit pentru ei, pentru a le dovedi tuturor credincioşilor săi că toţi cei ce suferă pentru slava lui Cristos rămân pe veci uniţi cu* Dumnezeu *cel viu* […].

Fericita Blandina, ultima dintre toţi, precum o nobilă mamă care, după ce şi-a îmbărbătat fiii, i-a trimis înainte victorioşi la rege, îndura la rândul ei asprimea luptelor purtate de fiii săi. Acum se grăbea să-i ajungă, fericită şi strălucind de bucurie pentru apropiata plecare, ca şi cum era poftită la un ospăţ de nuntă, şi nu dată fiarehr. După biciuiri, fiare, grătar înroşit în foc, au aruncat-o **într-***o plasă oferi***nd-***o coarnelor unui taur. De mai multe ori azvârlită în aer de dobitoc, nici nu mai lua seama la ce se petrecea cu ea, cu totul absorbită de speranţa şi de aşteptarea credinţei sale şi vorbind cu Cristos.*

A fost şi ea străpunsă, iar păgânii înşişi recunoşteau că nicicând, la ei, o femeie nu îndurase atâtea chinuri […].

Scrisoare a creştinilor din Lyon şi din Vienne, păstrată de Eusebiu de Cezareea, *Istoria ecleziastică*, V, 1

Toate aceste izvoare sunt demne de crezare. Totuşi, după pacea Bisericii (313), martirii au dobândit un asemenea prestigiu încât multe

comunităţi au revendicat drept patroni martiri nesiguri. Atunci **s**-au născut numeroase povestiri, mai mult sau mai puţin legendare.

2. Persecuţiile din primele două veacuri

Primele două veacuri n-au cunoscut nici persecuţii generale nici legi foarte precise privitoare la creştini. Prigoanele au fost locale şi limitate în timp. Le vom evoca numai pe cele mai cunoscute.

Nero, primul împărat prigonitor

Istoricul Tacit ne-a transmis informaţii despre prigoana împotriva creştinilor dezlănţuită de Nero (29). Ea este consecinţa incendierii Romei în anul 64. Anumiţi autori creştini fac referire la ea, darânmod imprecis.

Tacit acceptă reputaţia îngrozitoare atribuită creştinilor, fără a-i crede totuşi vinovaţi de incendiu. Nero îi pedepseşte totuşi pe creştini ca incendiatori. Prigoana nu pare să se fi extins dincolo de Roma. Tradiţia îi consideră pe apostolii Petru şi Paul ca victime ale lui Nero.

În timpul lui Traian (98 – 117)

O scrisoare a lui Pliniu del Tânăr, guvernator al Bitiniei (în nordul Asiei Mici), către împăratul Traian ne oferă informaţii asupra urmăririi şi execuţiei creştinilor în provincia sa (30). Guvernatorulnu-i stimează pe creştini, dar ancheta desfăşurată n-a descoperit nimic grav. Atunci, ce-i de făcut?

Să fie pur şi simplu osândiţi pentru că purtau numele de creştini sau doar dacă se dovedeşte că sunt criminali? Răspunsul lui Traian este derutant: «Nu se poate institui o regulă generală care să aibă o formă fixă». Creştinii nu trebuie aşadar să fie urmăriţi şi nici să fie acceptate denunţuri anonime. Totuşi, să fie osândiţi cei ce continuă să se declare creştini…

În afară de faptul că ne informează asupra incertitudinilor unui guvernator, scrisoarea lui

(32) Felicitas, martiră la Cartagina în 203

Felicitas este sclavă, tovarăşă de temniţă şi de martiriu a aristocratei Perpetua. Din lunga relatare a arestării şi execuţiei lor, este adesea citat acest pasaj care vorbeşte despre prezenţa lui Cristos în cel ce moare pentru credinţa sa.

Felicitas a primit de la Domnul mare har. Era însărcinată în opt luni în momentul arestării. Cum ziua jocurilor se apropia, se întrista, gândind că martiriul ei va fi amânat din pricina stării în care se afla: legea interzicea să fie executate femeile însărcinate. Se temea şi că ar

trebui să-şi verse mai târziu sângele curat şi nepătat împreună cu cei ce săvârşiseră fărădelegi. Tovarăşii ei de martiriu erau şi ei adânc mâhniţi la gândul că aveau **s-***o lase singură pe această atât de bună tovarăşă şi prietenă care, împreună cu ei, mergea către aceeaşi speranţă.*

De aceea, cu trei zile înainte de jocuri, cu toţii, **într-***o implorare comună, au înălţat rugă către Domnul. De-abia îşi încheiaseră cererea, că Felicitas a fost apucată de durerile facerii. Dată fiind greutatea firească a naşterii în luna a opta, suferea mult şi gemea.*

Atunci, unul dintre temniceri i-a spus: «*Dacă acum gemi astfel, ce vei face când vei fi dată fiarelor, pe care ai primit să le înfrunţi când ai refuzat să aduci jertfe*?» *Felicitas i-a răspuns:* «*Acum sufăr eu ceea ce sufăr. Dar acolo, un altul va fi în mine şi va suferi pentru mine, f*iindcă *pentru el voi suferi*».

Felicitas a adus pe lume o fată pe care o creştină a adoptat-o cape copilul ei.

Text prezentat în A. Hamman, *Fapte de sânge*, p. 81, (vezi şi *Actele martirice*, Edit.

Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii ortodoxe Române, 1997).

Pliniu ne oferă indicii preţioase despre viaţa unei comunităţi creştine străvechi. Există un alt martir celebru, care, conform tradiţiei, ar fi îndurat moartea în timpul lui Traian, Ignaţiu, episcop de Antiohia. **S-**au păstrat scrisorile pe care le-a scris pe când era transferat la

Roma, dar nu cunoaştem împrejurările precise ale martiriului său.

În timpul lui Marcus Aurelius

(161 – 180)

În timpul domniei împăratului filosofau fost condamnaţi, la Roma, apologetul Iustin, iar la Smirna, episcopul Policarp, ucenic al apostolului Ioan şi «catehet» al lui Irineu, viitor episcop de Lyon. Prin Policarp avem şi prima atestare a cultului relicvelor martirilor, în ziua aniversară a morţii lor, adevărată

«naştere» pentru cer, creştinii se adună la mormintele lor.

O scrisoare a creştinilor din Lyon către fraţii lor din Asia, transmisă de Eusebiu de

Cezareea, păstrează relatarea emoţionantă a prigoanei dezlănţuite la Lyon în 177 (31). O

răzmeriţă populară, ale cărei cauze nu ne sunt cunoscute, a dus

la arestarea şi execuţia a aproximativ cincizeci de creştini. Printre aceştia **s**-a păstrat, mai cu seamă, amintirea lui Potin, episcopul nonagenar, a diaconului

Sancrus şi a Blandinei, gingaşa sclavă care şi-a dat sufletul cea din urmă. Această scrisoare reprezintă şi cea mai veche atestare a prezenţei creştinismului în Galia.

În numele cărei legi?

E greu de spus care a fost temeiul legal al urmăririi la care au fost supuşi creştinii în cursul primelor două veacuri. În acel timp se distingeau în Imperiu religii licite şi religii ilicite. Iudaismul era autorizat. Deosebit de acesta, creştinismul cade în categoria religiilor ilicite. Totuşi, romanii practicau o largă toleranţă. Până în secolul al III-lea, cultul imperial nu este obligatoriu pentru totalitatea locuitorilor Imperiului. Nero n-a instituit, după cât se pare, o legislaţie specială împotriva creştinilor, însă atitudinea sa crea un precedent. Cel mai verosimil este că creştinii sunt loviţi de legile existente privind ordinea publică, pe care guvernatorii le interpretează după bunul plac. Când izbucneşte o răzmeriţă împotriva creştinilor, autorităţile le atribuie lor responsabilitatea tulburărilor: ei sunt incendiatori, ucigaşi… Iar justiţia acelui timp e departe de a fi blândă!

Conform unei opinii răuvoitoare, condamnările rezolvă tensiunile furnizând pe deasupra şi protagonişti pentru jocurile din amfiteatru.

3. Prigoanele din secolul al

III-lea: decretele anticreştine începând cu sfârşitul secolului al II-lea, măreţul edificiu al Imperiului începe să se surpe: războaie civile, primejdia barbară la fruntarii, inflaţia, depopularea… împăraţii vor să elimine factorii de dezbinare şi să strângă legăturile între locuitorii Imperiului prin intermediul cultului imperial. Deşi îşi afirmă loialitatea, creştinii refuză să facă acest joc.

De aceea, împăraţii vor elabora, în mai multe rânduri, legislaţii anticreştine pentru ansamblul Imperiului.

Legea lui Septimius Severus (193 – 211)

Acest împărat vrea să pună stavilă sporirii grupărilor religioase marginale interzicând prozelitismul iudeu şi creştin prin pedepse grele. Altfel spus, catehumenatul este ilegal şi creştinii sunt înregistraţi de poliţie (202).

Aşa se explică, fără îndoială, martiriul sfintelor Felicitas şi

Perpetua (32), despre care ni se spune că erau catehumene şi că au primit botezul în temniţă (203). Tot pentru a slăbi

Biserica, împăratul Maximinus a dat morţii pe membrii clerului (235).

De la Dedus (249 – 251) la Valerian

(253 – 260)

Într-un Imperiu ameninţat la fruntarii, împăratul Decius vrea să se asigure că, în spatele frontului, civilii rezistă. Toţi cetăţenii trebuie să aducă jertfe zeilor Imperiului şi să

(33) Martiriul lui Ciprian, episcop de Cartagina, în 258

Proconsulul Galerius Maximus a poruncit să-i fie adus Ciprian […]

PROCONSULUL **–** *Tu eşti Thascius Cyprianus*?

CIPRIAN **–** *Eu sunt*.

PROCONSULUL **–** *Tu eşti papa' tuturor acestor oameni necredincioşi*?

CIPRIAN **–** *Eu sunt*.

PROCONSULUL **–** *Preasfinţii împăraţi ţi-au poruncit să aduci jertfă*.

CIPRIAN **–** *N-am* **s-***o fac*.

PROCONSULUL **–** *Bagă de seamă*.

CIPRIAN **–** *Fă ce ţi* **s-***aporuncit.* **Într-***o chestiune atât de clară nu e loc de deliberări*.

Galerius Maximus a deliberat împreună cu sfetnicii săi şi, cu durere şi părere de rău, a rostit această sentinţă: «*Mult timp ai trăit ca un nelegiuit*; *ai adunat în jurul tău un mare număr de complici ai vinovatei tale conspiraţii*. *Te-ai făcut duşman al zeilor romani şi al cultului lor sacru*. *Sfinţii şi evlavioşii împăraţi Valerianus şi Gallienus*, *Augustus şi*

Valerianus Cezar nu te-au putut convinge să respecţi ceremoniile poporului roman. *Ai fost dovedit ca instigator şi stegar al celor mai mari fărădelegi*. *Ca urmare*, *vei servi drept pildă acelora pe care ţi i-ai asociat spre rău*. *Sângele tău va consfinţi respectul faţă de legi*».

După ce a exprimat aceste considerente, *proconsulul a citit sentinţa scrisă pe tăbliţă*:

«*Thascius Cyprianus va pieri de sabie*. *Aceasta ni-e porunca*».

Episcopul Ciprian a spus: «*deo gratias* (*Mulţumiri fie aduse lui Dumnezeu*)».

În A. Hamman, *Fapte de sânge*, p. 126 – 127.

1 Cuvântul «papă», care înseamnă «părinte», se folosea pentru toţi episcopii până în secolul al V-lea.

ceară un certificat de confirmare (250).

Aceasta este originea primei persecuţii generale împotriva creştinilor. Dacă mulţi au îndurat martiriul, mulţi au adus jertfe, pentru că prigoana s-a abătut după o lungă perioadă de pace. Ciprian, episcop de Cartagina, ne descrie aceste dezertări care au tulburat profund viaţa comunităţii africane. Odată cu revenirea la calm, părerile erau împărţite în cadrul comunităţilor referitor la tratamentul ce trebuia aplicat celor care aduseseră jertfe şi voiau să se întoarcă în sânul Bisericii.

Valerian vrea să asigure unitatea Imperiului împotriva perşilor. Creştinii i se înfăţişează ca un corp străin. În 257, împăratul ia măsuri împotriva clerului, interzice cultul şi adunările în cimitire. În 258 sunt daţi la moarte cei ce au refuzat să aducă jertfe.

Ciprian la Cartagina (33), Sixt, episcopul

Romei şi diaconul său, Laurenţiu, îndură martiriul.

Liniştea de după furtună

Creştinii văd în capturarea lui Valerian şi în uciderea lui de către perşi o pedeapsă divină. împăratul Gallienus publică un edict de toleranţă în 261. Timp de patruzeci de ani.

Biserica cunoaşte o pace cvasi-generală, tulburată doar de câteva răzmeriţe locale.

Numărul creştinilor creşte rapid, mai cu seamă în Asia Mică. Se ridică multe biserici.

4. Ultima prigoană în Imperiul

Roman

Imperiul târziu, un regim totalitar

Preluând puterea în 285, Diocleţian trece la reforma completă a administraţiei imperiale, împarte Imperiul în patru părţi: doi împăraţi în Orient, Diocleţian şi Galeriu, şi doi în Occident, Maximin şi Constanţiu

Chlorus; este sistemul tetrarhiei.

Cele nouăzeci şi şase de provincii sunt grupate în douăsprezece dieceze. O fiscalitate nemiloasă se abate asupra cetăţenilor, pentru finanţarea unei armate numeroase şi a construcţiilor monumentale. Procedeele de guvernare sunt caracteristice unui stat totalitar şi poliţienesc… Justiţia devine tot mai severă.

Cultul adus suveranului atinge apogeul: împăratul poartă diademă şi sceptru; «adoraţia»

face parte din ceremonialul curţii. Astfel, această restaurare îmbracă o dublă formă, politică şi religioasă: «Este o crimă a pune în discuţie ceea ce a fost stabilit din vechime».

Disidenţii religioşi sunt urmăriţi, mai întâi maniheenii (297), apoi creştinii.

Să se sfârşească cu creştinii

Refuzul unor soldaţi creştini de a împlini ritualurile de cult îl indispune pe Diocleţian.

Pentru Galeriu, asociatul lui Diocleţian în

Orient, creştinismul pune în primejdie vechea societate tradiţională. Aceasta este explicaţia ultimei şi celei mai cumplite prigoane. Din februarie 303 în februarie 304, edictele se succed, din ce în ce mai riguroase: distrugerea cărţilor sfinte, decăderea juridică a creştinilor, obligativitatea generală de a aduce jertfa, condamnarea la munca în mine sau la moarte… Aplicarea edictelor variază însă mult de la o regiune la alta. Astfel, în Galia, împăratul Constanţiu Chlorus se mulţumeşte să dărâme câteva biserici. În Italia, Spania.

Africa, prigoana a fost violentă dar scurtă

(303 – 305). În Orient, în schimb, pe teritoriile lui Galeriu, a fost foarte grea şi lungă, aproape continuă din 303 în 313. Numărul creştinilor atingea aproape 50% din populaţie. Galeriu a răspândit scrieri apocrife anticreştine, iar judecătorii au dovedit un sadism nemaiauzit.

O răsturnare de situaţie începând cu 306, sistemul politic al lui

Diocleţian se dereglează. În loc de patru, vor fi curând şapte împăraţi, aflaţi în luptă unii împotriva altora. Constantin, fiul lui Constanţiu

Chlorus şi al creştinei Elena, îşi elimină concurenţii din Occident, unul câte unul.

(34) SCRISOARE CĂTRE GUVERNATORUL BITINIEI

CUNOSCUTĂ ÎNDEOBŞTE CA EDICTUL DE LA MILAN0,313

Eu, Constantin Augustus, precum şi eu, Licinius Augustus, adunaţi cu fericit prilej la

Milano pentru a discuta probleme privind siguranţa şi binele public, am crezut de cuviinţă să hotărâm mai întâi, între alte dispoziţii de natură a asigura, după părerea noastră, binele majorităţii, asupra

acelora pe care se sprijină respectul pentru divinitate, adică să dăm creştinilor, ca şi tuturor, libertatea şi posibilitatea de a îmbrăţişa religia pe care o doresc, astfel încât tot ce sălăşluieşte în ceresc locaş să ne fie binevoitor şi prielnic nouă şi tuturor celor aflaţi sub autoritatea noastră. De aceea am crezut de cuviinţă, în scop mântuitor şi de dreptate, să hotărâm să nu lipsim pe nimeni de această posibilitate, fie că şi-a alipit sufletul de religia creştinilor sau de alta care i separe mai potrivită, pentru ca divinitatea supremă, căreia îi aducem firească închinare, să ne arate cu orice prilej mila şi bunăvoinţa-i obişnuite. Se cuvine aşadar că Înălţimea Ta să ştie că am hotărât, desfiinţând complet restricţiile cuprinse în scrierile trimise mai înainte birourilor tale privind numele de creştini, să anulăm prevederile care ni se par cu totul nepotrivite şi străine blândeţii noastre şi să îngăduim de acum înainte *tuturor celor ce au hotărât să urmeze legea creştinilor să o facă în deplină libertate, fără a fi hărţuiţi sau a avea necazuri* […].

Document transmis de Lactanţiu în *De mortibus persecutorum* (*Despre moartea prigonitorilor*), 48, edit. Sources chrétiennes, vol. 39.

La podul Milvius, pe Tibru, în 3 – 12, victoria asupra lui Maxenţiu pune capăt războiului civil. Ulterior, autori creştini precum Lactanţiu sau Eusebiu au explicat această victorie prin**tr-**o intervenţie miraculoasă. Constantin a văzut pe cer o cruce luminoasă cu aceste cuvinte: «Prin acest semn vei învinge». Converti**ndu-**se, a poruncit să se înscrie pe *labarum* (stindardul imperial)

monograma lui Cristos, asigurâ**ndu-**şi astfel victoria.

Pacea generală acordată Bisericii (313)

De mai mulţi tini, prigoanele încetaseră în Occident. În Orient, Galeriu, aflat pe moarte în urma unei boli cumplite, semnase în 311 un edict de toleranţă în favoarea creştinilor, pe care însă urmaşul său nu l-a pus în aplicare. Liciniu, noul stăpân al

Orientului, impune la rândul său pacea religioasă. În 313, cei doi împăraţi, Constantin şi Liciniu, cad de acord asupra unei politici religioase comune, **într-**o scrisoare către guvernatorul Bitiniei, numită în chip tradiţional «edictul de la Milano» (34). Scrisoarea recunoaşte deplina libertate de cult tuturor cetăţenilor Imperiului, oricare le-ar fi religia.

Clădirile confiscate creştinilor le vor fi restituite. În aparenţă, toate religiile din

Imperiu se aflau pe picior de egalitate. Totuşi, foarte curând, echilibrul va fi din nou tulburat, de data aceasta în favoarea creştinismului. În

313, pentru Biserică şi pentru Imperiu începe o nouă eră. De acum înainte se va vorbi despre

«Biserica lui Constantin» şi despre «Imperiul creştin».

Numărul martirilor

Care a fost numărul martirilor? Odinioară se vorbea de sute de mii, chiar de milioane de victime. Aceste cifre sunt cu totul exagerate.

Nu se poate stabili o comparaţie între prigoanele împotriva creştinilor şi genocidurile moderne. În sens invers, istoricii moderni nu ţin seama decât de martirii ale căror nume şi relatare a martiriului **s-**au păstrat. Ceea ce reduce considerabil numărul:

mai puţin de trei mii pentru cea din urmă prigoană. Adevărul se află undeva la mijloc, dacă ţinem seama de amintirea cumplită lăsată de prigoana lui Diocleţian.

Martori ai libertăţii de conştiinţă

Mai important şi mai interesant este să zăbovim asupra sensului martiriului, al acestei mărturii în care se înrădăcinează Biserica noastră. Martirii îl mărturisesc pe Iisus, dar ei nu pot fi separaţi de toţi ceilalţi martori care jalonează veacurile până în zilele noastre.

Alături de ei, sunt martorii libertăţii de conştiinţă afirmată până la moarte împotriva puterii totalitare.

Lecturi suplimentare:

— E.R. Dodds, *Païens et chrétiens dans un âge d'angoisse*. *Aspects de l'expérience religieu.se de Marc-Aurèle a Constantin*

(*Păgâni şi creştini* **într-***un timp de nelinişti*.

Aspecte ale experienţei religioase de la

Marcus Aurelius la Constantin), La pensée sauvage, Claix, 1979.

— A. Hamman, *La Geste du sang* (*Fapte de sânge*), texte relatând martirii, Paris, 1951.

— P. de Labriolle, *La Reaction païenne*, *étude sur la pol*émique *antichrétienne du Ier au Vie siècle* (*Reacţiapăgână*, *studiu asupra polemicii anticreştine din secolul I până în secolul al VI-lea*), Paris, 1934, diferite ediţii.

— J. Moreau, *La Persecution du* christianisme dans *l'Empire romain*

(*Prigonirea creştinismului în Imperiul*

Roman), P.U.F., Paris, 1956.

3. A FI CREŞTIN
ÎN PRIMELE VEACURI
(SECOLELE MII)

A fi creştin înseamnă a primi Vestea cea

Bună a lui Iisus şi a-ţi schimba viaţa lăsând-te transformat de Evanghelie. Cuvântul poate fi vestit pretutindeni. Botezul poate fi primit pe malul unui râu. Totuşi, creştinul nu e un individ izolat. El aparţine unei comunităţi, noului popor al lui Dumnezeu, Biserica. Iisus n-a alcătuit, punct cu punct, statutele unei societăţi; n-au făcut-o nici Apostolii după

Rusalii. Dar un grup care doreşte să trăiască şi să dăinuie trebuie să se organizeze în funcţie de lumea în care trăieşte. E nevoie de locuri de adunare. Trebuie pregătiţi viitorii creştini pentru darul lui Iisus. La intervale regulate, creştinii se adună pentru a celebra Euharistia:

se desprind treptat reguli de celebrare. În acest capitol, vom încerca să vedem cum se organizează viaţa internă a comunităţilor creştine: intrarea în Biserică prin botez, celebrarea euharistică şi rugăciunea, responsabilităţile comunitare, legăturile şi tensiunile între creştinii răspândiţi în întregul imperiu…

I – LITURGIA Şi
RUGĂCIUNEA

1. De la casele particulare la edificiile de cult

La începuturile Bisericii, creştinii se adună în case particulare. Aceasta presupune locuinţe destul de spaţioase. În Orient, creştinii folosesc odaia de sub acoperiş, încăperea cea mai liniştită şi mai discretă (cf.

Fapte 20, 7 – 11). În Occident, locul de adunare poate fi sala de ospeţe a casei romane aparţinând unui creştin înstărit. Camera de baie sau piscina slujeşte pentru botez. La origine, cuvântul «baptisteriu» înseamnă piscină, iar «botez» înseamnă cufundare în apă. Pe timp frumos, creştinii se pot aduna sub cerul liber într-un loc împrejmuit, grădină sau cimitir. Din secolul al II-lea, creştinii fac donaţii de case, menite să slujească exclusiv cultului. Bisericile propriu-zise sunt ridicate începând cu secolul al III-lea. Cel mai vechi edificiu creştin cunoscut este casa-biserică de la Dura-Europos, pe fluviul Eufrat (către 250).

Edificiile religioase creştine sunt deja numeroase pe timpul lui Diocleţian care, la începutul prigoanei, porunceşte să fie dărâmate.

2. Iniţierea creştină

Prin «iniţiere creştină», trebuie să înţelegem ceea ce numim astăzi botez, mir şi prima împărtăşanie, incluzând timpul de pregătire.

Ucenicii lui Iisus au preluat pentru iniţierea creştină tradiţia băii de apă, practică moştenită din iudaism. Valorii tradiţionale de convertire şi de purificare ei îi adaugă un nou înţeles: unic şi definitiv, botezul săvârşeşte renaşterea prin Duh; îl face părtaş pe creştin la moartea şi învierea lui Cristos (*Rm* 6, 2

11; Ga 3, 27; *Col 2*, 11 – 13). Cel ce doreşte să devină creştin trebuie să se căiască de păcatele săvârşite, să împlinească poruncile, să primească mesajul şi să-şi proclame credinţa în Cristos mântuitorul. Aceasta presupune deci o pregătire care, la început, putea fi de scurtă durată.

Spre deosebire de zilele noastre, **într-**o

Biserică încă necentralizată, pregătirea şi riturile au variat în timp şi spaţiu.

(35) BOTEZUL ÎN SECOLUL AL II-LEA

Didahe (învăţătura Domnului transmisă neamurilor prin cei doisprezece Apostoli)

este un fel de manual al misionarului, compus la începutul veacului al II-lea în Siria.

Scrierea cuprinde o cateheză morală pe tema celor «două căi» 1, precum şi norme liturgice şi pastorale.

Cât despre botez, trebuie să-l daţi în felul următor: după ce i-aţi învăţat toate cele de mai sus, «botezaţi în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh» (Mt 29, 19) cu apă curgătoare. Dacă nu există apă curgătoare, să se boteze [cufunde] în altă apă; şi dacă nu există apă rece, în apă caldă. Dacă nu ai de niciuna, toarnă apă pe cap de trei ori «în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh». Înainte de botez, cel ce botează şi cel ce se botează precum şi alţii să postească; cel puţin, porunceşte celui ce primeşte botezul să postească o zi sau două înainte.

Didahe\ VII, în *Scrierile Părinţilor apostolici*, Ed. cit.

1 Este vorba de cateheza celor două căi: cea a vieţii şi cea a morţii.

Cunoaştem bine riturile în vigoare la

Roma începând din secolul al III-lea datorită lucrării lui Hipolit,

Tradiţia Apostolică (36).

Pe atunci, perioada de pregătire, catehumenatul, putea dura trei ani. Candidatul la botez trebuie să fie prezentat de creştini, care se constituie garanţi ai seriozităţii demersului său (naşi şi naşe). Trebuie să renunţe la anumite meserii legate de închinarea la idoli sau la comportamente imorale (28).

Pregătirea pentru botez cuprinde o învăţătură dogmatică şi morală care primeşte numele de cateheză (acţiunea de a face să răsune). Aceasta are menirea de a le dezvălui conţinutul credinţei celor ce au fost treziţi de proclamarea (*kerygma*) Evangheliei (de pildă discursurile lui Petru sau Paul în *Faptele*

Apostolilor). Hipolit ne spune că Această învăţătură, cateheza, era asigurată de un învăţător (*doctor*) care poate fi cleric sau laic.

Fiecare prelegere este urmată de o rugăciune comună însoţită de impunerea mâinilor de către învăţător. La sfârşitul catehumenatului, este cercetată comportarea candidatului. În vinerea dinaintea botezului, catehumenii precum şi o parte a membrilor comunităţii postesc (35). Cu prilejul unei ultime adunări pregătitoare, sâmbăta, episcopul îşi impune mâinile asupra candidaţilor, îi exorcizează, suflă asupra feţei lor, îi înseamnă cu semnul crucii pe frunte, pe urechi şi pe nări.

Catehumenii veghează întreaga noapte de sâmbătă spre duminică ascultând lecturi şi învăţături (36).

Apoi, la sfârşitul nopţii pascale, urmează riturile de botez propriu-zise… în ultima impunere a mâinilor şi în ultima ungere săvârşită de episcop, după ce noii botezaţi **s-**au îmbrăcat, îşi află originea sacramentul

Mirului (confirmaţiunea). Îndată apoi, cei botezaţi participă la Euharistie, care încheie iniţierea creştină. Obiceiul de a purta veşminte albe în zilele următoare botezului este destul de răspândit. În unele Biserici, celui botezat i se aşază pe frunte o cunună de frunze şi i se dă să bea lapte şi miere, deoarece a intrat în

Biserică, noul pământ al făgăduinţei.

Ritualul botezului se referă mai întâi la adulţi, dar copiii pot fi botezaţi la orice vârstă, odată cu părinţii lor sau după ce aceştia au devenit creştini. Totuşi, mulţi **s-**au împotrivit botezului copiilor. Tertulian, avocatul polemist din Cartagina, exclamă: «Nu te naşti, ci devii creştin».

(36) BOTEZUL ÎN SECOLUL AL III-LEA

Hipolit, preot roman de la începutul secolului al III-lea, **s-**a împotrivit în mai multe rânduri episcopilor Romei şi a constituit o comunitate rivală. A murit martir în 23 5. De la el ni **s-**au transmis scrieri împotriva ereziilor, comentarii ale Scripturii precum şi Tradiţia apostolică, ce descrie obiceiurile liturgice ale comunităţii romane.

La ceasul când cântă cocoşul, se va rosti mai întâi o rugăciune asupra apei […].

Candidaţii îşi vor lepăda hainele şi vor fi botezaţi mai întâi copiii. Toţi cei ce pot vorbi pentru ei înşişi să vorbească. Cât despre cei ce nu pot **s-***o facă, părinţii vor vorbi în locul lor, sau cineva din familie. Vor fi botezaţi apoi bărbaţii şi în sfârşit femeile, după ce-şi vor fi despletit părul şi vor fi lăsat deoparte odoarele de aur care le împodobesc. Nimeni să nu ia vreun lucru străin când se coboară în apă.*

La ceasul rânduit pentru botez, episcopul va rosti o rugăciune de mulţumire asupra uleiului pe care-l va pune **într-***un vas: acesta este uleiul de mulţumire. Va lua apoi un alt ulei asupra căruia va rosti rugăciunea de exorcizare: acesta este uleiul de exorcizare. Un diacon va lua uleiul de exorcizare şi se va aşeza la dreapta preotului. Preotul, adresându-se fiecăruia dintre cei ce primesc botezul, le va porunci să se lepede, spunând: «Mă lepăd de tine, Satană, şi de toată slava ta, şi de toate faptele tale». După ce fiecare* **s-***a lepădat, preotul îl unge cu ulei, zicând: «Tot duhul cel rău să se depărteze de tine». În acest fel, îl va încredinţa gol pe cel ce se botează episcopului sau preotului aflat lângă apă pentru a boteza.*

*Un diacon va coborî astfel cu el. Când cel ce este botezat se va coborî în apă, cel ce botează îi va spune, impu***nându-***şi mâinile asupra lui: «Crezi în Dumnezeu, Tatăl*

*Atotputernicul?» Iar cel ce se botează va răspunde la rândul său: «Cred». Şi de îndată cel ce botează, ţi***nându-***şi mâna pe capul lui, îl va boteza [cufunda] o dată.*

Şi apoi va spune: «Crezi în Iisus Cristos, Fiul lui Dumnezeu, născut din Duhul Sfânt şi din Fecioara Maria, care a fost răstignit sub Ponţiu Pilat, a murit, a treia zi a înviat din morţi, **s-***a suit la ceruri şi şade de-a dreapta Tatălui; care va veni să-i judece pe vii şi pe morţi?» Şi când acesta va răspunde «Cred», va fi botezat [cufundat] a doua oară.*

Din nou cel ce botează va spune: «Crezi în Duhul Sfânt în Sfânta Biserică?» Cel botezat va răspunde. «Cred», şi astfel va fi botezat a treia

oară.

Apoi, când va ieşi din apă, preotul îl va unge cu uleiul de mulţumire, rostind aceste cuvinte: «*Te ung cu ulei sfânt în numele lui Iisus Cristos*». *Şi astfel, fiecare, după ce se va fi şters, se va îmbrăca şi apoi va intra în biserică*.

*Episcopul, impu***nându-***şi mâinile asupra lor, va rosti invocaţia*: «*Doamne Dumnezeule, care i-ai făcut vrednici de a primi iertarea păcatelor prin baia regeneratoare, fă-i vrednici de a fi plini de Duhul Sfânt şi trimite asupra lor harul tău, pentru ca să te slujească după voinţa ta; căci a ta este slava, a Tatălui, a Fiului, şi a Sfântului Duh, în sfânta Biserică, acum şi în vecii vecilor, Amin*».

*Apoi, vărsând ulei de mulţumire în mână şi aşezâ***nd-***o pe capul celui boiezat, va spune*: «*Te ung cu ulei sfânt întru Dumnezeu Tatăl Atotputernic şi întru Iisus Cristos şi întru Duhul Sfânt*». *Iar apoi, după ce-l va fi însemnat pe frunte cu semnul crucii, îi va da sărutare, spu***nându-***i*: «*Domnul să fie cu tine*». *Iar cel ce a fost însemnat va răspunde*: «*Şi cu duhul tău*». *Astfel va face episcopul pentru toţi*.

Şi după aceea se vor ruga cu toţii împreună cu tot poporul […].

Hipolit din Roma, *Tradiţia apostolică*, edit. Sources chrâtiennes, vol. 11 bis, p. 81 – 91.

3. Euharistia sau celebrarea învierii Domnului

Creştinii celebrează în fiecare duminică învierea Domnului. Duminica este ziua întâi a săptămânii, în vreme ce sabatul este ultima.

Cristos a reînnoit creaţia, lucrare a primei zile.

Dar duminica este şi «a opta zi», împlinire a timpului şi vestire a celei de-a doua veniri a lui Cristos.

Ziua de Paşti

Există însă o zi mai solemnă pentru a celebra învierea, ziua de Paşti. Este posibil ca sărbătoarea Paştelui să nu fi fost celebrată la început decât de creştinii din Orient, cei din Occident mulţumi**ndu-**se cu duminica. În orice caz, la sfârşitul secolului al II-lea, toţi creştinii sărbătoreau Pastele, dar existau încă diferenţe în privinţa datei.

(37) EUHARISTIA LA MIJLOCUL SECOLULUI AL II-LEA

Pentru a răspunde atacurilor celor ce suspectează cultul creştin de imoralitate, Iustin, la jumătatea secolului al II-lea, îi adresează împăratului Antonin *o Apologie*, adică o apărare a creştinilor. N-avem nimic de ascuns, spune el, iată cum ne celebrăm cultul. Astfel, putem cunoaşte cum se desfăşurau Botezul şi Euharistia în secolul al II-lea.

Se pot desprinde cu uşurinţă din acest text structurile celebrării euharistice care **s-**au păstrat până în zilele noastre: lecturi biblice, omilia, rugăciunea universală, rugăciunea euharistică, împărtăşania.

În ziua pe care o numim ziua soarelui fef. În engleză «Sunday» şi în germană

«Sonntag»), *toţi, în oraşe şi la sate, se adună în acelaşi loc*: *se citesc faptele Apostolilor şi scrierile profeţilor, atât cât timpul o îngăduie. Când lectorul a încheiat, cel ce prezidează ia cuvântul pentru a face cunoscute şi a îndemna la imitarea acestor frumoase învăţăminte.*

Apoi, ne sculăm cu toţii în picioare şi ne rugăm cu glas tare. Apoi, […] *după ce rugăciunea* **s-***a încheiat, se aduce pâine împreună cu vin şi apă. Cel ce prezidează înalţă spre cer rugăciuni şi euharistii* [*mulţumiri*] *pe cât îi stă în putinţă şi întreg poporul răspunde prin aclamaţia Amin. Apoi alimentele consacrate sunt distribuite şi împărţite tuturor, iar diaconii duc cele cuvenite celor absenţi. Cei ce au din belşug şi vor să dea, dăruiesc în mod liber, fiecare după bunul plac, iar ceea ce* **s-***a strâns este înmânat celui ce prezidează adunarea, care împarte orfanilor, văduvelor, bolnavilor, sărmanilor, celor întemniţaţi, oaspeţilor străini* […]. *Ne adunăm cu toţii în ziua soarelui deoarece este ziua dintâi, când Dumnezeu, luând materie din întuneric, a creat lumea şi, în aceeaşi zi, Iisus Cristos.*

Domnul nostru, a înviat din morţi.

Puţin mai înainte, Iustin precizase condiţiile necesare participării la Euharistie, care nu este o masă obişnuită.

Numim această hrană Euharistie şi nimeni nu se poate împărtăşi din ea dacă nu mărturiseşte adevărul învăţăturii noastre, dacă n-a primit baia regeneratoare a iertării păcatelor şi dacă nu trăieşte după învăţăturile lui Cristos. Căci nu luăm această hrană ca o pâine obişnuită, nici ca o băutură oarecare. Aşa cum prin puterea Cuvântului lui

Dumnezeu, Iisus Cristos, Domnul nostru, a luat trup şi sânge spre mântuirea noastră, tot astfel hrana consacrată prin rugăciunea alcătuită din cuvintele lui Cristos, şi care trebuie să ne hrănească trupul şi sângele, este trupul şi sângele Cuvântului întrupat […].

Iustin, *întâia Apologie*, 67 şi 66.

(38) O RUGĂCIUNE EUHARISTICĂ

LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL III-LEA

Acest text transmis de Hipolit a inspirat a doua rugăciune euharistică din liturghia de azi. Le putem aşadar compara.

Cântarea-Sanctas a fost introdusă în rugăciunea euharistică începând din secolul **al IV-**lea şi **s-**a generalizat la mijlocul secolului al V**-**lea.

*Diaconii să-i înfăţişeze episcopului darurile, iar el, pu***nându-***şi mâinile asupra lor împreună cu toţi ceilalţi preoţi să spună aducând mulţumire*: «*Domnul să fie cu voi*». *Şi toţi să răspundă*: «*Şi cu Duhul tău*». «*Sus inimile* **–** *Le avem la Domnul*.

— Să mulţumim

Domnului.

— Vrednic şi drept este». *Şi să continue astfel*:

«Îţi aducem mulţumiri ţie, Dumnezeule, prin Fiul tău preaiubit Iisus Cristos, pe care ni l-ai trimis în aceste vremuri din urmă ca Mântuitor, Răscumpărător şi vestitor al voinţei tale, care este Cuvântul tău nedespărţit, prin care ai creat toate şi pe care, după cum bine ţi-a plăcut, l-ai trimis din cer în sânul unei fecioare şi care, fiind zămislit, **s-***a întrupat şi* **s-***a arătat ca Fiu al tău, născut de la Duhul Sfânt şi din Fecioară*.

El, împlinind voinţa ta, ji-a dobândit un popor sfânt, şi-a întins braţele pe cruce, ca să-i elibereze de suferinţă pe cei ce se încred în tine.

*El, dân***du-***se de bunăvoie spre pătimire ca să nimicească moartea şi să rupă lanţurile diavolului, să calce iadul în picioare şi să-i aducă pe cei drepţi la lumină, să statornicească rânduiala credinţei şi să arate învierea, luând pâinea şi mulţumi***ndu-***ţi, a spus*: «*Luaţi, mâncaţi, acesta este trupul meu, care pentru voi se frânge*».

De asemenea şi potirul, spunând: «*Acesta este sângele meu, care pentru voi se varsă. Când faceţi aceasta, în amintirea mea să o faceţi*».

*Aducâ***ndu-***ne, aşadar, aminte, de moartea şi învierea sa, îţi oferim ţie pâinea şi potirul, mulţumi***ndu-***ţi că ne-ai învrednicit să stăm înaintea ta şi să-ţi slujim ţie ca preoţi*.

Şi te rugăm să trimiţi pe Duhul tău Sfânt asupra jertfei sfintei *Biserici*. *Adu***nându-***i laolaltă, dă tuturor celor care se fac părtaşi sfintelor tale* (*taine*) *să se umple de Duh Sfânt, spre întărirea credinţei întru adevăr, ca să te lăudăm şi să te preamărim prin Fiul tău, Iisus*

Cristos, prin care ţie îţi este slava şi cinstea, împreună cu Duhul Sfânt, în Sfânta Biserică, şi acum şi în vecii vecilor. *Amin*.

Episcopul să aducă mulţumire aşa cum am arătat mai sus. Nu e deloc nevoie să rostească întocmai cuvintele pe care le-am arătat, ca şi cum **s-***ar strădui să le spună pe dinafară în ruga sa de mulţumire către Dumnezeu*; *ci fiecare să se roage după puterile sale*. *Dacă cineva este în*

stare să se roage îndelung şi să rostească o rugăciune solemnă, bine este. Dar dacă altul, când se roagă, spune o rugăciune măsurată, să nu fie împiedicat, cu condiţia să rostească o rugăciune de dreapta credinţă.

Hipolit din Roma, *Tradiţia apostolică*, 4 şi 9.

În unele provincii din Orient, creştinii au menţinut data Paştelui evreiesc. Pretutindeni în altă parte însă, au ales duminica următoare sărbătorii evreieşti. La capătul câtorva controverse, prilej cu care Irineu, episcop de

Lyon, a încercat să împace spiritele (în jurul anului 190), al doilea punct de vedere a avut în cele din urmă câştig de cauză.

Euharistia în centrul duminicii creştine şi, cu mai multă solemnitate în ziua de Paşti, celebrarea

Cinei de pe urmă a Domnului, pe care creştinii o numesc Euharistie (acţiunea de a aduce mulţumire) îi face părtaşi la moartea şi învierea lui Iisus.

(39) CREŞTINUL N-AR TREBUI SĂ MAI PĂCĂTUIASCĂ

A se vedea prezentarea textului (1). Hermas dialoghează cu îngerul pocăinţei, altfel spus, cu Păstorul.

HERMAS – *Am auzit pe unii învăţători spunând că nu e altă pocăinţă afară de aceea pe care am făcut-o în ziua când am coborât în apa botezului şi când am primit iertare pentru păcatele din trecut. El mi-a răspuns*:

PĂSTORUL – *Bine ai auzit*; *aşa este. Cel ce a primit iertarea păcatelor prin botez n-ar trebui să mai păcătuiască, ci să trăiască în curăţie* […]. *Dar Domnul, care cunoaşte inimile şi ştie totul dinainte, a prevăzut slăbiciunea oamenilor şi marea răutate a diavolului*

[…]. *În marea sa îndurare, Domnul s-a milostivit de făptura lui şi a rânduit această pocăinţă asupra căreia mi-a dat putere. Îţi declar aşadar, spuse el, că dacă după această chemare hotărâtoare şi solemnă cineva, ispitit de diavol, cade în păcat, acela poate face pocăinţă o singură dată. Dar, de va păcătui din nou şi se căieşte, pocăinţa nu-i va fi păcătosului de niciun folos*: *greu îi va fi să trăiască*.

Hermas, *Păstorul* 31, 1 – 6, citat de C. Vogel în *Le Pecheur et lapenitence dans l'Église ancienne* (*Păcătosul şi pocăinţa în Biserica străveche*).

LeCerf, l%6, p. 65 – 66.

(40) O GREA ÎNCERCARE

În pasajul următor, Tertulian admite posibilitatea pocăinţei

pentru păcatele grave o singură dată în viaţă. Mai târziu, va intra **într-**o sectă şi va afirma că anumite păcate, precum adulterul, sunt de neiertat.

Această a doua şi unică pocăinţă, pe cât este de limitată, pe atât trebuie să fie o încercare grea. Ea nu constă doar în propuneri lăuntrice, ci trebuie să se vădească în fapt. Acesta […] *este mărturisirea prin care ne recunoaştem păcatul în faţa lui Dumnezeu* […]. *Disciplina îi impune păcătosului să se arunce cu faţa la pământ şi să se smerească, prescrii***ndu-***i totodată un fel de viaţă potrivit a-i dobândi iertarea. Cât priveşte veşmintele şi hrana, disciplina cere ca păcătosul să doarmă culcat în sac şi pe cenuşă, să poarte haine zdrenţuite închise la culoare, să-şi lase sufletul pradă durerii, să-şi îndrepte păcatele trecute supu***nându-se la asprimi* […]. *Cel ce face pocăinţă îşi întăreşte de obicei rugăciunile prin posturi, se tânguieşte, plânge, strigă fără încetare către Domnul*

Dumnezeul său, se tăvăleşte la picioarele preoţilor, îngenunchează înaintea slujitorilor lui Dumnezeu, cere tuturor fraţilor să i se alăture în implorare.

Tertulian, *Tratat despre pocăinţă*, citat în Vogel, Op. cit., p. 77 – 78.

Textele din Noul Testament ne dau puţine informaţii privind modul de desfăşurare a acestei «frângeri a pâinii» (*Fapte* 2, 42; 20.

7 – 11; 27, 35; *1 Co* 10, 16 şi LI, 17 – 33).

Această «masă» a creştinilor atrăsese deja atenţia guvernatorului Pliniu în ancheta pe care o desfăşurase (30). Didahe le cere participanţilor să-şi mărturiseasc-a mai întâi păcatele. Textul lui Iustin ne ajută să desprindem structurile celebrării euharistice în vigoare până azi (37).

Omilia este o nouă formă de învăţătură primită de creştini. Ea stabileşte o legătură între Vechiul Testament şi persoana lui Iisus şi propune în acelaşi timp un îndemn moral.

Hipolit, la rândul lui, propune un e adru pentru rugăciunea euharistică, lăsând totuşi o libertate de improvizare (38).

Cel ce se împărtăşeşte primeşte în palmă pâinea consacrată: «Fiecăruia episcopul îi va spune: „Pâinea cerească în Cristos Iisus”. Cel ce o primeşte va răspunde: „Amin!”». Obicei reintrodus în zilele noastre. Creştinii păstrează

Euharistia în casele lor. O iau înainte de a se aşeza la masă. O

consideră drept leac.

*

4. Pocăinţa în Noul Testament, Dumnezeu dăruieşte iertarea păcatelor în primul rând prin botez

(*Fapte* 2, 38). Dar, **într-**un mod mai larg, Iisus le-a dat celor Doisprezece şi comunităţii ecleziale puterea de a dezlega de păcate şi de a-i exclude pe păcătoşi (*În* 20, 22 – 23; *Mt* 16.

18 – 19 şi 18, 15 – 18). Paul cere ca cel ce se făcuse vinovat de incest să fie alungat din comunitate (*1 Co* 5). Toate păcatele pot fi iertate? Unele texte, mai puţin clare, vor primi, după caz, diferite interpretări: *Mt* 12, 31 – 32;

Un 5, 16 – 17; *Evr* 6, 4 – 6 şi 10, 26 – 31.

În secolul *al II-lea*, *Didahe* (4, 14 şi 14, 1)

Îi îndeamnă pe creştini «să-şi mărturisească păcatele» înainte de rugăciune şi de Euharistie. Este vorba despre încălcări ale îndatoririlor cotidiene, aşa cum preciza şi epistola sfântului Iacob (5, 6). Cel botezat nu trebuia să mai păcătuiască grav (39). Şi totuşi… în secolul al II-lea, se admite cu destulă reticenţă că reconcilierea este posibilă şi pentru păcate grave (apostazie, ucideri, adulter), o singură dată, prin asimilare cu botezul pe care pocăinţa îl reînnoieşte…

Aceasta este şi opinia lui Tertulian, care-şi schimbă apoi părerea (40). Pentru el, adulterul este un păcat de neiertat. Prigoana dezlănţuită de Decius (250) provoacă un conflict cu privire

(41) CĂSĂTORIA CREŞTINĂ DUPĂ TERTULIAN

Tertulian îi scrie soţiei sale pentru a lua în considerare ce va face ea când el va muri.

După ce îi cere să nu se recăsătorească, acceptă totuşi că ea ar putea **s-**o facă dacă noul soţ ar fi creştin. Tertulian ajunge astfel să definească ce înseamnă căsătoria creştinilor. Unii au văzut în acest text indiciul existenţei unei ceremonii creştine de căsătorie încă din secolul al II-lea. Astăzi, majoritatea cercetătorilor sunt de părere că Tertulian vrea să spună, pur şi simplu, referi**ndu-**se la sfântul Paul, că credinţa transformă căsătoria creştinilor.

Unde aş putea găsi puterea să descriu mulţumitor fericirea căsătoriei oferite de

Biserică, întărită de ofrandă, pecetluită de binecuvântare? îngerii o proclamă, Tatăl ceresc o întăreşte […]. *Ce cuplu formează doi creştini, uniţi* **într-***o singură speranţă, o singură dorinţă, o singură lege, o*

singură slujire! *Amândoi copii ai aceluiaşi părinte*, *slujitori ai aceluiaşi stăpân*; *nimic nu-i desparte*, *în suflet sau în trup*; *dimpotrivă*, *sunt cu adevărat doi* **într-***un singur trup*. *Acolo unde trupul este una*, *şi duhul este una*. *împreună se roagă*, *împreună îngenunchează*, *împreună postesc*; *se învaţă unul pe altul*, *unul pe altul se îndeamnă*, *se îmbărbătează*. *Sunt unul şi altul egali în Biserica lui Dumnezeu*, *egali la ospăţul lui Dumnezeu*, *egali în încercări*, *în prigoane*, *în mângâieri* […].

Tertulian, *Soţiei sale*, II, VIII, 6 – 8, Sources chr & iennes, vol. 273.

la reconcilierea celor vinovaţi de apostazie.

Indulgenţii se opun intransigenţilor la Cartagina şi la Roma. Disputa va genera schisme şi apariţia unor comunităţi disidente. Desfăşurarea procedurii de pocăinţă ca atare nu este bine cunoscută în cursul primelor trei veacuri.

5. Alte câteva aspecte ale rugăciunii şi ale liturgiei

Mulţi autori propun o rugăciune eşalonată de-a lungul zilei. La sculare, creştinul este îndemnat să se roage cu faţa spre Răsărit, «de unde vine lumina cea adevărată»; se roagă la ora nouă, la douăsprezece, la trei după-amiază, la apusul soarelui când se binecuvântează lampa. Creştinul se roagă de obicei stând în picioare, cu braţele ridicate şi palmele deschise. Este atitudinea rugătorului. Nu se împreunează mâinile.

Rugăciunea însoţeşte marile etape ale vieţii, de la naştere la moarte. Aceasta nu înseamnă în mod necesar că există rituri speciale pentru fiecare dintre aceste etape. De pildă, se pare că, în primele veacuri, nu există un rit creştin al căsătoriei.

«Creştinii se căsătoresc ca toată lumea», ne spune *Scrisoarea către Diognet*. Creştinii conferă un nou sens căsătoriei obişnuite.

Păstrează obiceiurile tradiţionale, refuzând sau schimbând ceea ce putea părea păgân.

Osândesc anumite moravuri din epocă aşa cum sunt avortul sau abandonul copiilor (24).

Textele lui Paul (*Ef5*) pun la dispoziţia soţilor o spiritualitate a căsătoriei. Indisolubilitatea acesteia apare ca o noutate creştină. Esenţial pentru soţii creştini este că împărtăşesc aceeaşi credinţă (41). A existat de foarte timpuriu, după cât se pare, o rugăciune pentru soţi, dar aceasta nu constituia un rit matrimonial propriu-zis.

Responsabilii comunităţilor sunt îndemnaţi să-i viziteze pe

bolnavi şi să-i ungă cu ulei consacrat. Se pare că acest ulei era şi băut ca remediu, în speranţa însănătoşirii.

Ca toţi contemporanii lor, şi creştinii îşi venerează morţii. Printre aceştia, martirii se bucură de un loc privilegiat. La mormânt, se celebrează aniversarea morţii lor, considerată naştere pentru cer. La început creştinii au fost înmormântaţi la un loc cu alţi decedaţi, începând din secolul al III-lea, îşi vor achiziţiona propriile cimitire, la fel ca alte grupuri corporative. La Roma, acest rol este îndeplinit de catacombe.

Arta creştină

Aceste cimitire vor da naştere primelor forme de artă creştină: reprezentări de scene evanghelice şi biblice; simboluri creştine precum ancora, peştele (literele cuvântului grecesc *ichtys*, „peşte", corespund iniţialelor lui Iisus Cristos, Fiul lui Dumnezeu.

Mântuitorul: Iesous Christos Theou Yios

Soter). Cele mai vechi inscripţii funerare creştine datează de la sfârşitul secolului al II-lea şi începutul celui de-al III-lea, de pildă inscripţia lui Abercius (46).

II – CONSTITUIREA

SLUJIRILOR ÎN BISERICĂ

A fost nevoie de mai multe veacuri pentru ca slujirile în Biserică să se fixeze definitiv.

Evoluţia lor este adesea obscură. Termenii folosiţi sunt variaţi şi acelaşi termen nu are întotdeauna acelaşi înţeles, în funcţie de locuri şi de epoci. În orice caz, nu vom găsi în Noul

Testament întregul sistem de organizare al

Bisericii noastre de azi.

1. Comunitatea palestiniană

Comunitatea de la începuturi are o dublă organizare. Grupul celor Doisprezece, care datează din timpul vieţii pământeşti a lui Iisus

(Mc 3, 16 – 19), completat după moartea lui

Iuda (*Fapte* 1, 15 – 26), se află în fruntea comunităţii palestiniene de limbă aramaică.

Grupul celor Şapte, avându-l în frunte pe

Ştefan (*Fapte* 6, 1 – 6), cârmuieşte comunitatea provenită din mediile iudaice elenizate, de limbă greacă.

2. Plecarea în misiune

Prigoana ce a urmat uciderii lui Ştefan a dus la risipirea

«eleniştilor» care devin misionari. Aici îşi află originea apariţia unor modalităţi diverse de organizare, după originea comunităţilor.

Comunitatea de la Ierusalim, precum şi altele, provenite din iudaism, se structurează după modelul comunităţilor iudaice. În fruntea lor se află un colegiu al bătrânilor sau prezbiteri (din grecescul *presbyteros*, mai vârstnic). La Ierusalim, Iacob se află în fruntea colegiului Vârstnicilor. Cei Doisprezece întemeiază un anumit număr de comunităţi de acest tip.

La Antiohia se naşte o Biserică misionară cu dublă organizare:

— Misionari itineranţi (evocaţi în *1 Co*

12, 28) exercită o slujire harismatică, ce implică întreaga lor viaţă, după cât se pare.

Aceştia sunt apostolii care nu aparţin, obligatoriu, grupului celor Doisprezece, aşa cum sunt Paul şi Barnaba bunăoară. Având răspunderea evanghelizării, ei călătoresc fără încetare. Mai sunt apoi profeţii, care comentează cuvântul lui Dumnezeu în adunări şi, în sfârşit, învăţătorii, un fel de rabini creştini, specialişti în Scriptură;

— În cursul peregrinărilor lor, misionarii întemeiază comunităţi locale în fruntea cărora numesc responsabili: aceştia sunt episcopii (supraveghetori) şi diaconii

(slujitori) (*FU* 1, 1). Autorul epistolei către

Tit îi numeşte pe episcopi şi prezbiteri (*Tt*\.

6 – 9). Aceşti responsabili locali trebuie să fie buni capi de familie (*Tt*; *1 Tm* 3, 1-13). Ei predică, botează, prezidează Euharistia. Toţi sunt instituiţi prin impunerea mâinilor, însoţită de rugăciune şi de post (*Fapte* 6, 6;

(42) SLUJIRILE ÎN BISERICĂ LA SFÂRŞITUL SECOLULUI I

Vezi prezentarea textului (6). Clement aminteşte corintenilor obârşia slujirilor în

Biserică pentru a-i mustra că şi-au destituit fără motiv valabil ierarhia. Vocabularul nu pare încă fixat: Clement nu face distincţie între prezbiter şi episcop.

Apostolii au fost crainicii Veştii celei Bune, trimişi de Iisus Cristos. Iisus Cristos a fost trimis de Dumnezeu. Cristos vine, aşadar, de la Dumnezeu, iar Apostolii de la Cristos.

Această îndoită misiune deci, cu orânduirea sa, este din voinţa lui Dumnezeu. Înarmaţi cu învăţăturile Domnului nostru Iisus Cristos, pe deplin încredinţaţi de învierea sa şi întăriţi în credinţă prin cuvântul lui

Dumnezeu, Apostolii mergeau, plini de siguranţa dăruită de Duhul Sfânt, să ducă pretutindeni Vestea cea Bună a venirii împărăţiei cerurilor.

Prin sate şi oraşe, proclamau cuvântul, l-au ales pe primii şi cei mai buni dintre cei ce l-au primit. După ce **s-***au încredinţat de duhul lor, i-au statornicit episcopi şi diaconi ai viitorilor credincioşi* […].

Şi Apostolii noştri au ştiut că vor fi neînţelegeri privind demnitatea episcopatului; de aceea, prea bine ştiind ce avea să se întâmple, au statornicit slujitorii pe care i-am numit şi au stabilit regula conform căreia, după moartea lor, alţi oameni încercaţi le vor urma în funcţie.

Cei ce şi-au primit astfel misiunea de la Apostoli sau, mai târziu, de la alte personalităţi eminente, având încuviinţarea întregii Biserici, dacă au slujit turmei lui Cristos fără prihană […], *credem că ar fi potrivnic dreptăţii să fie daţi afară din slujba lor. Şi n-ar fi mică greşeala de a destitui din episcopat bărbaţi ce aduc lui Dumnezeu jertfe cu neprihănită evlavie.*

Fericiţi prezbiterii care şi-au încheiat drumul […]. *Nu mai au a se teme că vor fi alungaţi din locul ce le-a fost rânduit* […].

Clement din Roma, *Scrisoare către Corinteni*, 42 şi 44.

(43) SLUJITORI ITINERANŢI

ŞI SLUJITORI AI COMUNITĂŢILOR LOCALE

Sensul cuvintelor «apostoli, proroci şi învăţători» despre care este vorba în acest fragment, trebuie înţeles în spiritul primei Epistole a sfântului Paul către Corinteni 12.

28 – 30. Textul ar putea fi datat din**tr-**o perioadă foarte apropiată de cea apostolică.

Cât despre apostoli şi proroci, urmaţi învăţătura Evangheliei astfel: orice apostol care ar veni la voi să fie primit precum Domnul. Dar să nu rămână mai mult de o zi sau, la nevoie, două; dacă rămâne trei zile, este proroc mincinos. La plecare, apostolul să nu primească nimic altceva decât pâinea îndestulătoare până la popasul următor. Dar dacă cere bani, este proroc mincinos […].

Orice proroc adevărat care vrea să se statornicească la voi «*vrednic este de hrana lui*» fMt *10, 10*). *La fel, adevăratul învăţător îşi* «*merită*» *şi el* «*hrana ca muncitor*» […].

Astfel, aşadar, alegefi-vă episcopi şi diaconi vrednici de Domnul, oameni dezinteresaţi, adevăraţi şi încercaţi; căci ei îndeplinesc pentru voi slujba de proroci şi de învăţători.

Să nu-i disprețuiți căci, alături de proroci și de învățători, sunt, dintre voi, vrednici de cinste.

Didahe, XI, XIII, XV.

13, 3; / *Tm* 5, 22). Lucrurile nu sunt totuși foarte clare în Noul Testament. În altă parte, de pildă în *Ef*4, 11, apar și alte categorii de slujitori precum apostolii, profeții, evangheliștii, păstorii, învățătorii.

3. Evoluția în secolele al II-lea și al III-lea

Vocabularul Noului Testament caracterizat de o anumită imprecizie este păstrat de autorii de la sfârșitul veacului I și începutul celui de-al II-lea; mărturie stau Clement din

Roma (42) și scrierea *Didahe* (43): comunitățile au episcopi prezbiteri și diaconi. În cadrul colegiului de prezbiteri episcopi se desprinde treptat un președinte căruia, curând, i se va atribui în exclusivitate numele de episcop și care se va deosebi net de colegiul prezbiterilor. Diaconul, slujitor cu funcție subalternă, este afectat pe lângă persoana episcopului. Astfel se organizează cele trei trepte de slujire pe care le cunoaștem:

episcop, preot și diacon. În scrisorile sale.

Ignațiu din Antiohia ne dă prima mărturie a acestei ierarhii (44). Se vorbește atunci de

«episcopat monarhic», episcopul deosebi**ndu-**se net de ceilalți preoți.

Slujitorii itineranți dispar treptat. Apostolii

(urmașii Apostolilor) devin sedentari, confundâ**ndu-**se în cele din urmă cu episcopii care, de acum înainte, vor apărea ca urmași ai Apostolilor.

Există și alte slujiri, considerate ca inferioare. Acestea variază în funcție de

Biserici și de epoci. Către 250, episcopul

Romei își prezintă astfel Biserica: «Există patruzeci și șase de preoți, șapte diaconi, șapte **sub**diaconi, patruzeci și doi de acoliți, cincizeci și doi de exorciști, lectori și portari, mai bine de o mie cinci sute de văduve și de săraci, hrăniți cu toții prin harul și iubirea

Stăpânului […]» (Eusebiu, *Istoria Ecleziastică*, VI, 43, 11).

La început, numai episcopul prezidează

Euharistia, predică, botează, îi reconciliază pe cei ce fac pocăință. Când numărul creștinilor sporește, scaunele episcopale se înmulțesc în anumite regiuni, așa cum este

Africa. Dar în marile oraşe ca Roma sau

Alexandria, sunt create mai multe locuri de cult, fri**ndu-**le afectaţi preoţi cărora li se încredinţează astfel o responsabilitate aparte.

Clerul şi poporul intervin în diferite feluri în alegerea slujitorilor Bisericii. Ritul esenţial al hirotonirii este impunerea mâinilor.

Episcopii îşi impun mâinile pentru sfinţirea unui alt episcop. Episcopii şi preoţii îşi impun mâinile pentru sfinţirea altor preoţi. Episcopul singur impune mâinile pentru a hirotoni un diacon. Cât despre ceilalţi slujitori, precum lectorii, li se înmânează doar obiectul necesar slujirii lor, în cazul de faţă, cartea…

Slujiri şi preoţie în scrierile Noului Testament, slujitorii noilor comunităţi pun accent pe vestirea

Evangheliei (*1 Col*, 17), prezidând totodată rugăciunea, celebrând frângerea pâinii şi rezolvând problemele obişnuite. Nu sunt asimilaţi cu preoţii religiilor iudaice sau păgâne. Tot poporul creştin este neam preoţesc (7 *P* 2, 9). Iisus este Marele nostru

Preot în veci. Treptat însă, sub influenţa lecturii Vechiului Testament şi totodată prin comparaţie cu alte religii, se va pune accentul, în cadrul slujirilor creştine, pe funcţia liturgică, analogă cu aceea a unui alt cult.

Astfel, la începutul secolului al III**-**lea, vorbind despre cei ce poartă răspunderea în cadrul comunităţii creştine, Hipolit foloseşte un limbaj sacerdotal. Aceasta explică ambiguitatea cuvântului «preot» care, etimologic, înseamnă «bătrân», iar în fapt, «investit cu o funcţie sacră în cadrul cultului».

Unii episcopi, precum Ciprian, aleg celibatul, dar acesta nu este obligatoriu pentru slujitorii Bisericii (107).

4. Slujirile feminine în Noul Testament, femeile îl urmează pe

Iisus (*Le* 8, 1 – 3), apoi iau parte la vestirea

Evangheliei şi prorocesc (*Rm* 16, 1 – 3; *Fii* 4.

2 – 3; *1 Co* 11, 4 – 5; *Fapte* 21, 9). Dar este greu de găsit un paralelism strict cu slujirile masculine. Reticenţele faţă de rolul activ al femeilor în cadrul adunărilor sunt importante

(7 *Co* 14, 34 urm.; *1 Tm* 2, 11 – 14). În comunităţi apare categoria «văduvelor»

(7 *Tm* 5, 3 – 16). Acestea se consacră rugăciunii şi diferitelor slujiri, precum vizitarea bolnavilor.

Diaconiţele sunt clar atestate în Siria, în secolul al III-lea (45). Ele sunt echivalentul

(44) CELE TREI TREPTE ALE SLUJIRII

Ignaţiu, răspunzător de Biserica din Antiohia, dus la Roma pentru a îndura martiriul

(către 110?), scrie mai multor Biserici din Asia Mică pentru a le îmbărbăta şi a le îndemna la credinţă şi unitate. El atestă în mod clar existenţa unei întreite slujiri ierarhizate, distingând clar pe episcop de prezbiteri şi de diaconi. Termenii **s-**ar putea deci traduce prin episcop, preot şi diacon, cu sensul actual. Totuşi, vocabularul rămâne încă imprecis chiar şi la sfântul Irineu, la sfârşitul secolului al II-lea.

Urmaţi-l cu toţii pe episcop, aşa cum Iisus Cristos îl urmează pe Tatăl, şi colegiul prezbiterilor ca pe Apostoli; cât despre diaconi, respectafi-i aşa cum păziţi legea lui

Dumnezeu. Nimeni, în afara episcopului, să nu se îndeletnicească cu cele ce privesc

Biserica. Să fie privită ca legitimă doar acea Euharistie prezidată de episcop sau de acela care a primit de la el misiunea de-a o săvârşi. Acolo unde este episcopul, acolo să fie comunitatea, după cum acolo unde este Iisus Cristos, acolo este Biserica universală.

Nimănui nu-i e îngăduit, în afara episcopului, nici să boteze, nici să prezideze agapa

[masă prietenească şi de întrajutorare, cu semnificaţie religioasă, dar diferită de Euharistie], *dar tot ce încuviinţează el este plăcut şi lui Dumnezeu.*

Ignaţiu din Antiohia, *Scrisoare către Smirnioţi*, VIII.

Toţi să-i cinstească pe diaconi ca pe Iisus Cristos, la fel şi pe episcop, care este chipul Tatălui, şi pe prezbiteri, ca senat al lui Dumnezeu şi ca adunare a Apostolilor:

fără aceştia nu putem vorbi de Biserică.

Ignaţiu din Antiohia, *Scrisoare către Tralieni*, III, p. 162.

(45) DIACONIŢELE ÎN SECOLUL AL III-LEA ÎN SIRIA

Statornicește pentru tine, episcopule, lucrători de dreptate ca ajutoare care să conlucreze cu tine spre mântuire. Pe cei ce-ți sunt pe plac din tot poporul să-i alegi și să-i statornicești ca diaconi, un bărbat pentru împlinirea numeroaselor trebuințe, o femeie pentru slujirea femeilor. Căci sunt case unde nu poți trimite un diacon la femei, din pricina păgânilor, dar poți trimite o diaconiță. Și, deopotrivă, pentru că

în multe alte lucruri slujirea unei femei-diacon este de trebuinţă. În *primul rând, când femeile coboară în apă, se cuvine să fie unse cu uleiul de ungere de o diaconiţă* […]. *Dar un bărbat să invoce asupra lor numele divinităţii cât sunt în apă. Şi când aceea care a primit botezul iese din apă, diaconiţă să o întâmpine şi* **s-***o înveţe cum pecetea botezului trebuie păstrată în curăţie şi în sfinţenie*.

Didascalia Apostolilor, în R. Gryson, *Le ministere des femmes dans l'ăglise ancienne*

(*Slujirea femeilor în Biserica străveche*), p. 75 – 77.

diaconilor în slujirea femeilor şi primesc impunerea mâinilor. Cât despre fecioare, care alcătuiesc adesea un grup distinct în cadrul comunităţii, nu se poate vorbi, în ceea ce le priveşte, despre o slujire în sensul strict, dar se conturează o anume convergenţă între rolul văduvelor, al diaconiţelor şi al fecioarelor.

III – SEMINŢE DE
DEZBINARE ŞI LEGĂTURI
ÎNTRE BISERICI

1. Biserica răspândită în întregul univers

O trăsătură comună se desprinde din textele lui Abercius, Origene şi Irineu (46) (47) (48).

Încă de la sfârşitul secolului al II-lea, creştinii au conştiinţa universalităţii Bisericii ca realitate concretă (49): creştinii sunt pretutindeni în lume, adică în primul rând în

Imperiul roman. Densitatea creştinilor este mai mare în Orient (Asia Mică, Siria.

Palestina), inclusiv în zonele rurale. În timpul ultimei prigoane împotriva creştinilor, anumite localităţi erau majoritar creştine.

În Occident, evanghelizarea progresează inegal. Densitatea creştinilor este mai mare în Italia centrală, în sudul Spaniei, în Africa

(Maghrebul de azi). Creştinii sunt mai puţin numeroşi în Illyricum (teritoriul fostei

Iugoslavii), în nordul Italiei şi în Galia. În această din urmă regiune, cu excepţia oraşului

Lyon şi poate a altor câtorva, principalele

Biserici n-au fost întemeiate înainte de mijlocul veacului al III-lea (Toulouse, Paris.

Reims, Trèves…).

Dincolo de graniţele Imperiului roman, regatul Edessei (astăzi

Urfa, în Turcia) se converteşte în jurul anului 200. În Imperiul persan, creştinii sunt numeroşi în nordul

Mesopotamiei. În cursul campaniilor sale împotriva Antiohiei, regele Şahpuhr I (240

272) îi deportează pe creştini şi pe episcopii lor în interiorul imperiului, unde vor fi curând supuşi prigoanelor. Armenia devine creştină în jurul anului 300 (sub Grigorie Luminătorul şi regele Tindat).

2. Biserica ameninţată de sămânţa dezbinării

Biserica, una pretutindeni în lume, îşi vede totuşi periodic ameninţată unitatea. Este vorba de conflictele generate de neînţelegeri cu privire la obiceiurile liturgice, sau de cele privitoare la reconcilierea celor vinovaţi ne apostazie cu prilejul prigoanelor, fără a uita rivalităţile dintre persoane pentru îndeplinirea sarcinii episcopale.

Dar sunt lucruri şi mai grave. În cursul secolului al II-lea, mesajul creştin se vede confruntat, chiar în interiorul Bisericii, cu o puzderie de doctrine ce dau naştere unor grupări rivale. Mai fac acestea parte din

Biserică? Care este regula adevăratei credinţe? Sunt problemele cu care se confruntă

Biserica ce pare ameninţată de dezbinare. Ne vom limita în cele ce urmează doar la câteva exemple.

Iudeo-creştinii vor să-şi păstreze cu orice preţ particularităţile rituale şi teologice.

Rămân fideli circumciziei şi interdicţiilor alimentare. Dornici să menţină monoteismul biblic, nu văd în Iisus decât un om, adoptat de

Dumnezeu în momentul botezului. Refuzând orice legături cu exteriorul, vor fi curând priviţi ca eretici de către celelalte comunităţi.

Înmulţirea grupărilor şi a sectelor

Unii creştini, marcaţi de dualismul grec ce opune materia spiritului (trupul şi sufletul)

şi obsedaţi de problema răului, reinterpretează radical Vechiul şi Noul Testament. Ei refuză întruparea şi fac apel la o cunoaştere (gnoză)

transmisă în chip tainic unor grupuri restrânse.

Această cunoaştere aduce mântuirea. Gnozele îmbină elemente provenite din creştinism, iudaism, elenism şi chiar din religiile iranice.

PÂNĂ LA MARGINILE PĂMÂNTULUI

Printr-un limbaj poetic accesibil credincioşilor, autorul acestui epitaf îşi proclamă credinţa în Iisus, în Biserică şi în Euharistie. El dă mărturie deja de «catolicitatea»

(universalitatea) Bisericii. Peştele (în greacă *ichtys*) îl simbolizează pe Cristos, deoarece literele cuvântului grec formează iniţialele Iisus Christos, Fiul lui Dumnezeu, Mântuitor.

Numele meu este Abercius. Sunt ucenic al unui sfânt păstor care-şi duce turmele de mioare la păscut pe munţi şi pe câmpii şi are ochii mari, departe văzători. El m-a învăţat scripturile vrednice de crezare. El m-a trimis la Roma să contemplu suprema maiestate şi să văd o regină cu veşminte şi încălţări de aur. Acolo am văzut un popor însemnat cu strălucire. Am văzut şi câmpia Siriei şi toate cetăţile, Nisibepe malul celălalt al Eufratului.

Pretutindeni am întâlnit creştini. Pretutindeni credinţa mi-a fost călăuză. Pretutindeni mi-a slujit drept hrană un peşte de apă curgătoare, neasemuit de mare şi de pur, pescuit de o fecioară sfântă. Fără încetare îl dăruia ca hrană prietenilor; ea are şi un vinpreaales pe care-l împarte împreună cu pâinea. Am spus să se scrie acestea eu, Abercius, la vârsta de şaptezeci şi doi de ani. Fratele care înţelege, să se roage pentru Abercius [...].

Inscripţia funerară a lui Abercius, episcop de Hierapolis în Frigia, la sfârşitul secolului al II-lea, în A. Hamman.

Prieres des premiers chrétiens (*Rugăciuni ale primilor creştini*).

(47) EVANGHELIA VESTITĂ

TUTUROR CATEGORIILOR SOCIALE

Origene, originar din Alexandria (vezi pag. 58), a călătorit mult în Imperiu şi în întregul

Orient. A vestit el însuşi Evanghelia şi este autorul *Primelor Principii*, cel mai vechi manual de teologie dogmatică (prima jumătate a secolului al III-lea).

Dacă vom lua seama la progresele imense ale Evangheliei în câţiva ani, în ciuda prigoanelor şi a supliciilor, a morţii şi a confiscării bunurilor, în ciuda numărului mic de predicatori, cuvântul a fost vestit în toată lumea. Greci şi Barbari, înţelepţi şi lipsiţi de înţelepciune, cu toţii au îmbrăţişat religia lui Iisus. Este neîndoielnic că aceasta este peste puterile oamenilor, fiindcă Iisus a învăţat cu toată puterea şi convingerea necesare pentru a impune cuvântul pretutindeni.

Origene, *Primele Principii*, IV, 1, 2, Sources chrétiennes, vol. 252, 253.

Autorii creştini le-au considerat ca erezii creştine, dar istoricii se întreabă dacă nu este vorba mai degrabă de religii străine care au integrat câteva elemente creştine.

Marcion, despre care ne vorbeşte Irineu, elimină din Biblie tot ce-l evocă pe Dumnezeu

Creatorul şi întruparea, deoarece materia şi trupul sunt rele (48). Alţi autori se lansează în speculaţii complicate.

Mani (216 – 277), originar din Mesopotamia, profesează un dualism absolut ce asociază unele doctrine iranice şi creştinismul.

Istoria lumii este o încleştare uriaşă între dumnezeul Binelui sau al Luminii şi dumnezeul Răului sau al întunericului. Oamenii sunt părţi de lumină închise în materia care este rea. Aceste părţi de lumină trebuie să ajungă din nou în împărăţia Binelui, după numeroase purificări sau reîncarnări. Iisus ne arată drumul. Mani este apostolul său, noul

Paraclet.

Aceste doctrine se bucură de succes deoarece încearcă să răspundă la neliniştile profunde din inima omului. Există o căutare religioasă autehtică la unii dintre gnostici.

Cei ce ne dau informaţii despre ei sunt adesea cei care îi combat; de aceea, sunt uneori răuvoitori şi oferă adesea un amalgam, relatând zvonuri neîntemeiate. Dar poate

Biserica să accepte fără primejdii această proliferare exagerată a doctrinelor, hăţiş în care creştinii riscă să se rătăcească?

(48) BISERICA AMENINŢATĂ ÎN UNITATEA EI

DE DOCTRINA LUI MARCION

Înmulţirea doctrinelor, a grupărilor şi a sectelor reprezintă o ameninţare pentru mesajul creştin şi pentru Biserica universală. Irineu vrea, aşadar, să demaşte **pseudo**revelaţiile ce emană de la aşa-zişii Lideri carismatici. Printre aceştia, Marcion este unul din cei mai cunoscuţi. Doctrina lui are avantajul simplităţii şi al rigoarei, ceea ce o face primejdioasă.

Deosebi**ndu-**l pe Dumnezeul din Vechiul Testament, dumnezeu creator şi rău, de Dumnezeul

Iubirii revelat prin Iisus, tăgăduind, de asemenea, adevărata fire omenească a lui Iisus.

Marcion tăgăduieşte mântuirea omului în integralitatea sa.

Marcion, de obârşie din Pont, şi-a dezvoltat doctrina hulind cu nesăbuinţă pe

Dumnezeul vestit de Lege şi de Proroci: după el, acest Dumnezeu este răuvoitor, iubitor de războaie, nestatornic în hotărârile sale şi tăgăduindu-se pe sine însuşi. Cât despre

Iisus, trimis de Tatăl care este mai presus de Dumnezeul Creator al lumii, el a venit în

Iudeea în timpul guvernatorului Ponţiu Pilat, procurator al Cezarului Tiberiu; s-a arătat sub chip omenesc locuitorilor Iudeii, desfiinţând profeţii, Legea şi toate faptele

Dumnezeului care a făcut lumea şi pe care Marcion îl numeşte şi «Cosmocrator». Pe deasupra, Marcion mai mutilează şi Evanghelia după sfântul Luca, eliminând tot ce are legătură cu naşterea Domnului, suprimând şi numeroase pasaje din învăţăturile Domnului, tocmai acelea în care El mărturiseşte cât se poate de limpede că Dumnezeu *creatorul lumii este Tatăl său. Prin aceasta, Marcion i-a făcut să creadă pe ucenicii săi că el este mai vrednic de crezare decât Apostolii care ne-au transmis Evangheliare candel le pune la îndemână nu Evanghelia, ci doar o mică parte din aceasta. La fel mutilează şi epistolele*

Apostolului Paul, suprimând toate textele în care Apostolul afirmă fără putinţă de tăgadă că Dumnezeu care a făcut lumea este Tatăl Domnului nostru Iisus Cristos, precum şi toate pasajele unde Apostolul pomeneşte de prorocirile vestind venirea Domnului.

După Marcion, doar sufletele vor fi mântuite, cel puţin acelea care-şi vor fi însuşit învăţătura lui; cât despre trup, pentru că a fost luat din ţărână, nu poate avea parte de mântuire.

Irineu din Lyon, *împotriva ereziilor*, I, 27, 2 – 3, Sources chrâtiennes, vol. 263, 264.

3. Regula de credinţă

Irineu, episcop de Lyon, la sfârşitul secolului al II-lea, în lucrarea sa *împotriva ereziilor* descrie un număr de doctrine pe care le consideră aberante (49) (50). Arată apoi unde se află adevărata Biserică şi deci adevărata doctrină. Creştinii trebuie să ia drept punct de referinţă tradiţia Apostolilor, iar aceasta ne este transmisă prin Biserică, în cadrul căreia putem ajunge până. la Apostoli prin succesiunea episcopilor sau prezbiterilor.

De aceea, Irineu nu uită să enumere episcopii care s-au succedat

la Roma după Petru şi Paul.

În Bisericile din Smirna şi Efes, de asemenea, succesiunea episcopilor îngăduie să ajungem până la Apostoli**. Într-**o scrisoare adresată unui prieten, Irineu aminteşte cu emoţie că l-a ascultat odinioară pe Policarp, episcop de

Smirna, vorbi**ndu-**i despre Ioan, care-l văzuse pe Domnul (51). Astfel, prin Policarp, Irineu ajunge el însuşi până la Iisus.

CARACTERISTICILE ADEVĂRATEI BISERICI

După ce a denunţat falsele doctrine, Irineu precizează trăsăturile după care este recunoscută adevărata Biserică.

(49) Biserica poartă un mesaj identic în lumea întreagă

După ce a primit aşadar propovăduirea şi credinţa, Biserica, deşi răspândită în lumea întreagă, le păstrează cu grijă ca şi cum toţi fiii ei ar locui în aceeaşi casă; ea păstrează aceeaşi credinţă, ca şi cum n-ar avea decât un singur suflet şi o singură inimă, o propovăduieşte, o învaţă şi o transmite **într-**un singur glas, ca şi cum n-ar avea decât o gură.

Dacă limbile sunt felurite în lume, Tradiţia este una şi aceeaşi. Şi nici Bisericile statornicite în Germania nu au altă credinţă sau altă Tradiţie, nici cele aflate la Iberi (Spania), nici cele din Orient, din Egipt, din Libia, nici cele stabilite în centrul lumii [RomaJ; ci, aşa cum soarele, lucrarea lui Dumnezeu, este unul şi acelaşi pretutindeni în lume, tot astfel propovăduirea adevărului care este lumină străluceşte pretutindeni şi luminează pe toţi oamenii care doresc

«*să ajungă la cunoaşterea adevărului*» (*1 Tim 2, 4*).

(50) Biserica transmite tradiţia Apostolilor prin succesiunea episcopilor

Tradiţia Apostolilor, care a fost arătată lumii întregi, poate fi cunoscută în orice

*Biserică de toţi aceia care vor să vadă adevărul. Şi am putea enumera episcopii care au fost rânduiţi de apostoli în Biserici şi pe urmaşii lor până în ziua de azi […]. Ei voiau să fie în toate desăvârşiţi cei pe care-i lăsau drept urmaşi şi cărora le transmiteau propria lor misiune de învăţătură […]. Dar, cum ar fi prea lung, **într-**o lucrare ca aceasta, să înşiruim succesiunea tuturor Bisericilor, ne vom opri doar la una dintre ele, foarte mare, străveche şi de toţi cunoscută, Biserică pe care cei doi apostoli preaslăviţi, Petru şi Paul, au întemeiat-o şi statornicit-o la Roma; dovedind că Tradiţia moştenită de la Apostoli şi credinţa pe care*

*o vesteşte oamenilor au ajuns până la noi prin succesiunea episcopilor, vom reduce la tăcere pe toţi aceia care, **într-**un fel oarecare, din îngâmfare sau zadarnică slavă, din orbire sau eroare de doctrină, constituie grupări nelegitime: căci, cu această*

Biserică, dată fiind originea ei mai presus de celelalte, trebuie neapărat să se pună de acord orice Biserică, adică credincioşii de pretutindeni, ea în care, totdeauna şi spre binele oamenilor de pretutindeni, a fost păstrată tradiţia care vine de la Apostoli.

Irineu din Lyon, *împotriva ereziilor*, III, 3, 1 – 2.

(51) DE LA IRINEU LA IISUS

Către 190, Irineu îi scrie prietenului său Florinus, care a intrat **într-**o grupare eretică.

Îi aminteşte că, pe când erau copii, îl ascultaseră amândoi pe Policarp. Acesta din urmă este veriga care, prin apostolul Ioan, îi lega pe Irineu şi pe prietenul său de Cristos.

Îmi amintesc locul unde se aşeza preafericitul Policarp ca să ne vorbească, cum intra şi ieşea, felul său de viaţă, înfăţişarea sa, discuţiile pe care le purta în public, cum ne povestea despre relaţia sa cu Ioan şi cu ceilalţi care îl văzuseră pe Domnul, cum amintea cuvintele lor şi ceea ce-i auzise spunând despre Domnul, despre învăţătura şi minunile sale; cum Policarp, după ce primise toate acestea de la martori oculari ai vieţii

Cuvântului, le relata conform cu Scripturile. Atunci, aceste lucruri, prin îndurarea lui

Dumnezeu ajunsă până la mine, le-am ascultat cu grijă şi eu la rândul meu şi le-am notat nu pe hârtie, ci în inimă; şi prin acelaşi har al lui Dumnezeu, le-am meditat cu credinţă şi pot da mărturie în faţa lui Dumnezeu că, dacă acest preafericit prezbiter ar fi auzit ceva asemănător cu ceea ce spui tu, Florinus, ar fi strigat şi şi-ar fi astupat urechile […].

Relatat de Eusebiu de Cezareea, *Istoria ecleziastică*, V, XX, 6 – 7.

Scripturile creştine

Irineu porunceşte să nu se ţină seamă defel de scrierile care ar fi transmise în afara succesiunii apostolice. Dar este uşor de făcut deosebirea? Până la începutul secolului al

II-lea, creştinii n-au pus accentul pe Scripturi care să le fie proprii. Pentru ei, ca şi pentru evrei, Scriptura înseamnă Vechiul Testament.

Biblia, Cartea inspirată. Creştinii citesc însă

Biblia altfel decât evreii. Văd în ea cartea profetică ce vesteşte venirea lui Cristos. îl caută în paginile ei mai mult pe Iisus decât istoria poporului evreu. Aceasta presupune că au anumite cunoştinţe despre Iisus.

Când se vorbeşte despre Iisus, se face referire la mărturia apostolilor şi a celor din anturajul lor, mărturie mai întâi orală. După ce apostolii nu mai sunt fizic prezenţi, se face referire la scrierile lor. Dar o mulţime de scrieri se revendică de la ei. Pentru a conferi autoritate unui text, este atribuit unui apostol.

Fiecare grupuleţ îşi are propria «evanghelie», a lui Toma, a lui Iacob, a lui Paul, a lui Petru…

Unii aleg după bunul plac, precum Marcion şi nu numai el.

Confruntate cu această mulţime de scrieri, comunităţile caută criterii de alegere. Unul din ele este apostolicitatea, căci este sinonimă cu vechimea, dar sunt cunoscuţi şi falsificatori.

În mod esenţial, trierea se face în secolul al

II-lea. După sfântul Irineu, există patru şi numai patru evanghelii universal recunoscute.

Ele sunt opera directă sau indirectă a unuia din cei patru mari apostoli, autori şi ai celorlalte cărţi recunoscute de Irineu: Matei

(evanghelia), Petru (epistolele, evanghelia după Marcu), Paul (epistolele, evanghelia după Luca şi Faptele Apostolilor), Ioan

(evanghelia, Apocalipsa, epistolele). O altă scriere de la jumătatea secolului, fragmentul

Muratori (după numele celui ce l-a descoperit în secolul al XVIII-lea), conţine informaţii foarte apropiate. Au existat ezitări privind anumite scrieri (Apocalipsa, epistola lui Iuda

Tadeu…). Pe de altă parte, unii au fost tentaţi să numere *Didahe* sau *Păstorul* lui Hermas printre cărţile inspirate. La sfârşitul secolului al II-lea, Biserica şi-a constituit canonul

(regula de alegere) a Scripturilor Noului Testament.

4. Naşterea teologiei

Confruntaţi cu mulţimea de doctrine, cei investiţi să poarte răspunderea comunităţilor se străduiesc să-i lămurească pe creştini cu privire la adevărata credinţă a Bisericii.

Comentează Scripturile recunoscute, arătând cum în Cristos se împlineşte revelaţia biblică.

O spun prin viu grai în omiliile rostite la celebrările euharistice şi în învăţăturile catehetice destinate celor ce vor primi botezul.

Mai mulţi dintre aceşti episcopi, preoţi şi alţii le aştern în scris şi astfel iau naştere primele teologii.

Ignaţiu, episcop deAntiohia, la începutul veacului al II-lea, se străduieşte, în cele şapte scrisori care ni **s-**au transmis de la el, să păstreze unitatea doctrinală a comunităţilor din Asia Mică. În vreme ce mulţi vorbesc despre Iisus ca despre unul care a luat doar chip de om, Ignaţiu apără cu „vehemenţă realitatea întrupării: Iisus este într-adevăr un personaj istoric, om adevărat. Pe acest Iisus îl întâlnesc creştinii în comunitatea unită în

Euharistie: «Să luaţi parte doar la o singură euharistie, căci unul este trupul Domnului

Nostru Iisus Cristos, şi unul potirul prin care suntem uniţi în sângele lui […] după cum nu e decât un singur episcop […]» (44).

Irineu, pe care l**-**am cunoscut deja în ipostaza de pacificator în disputa privitoare la data Paştelui şi în cea de adversar al pseudorevelaţiilor (48) (49), propune în lucrările sale *împotriva ereziilor* (50) şi *Demonstraţie a predicării apostolice*, o teologie care este o catheză biblică. Irineu îşi orânduieşte întreaga gândire teologică în jurul temei

«plinirii timpurilor», împrumutată de la sfântul Paul (*El* 1, 10). Viaţa omenirii este o progresie lentă, condusă de Cuvântul lui

Dumnezeu. Prin întruparea Cuvântului în Iisus, se împlineşte omul şi toată istoria universului.

Reţinem fraza celebră: «Slava lui Dumnezeu este omul cel viu, iar viaţa omului este vederea lui Dumnezeu».

Originar din Alexandria Egiptului.

Origene (185 – 253) îşi închină viaţa învăţăturii şi propovăduirii doctrinei creştine.

Episcopul îi încredinţează o şcoală de catheză care pare să fie prima de acest gen.

Origene călătoreşte mult. Devine preot la

Cezareea, în Palestina, şi întemeiază acolo o mare bibliotecă creştină. Moare în urma torturilor îndurate cu prilejul prigoanei dezlănţuite de Decius. Origene şi**-**a petrecut întreaga viaţă comentând şi predicând Scriptura. Opera sa imensă a dispărut în mare parte, din pricina învinuirilor de erezie îndreptate împotriva lui două veacuri

mai târziu…

Pentru Origene, Cristos este prezent în întreaga Scriptură. Personajele şi evenimentele Vechiului Testament vestesc pe

Cristos, sacramentele şi Biserica (53). După cum omul este alcătuit din**tr-**un trup, din**tr-**un suflet (principiu vital) şi din**tr-**un spirit, conform concepţiei antropologice greceşti, la fel Scriptura cuprinde trei sensuri: literal

(istoric), moral, şi mistic (spiritual) (52).

Astfel, Origene se lansează **într-**o interpretare alegorică adesea derutantă.

Am făcut deja cunoştinţă cu Tertulian

(26) (27) şi cu una sau alta din formulele sale celebre (40) (41). «Sângele martirilor este sămânţă de creştini», spune el, deoarece curajul lor l**-**a convertit şi pe el. Temperament năvalnic, intră la sfârşitul vieţii **într-**un grup sectar şi combate marile comunităţi de la

Cartagina şi de la Roma. Talentul său de polemist nu trebuie să**-**l pună în umbră pe teolog. El furnizează reflecţiei creştine un vocabular latin, folosind pentru prima oară, cu referire la Dumnezeu, termenii de

«Treime» şi de «persoană».

Ciprian (200 – 258), născut păgân, află în creştinism o eliberare morală. Devine preot, apoi episcop al Cartaginei. Este prins în vâltoarea prigoanei lui Decius, apoi a ciumei.

A avut, la un moment dat, relaţii tensionate cu episcopul Romei: între cei doi existau deosebiri de vederi cu privire la teologia botezului: la Cartagina, ereticii pocăiţi erau botezaţi din nou; la Roma, primul botez era considerat ca valid. Ciprian moare martir (33).

Păstor, el abordează în opera sa diferite aspecte ale vieţii creştine: rugăciunea, pomana, veşmintele… în mai multe din scrierile sale, se străduieşte să păstreze unitatea Bisericii după tulburările pricinuite de prigoane. Unitatea Bisericii este semn al întâlnirii cu Cristos cel adevărat; ea se sprijină pe comuniunea episcopilor. În scrisorile sale.

Ciprian evocă o mulţime de personaje şi de evenimente.

ORIGENE (185 – 253)

(52) Scriptura are întotdeauna un sens spiritual, dar nu are întotdeauna un sens literal

Zidurile Ierihonului se prăbuşesc în sunetele trâmbiţelor. Ierihonul întruchipează veacul acesta, ale cărui tărie şi metereze se

surpă prin trâmbiţele preoţilor. Tăria şi meterezele întruchipează închinarea la idoli […]. *Domnul nostru Iisus Cristos, a cărui venire este prefigurată de Iosua, îşi trimite Apostolii ca preoţi purtători de trâmbiţe răsunătoare, adică*

Evanghelia […] *şi toate maşinăriile idoleşti şi dogmele filozoficeşti sunt surpate din temelii*

[…].

Omilie despre Iosua, 7.

(53) Bunul samaritean (Luca 10, 30 – 37)

«*Un om se cobora de lalerusalim la Ierihon*». *În acest om îl vedem pe Adam, omul şi adevăratul său destin, căderea ce a urmat neascultării*; «*Ierusalimul*» *este paradisul sau*

Ierusalimul ceresc, iar «*Ierihonul*» *este lumea*; «*tâlharii*» *întruchipează puterile duşmane, demonii sau învăţătorii mincinoşi dinainte de Cristos*; «*rănile*» *sunt neascultarea şi păcatul*; «*furtul hainelor*» *întruchipează dezbrăcarea de neputrezire şi de nemurire, precum şi de toate virtuţile*; «*omul părăsit pe jumătate mort*» *arată starea de acum a firii noastre şi ea pe jumătate moartă (căci sufletul este într-adevăr nemuritor)*; «*preotul*»

este Legea; «*levitul*» *prorocirile*; «*Samariteanul*» *este Cristos care a luat trup omenesc în sânul Mariei*; «*asinul*» *este trupul lui Cristos*; «*vinul*» *este cuvântul învăţăturii sale*

(care vindecă «*apropiind*»); «*uleiul*» *este cuvântul binevoitor către oameni şi de milostivă îndurare*; «*hanul*» *este Biserica*; «*hangiul*» *îi întruchipează pe Apostoli şi pe urmaşii lor, episcopii şi învăţătorii Bisericii* […]; «*întoarcerea samariteanului*» *este a doua arătare a lui Cristos*.

Origene, *Omilii la Evanghelia sfântului Luca, t.* II, *p. 120.*

texte alese de Hans Urs von Balthasar, Cerf, Paris, 1960.

Lecturi suplimentare:

— J. Danielou, R. du Charlat, *La*

Catechese aux premiers siècles (Cateheza în primele veacuri), Fayard-Mame, 1968.

— F. Decret, *Mani et la tradition manicheenne (Mani şi tradiţia maniheană)*.

Seuil, 1974.

— Denis, Paliard, Trebossen, *Le Bapteme des petits enfants (Botezul pruncilor)*.

Centurion, 1980.

— R.M. Grant, *La Formation du Nouveau Testament* (*Formarea Noului Testament*), Seuil, 1969.

— A. Hamman, *La Vie quotidienne des premiers chrétiens* (*Viaţa de toate zilele a primilor creştini*) (*95 – 197*), Hachette, 1971;

— *Prieres des premiers chrétiens* (*Rugăciuni ale primilor creştini*), diferite ediţii;

— *Prieres eucharistiques des premiers siècles a nosjours* (*Rugăciuni euharistice din primele veacuri până în zilele noastre*), DDB. 1969.

— M. Jourjon, *Les Sacrements de la liberté chrétienne selon l'Église ancienne* (*Sacramentele libertăţii creştine în Biserica străveche*), *Cert*, 1981.

— A. Lemaire, *Les Ministeres dans l'Église* (*Slujirile în Biserică*), Centurion. 1974.

4. BISERICA ÎN IMPERIUL CREŞTIN (SECOLELE IV-V)

Biserica constantiniană…

Pacea Bisericii în 313 marchează începutul «Bisericii constantiniene». Prin acest termen se înţelege un nou tip de relaţii între

Biserică şi societate: Biserica este integrată **într-**un stat care se consideră creştin. De aici decurg multiple interferenţe. Statul intervine în viaţa Bisericii şi aşteaptă de la ea sprijin ideologic. împăratul încearcă să pună capăt conflictelor doctrinale care tulbură ordinea publică şi ia iniţiativa convocării de concilii, în acelaşi timp, Biserica obţine din partea statului avantaje financiare, materiale şi juridice. Ea se bizuie pe împărat pentru a lupta împotriva ereziilor şi a păgânismului.

«Biserica constantiniană» are însă şi un înţeles peiorativ: Biserica este de acum înainte închistată **într-**un cadru politic şi cultural care vlăguieşte definitiv fermentul Evangheliei.

După unii, acest tip de Biserică dispare abia odată cu Conciliul Vatican II care recunoaşte în sfârşit separaţia domeniilor şi se distanţează de putere.

…sau teodosiană?

La o privire mai atentă însă, lucrurile nu mai par atât de simple. Evoluţiile începute înainte de Constantin îşi urmează cursul mult după el. Încă de la sfârşitul secolului al III-lea, anumiţi episcopi au adoptat un stil de putere apropiat de cel al guvernatorilor romani. Pe de altă parte, catolicismul nu devine religie de stat decât odată cu Teodosie (380).

Mai degrabă decât de o voinţă calculată a responsabililor religioşi şi politici, am putea vorbi de o lentă impregnare a Bisericii de către mediul cultural şi juridic în care se află.

Acest capitol descrie transformarea

Bisericii în cadrul unui stat de acum înainte binevoitor faţă de ea, dar şi transformările suferite de societate sub influenţa Bisericii devenită instituţie esenţială şi omniprezentă.

I – DE LA LIBERTATEA RELIGIOASĂ LA RELIGIA DE STAT

1. Religia lui Constantin

Născut la Niş (Moesia, ex-Iugoslavia), în 280, ca fiu al împăratului Constantius Chlorus, recunoscut pentru toleranţa sa, şi al creştinei Elena, Constantin aderă la creştinism în 312.

Împrejurările acestei «convertiri» ca şi conţinutul credinţei sale rămân nesigure. În familia sa se manifesta tendinţa către un sincretism solar, adică o formă de monoteism.

Legenda moralizatoare despre bătălia de la podul Milvius (capitolul 2, p. 41) ne îngăduie să afirmăm că ceva **s-**a petrecut şi că împăratul **s-**a considerat din acel moment creştin: pleacă urechea bucuros la creştinii care-i spun că biruinţa i-a fost dăruită de Cristos (54). În ciuda laudelor aduse de Eusebiu, Constantin nu va fi niciodată un model de creştin. Va primi botezul numai pe patul de moarte (337).

Numeroasele lui crime dovedesc moravuri foarte puţin creştine. A fost călăul propriei familii, poruncind uciderea socrului, a trei dintre cumnaţi, a unui fiu şi a soţiei sale. Fără îndoială, poţi avea credinţă fără a avea şi moravuri creştine!

Constantin, unic împărat în 313, Constantin domneşte în Occident, iar Licinius în Orient. Curând cei doi împăraţi vor ajunge să se înfrunte şi Licinius va lua măsuri împotriva creştinilor. Mergând cu

oaste împotriva lui, Constantin dă impresia că poartă un război religios în apărarea

Bisericii. După ce Licinius a fost înfrânt şi asasinat, Constantin rămâne singurul împărat, în 324. Această dată poate fi considerată drept adevăratul început al «Imperiului creştin».

Întemeierea Constantinopolului

Constantin hotărăşte să rămână în Orient şi să întemeieze o nouă capitală a Imperiului.

Alege orăşelul Bizanţ, pe malurile Bosforului, care va lua numele de Constantinopol (oraşul lui Constantin). Locul i-ar fi fost arătat de

Dumnezeu în vis. Întemeierea solemnă are loc la 11 mai 330, în cursul unei ceremonii deopotrivă păgână şi creştină. Schimbarea capitalei are consecinţe importante pentru

Imperiu şi pentru Biserică. Centrul de greutate al Imperiului se deplasează către răsărit, iar împăraţii încep să nu se mai preocupe de apus.

Mai mult, Constantinopolul se doreşte «a doua

Romă» şi polarizează în jurul său creştinii de cultură greacă. Întemeierea noii capitale cuprinde în germene viitoarea diviziune a

Bisericii.

2. împăraţii creştini împăraţii îşi păstrează titlul de *pontifex maximus* (mare preot), cap al religiei tradiţionale. Dar, devenind creştini, împăraţii doresc să joace un rol similar şi în Biserică, însemnele creştine apar pe monede din 315

(monograma lui Cristos). Moneda era pe atunci un instrument universal de propagandă, împăratul se considera pe sine «asemenea

Apostolilor» sau ca «episcopul din afară», ceea ce explică intervenţiile sale în problemele Bisericii. Pentru Eusebiu şi majoritatea creştinilor, această schimbare, survenită după

(54) IMPERIUL LUI CONSTANTIN.

IMPERIUL LUI DUMNEZEU PE PĂMÂNT?

Toţi oamenii erau eliberaţi de asuprirea tiranilor şi la adăpost de vechile rele. Fiecare de partea sa îl recunoştea drept singur Dumnezeu *pe acela care se luptase pentru oamenii credincioşi. Dar, mai cu seamă pentru noi, cei a căror speranţă se bizuia pe Cristosul lui*

Dumnezeu, o bucurie de nedescris, o fericire divină se revărsa pentru toţi în edificiile care, până nu demult, fuseseră dărâmate prin necredinţa tiranilor şi care se întorceau parcă la viaţă după o lungă şi

*ucigaşă pustiire. Vedeam cum templele se ridicau din nou din ruine înălţân***dd-***se către infinit şi primind o cinstire cu mult mai mare* decât *cea de care se bucuraseră templele distruse odinioară.*

Dar împăraţii de rangul cel mai înalt [*Constantin şi Licinius*] *întăreau tot mai mult pentru noi, sporeau şi răspândeau, prin legi neîncetate în favoarea creştinilor, cele primite din dărnicia lui Dumnezeu. Mai mult încă, episcopii primeau personal şi în mod curent scrisori, cinstire şi daruri bogate de la împărat* [...].

*Vechile suferinţe erau uitate şi se ştergea amintirea oricărei nelegiuiri, bucurându-ne cu toţii de bunurile de acum, şi mai cu seamă nădăjdui***ndu-***le pe cele viitoare. Se promulgau deci în tot locul hotărâri pline de omenie ale împăratului biruitor şi legi ce dovedeau evlavia sa generoasă şi neprefăcută. Astfel, orice tiranie era negreşit desfiinţată, iar cârmuirea imperiului era păstrată fără şovăire şi netăgăduită doar pentru Constantin şi fiii săi. Mai întâi de toate, ei au stârpit din lume ura faţă de Dumnezeu. Astfel, din toate darurile cu care Dumnezeu îi binecuvântase în marea sa înţelepciune, ei* **s-***au arătat mai cu seamă iubitori de virtute, de Dumnezeu şi recunoscători faţă de el prin toată fapta săvârşită înaintea oamenilor.*

Eusebiu de Cezareea, *Istoria ecleziastică*, X, 2 şi 9.

CONSTANTIN – BINEFĂCĂTOR AL EPISCOPILOR ŞI AL CLERICILOR ŞI APĂRĂTOR AL ADEVĂRATEI CREDINŢE

Aceste două scrisori datează din 313. Cecilian este episcopul a cărui alegere este contestată de partizanii lui Donaţian, cauză a schismei donatiste. Aceasta este falsa doctrină de care vorbeşte împăratul.

(55) Constantin August către Cecilian, episcop al Cartaginei

Cum mi **s-***a părut potrivit să contribui, în toate provinciile, în Africa, Numidia şi*

Mauritania, la cheltuielile unor slujitori desemnaţi de sfânta religie catolică, recunoscută prin legile sale, ***i-****am trimis o epistolă prea alesului Ursus,* ratidnalis [*vistiernic*] *al Africii, şi* ***i-****am poruncit să numere neîntârziat trei mii defolles* [*monedă nouă în Imperiu, sumă echivalentă cu 1200 de franc* ***i-****aur*] *Statorniciei tale* [...].

*Şi cum am aflat că unii oameni mânaţi de gânduri rele vor să întoarcă poporul de la preasfânta Biserică catolică amăgi***ndu-***i cu o învăţătură mincinoasă, să ştii că am dat poruncă proconsulului Anulinus precum şi lui Patricius, vicar al prefecţilor, care erau de faţă să*

privească lucrurile cu toată atenţia cuvenită şi mai cu seamă pe acesta şi să nu-şi îngăduie să treacă cu vederea un astfel de fapt. De aceea, dacă vezi pe vreunii stăruind în această nesăbuinţă, adresează-te fără şovăire judecătorilor mai sus amintiţi şi încredinţează-le această pricină, ca să-i poată întoarce pe aceia de la rătăcirea lor, aşa cum le-am poruncit prin viu grai.

Eusebiu de Cezareea, *Istoria ecleziastică*, X, 6.

(56) Constantin către Anulinus, proconsul al Africii, la Cartagina

Cei care, în interiorul provinciei ce ţi-a fost încredinţată, îşi *îndeplinesc, în Biserica catolică de care răspunde Cecilian, slujirea acestei sfinte religii şi care sunt numiţi îndeobşte* «*clerici*»*, voiesc să fie pur şi simplu scutiţi, o dată pentru totdeauna, de toate îndatoririle publice, pentru a nu fi abătuţi de vreo greşeală sau nelegiuită rătăcire de la slujirea datorată divinităţii, ci, dimpotrivă, să asculte de legea lor fără a fi stânjeniţi. De vor aduce divinităţii fierbinte adorare*, se pare că *vor atrage asupra treburilor obştei cel mai mare bine*.

Eusebiu de Cezareea, *Istoria ecleziastică*, X, 7.

timpurile de prigoană, era ceva nemaiauzit, nesperat. împărăţia lui Dumnezeu cobora pe pământ (54).

Creştinii acceptă acum caracterul sacru al împăratului, pe care îl consideră în chip firesc conducător al poporului creştin: nou

Moise, nou David. În această calitate, împăratul ia iniţiativa convocării conciliilor.

Favoruri imperiale

Creştinii îi sunt recunoscători pentru favorurile acordate. El le dăruieşte clădiri oficiale (bazilici) şi palate pentru a fi folosite în scopuri religioase. Porunceşte ridicarea unor frumoase locuri de cult bazilicile Sfântul

Petru de la Vatican, a Sfântului Mormânt, cea de la Betleem, bisericile de la Constantinopol etc. Face daruri importante episcopilor (55).

Comunităţile creştine pot primi legate.

Biserica îşi va constitui astfel un patrimoniu imens. Clerul obţine privilegii juridice (56).

Tribunalele episcopale au jurisdicţie civilă, iar episcopii sunt consideraţi asemenea guvernatorilor.

Politica în materie de culte împăratul nu se poate dezinteresa de problemele religioase, mai ales când acestea implică buna orânduire în

interiorul Imperiului. De altfel, creştinii fac apel la arbitrajul împăratului în neînţelegerile lor. Capitolul următor va evoca pe larg intervenţiile imperiale în criza ariană, începând cu 325.

Dar, chiar din 313, creştinii din Africa solicită intervenţia împăratului în problema donatistă, care otrăveşte viaţa Bisericii din Africa pe tot parcursul secolului al IV-lea. În 312, alegerea lui Cecilian ca episcop al Cartaginei este contestată. Cei care l-au consacrat **s**-ar fi lepădat de credinţă în timpul prigoanei lui

Diocleţian. Este desemnat un alt episcop.

Donaţian. Mişcarea contestatară cuprinde întreaga Africă romană. În multe cetăţi se înfruntă episcopii rivali. împăratul nu acordă subvenţii decât episcopilor legitimi, în speţă lui Cecilian şi prietenilor acestuia. Dar donatiştii apelează la împărat pentru a li se recunoaşte dreptatea. împăratul încredinţează problema episcopilor din Italia, apoi celor din

Galia (Arles, 314); aceştia îl condamnă pe

Donaţian. Partizanii acestuia din urmă se revoltă şi Constantin pune la dispoziţie trupe pentru a-i alunga din bisericile pe care le ocupă. Cum eforturile de pace eşuează, împăratul acordă tuturor libertatea cultului şi dă bani catolicilor pentru a-şi ridica alte biserici.

3. Eliminarea progresivă a păgânismului în 313, Constantin acordase libertate de conştiinţă şi libertate pentru toate cultele. Deşi în regres, vechile credinţe erau încă vii. Cu excepţia Orientului, în majoritatea regiunilor

Imperiului, creştinii nu numărau mai mult de

50% din populaţie. Religia tradiţională era încă puternic înrădăcinată la cele două extreme ale scării sociale. Mediile senatoriale romane şi intelectualii rămâneau ataşaţi tradiţiei culturale şi politice, cu dimensiunea ei religioasă. Pe de altă parte, populaţia din zonele rurale ţinea la riturile care asigurau rodnicia câmpurilor şi a turmelor. Cuvântul păgânism vine de la *paganus*, locuitor al zonelor rurale.

Eliminarea progresivă a păgânismului

Totuşi, în cursul secolului al IV-lea, legislaţia devine tot mai potrivnică vechii religii. Din proprie iniţiativă şi adesea sub presiunea creştinilor, împăraţii interzic treptat cultele păgâne. Câteva legi extrase din coduri pot ilustra fenomenul (57). Constantin interzice anumite practici: magia, haruspiciile

(examinarea măruntaielor animalelor jertfite).

Apoi interdicţiile se extind şi devin tot mai aspre. Constantin interzice jertfele, porunceşte să fie închise templele şi decretează pedeapsa cu moartea împotriva celor ce încalcă aceste prevederi (356). Dar această legislaţie nu este aplicată în mod riguros. Trebuie să se ţină seama de împotriviri.

Iulian şi păgânismul «retro»

Păgânismul a cunoscut chiar o recrudescenţă în timpul împăratului Iulian (361

363), supranumit de creştini Apostatul. Nepot al lui Constantin, a scăpat de masacrul care ia ucis întreaga familie, pus la cale de moştenitorii lui Constantin. Avea deci motive de a se îndoi de valoarea creştinismului. Deşi primise o educaţie creştină, a renunţat la creştinism după ce a ajuns împărat. Iubitor de literatură clasică, încearcă să reînvie religia tradiţională şi denunţă creştinismul în lucrarea sa *împotriva Galileenilor*. În ciuda virtuţilor sale, Iulian nu este popular. Moartea sa în luptă este privită ca pedeapsă divină. Avântul creştinismului nu putea fi stăvilit.

Păgânismul în afara legii

După moartea lui Iulian, urmaşii săi au înmulţit măsurile împotriva creştinilor eretici, în 373, Graţian respinge titlul de mare preot, în 380, catolicismul este proclamat religie de stat de către Teodosie (57). Ereticii vor fi urmăriţi la fel ca şi păgânii. Practicile păgâne sunt interzise cu desăvârşire în 392. Este lovitura de graţie dată vechii religii.

(57) DE LA LIBERTATEA RELIGIOASĂ LA RELIGIA DE STAT

Hotărârile imperiale au fost adunate în mai multe rânduri în culegeri numite *Coduri*.

Cele mai însemnate sunt Codul Teodosian, după numele împăratului Teodosie al II-lea, în

438, şi Codul lui Iustinian (după împăratul cu acelaşi nume, în 529). **S-**au păstrat şi numele autorilor de legi. În 392, termenul «religie» este sinonim cu creştinismul.

De la împăratul Constantin în 319

Codul Teodosian, IX, 16, 2

Oprim pe haruspici, preoţi şi alţii care obişnuiesc să practice acest rit [cercetarea măruntaielor de animale] *să intre în case particulare sau să treacă pragul altora, chiar sub motivul prieteniei; să se aştepte la pedeapsă dacă nesocotesc această lege. Dar voi, care gândiţi că lucrul vă*

*este de folos, mergeţi înaintea altarelor private, în temple, şi celebraţi riturile cu care v-aţi obişnuit; într-adevăr, nu împiedicăm să fie celebrate în mod deschis riturile statornicite prin**tr-**o îndelungată tradiţie.*

De la împăratul Constantin în 356

Codul Teodosian, XVI, L0,6

*Amintim că sunt pasibili de pedeapsa cu moartea cei dovediţi că au luat parte la jertfe ori că **s-**au închinat la idoli.*

De la împăratul Teodosie, Edictul de la Tesalonic, în 380

Codul Teodosian, XVI, 1, 2

Voim ca toate popoarele aflate sub blânda autoritate a Clemenţei Noastre să trăiască în credinţa pe care sfântul Apostol Petru le-a transmis-o romanilor şi care este propovăduită până în ziua de azi întocmai cum a propovăduit-o el şi pe care o urmează, după cum ştie fiecare, Pontiful Damasus şi episcopul Petru din Alexandria […]*. Hotărâm că doar aceia ce se supun acestei legi vor avea drept să se numească creştini catolici, ţar ceilalţi toţi sunt nebuni nesăbuiţi asupra cărora va apăsa povara ruşinii ereziei. Aceştia din urmă să se aştepte mai întâi la răzbunarea divină, iar apoi şi la pedeapsa noastră, după hotărârea pe care ne-o va fi inspirat-o Cel de sus.*

De la împăraţii Teodosie, Arcadius şi Honorius în 392

Codul Teodosian, XVI, 12

Dacă cineva varsă tămâie pentru a se închina statuilor făcute de mâini omeneşti […]*, aşază cununi de panglici pe copaci, ridică altare din bulgări de pământ* […]*, aceasta este o atingere deplină adusă religiei. Vinovat de-a fi nesocotit religia, acela va fi pedepsit cu confiscarea locuinţei sau a proprietăţii în care se va fi arătat robul acestei superstiţii păgâne.*

Sărbătorile păgâne nu mai sunt celebrate, templele sunt dărâmate. Creştinii îşi îngăduie acte de violenţă împotriva păgânilor şi a locaşurilor lor de cult. Este o răsturnare totală faţă de începutul secolului. Puterea statului, odinioară în slujba păgânismului, slujeşte acum creştinismul. Dar funcţionează aceleaşi structuri mentale. Cum ar fi putut fi altfel?

Separarea religiei de stat era de neconceput.

Religia era temeiul şi liantul societăţii. Numai religia se schimbase.

Convingere sau represiune

Creştinii acceptă oare bucuros ajutorul venit din partea autorităţilor în lupta împotriva păgânismului şi mişcărilor eretice? Este sigur că aceasta corespunde dorinţei majorităţii, căreia împăratul i se face ecou. Au existat totuşi reţineri din partea unor episcopi cu prilejul condamnării lui Priscilian. Acest episcop de Ávila, în Spania, iniţiase în jurul anilor ’380 o comunitate ferventă, foarte austeră, dar cu caracter oarecum secrpt Fini episcopi spanioli l-au acuzat de maniheism pe lângă autorităţile ecleziastice, apoi şi pe lângă împăratul Maxim, la Trier. Martin, episcop de Tours, aflat la Trier, îl îndeamnă pe episcopul acuzator să-şi retragă învinuirile, iar pe împărat să nu facă vărsare de sânge.

«Ar fi, spunea el, ceva nemaiauzit, monstruos, ca o problemă ecleziastică să fie adusă spre judecată în faţa unui judecător laic». Totuşi, împăratul l-a condamnat la moarte pe

Priscilian şi pe mai mulţi dintre partizanii săi sub acuzaţia de imoralitate şi magie (385).

Aceştia au fost primii eretici care au pierit loviţi de justiţia statului. Ambrozie, episcop de Milano, a rupt relaţiile cu episcopii acuzatori. Păgânii cultivaţi au fost şi ei cuprinşi de indignare.

E drept că situaţia putea fi complexă.

Augustin, episcop de Hipona, în Africa, **într-**o

Biserică tulburată de schisma donatistă, ajunge să accepte colaborarea autorităţilor imperiale pentru a lupta împotriva disidenţilor care adesea nu se dădeau în lături de la violenţa armată (58).

4. Transformarea societăţii prin

Evanghelie

A pătruns spiritul creştin în instituţiile

Imperiului târziu? Fără îndoială viaţa socială este ritmată acum de calendarul creştin: din

325, duminica este zi de sărbătoare legală, la fel ca marile sărbători creştine… Se poate constata o influenţă creştină în legislaţia familiei. Legea interzice adulterul cu o sclavă.

Sunt puse obstacole în calea divorţului, fără ca acesta să fie suprimat. Sclavia nu este pusă în discuţie. Biserica însăşi are sclavi. Dar nu este îngăduit a despărţi o familie de sclavi.

Eliberarea este uşurată prin**tr-**o declaraţie făcută în biserică, în prezenţa clerului. În închisori se dă dovadă de mai multă blândeţe.

Temnicerii nu-i mai pot lăsa pe prizonieri să moară de foame, iar aceştia din urmă văd lumina soarelui o dată pe zi. Clerul are drept de vizită în închisori.

Instituţiile de binefacere în lipsa unei transformări profunde a structurilor, grija creştinilor se manifestă prin crearea instituţiilor de binefacere. Prin ele, dar după un timp îndelungat, se vor transforma structurile. Pomana, devenită tradiţională începând cu *Faptele Apostolilor*, se dezvoltă în Imperiul creştin. Vasile, episcop de

Cezareea în Capadocia, organizează o adevărată cetate creştină care cuprinde biserică, mănăstire, azil şi spital. Aici sunt primiţi călătorii, bolnavii şi săracii. Călugării formează personalul calificat. La Alexandria, episcopul dispune de un corp de cinci sute de infirmieri. În portul Ostia se află un centru de primire a pelerinilor…

Creştinare limitată

Totuşi, nu se poate vorbi de creştinarea societăţii decât **într-**o măsură limitată. Noii botezaţi nu se îngrijesc întotdeauna să**-**şi schimbe moravurile. Legislaţia interzice uciderea pruncilor, dar nu şi abandonarea lor.

Interdicţia luptelor de gladiatori rămâne adesea literă moartă în secolul al IV**-**lea.

II – DEZVOLTAREA
CULTULUI Şi
PROGRESELE
EVANGHELIZĂRII

1. Evoluţia sacramentelor botezului şi pocăinţei

Până la pacea Bisericii din 313, a deveni creştin însemna riscul martiriului. După această dată lucrurile se schimbă. În număr mare, locuitorii Imperiului doresc să devină creştini din oportunism, neînsuşi**ndu-**şi exigenţele morale ale botezului (59). Dacă riturile botezului şi ale pocăinţei nu se schimbă, practica lor cunoaşte o modificare sensibilă.

(58) SFÂNTUL AUGUSTIN: DE LA CONVINGERE LA REPRESIUNE

Augustin, episcop de Hipona din 396, are de înfruntat concurenţa şi opoziţia unui episcop donatist. Schisma donatistă este adesea generatoare de violenţă, căci se suprapune peste anumite conflicte sociale. Augustin pune mai întâi accent pe persuasiune şi pe blândeţe pentru a**-**şi convinge adversarii. Treptat însă, exasperat de

violenţele donatiştilor, trece de la convingere la «buna constrângere» şi, în sfârşit, la represiunea organizată de putere.

Referinţa la *compelle intrare* («sileşte-i să intre») din Le 14, 23, va fi adesea folosită în

Evul Mediu.

Voi da astfel de înţeles ascultătorilor că nu caut să silesc oamenii să îmbrăţişeze împotriva dorinţei lor o comuniune oarecare, ci să fac cunoscut adevărul acelora ce-l caută în pace. Astfel, cum din partea noastră va înceta teroarea armelor lumeşti, să înceteze şi din partea voastră teroarea grupurilor de «circoncelioni». Să ne limităm la problema însăşi, să ne lăsăm călăuziţi de raţiune, îndrumaţi de autoritatea Scripturilor divine: să cerem, să căutăm, să batem, în linişte şi pace, ca să găsim şi să ni se deschidă.

Scrisoarea 23 (392)

Nu trebuie să luaţi seama la constrângere în sine, ci la calitatea, bună sau rea, a lucrului la care constrânge. Nu vrem să spunem că cineva poate deveni bun împotriva voinţei sale, dar teama de a suferi ceea ce nu doreşte fie îl determină să renunţe la încăpăţânarea care-l reţinea, fie îl îndeamnă să recunoască adevărul pe care nu-l cunoştea. Ca urmare, această teamă îl face să se lepede de greşeala pe care o apăra sau să caute adevărul pe care nu-l cunoştea; acela ajunge astfel să se alipească de bunăvoie de ceea ce mai înainte nu dorea.

Pildele înfăţişate de colegii mei m-au determinat să renunţ la hotărârea cea dintâi.

Căci primul meu sentiment era să nu silesc pe nimeni să se întoarcă la unitatea lui Cristos, să nu lucrez decât prin cuvânt, să lupt prin dialog, să înving prin raţiune şi aceasta spre a nu-i preface în falşi catolici pe aceia pe care îi cunoscusem ca eretici declaraţi. Această părere a fost învinsă în mine nu de cuvântul potrivnicilor, ci de pilde doveditoare.

Scrisoarea 93 (408)

Există o prigoană nedreaptă, cea săvârşită de necredincioşi împotriva Bisericii lui

Cristos; şi există o prigoană dreaptă, cea săvârşită de Bisericile lui Cristos împotriva necredincioşilor […]. Biserica prigoneşte din iubire, iar necredincioşii din cruzime […].

Dacă, în virtutea puterii dăruite de Dumnezeu, la timpul potrivit, prin regi evlavioşi şi credincioşi, Biserica îi sileşte să se adune la sânul ei

pe aceia pe care-i află rătăcind pe drumuri şi prin mărăcini, printre schisme şi erezii, aceştia să nu se plângă că sunt siliţi, ci mai degrabă să ia seama la locul către care sunt împinşi să intre. Ospăţul lui Cristos este unitatea trupului lui Cristos […].

Scrisoarea 185 (417), comentariu al Evangheliei după Luca 14, 23

«Sileşte-i să intre…». Texte citate în J. Lecler, *Histoire de la tolerance au siècle de la Reforme*

(*Istoria toleranţei în secolul Reformei*)

1 «Circoncelionii» erau lucrători agricoli, adesea vagabonzi, ce slujeau donatiştilor drept trupe de şoc.

Botezul

Mulţi sunt însemnaţi cu semnul crucii, primesc învăţătura adevărurilor elementare în cadrul unei precateheze, sunt hrăniţi cu sarea binecuvântată şi se mulţumesc cu atât (86).

Catehumenatul lor se eternizează. Amână data botezului până la bătrâneţe sau până la moarte, într-adevăr, cum prin botez sunt iertate toate păcatele, iar sacramentul pocăinţei nu poate fi primit decât o dată în viaţă, e mai de folos să aştepţi până ce patimile se vor stinge, înainte de a te angaja definitiv. De aceea, această comunitate catehumenală subdezvoltată nu prezintă interes pentru Biserică, aceasta îndreptând**u-**şi atenţia către cei care cer efectiv să primească botezul la o dată apropiată.

Aceştia se înscriu la începutul postului mare, devenit cadrul temporal al pregătirii.

Cateheza, asigurată de episcop sau de un delegat al acestuia, dezvăluie progresiv conţinutul credinţei prin Simbolul credinţei sau Crezul. Din motive pedagogice-trebuie pusă în valoare această învăţătură care va fi transpusă în viaţă –, li se cere catehumenilor să păstreze taina învăţăturii pe care au primit-o faţă de cei nebotezaţi. Cu prilejul adunărilor liturgice, catehumenii sunt exorcizaţi, li se citeşte în mod solemn Crezul pe care vor trebui să-l proclame în Sâmbăta mare. În unele

Biserici se procedează la fel şi pentru rugăciunea Tatăl Nostru… Ritualul vigiliei pascale rămâne neschimbat. Cateheza se continuă şi în săptămâna de după botez. De aceea, se distinge uneori între *cateheza baptismală* dinainte de botez – centrată pe

Crez şi pe convertirea morală (59) – şi *cateheza mistagogică* de

după botez, orientată către înţelegerea Botezului şi a Euharistiei.

Într-o perioadă în care lupta împotriva unei societăţi ostile a trecut pe planul doi, teologia pune accentul pe valoarea ritului eficace semnificând gratuitatea darului lui

Dumnezeu. În dorinţa de a încuraja botezul copiilor, sfântul Augustin insistă asupra păcatului strămoşesc ce necesită intervenţia divină, chiar în absenţa oricărui păcat personal.

Pocăinţa

Mai puţin fervenţi, creştinii cad mai des în greşeli grave. Dar sacramentul pocăinţei fiind unic **într-**o viaţă de om, păcătoşii îl amână cât mai mult, adesea până în clipa morţii.

Pocăinţa oficială sau canonică reprezintă o practică excepţională. Nu i se supun decât cei ce au săvârşit un păcat greu şi scandalos, care nu le îngăduie să participe la Euharistie.

Aceste greşeli nu coincid întocmai cu păcatele de moarte din zilele noastre. Cea mai mare parte a creştinilor n-are deci a recurge la această pocăinţă solemnă.

Cel ce a păcătuit grav mărturiseşte, în principiu în taină, episcopului care, la rândul său, poate chema pe păcătoşi să facă pocăinţă.

Aceasta se desfăşoară în etape în cadrul adunării liturgice. Când se începe pocăinţa, episcopul îşi impune mâinile asupra păcătoşilor şi le înmânează ciliciul, veşmânt aspru din păr de capră. Din acel moment, aceştia formează un grup distinct în Biserică. Nu mai participă la ofrande, nici la împărtăşanie. În timpul postului mare, preoţii îşi impun din nou mâinile asupra penitenţilor. După un timp, care variază în funcţie de gravitatea păcatului şi care poate dura câţiva ani, episcopul îi reconciliază pe cei ce au făcut pocăinţă, prin**tr-**o nouă impunere a mâinilor, de obicei în Joia mare.

Cerinţele impuse celui ce face pocăinţă sunt foarte aspre. Trebuie să se îmbrace sărăcăcios, să nu dea atenţie îngrijirii corporale, să postească, să nu mănânce carne, să dea de pomană. Anumite meserii îi sunt interzise. Trebuie să renunţe la relaţiile conjugale. Chiar după reconciliere, interdicţiile profesionale şi conjugale rămân valabile până la moarte. Acela care nu le respectă este privit ca un apostat ce nu mai poate primi reconcilierea, deoarece pocăinţa este unică, în cel mai bun caz, poate spera să primească viaticul pe patul de moarte.

Severitatea acestei pocăinţe oficiale se va întoarce împotriva

instituţiei însăşi. Catehumenii îşi amână botezul pentru ca păcatele să le fie iertate **într-**o bună zi fără altă cerinţă

(59) MOTIVAŢIILE DIFERITE ALE CANDIDAŢILOR LA BOTEZ LA MIJLOCUL SECOLULUI AL IV-LEA

Episcopatul lui Ciril (315 – 387), înainte-stătător al Bisericii din Ierusalim, a fost tulburat de criza ariană. De trei ori a avut de îndurat exilul. Opera sa cea mai vestită este seria de douăzeci şi patru de conferinţe catehetice, rostite în bazilica Sfântului Mormânt. Fragmentul de mai jos este extras din cateheza de primire a celor ce **s-**au înscris pentru botez la începutul postului mare. Ciril este conştient de diversitatea motivelor candidaţilor la botez.

Noi, slujitori ai lui Cristos, am primit pe oricine ni ***s-****a înfăţişat; asemenea portarilor, am lăsat poarta deschisă. Put****ut-****ai deci intra cu sufletul încărcat de păcate, mânat de intenţii necurate. Ai intrat căci ai fost crezut vrednic; numele ţi-a fost înscris. Vezifrumoasa purtare a adunării noastre? Vezi buna ei orânduire şi disciplina? Iei seama la citirea*

Scripturilor, la prezenţa clerului, la rânduiala învăţăturii noastre? Pleacă-ţi ochii în acest locaş şi învaţă după ceea ce vezi. Ieşi apoi şi întoarce-te mâine bine pregătit.

De ai sufletul plin de zgârcenie, întoarce-te altfel înveşmântat. Leapădă haina pe care o purtai, nu o acoperi cu alta. Leapădă stricăciunea şi necurăţia şi îmbracă veşmântul strălucitor al curăţiei. Cât despre mine, vă atrag luarea aminte înainte ca Iisus, mirele sufletelor voastre, să intre şi să vă vadă hainele. Ai timp, căci ai în faţă patruzeci de zile de pocăinţă; prilej cum nu se poate mai potrivit de a te dezbrăca şi de a te scălda, apoi de a te îmbrăca din nou şi de a te întoarce.

Dar de rămâi în starea ta cea rea, cel ce-ţi vorbeşte n-are nicio vină. Iar tu, să nu nădăjduieşti să primeşti har, căci apa te primeşte, dar nu Duhul. Dacă cineva se ştie rănit, să-şi lege rana; dacă a căzut, să se ridice.

Se poate întâmpla să fi venit din alt motiv. Se poate ca soţul să vrea să fie pe placul soţiei şi de aceea să vină, La fel se poate întâmpla şi cu soţia. Adesea sclavul a vrut să-i facă stăpânului pe plac, sau prietenul, prietenului.

Primesc momeala; te primesc pe tine care ai venit mânat de altă intenţie, dar care vei fi mântuit, aşa cum nădăjduiesc cu temei. Poate nu

ştiai unde intri şi în ce mreajă vei fi prins! *Ai căzut în mreaja Bisericii*. *Lasă-te prins de viu*, *nu fugi*, *căci Iisus îţi întinde momeala*, *nu spre moarte*, *ci spre viaţa pe care ţi-o va dărui*, *după ce vei muri vieţii de acum*. *Trebuie să mori şi să învii. Într-adevăr*, *ai auzit că Apostolul spune*: «*Morţi păcatului*, *dar vii pentru dreptate*». *Mori aşadar păcatelor şi trăieşte pentru dreptate*;

trăieşte astfel chiar de azi.

Ciril, episcop al Ierusalimului (313 – 387), *învăţătură pentru primirea botezului*.

specială. Cât despre cei botezaţi care au căzut în păcat, amână la maximum pocăinţa, căci nu se îndură să-şi părăsească profesia sau să se lipsească de viaţa conjugală. De altfel, pocăinţa le este refuzată celor tineri, devenind o pastorală a bătrânilor şi a muribunzilor.

În vederea acestei pocăinţe de ultim moment, păcătoşii sunt îndemnaţi la gesturi de pocăinţă în viaţa de zi cu zi: mortificări, rugăciuni, pomeni etc. Nu li se îngăduie să participe la Euharistie. Cei ce au dat prilej de scandal sunt excomunicaţi în mod expres, dar mulţi, după ce **s-**au abţinut un timp, se împărtăşesc din nou fără a fi primit reconcilierea. Unii cred chiar că împărtăşania şterge păcatele. În secolul al V-lea statutul de penitent se bucură de tot mai puţină atenţie din partea păcătoşilor care nu se simt în stare să facă faţă asprimii pe care o presupune. În schimb, creştinii mai exigenţi se supun pocăinţei oficiale în spirit de umilinţă.

2. Fastul cultului

Euharistia devine tot mai fastuoasă prin somptuozitatea edificiilor, a bazilicilor, a veşmintelor şi a obiectelor liturgice. Sunt tot mai multe lecturi, procesiuni şi predici. În

Occident, Euharistia zilnică devine treptat un obicei, în vreme ce în Orient uzanţele variază.

Anul liturgic

Se pare că, încă de la sfârşitul secolului al II-lea, bucuria pascală se prelungeşte timp de cincizeci de zile. Dar sărbătoarea Rusaliilor ca celebrare a darului Duhului Sfânt nu datează decât de la sfârşitul secolului al

IV-lea. Destul de timpuriu sărbătorii Paştelui i-au fost asociate cele două zile premergătoare ca timp de post şi de pregătire, mai cu seamă pentru catehumenii ce urmau a fi botezaţi în noaptea de Paşti. Postul propriu-zis, adică cele patruzeci de zile de pregătire dinaintea

Paştelui, apare la puţin timp după pacea

Bisericii. Postul, prescris mai întâi doar pentru săptămâna premergătoare Paştelui, se extinde apoi la patruzeci de zile, de altfel calculate în mod diferit, în amintirea celor patruzeci de zile cât a postit Iisus în pustiu. Pregătirea pentru botez contribuie şi ea la punerea în valoare a postului mare.

În secolul al IV-lea apar două sărbători cu dată fixă. În Orient, pe 6 ianuarie, Epifania celebrează manifestarea lui Dumnezeu pe pământ: naşterea şi botezul lui Iisus. 6 ianuarie era data unei sărbători solare egiptene. În

Occident, în jurul anului 330, naşterea lui Iisus este sărbătorită pe 25 decembrie. În această zi, păgânii celebrau soarele neînvins, în momentul când ziua începea să crească. La sfârşitul secolului al IV-lea ambele sărbători se celebrau şi **într-**o parte şi în alta. Occidentul sărbătoreşte de Crăciun naşterea la Betleem, iar pe 6 ianuarie (Epifania) celelalte manifestări ale lui Iisus: vizita Magilor, botezul în

Iordan şi prima minune săvârşită la nunta din

Cana.

Cultul martirilor şi pelerinajele

Cultul martirilor cunoaşte o dezvoltare extraordinară, împrumutând uneori forme ale vechii religii păgâne: bunăoară, aşa numitul *refrigerium*, ofrandă de hrană adusă pe morminte. Pe locul unde sunt îngropate rămăşiţele pământeşti ale martirilor se construiesc bazilici imense (Sfântul Petru de la Vatican). Oamenii vor să fie înmormântaţi în apropiere. Gustul pentru relicve se află la originea unor descoperiri din ce în ce mai senzaţionale: Crucea lui Cristos, rămăşiţele sfântului Ştefan, ale Apostolilor etc. Aceste moaşte sunt răspândite în întreaga Biserică.

De un interes crescând se bucură locurile legate de istoria biblică şi de viaţa lui Cristos.

Aici îşi au obârşia pelerinajele, dintre care cel mai cunoscut este cel întreprins de Egeria la

Ierusalim, în jurul anului 400. Credulitatea pelerinilor uşurează misiunea călăuzelor care

«descoperă» relicve tot mai numeroase (60).

3. Progresele evanghelizării în cadrul Imperiului în interiorul graniţelor Imperiului, oraşele devin în majoritate creştine. Uneori, creştinii, care au uitat de timpurile când strămoşii lor erau prigoniţi,

distrug ultimele temple păgâne

(Alexandria, 389; Cartagina, 399). Episcopii îşi îndreaptă eforturile către evanghelizarea zonelor rurale rămase fidele religiei care celebrează forţele naturii. Sfântul Martin, episcop de Tours între 370 şi 397, rămâne cel mai vestit misionar al zonelor rurale. E drept că legenda i-a sporit considerabil rolul. Unele teme stereotipe revin adesea. Misionarii răstoarnă statuile idolilor, taie copacii sacri, incendiază templele şi sanctuarele, ridicând în loc biserici şi capele. Mulţimile primesc botezul în masă. Dar vechile religii se pot menţine şi reapărea sub haină creştină.

Evanghelizarea zonelor rurale are drept consecinţă crearea şi înmulţirea parohiilor, teritorii autonome încredinţate preoţilor desprinşi de sediul episcopal. În numeroase regiuni slab creştinate la începutul secolului al IV-lea, asistăm de asemenea la înmulţirea sediilor coisco Dale în decursul secolului. În

(60) UN PELERINAJ ÎN ŢARA SFÂNTĂ

LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL IV-LEA

Fişa de identitate a Egeriei (sau Eteriei) este nesigură. După toate probabilităţile, este vorba de o femeie din înalta societate spaniolă (Galicia) de la sfârşitul veacului al

IV-lea, poate călugăriţă, sau cel puţin fecioară consacrată trăind în lume, care a mers în pelerinaj la Locurile sfinte şi le-a făcut surorilor sale o dare de seamă asupra călătoriei.

Relatarea ei ne oferă informaţii preţioase despre Orientul Mijlociu creştin de la sfârşitul

Antichităţii şi despre liturgia de la Ierusalim. În plus, Egeria ne arată cum credulitatea şi evlavia produc localizări şi amintiri ale evenimentelor din Vechiul şi Noul Testament.

Călăuzele sunt întotdeauna gata să satisfacă curiozitatea pelerinilor.

După ce am coborât de pe muntele lui Dumnezeu [*Sinai*], *am ajuns la tufiş către ceasul al zecelea*. *Este vorba de tufişul de unde Domnul i-a vorbit lui Moise din flăcări*.

El se află în locul unde sunt multe aşezări de pustnici şi o biserică, *la capătul văii. În faţa bisericii*, *este o frumoasă grădină unde curge din belşug o apă minunată*; *în acesta grădină se află tufişul*. *Alături ni se arată locul unde a stat sfântul Moise când Dumnezeu i-a spus*: «*Dezleagă-ţi cureaua încălţămintei*…». *Am ajuns în locul acela cam pe la*

ceasul al zecelea [*ora 16*] *şi cum era aproape seară, n-am putut aduce jertfa. Dar ne-am rugat în biserică şi în grădină, lângă tufiş; s-a citit fragmentul din cartea lui Moise, după obicei. Cum se lăsase seara, ne-am luat gustarea în grădină, în faţa tufişului, împreună cu sfinţii bărbaţi* […].

[*De la muntele Nebo*] *am văzut toate pământurile ţării Sodomei* […]. *Ni s-a arătat şi locul unde se afla piatra funerară a soţiei lui Lot, loc despre care vorbeşte şi Scriptura.*

Dar, credeţi-mă, preacinstite doamne, stâlpul de sare nu se mai vede, ni se arată doar locul unde era; cât despre stâlp, se spune că a fost acoperit de Marea Moartă. Am văzut locul, dar nu stâlpul, nu vreau să vă mint. Episcopul locului, pe nume Segor, ne-a spus că de câţiva ani stâlpul nu se mai vede […].

Cum îmi aminteam că s-a scris că sfântul Ioan botezase la Enon, în apropiere de

Salim (*În 3, 23*), *l-am întrebat pe preot la ce distanţă se afla locul acela. Cucernicul preot mi-a răspuns: «E la doi paşi de aici; dacă doriţi, vă pot conduce îndată, pe jos.*

Apa atât de îmbelşugată şi de limpede, pe care o vedeţi în acest târg, de acolo izvorăşte».

Am pornit aşadar neîntârziat la drum, pe jos, străbătând o vale încântătoare, până ce am ajuns la o frumoasă livadă unde ni s-a arătat, în mijloc, un izvor cu apă minunată şi foarte limpede care, deodată, dădea naştere unui pârău, în faţa izvorului era un fel de bazin care, fără îndoială, îi slujise sfântului Ioan pe când boteza […].

Egeria, *Peregrinatio ad loca sancta*, Sources chrétiennes, vol. 296

Italia de nord, de la cinci sau şase, în anul

300, acestea ajung la cincizeci, în anul 400.

Galia numără douăzeci şi două de sedii episcopale în 314 şi şaptezeci în 400.

Dincolo de fruntarii

Biserica din Persia, crunt prigonită la jumătatea secolului al IV-lea, se reorganizează după conciliul de la Seleucia

(Bagdad) (410) şi face dovada unei intense activităţi misionare spre răsărit: golful Persic şi Asia centrală. Biserica armeană se organizează în secolul al IV-lea, iar armeana devine limbă de cult în secolul al V-lea, odată cu sfântul Mesrop (+ 441), creator al unui

alfabet specific. Creştinismul se implantează şi în ţinuturile din Caucaz: sfânta Nino, o sclavă luată de la romani, converteşte Georgia. Etiopia este şi ea evanghelizată mulţumită activităţii unor captivi, iar noua Biserică este legată de cea din Alexandria. Wulfila (+ 383)

converteşte triburile germanice la creştinismul arian.

În secolul al V-lea, cele mai multe dintre aceste Biserici din afara graniţelor Imperiului nu se supun hotărârilor conciliilor din Efes şi

Calcedon (cap. 5, p. 88). Ele se despart de bisericile din interiorul Imperiului, dar aceasta nu le opreşte avântul misionar.

III-ÎNCEPUTURILE MONAHISMULUI

1. Originile vieţii consacrate în

Biserică încă de la început, alegerea virginităţii şi a curăţiei pentru împărăţia cerurilor a fost la mare cinste în comunităţile creştine. Această alegere îşi avea temeiul în exemplul şi învăţăturalui Iisus (*Mt* 19, 22, 30) şi a lui Paul

(7 *Co* 7). Grupurile de văduve la care face aluzie *1 Tm* 5, cele patru fiice ale lui Filip, fecioarele care prorocesc (*Fapte* 21, 8 – 9)

sunt primele indicii ale existenţei unei vieţi consacrate.

În secolele al II-lea şi al III-lea sunt tot mai numeroase mărturiile despre bărbaţii şi femeile care aleg calea ascetismului şi a curăţiei. Motivaţiei creştine – a lăsa totul pentru împărăţia Cerurilor-i se pot adăuga şi altele. Unii ar fi ales curăţia dezgustaţi fiind de imoralitatea mediului ambiant; în ceea ce le priveşte pe femei, virginitatea era un mijloc de a se elibera de dependenţa socială reprezentată de căsătorie, un început de emancipare.

Fecioarele consacrate continuă să trăiască în familiile lor şi împărtăşesc viaţa celorlalţi credincioşi. Ele se adună din timp în timp.

Nu poartă o îmbrăcăminte distinctivă. Sunt sfătuite să îmbrăţişeze sărăcia şi să practice faptele de milostenie, vizitarea săracilor şi a bolnavilor, meditarea Scripturii. Începând din secolul al III-lea îşi iau un angajament. Acesta este personal şi nu neapărat definitiv.

Scrierile timpului propun o spiritualitate a fecioriei. Aceasta este văzută ca prelungire a botezului şi ca restaurare a stării dinainte de căderea dintâi. Apare şi tema nunţii cu

Cristos. În acelaşi timp îşi fac loc primele devieri. Unele fac prilej de mândrie din alegerea lor. Altele locuiesc împreună cu bărbaţi care

au făcut aceeaşi alegere, **într-**un fel de căsătorie mistică. În sfârşit, pentru unii exaltarea curăţiei se preschimbă în dispreţ, ba chiar în interdicţie a căsătoriei pentru creştini.

2. Primii călugări din Orient

Odată cu pacea Bisericii, dispare eventualitatea martiriului. A deveni creştin nu mai presupune niciun fel de risc şi râvna unora slăbeşte. Câţiva dintre cei ce doresc să ducă o viaţă creştină mai ferventă, mai puţin dedată celor lumeşti, pleacă în pustiu. Aceasta este originea monahismului.

Monah vine de *lamonachos*, „singuratic"; la origini, mănăstirea este locuinţa unui monah.

Eremit (sihastru) vine de la *eremos*, „pustiu" şi-l desemnează pe cel ce trăieşte în pustiu, departe de oameni.

Anahoret vine de la verbul *anahorein*, „a se retrage, a merge în pustiu", şi-l desemnează pe cel ce a plecat din lume. Este aproape sinonim cu eremit.

Cenobit vine de la *koinos bios*, „viaţă comună", şi-l desemnează pe cel ce trăieşte **într-**o comunitate organizată.

Abba sau apa înseamnă tată, abate (stareţ) sau superior.

Amma înseamnă mamă, stareţă, superioară.

Prin monahism a ajuns să se înţeleagă felul de viaţă al tuturor acelora care părăsesc lumea pentru a se consacra cu totul lui Dumnezeu. Monahismul îmbracă atunci două forme principale: viaţa solitară (*anahoretism* sau *eremitism*) şi viaţa în comunitate (*cenobitism*).

(61) ANTON, PĂRINTELE PUSTNICILOR

[…] *Mergând la biserică, după obiceiul său, se gândea, cugeta mergând la felul cum*

*Apostolii au lăsat totul casă-l urmeze pe Cristos, cum, după cele scrise în Faptele Apostolilor, credincioşii îşi vindeau bunurile, iar preţul dobândit îl puneau la picioarele Apostolilor, lipsi***ndu-***se de el pentru folosul celor nevoiaşi; cât de mare speranţă aveau în Ceruri. Cu inima plină de aceste gânduri intră în Biserică. Tocmai se citea Evanghelia şi-l auzi pe Domnul spu***nându-***i tânărului bogat*: «*Dacă vrei să fii desăvârşit, du-te, vinde tot ce ai şi împarte săracilor, apoi vino şi urmează-mă, şi vei avea o comoară în ceruri*». *Anton, primind de la*

Dumnezeu amintirea sfinţilor, ca şi cum citirea se făcuse pentru el, ieşi îndată din biserică.

Bunurile moştenite de la părinţi, trei sute de ari din cel mai bun pământ roditor, l-a dăruit oamenilor din sat, ca să nu-i fie povară lui sau surorii lui. Şi-a vândut apoi toate mobilele, iar banii i-a împărţit săracilor, păstrând o mică sumă pentru sora lui […].

[Anton se retrage **într-**o sihăstrie tot mai aspră unde îndură biruitor asalturile diavolului…]

Dar diavolul, duşman al binelui şi pizmaş, n-a îndurat să vadă atare hotărâre la un tânăr

*[…]. A încercat mai întâi să-l facă să părăsească asceza, ispiti***ndu-***l cu amintirea bunurilor, cu grija pentru sora lui, pentru familie, cu iubirea de arginţi, cu slava deşertăciunii, cu plăcerea variată a hranei şi cu alte plăceri ale vieţii, arătâ***ndu-***i apoi asprimea virtuţii şi truda cea mare pe care o cere […]. Diavolul ticălos împrumuta noaptea chipul şi gesturile unei femei cu singurul ţel de a-l seduce pe Anton, dar el, pu***nâ***ndu-l pe Cristos în inimă, meditând la nobleţea de el dăruită, la înălţarea sufletească, stingea jarul amăgirii diavoleşti […]. Noaptea demonii făceau atâta larmă că se zguduia tot locul. Pereţii căsuţei aproape prăbuşi***ndu-***se, diavolii **s-***au repezit înăuntru, luând chip de fiare şi de şerpi; tot locul **s-***a umplut de arătări de lei, urşi, leoparzi, tauri, şerpi, aspide, lupi şi scorpioni, fiecare purtâ***ndu-***se aşa cum îi e firea. Leul răgea, voind să-l atace, taurul părea să-l ia în coarne, şarpele se târa, dar fără să se apropie, lupul se arunca, dar era ţinut, şi toate aceste închipuiri de fiare iscau larmă cumplită şi arătau porniri feroce […].*

Astfel a trăit în singurătate aproape douăzeci de ani, ducând viaţă ascetică, fără să iasă sau să se arate. În cele din urmă, mai mulţi au vrut să-l urmeze pe calea ascezei; prietenii săi veniră, sparseră uşa şi o forţară. Anton ieşi ca şi cum ar fi fost iniţiat în taine în inima templului şi ca inspirat de suflare dumnezeiască. Atunci, pentru prima dată, a fost văzut de cei ce veniseră.

*Cu toţii au fost cuprinşi de admiraţie: înfăţişarea îi rămă*sese *aceeaşi; lipsa de mişcare nu-l îngrăşase, nici posturile ori lupta cu diavolii nu-l slăbiseră, ci era aşa cum îl cunoscuseră înainte de a se retrage în pustiu. Pur sufleteşte, durerea nu-l uscase, plăcerea nu-l împlinise;*

nimic nu-l tulbura, nici râs, nici plâns, nici mulţimea, nu-l bucura peste măsură numărul mare al celor ce îl salutau: era mereu egal cu sine, călăuzit de înţelepciune, firesc. Prin el, Domnul a vindecat pe mai

mulţi care sufereau în trupurile lor şi a curăţat pe alţii de demoni. Anton primise de la Dumnezeu harul de a-i mângâia pe cei mâhniţi, de a-i împăca pe cei dezbinaţi.

Le spunea să nu preţuiască nimic mai mult pe lume decât iubirea lui Cristos. Îndemnând la amintirea bunurilor viitoare şi a iubirii dovedită nouă de Dumnezeu care nu l-a cruţat nici pe

Fiul său, ci l-a dat la moarte pentru noi, pe mulţi i-a înduplecat să îmbrăţişeze viaţa solitară şi astfel multe mănăstiri s-au ridicat în munţi, iar pustiul s-a populat cu călugări, oameni ce se lipsiseră de toate bunurile pentru Cetatea din ceruri […].

Anton era acolo în fiecare zi, martir prin conştiinţă şi atlet al luptei pentru credinţă.

Făcea tot mai multe fapte de asceză şi tot mai aspre. Postea în fiecare zi, purta pe trup o haină din piei de animale pe care a păstrat-o până la sfârşit. Nu se scălda, nu-şi uda nici măcar picioarele, decât de nevoie. Nimeni nu l-a văzut vreodată gol până după moarte, când a trebuit să fie îngropat […].

«Viaţa şi purtarea sfântului nostru părinte Anton», atribuită sfântului Atanasie, episcop al

Alexandriei, [în *Vies des Peres du desert* (*Viaţa părinţilor pustiei*), Lettres chrétiennes, Grasset.

1961].

(62) DESTINATARII ŞI ŢELURILE REGULEI SFANŢULUI BENEDICT

Prolog

*Ascultă, fiule, învăţăturile maestrului şi pleacă-ţi urechea inimii. Primeşte bucuros învăţătura unui atât de bun părinte şi pune-o în practică, întorc***ându-***te prin împlinirea ascultării la acela de care te îndepărtaseră nevolnicia şi neascultarea. Ţie aşadar îţi vorbesc, ţie, oricine ai fi, care renunţi la propria voinţă luând armele puternice şi nobile ale ascultării, pentru a lupta sub stindardul lui Iisus Cristos, adevăratul nostru rege* […].

Cu acest ţel dorim să întemeiem o şcoală spre slujirea Domnului. Prin această învăţătură, nutrim speranţa să nu instituim nimic aspru sau împovărător. Dacă, totuşi, ***s-****ar întâlni şi reguli mai severe, impuse din spirit de dreptate pentru a îndrepta greşelile şi a păstra iubirea frăţească, păzeşte-te, sub impulsul unei temeri bruşte, să părăseşti calea mântuirii, ale cărei începuturi nu sunt niciodată lesnicioase. Într-adevăr,*

pe măsură ce înaintăm în viaţa consacrată şi în credinţă, inima se dilată, alergăm pe calea poruncilor lui Dumnezeu, cu inima plină de o dragoste blândă, negrăită. Să nu ne îndepărtăm aşadar nicicând de învăţătura lui şi, stăruind până la moarte în practicarea poruncilor sale în mănăstire, să ne împărtăşim prin răbdare cu suferinţele lui Cristos ca să ne învrednicim de un loc în împărăţia sa. Amin.

Încheiere.

Această regulă pe care am scris-o va fi de-ajuns să fie păstrată în mănăstiri pentru a conduce la o anumită corectitudine morală şi la un început de viaţă monastică. Cât despre cel ce năzuieşte la viaţa desăvârşită, are învăţăturile sfinţilor Părinţi, a căror urmare poartă pe culmi de desăvârşire. Într-adevăr, există oare o pagină întărită cu putere divină din Vechiul sau Noul Testament care să nu ne fie călăuză sigură de viaţă? Sau care este cartea sfinţilor Părinţi catolici care să nu ne înveţe calea cea dreaptă pentru a ajunge la

Creatorul nostru? Tot astfel, Convorbirile Duhovniceşti ale Părinţilor, Aşezămintele mănăstireşti *şi* Vieţile *lor precum şi* Regula *sfântului nostru Părinte Vasile ce sunt altceva decât instrumente de virtute pentru călugării cu adevărat buni şi ascultători?*

Oricine ai fi, tu, ce te grăbeşti spre patria cerească, împlineşte ajutat de Cristos această Regulă neînsemnată scrisă pentru începători. Apoi vei ajunge, păzit de Dumnezeu, la cele mai înalte piscuri ale doctrinei şi virtuţilor, pe care tocmai le-am amintit.

1 Opere ale lui Casian

Anton (251 – 356), aşa cum ne este înfăţişat în *Viaţa* romanţată atribuită lui Atanasie, episcopul Alexandriei, este părintele pustnicilor sau anahoreţilor din pustiurile Egiptului (61).

Exemplul lui Anton a fost urmat de o mulţime de creştini. Sfântul Augustin se face ecou acestei tendinţe în *Confesiuni* (VIII, 6). În partea superioară a văii Nilului, Pachmie (286 – 346)

Întemeiază viaţa monastică comunitară (cenobitică) masculină, iar Maria, sora lui, creează prima comunitate feminină.

Acest monahism primitiv se răspândeşte rapid în Egipt, Palestina, Siria şi Mesopotamia.

Nu cunoaşte forme juridice precise. Candidatul se plasează sub îndrumarea unui maestru spiritual, părinte sau abate, până când poate zbura cu propriile aripi. Eremitismul devine o competiţie ascetică: dendriţii trăiesc în copaci;

schimnicii se chircesc în unghere; alţii pasc iarba care creşte pe pământ; stâlpnicii se cocoaţă în vârful unei coloane, adamiţii lasă hainele să le cadă în zdrenţe… într-adevăr, aceste forme de monahism dovedesc un creştinism popular. Ele pun accentul pe lupta împotriva demonilor, pe care o mentalitate animistă îi vede pretutindeni, aşa cum vedem noi azi microbii. Monahismul doreşte să-l aducă pe om la starea de dinainte de căderea dintâi. Acesta este sensul îmblânzirii fiarelor. Contemplativi, călugării practică şi ospitalitatea. Adesea, refuzul de a studia le sporeşte obsesiile şi îi conduce în aventuri dogmatice dubioase.

Vasile, episcop de Cezareea (330 – 379), reacţionează împotriva excentricităţilor monastice, în *Regulile* sale, le cere călugărilor să trăiască în comunitate; încurajează munca intelectuală şi grija faţă de săraci. Idealul călugărului trebuie să fie imitarea primei comunităţi de la Ierusalim. Ascultarea faţă de abate este principala calitate a călugărului.

Superiorul nu face decât să interpreteze şi să aplice în viaţa de fiecare zi regula supremă a

Evangheliei. Mulţi autori greci propun o teologie a vieţii monastice întemeiată pe o antropologie de obârşie platoniciană care devalorizează trapul. Mănăstirea devine societatea creştină ideală care ar trebui să înlocuiască societatea pământească.

3. Viaţa monastică în Occident

La fel ca în trecut, multe fecioare şi asceţi închinaţi lui Dumnezeu continuă să trăiască în sânul propriei familii. Călători veniţi din Orient.

Atanasie şi Ieronim fac propagandă pentru viaţa monastică. Numărul mare de fecioare, abuzurile şi posibilele căderi, pilda Răsăritului, tendinţa generală către dezvoltarea instituţiilor ecleziastice, toate contribuie la organizarea vieţii consacrate. În jurul anului 350, există la Roma mai multe comunităţi întemeiate de femei din înalta societate. Se instituie o liturgie a consacrării fecioarelor sau a impunerii vălului, inspirată din simbolismul căsătoriei. Ambrozie le propune fecioarelor ca model pe Fecioara

Maria.

Ieronim (347 – 419), care a fost monah în

Orient, devine propagandistul vieţii monastice pe lângă femeile din aristocraţia romană, împotriva detractorilor, apără superioritatea

virginității față de căsătorie **într-**o manieră greoaie și violentă. Întors în Palestina, întemeiază la Betleem, împreună cu prietena lui.

Paula, comunități de femei, ierarhizate după

(63) ROLUL ABATELUI DUPĂ REGULA SFÂNTULUI BENEDICT

*Este lucru vădit că sunt patru feluri de călugări. Primii sunt cenobiții, adică cei ce trăiesc în comunitate, **într-**o mănăstire și-și poartă lupta călăuziți de o regulă și de un abate (cap. I).*

Abatele care este considerat vrednic de a cârmui mănăstirea trebuie să-și amintească neîncetat de numele pe care îl poartă și să împlinească prin fapte titlul său de cap de familie. Într-adevăr, este privit ca cel ce, în mănăstire, ține locul lui Cristos; de aceea poartă chiar numele cu care îi chemăm pe Domnul după cuvântul Apostolului: «Voi ați primit duhul înfierii, care strigă în noi: Abba, adică Tată» […].

*Cel ce primește însărcinarea de abate trebuie, așadar, să-și cârmuiască ucenicii prin**tr-**o îndoită învățătură, adică să le insufle ceea ce este bun și sfânt prin fapte mai mult decât prin cuvinte. Pe cei ce pot pricepe îi va învăța, prin cuvântul său, legile Domnului; pe cei zăbavnici cu inima și pe cei neînvățați îi va instrui prin exemplul său. Tot prin purtarea sa îi va învăța pe ucenici să se ferească de cele pe care le va fi arătat ca potrivnice legii dumnezeiești […]. (cap. II).*

Ori de câte ori va fi de luat o hotărâre importantă în mănăstire, abatele va convoca întreaga comunitate și va aduce el însuși la cunoștință lucrul de care este vorba. După ce va fi ascultat părerea fraților, va chibzui în sine și va face ceea ce va fi hotărât a fi mai de folos. Spunem că trebuie să ceară părerea tuturor fiindcă adesea Dumnezeu dezvăluie unuia mai tânăr ceea ce e mai bine (cap. III).

*Ascultarea neîntârziată este primul pas în viața noastră de smerenie. Ea se potrivește acelora care n**-**au nimic mai scump decât pe Cristos. Îndemnați de slujirea sfântă la care **s-**au angajat prin jurământ, sau din teama de iad, ori din dorința după slava veșnică, de îndată ce superiorul a poruncit ceva, nu pot suferi să amâne îndeplinirea poruncii, ca și cum ar fi venit de la Dumnezeu însuși (cap. V).*

Benedicți Regula, Maredsous, 1962.

condiția socială, precum și o comunitate masculină în care trăiește el însuși.

Monahismul îi datorează în primul rând lui Ieronim gustul pentru cultura biblică.

Scriptura descoperită prin efort intelectual devine hrana vieții

spirituale a călugărului.

Ieronim este precursorul acelui tip de călugăr ce se va pune în slujba culturii creştine şi a culturii pur şi simplu, atunci când civilizaţia clasică se va prăbuşi sub loviturile barbarilor.

Augustin (354 – 430), care după convertire a dorit să ducă viaţă de călugăr, vrea saşi convingă clerul să adopte direcţiile majore de viaţă monastică. Este punctul de plecare pentru o nouă orientare, apropierea dintre preot şi călugăr. Preoţii vor fi tot mai mult aleşi dintre călugări şi vor fi îndemnaţi să-şi însuşească anumite aspecte de viaţă călugărească, precum celibatul. *Regula sfântului*

Augustin, scriere ce însoţeşte scrisoarea 211, oferă un ansamblu de sfaturi foarte generale pentru viaţa consacrată.

Ioan Casian (360 – 435), originar de pe plaiurile României, după ce a vizitat mănăstirile din Răsărit, întemeiază la Marsilia două mănăstiri, *Sfântul Victor*, pentru bărbaţi şi

Sfântul Mântuitor, pentru femei. Prin scrierile sale, *Aşezămintele mănăstireşti* şi *Convorbirile Duhovniceşti ale Părinţilor*, el reprezintă un punct de legătură între călugării din

Orient şi cei din Occident. Pentru el, discreţia este prima dintre virtuţile monastice. Insulele

Lerins constituie, de asemenea, un centru înfloritor de viaţă monastică.

Regula sfântului Benedict în timp ce irlandezii Patriciu, Columba.

Columban instituie un tip de viaţă monastică ce reînnoadă tradiţia anarhică a primi lor călugări din Orient (secolele V-VII), regula sfântului

Benedict (către 480 – către 547) va inspira aproape toate mănăstirile din Occident până în secolul al XII-lea (62). Regula preia întreaga tradiţie monastică anterioară, propunând-o ca referinţă. Se pune accentul pe statornicie:

călugărul trebuie să făgăduiască să rămână în mănăstire. Abatele este elementul esenţial al cenobitismului. El îndeplineşte dublul rol de maestru spiritual şi de cap al comunităţii. Este ales pe viaţă de călugări care îi datorează deplină ascultare. Această ascultare face posibilă parcurgerea treptelor umilinţei, temei al progresului spiritual. Statornicia, ascultarea, smerenia permit interiorizarea ascezei (63).

Benedict introduce monahismul în zona temperată, refuzând exagerările răsăritene.

Monahii duc viaţă de sărăcie, dar austeritatea este moderată în ceea ce priveşte somnul, veşmintele, hrana şi rugăciunea. Ziua este împărţită între *Opus Dei* (rugăciunea şi liturgia), citirea şi meditarea Scripturii, munca manuală şi odihna Studiul Scripturii este punct de plecare al activităţii intelectuale.

Regula benedictină a cunoscut o răspândire considerabilă, deoarece oferea baze destul de precise pentru viaţa monastică, rămânând totuşi flexibilă. Mănăstirile benedictine au contribuit la naşterea Europei după prăbuşirea Imperiului în Occident (vezi cap. 7).

Lecturi suplimentare:

— A.G. Hamman, La *Vie quotidienne enAfrique du Nord au temps de saint Augustin* (*Viaţa de toate zilele în Africa de Nord în timpul sfântului*

Augustin), Hachette, 1979.

— M. Meslin, J.R. Palanque, *Le Christianisme antique* (*Creştinismul în Antichitate*), colecţia

U_2, A. Colin, 1967.

— C.J. Nesmy, *Saint Benoît et la vie monastique*

(*Sfântul Benedict şi viaţa monastică*), colecţia

Maeştri spirituali, Seuil, 1959.

— C. Vogel, *Le Pecheur et lapenitence dans l'Église ancienne* (*Păcătosul şi pocăinţa în*

Biserica străveche), Cerf, 1982.

5. CONSTITUIREA
CREZULUI
(SECOLELE IV-V)
PRIMELE CONCILII ECUMENICE ÎN VIAŢA BISERICII

Cei dintâi creştini nu au propus de la început o filosofie sau o teologie. Ei au dat mărturie despre Iisus care le-a vorbit despre singurul Dumnezeu din Scriptură ca despre

Tatăl său. Iisus a murit, dar «Dumnezeu, pe acest Iisus pe care voi l-aţi răstignit, l-a făcut

Domn şi Cristos» (*Fapte 2*, 36). «Domn» este titlul dat de Scriptură lui Dumnezeu. Astfel.

Dumnezeu îi dăruieşte Fiului său, Iisus, însuşi numele său (*Fii* 2, 6 – 11). Ceea ce înseamnă că Iisus Cristos este aproape de Dumnezeu,

înainte de a fi om, a preexistat la Dumnezeu, asemenea înţelepciunii din capitolul 8 al

Cărţii Proverbelor. A participat la Creaţie

(*Col* 1, 15 – 17). În prologul Evangheliei lui

Ioan, Iisus este Cuvântul lui Dumnezeu făcut trup, Cuvânt prin care **s-**a făcut lumea.

Cuvântul este *Logos* în greacă, *Verbum* în latină. Termenul *Logos* este biblic: se vorbeşte adesea în Vechiul Testament despre Cuvântul lui Dumnezeu. Dar filosofii greci vorbeau şi ei de Logos ca de gândul sau de raţiunea divină. Exista în această privinţă un punct de întâlnire.

Găsim în Noul Testament primele profesiuni de credinţă (*1 Co* 8, 6), schiţarea unui

Crez. Liturgia Botezului şi cea a Euharistiei cuprind o profesiune de credinţă. Creştinii îşi afirmă credinţa cu ajutorul unor formule luate din Scriptură. Dar creştinii trebuie, de asemenea, să se facă înţeleşi de cei din jur.

Trebuie să explice ceea ce, la prima vedere, pare de neînţeles. Cum Dumnezeu poate fi unic şi în acelaşi timp Tată şi Fiu? Cum un om care se naşte, trăieşte şi moare poate fi

Dumnezeu, de vreme ce Dumnezeu este, prin definiţie, nesupus schimbării? Teologia creştină se naşte din răspunsul la aceste întrebări. Dar reflecţia se îndreaptă în direcţii divergente. Şi vine o zi când trebuie să se tranşeze între poziţii incompatibile. Aceasta va fi misiunea conciliilor care îi reunesc pe episcopii ce poartă răspunderea Bisericii.

(64) ÎNFRUNTAREA DOCTRINELOR

Arius	Alexandru
Cuvântul n-a coexistat din veşnicie cu Tatăl.	Cuvântul coexistă cu Tatăl dintru Început.
Cuvântul a fost creat din nimic.	Cuvântul nu a fost creat, ci prin el toate s-au creat.
Cuvântul nu este prin natură şi propriu zis Fiu al Tatălui.	Cuvântul este Fiu nu prin înfiere, ci prin natură.

Natura Fiului nu purcede din cea a Tatălui.	Fiul este de o natură egală cu a Tatălui.
Cuvântul a început să existe printr-un act de voinţă a Tatălui.	Cuvântul există prin comunicarea esenţei Tatălui.
Cuvântul este prin firea sa supus schimbării, fizic şi moral.	Prin firea sa divină, Cuvântul nu este supus schimbării, nici suferinţei.

(65) THALIA (BANCHETUL) LUI ARIUS

Această lucrare, în care Arius îşi prezintă doctrina, nu este cunoscută decât prin citatele provenite de la adversarii săi. În afara unui text în proză, cuprindea şi pasaje în versuri, pe care partizanii lui Arius le învăţau pe dinafară. Poate aceste poeme nu ar trebui să fie confundate cu cântecele compuse tot de Arius.

[...] *Dumnezeu n-a fost dintotdeauna Tată. A fost un timp când nu era încă Tată; apoi a devenit Tată. Fiul n-a fost dintotdeauna. Toate lucrurile au fost făcute din nimic; toate lucrurile sunt creaturi şi lucrări, însuşi Cuvântul lui Dumnezeu a fost creat din nimic; a fost un timp când el nu exista. Nu exista înainte de a fi făcut. El însuşi a fost creat. Căci Dumnezeu era singur, Cuvântul şi înţelepciunea încă nu existau* [...].

Prin natură, Cuvântul este, asemeni nouă, supus schimbării, dar dispune de libertate asupra lui-însuşi; atât timp cât o doreşte, rămâne bun. Dacă vrea, se poate schimba, fiind prin natură supus schimbării [...].

Cuvântul nu este Dumnezeu adevărat. Deşi este numit Dumnezeu, el nu este Dumnezeu cu adevărat, ci numai prin participare harică [...]. *După cum toate lucrurile sunt prin esenţă străine lui Dumnezeu şi diferite de el, la fel Cuvântul este cu totul străin de esenţa şi de proprietatea Tatălui; el ţine de ordinea lucrărilor şi a făpturilor, fiind una dintre ele* [...].

Despărţite prin natură, depărtate, disjuncte, străine şi necomunicând între ele, astfel sunt esenţele Tatălui, ale Fiului şi ale Duhului Sfânt: aceştia sunt deci cu totul neasemănători în esenţă şi în slavă [...].

Citat în I. Ortiz de Urbina, *Nicée et Constantinople. Histoire des Conciles oecumeniques*

(*Niceea şi Constantinopol. Istoria Conciliilor ecumenice*), vol. I, p.

254 – 255.

I

În fiecare duminică, în bisericile noastre, ne proclamăm credinţa prin Crezul de la

Niceea-Constantinopol. Acest text nu a fost elaborat în cursul unor schimburi senine de idei, ci adesea în cadrul unor conflicte violente care au depăşit chestiunile dogmatice.

Conflicte legate de persoane, de culturi, de regiuni, surghiunuri, lupte sângeroase, intervenţii militare şi poliţieneşti, acesta este fundalul pe care **s-**a format Crezul nostru.

I **–** CUM IISUS CRISTOS
ŞI DUHUL SFÂNT SUNT
DUMNEZEU?

1. Originile crizei ariene încă din secolul al II**-**lea, reflecţia creştină este solicitată în mai multe direcţii pentru a salvgarda deopotrivă monoteismul biblic şi profesiunea de credinţă trinitară făcută la

T*V…”…JM

acelaşi timp Tată şi Fiu şi că se putea spune la fel de bine că Tatăl a suferit precum Fiul.

Alţii puneau accentul pe deosebirea dintre

Tată şi Fiu, dintre Tată şi Cuvântul său

(*Logos*). Fiul este Dumnezeu, dar nu în acelaşi fel cu Tatăl; Fiul (*Logos*) este subordonat

Tatălui. Iisus ar putea fi un om divinizat şi înfiat de Dumnezeu. Unele referinţe din

Scriptură păreau să orienteze în acest sens (*În*

14, 28). Autorii atribuie cuvintelor greceşti şi latine sensuri diferite, ceea ce reprezintă o sursă de confuzie.

Înainte de pacea Bisericii, conflictele puteau rămâne locale. După 313, ele se extind rapid în întreg Imperiul. Astfel, o criză născută în sânul Bisericii din Alexandria cuprinde curând întreaga Biserică din Orient. Arius, preot auster şi stimat din**tr-**o parohie din

Alexandria, doreşte, ca şi alţii dinaintea lui, să apere privilegiile Dumnezeului unic, singurul fără de început. Dacă Dumnezeu este

Tată, înseamnă că l**-**a născut pe Fiul la un moment dat. Fiul are aşadar început. Nu este întocmai de aceeaşi fiinţă cu Tatăl. Îi este i! it Anim! «i «miiină afirmaţiile De

Pr 8, 22 şi *în* 14, 28. În cele din urmă, Iisus îl mântuieşte pe om îndem**nându-**l să**-**i urmeze exemplul pentru a fi, **într-**o zi, proslăvit împreună cu el. Alexandru, episcopul Alexandriei, nu acceptă această teologie. Fiul.

Cuvântul (*Logos*) lui Dumnezeu există din veşnicie egal cu Tatăl. Dacă Cuvântul nu este

Dumnezeu pe deplin, nici omul nu poate fi îndumnezeit pe deplin, fiindcă nu Dumnezeu **s-**a întrupat în om. Omul nu poate deci să fie mântuit. O dezbatere în contradictoriu nereuşind să împace spiritele, Arius şi vreo doisprezece dintre partizanii săi sunt excomunicaţi (318). Fireşte, Arius nu acceptă condamnarea; se duce pe la toţi partizanii săi, numeroşi în Orient, unde mulţi considerau poziţiile sale ca tradiţionale. Se iscă tulburări la Alexandria. Se schimbă injurii teologice de o parte şi de alta, în teatre şi în pieţe. Arius a compus lucrări, dar şi cântece pentru a**-**şi apăra ideile (65).

Rămas singurul stăpân al Imperiului după victoria asupra lui Licinius, Constantin doreşte să reinstaureze calmul în Orient. După părerea lui, nu este decât o ceartă în jurul unor vorbe (66). Fiecare ar trebui să facă un efort

(66) PUNCTUL DE VEDERE AL LUI CONSTANTIN ASUPRA DISPUTELOR DOGMATICE

După ce şi**-**a avut reşedinţa mai întâi în Occident, Constantin, învingător al lui Licinius în 324, **s-**a instalat în Nicomedia, capitala orientală. Acolo află că o dispută teologică, apărută la Alexandria, tulbură întregul Orient. Preocupat să menţină ordinea, îndeamnă la împăcare pe cei doi adversari care, crede el, duc o dispută de vorbe. Insuccesul demersului său îi determină să convoace conciliul de la Niceea.

Constantin Biruitorul, măreţ, August, lui Alexandru şi lui Arius.

*Am aflat originea neînţelegerii voastre. Tu, Alexandru [episcopul Alexandriei], ai cerut preoţilor tăi să**-**ţi spună fiecare ce gândeşte despre un anumit text din Lege (? r 8.*

22), sau mai degrabă despre o chestiune de detaliu fără importanţă. Tu, Arius, ai emis în chip imprudent o reflecţie pe care nu **s-***ar fi cuvenit* **s-***o gândeşti sau, dacă ai gândit-o, nu* **s-***ar fi cuvenit* **s-***o faci cunoscută. De aici* **s-***a iscat dezbinare între voi, aţi refuzat comuniunea, poporul sfânt* **s-***a împărţit, iar unitatea a fost frântă. Aşadar, fiecare dintre voi să**-**l ierte pe celălalt şi să urmeze sfaturile*

slujitorului vostru. De fapt, dintru început aceste întrebări n-ar fi trebuit să fie puse, pentru a nu avea apoi a le răspunde. Astfel de cercetare nu este prescrisă de nicio lege, ci mai degrabă este rodul trândăviei, mamă a certurilor zadarnice. Ea poate sluji drept exerciţiu al minţii, dar se cuvine a fi închisă în noi înşine şi nu răspândită cu uşurinţă în adunări publice sau încredinţată necugetat urechilor poporului. Într-adevăr, câţi sunt în stare să priceapă o problemă atât de dificilă sau **s-***o explice aşa cum se cuvine*?

Voi n-aveţi nicio neînţelegere privind preceptele legii şi n-aţi introdus nicio nouă dogmă privind cultul divin. Amândoi aveţi aceeaşi simţire şi puteţi intra cu uşurinţă în aceeaşi comuniune. Nu e nici drept, nici cinstit ca, purtând cu încăpăţânare dispute asupra unei probleme neînsemnate, să abuzaţi de autoritatea pe care o aveţi asupra poporului pentru a-l atrage în disputa voastră […].

Deşi susţin că sunt în căutarea adevărului, filosofii nu se înţeleg între ei în mai multe privinţe. Aceste neînţelegeri nu-i împiedică totuşi să păstreze unitatea dintre ei în aceeaşi căutare. Nu e oare cu atât mai drept ca voi, slujitori ai lui Dumnezeu, să rămâneţi uniţi în mărturisirea aceleiaşi credinţe […]? *Puteţi păstra unitatea, deşi nu sunteţi de acord asupra unui articol de foarte mică importanţă. Aveţi cu toţii aceeaşi credinţă privind Providenţa şi cultul datorat lui Dumnezeu* […]. *Păstraţi între voi prietenia sinceră, adevărul credinţei, respectarea legii lui Dumn ezeu. Căutaţi ajutor în dragoste şi refaceţi unitatea poporului…*

Scrisoarea lui Constantin citată în Eusebiu, *Viaţa lui Constantin*, II, 69.

(67) PRIMUL CONCILIU ECUMENIC, NICEEA, 325

Din toate Bisericile ce umpleau întreaga Europă, Asia şi Libia se strânse floarea slujitorilor lui Dumnezeu. O singură casă de rugăciune, ca lărgită de puterea dumnezeiască, adună laolaltă sirieni şi cilicieni, fenicieni şi arabi, palestinieni şi pe cei din Egipt, din Tebaida, din

Libia şi din Mesopotamia. Episcopul Persiei a fost prezent la sinod; episcopul Sciţiei era şi el de faţă; Pontul, Galatia, Pamfilia, Capadocia, Asia şi Frigia îşi trimiseseră reprezentanţii cei mai aleşi; tracii şi macedonenii, aheii şi epiroţii de asemenea, şi dintre aceştia veniseră chiar cei mai de departe; până şi din Spania, un ilustru episcop [OsiusJ veni să-şi ocupe locul alături de ceilalţi; episcopul cetăţii imperiale [Roma] a fost reţinut de vârsta sa înaintată, dar era reprezentat de preoţi ai Bisericii sale […].

Episcopii intrară în marea sală a palatului şi se aşezară, după rang, în jilţurile dinainte pregătite […]. *De îndată ce se dădu semnalul vestind sosirea împăratului, toţi se sculară şi, în aceeaşi clipă, înconjurat de oameni prea aleşi, el apăru asemeni unui înger al lui*

Dumnezeu. Strălucirea purpurei sale şi splendoarea aurului şi a nestematelor ce o împodobeau îţi luau ochii […].

[*Către sfârşitul conciliului*], *se celebrară prin mari festivităţi publice, în toate provinciile, douăzeci de ani de domnie a împăratului. El îi pofti pe slujitorii lui Dumnezeu la un ospăţ* […]. *Niciunul nu lipsi. Evenimentul e mai presus de cuvinte. Gărzile şi soldaţii, aşezaţi în cerc, dădeau onorul cu săbiile scoase din teacă în vestibulul palatului. Fără nicio teamă, oamenii lui Dumnezeu treceau printre ei pentru a intra în palat. Unii se aşezară la aceeaşi masă cu împăratul. Ceilalţi, de o parte şi de alta, pe paturi dispuse în semicerc. Li se părea că e o pregustare a împărăţiei Cerurilor şi evenimentul li se părea mai degrabă vis* decât *aievea. După acest magnific ospăţ, împăratul le dădu o nouă dovadă a măreţiei sale, cinsti***ndu-***i pe toţi cu daruri, după meritele şi rangul fiecăruia*.

Eusebiu, *Viaţa lui Constantin*, III, 15, 16.

spre reconciliere. Cum agitaţia nu încetează.

Constantin hotărăşte să**-**i adune pe episcopi **într-**un mare conciliu.

2. Conciliul de la Niceea (325)

În cursul veacurilor precedente se ţinuseră mai multe concilii locale. Convocâ**ndu-**i pe toţi episcopii la Niceea, în Bitinia, puţin mai jos de Bosfor, Constantin dădea naştere în Biserică unei noi instituţii, conciliul ecumenic (universal). Conciliul de la Niceea este considerat a fi primul din această serie.

Vatican II fiind al douăzeci şi treilea. La

Niceea **s-**au strâns în jur de trei sute de episcopi: două sute douăzeci de nume au fost păstrate, mai ales episcopi din Orient, de cultură greacă. Aceştia erau mai aproape şi mai pasionaţi de dispute dogmatice. Din

Occident nu ne sunt cunoscuţi ca participanţi decât Cecilian din Cartagina, un calabrez, doi preoţi reprezentanţi ai episcopului Romei.

Silvestru, un anume Nicasiu din Die, în Galia, şi Osius, episcop de Córdoba, care juca rolul de consilier ecleziastic al lui Constantin.

Adunarea a făcut o puternică impresie (67).

Niciodată Biserica nu avusese asemenea prilej de a-şi trece în revistă slujitorii. Erau episcopi ce purtau încă semnele prigoanelor recente.

Episcopi mari seniori se învecinau cu episcopi păzitori de turme. Toţi se mirau de primirea pe care le-o făcuse împăratul, de auriturile palatului şi de uniformele militarilor care dădeau onorul. împărăţia lui Dumnezeu putea fi mai frumoasă?

În majoritate, episcopii au confirmat condamnarea lui Arius. Cum trebuia definită o doctrină pozitivă, Eusebiu de Cezareea a propus Crezul Bisericii sale. Conciliul a acceptat, dar la cererea lui Constantin, sfătuit de Osius, episcopii au adăugat, vorbind despre

Fiul lui Dumnezeu, adjectivul *homoousis*.

ceea ce vrea să spună că Fiul es. te de aceeaşi *ousia*, de aceeaşi fiinţă, de aceeaşi substanţă cu Tatăl. Termenul afirmă totodată desăvârşita egalitate dintre Tatăl şi Fiul (68). Cum propunerea venea din partea împăratului, toţi episcopii au acceptat-o, cu excepţia a doi dintre ei, osândiţi la surghiun împreună cu

Arius. Conciliul a fost şi prilej de a reglementa anumite aspecte privind disciplina ecleziastică. **S-**a hotărât ca data Pastel ui să fie cea adoptată de Bisericile din Roma şi din

Alexandria. **S-**a fixat un număr de reguli privitoare la episcopat. Vom reveni mai departe asupra lor. **S-**a limitat coabitarea femeilor cu membrii clerului. După istoricul

Socrate (începutul secolului al V-lea), unii episcopi ar fi dorit să impună clericilor căsătoriţi să renunţe la viaţa conjugală, regulă care, se pare, fusese adoptată în Spania.

Episcopul Pafnutie, deşi celibatar, **s-**a împotrivit acestei din urmă cereri (69), iar conciliul a lăsat în acest domeniu libertate episcopilor, preoţilor şi diaconilor… Mai multe hotărâri au reglementat urmările persecuţiilor, reconcilierea ereticilor, modalităţile pocăinţei liturgice etc.

3. O jumătate de veac de tulburări înţelegerile de la Niceea sunt curând repuse în discuţie. Mulţi refuză termenul *homoousios* pe motiv că termenul nu figurează în Scriptură. Alţii amintesc că a fost folosit de eretici care nu deosebeau pe Tatăl de Fiu. Curând, majoritatea răsăritenilor recuză formula niceeană, cu excepţia lui

Atanasie, episcop al Alexandriei din 328.

Occidentul latin a rămas în general fidel

Simbolului de la Niceea.

Împăratul Constantin, care sprijinise din toate puterile crezul niceean, îşi schimbă atitudinea din grija de a-i împăca pe răsăriteni.

Violenţele şi reglările de conturi se înlănţuie.

Atanasie, care n-a vrut să-l reintegreze pe

Arius, este demis de conciliul de la Tir, în

335. Este surghiunit la Trier, la frontiera

Germaniei. Va mai cunoaşte alte patru surghiunuri pentru fidelitatea sa faţă de

Niceea. Sub domnia fiilor lui Constantin, dezbinările se adâncesc. Conciliul de la

Sardica (Sofia) (342 – 343) face să izbucnească opoziţia dintre episcopii din Occident şi cei din Orient, care se despart zgomotos.

Constanţiu, singurul împărat din 351, optează total pentru arianism. De data aceasta latinii sunt surghiuniţi în Orient: Liberiu, episcop al

Romei, Ilariu de Poitiers, Osius de Córdoba…

Călătoriile nu-i mai formează pe tineri, ci pe bătrâni! Conciliabulele nu fac decât să multiplice formulele care nu mulţumesc pe nimeni. În 359, împăratul izbuteşte să impună o formulă vagă: «Fiul este asemenea Tatălui

(*homoios*)». «Pământul întreg gemea, ne spune sfântul Ieronim, trezi**ndu-**se deodată arian».

(68) SIMBOLUL DE LA NICEEA

Credem ***într-****un Dumnezeu*, *Tată atotputernic*, *creator al tuturor văzutelor şi nevăzutelor*, *şi într-unul Domn Iisus miştos*, *Fiul lui Dumnezeu*, *unul născut din Tatăl*, *adică din substanţa Tatălui*, *Dumnezeu din Dumnezeu*, *lumină din lumină*, *Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat*, *născut*, *nu făcut*, *de o fiinţă* (*homoousios*) *cu Tatăl*, *prin care toate* ***s-****au făcut*, *cele din ceruri şi de pe pământ*, *care*, *pentru noi oamenii şi pentru a noastră mântuire*, *a coborât din cer*, ***s-****a întrupat*, ***s-****a făcut om*, *a pătimit*, *a treia zi a înviat*, ***s-****a suit la ceruri şi va veni să judece pe vii şi pe morţi şi în Duhul Sfânt*.

Cât despre cei ce spun: «*A fost un timp când nu era*» *şi* «înainte *de a se naşte*, *nu era*», *şi* «*din nimic a fost creat*», *sau care declară că Fiul lui Dumnezeu este de o altă substanţă* (*hypostasis*) *sau de o altă esenţă* (*ousia*) *sau că a fost creat ori supus schimbării sau alterării*, *Biserica catolică şi apostolică îi anatemizează*.

În Denzinger – SchOnmetzer, *Enchiridion Symbolorum Definitionum et Declarationum*, ed. XXXVI, Herder, Roma, 1986.

(69) INTERVENŢIA EPISCOPULUI PAFNUTIE LA CONCILIUL DE LA

NICEEA CU PRIVIRE LA VIAŢA CONJUGALĂ A CLERULUI

Socrate (380 – către 440), avocat la Constantinopol, preia ştafeta de la Eusebiu de

Cezareea povestind, în a *sa Istorie Ecleziastică*, evenimentele religioase de la 305 la 439.

Deoarece îşi reproduce literal izvoarele, este o mină inestimabilă de informaţii.

Pafnutie era episcop al unei cetăţi din nordul Tebaidei. Era de o atât de mare evlavie, încât făcea minuni. În timpul prigoanei i se scosese un ochi. Se bucura de o deosebită cinste din partea împăratului, care îl poftea deseori să vină la palat şi-i săruta ochiul care-i fusese scos […].

Cum episcopii se gândiseră să dea o nouă lege prin care va fi poruncit ca episcopii, preoţii şi diaconii să se despartă de femeile cu care se căsătoriseră pe când nu erau decât laici, cerându-se părerea adunării, Pafnutie se ridică în mijlocul celorlalţi episcopi şi, luând cuvântul, spuse că nu trebuia pus un jug atât de greu pe umerii clericilor şi al preoţilor; căsătoria este vrednică de cinste şi nepătat epatul nupţial; mai spuse că oprea mare asprime ar putea să nu fie de folos Bisericii, că nu toţi sunt în stare de o atât de desăvârşită abstinenţă şi că femeile nu vor fi poate în stare să-şi păstreze curăţia.

Numea curăţie datina căsătoriei încheiată după lege. Era de-ajuns ca cei ce fuseseră primiţi în rândul clericilor să nu se mai căsătorească, după obiceiul străvechi al Bisericii, fără a-i sili pe cei ce se căsătoriseră pe când erau laici să-şi lase nevestele. Pafnutie susţinu acest punct de vedere, deşi nu numai că nu fusese niciodată căsătorit, dar, crescut fiind din copilărie într-o mănăstire, era admirat pentru curăţia lui deosebită.

Toţi episcopii îi îmbrăţişară părerea şi, fără a mai delibera, lăsară libera alegere celor căsătoriţi.

Socrate, *Istoria ecleziastică*, I, II

Aceste conflicte seamănă dezbinarea şi în sânul Bisericilor locale. Antiohia numără nu mai puţin de cinci comunităţi, fiecare cu episcopul său; toate nuanţele teologice sunt astfel reprezentate. Dezbinările din Biserica

Romei fac dificilă succesiunea episcopului

Liberiu (366). Doi candidaţi se înfruntă. În cele din urmă Damasus are câştig de cauză, dar cu preţul unor lupte ce au provocat o sută treizeci şi şapte de morţi.

4. Conciliul de la

Constantinopol (381) şi rezolvarea crizei

Cu toate tulburările, reflecţia teologică făcea progrese. Vocabularul se clarifică. Se ajunge la distincţia dintre *ousia* (substanţă)

şi *hypostasis* (ipostază, persoană), ceea ce permite afirmarea egalităţii Tatălui cu Fiul în substanţă şi deosebirea dintre cele două persoane.

Vasile, episcop de Cezareea (370 – 379), înfăptuieşte o operă de unitate, mai întâi prin reflecţia teologică. Se pune o nouă întrebare:

Duhul este Dumnezeu? Arienii răspundeau negativ, ceea ce a făcut să fie numiţi pneumatomahi (cei ce luptă împotriva

Duhului). În *Tratat asupra Duhului Sfânt*.

Vasile arată că Duhul este şi el de aceeaşi fiinţă (substanţă) cu Tatăl.

Prietenul său, Grigore din Nazianz, se pronunţă în acelaşi sens (70). În plus, Vasile se apropie de alţi episcopi din Orient şi îi cere lui Atanasie să facă legătura cu Occidentul, **într-**o scrisoare adresată episcopilor din Galia şi din Italia, Vasile înfăţişează primejdia în care se află Orientul. Cu toate acestea.

Damasus, episcopul Romei, nu face prea mari eforturi de conciliere.

Moartea împăratului arian Valens, cu prilejul dezastrului de la Adrianopole (378), în lupta împotriva goţilor, este privită ca judecată a lui Dumnezeu. Cei doi împăraţi.

Graţian în Occident şi Teodosie în Orient, sunt hotărâţi să pună capăt certurilor teologice care coboară şi în stradă (TI).

Întoarcerea la calm în 380, Teodosie face din catolicism religie de stat, îl recunoaşte pe Grigore din

Nazianz ca episcop al Constantinopolului şi convoacă un conciliu în capitală (381). Acesta a fost doar un conciliu oriental, de la care nu **s-**au păstrat decât patru canoane; în esenţă, era vorba de păstrarea credinţei mărturisite la Niceea şi de respingerea diferitelor erezii recent apărute. Conciliul reia deci Crezul niceean la care adaugă

o afirmaţie asupra

Duhului Sfânt: «Credem în Duhul Sfânt.

Domn care împărăteşte, dătător de viaţă, care de la Tatăl purcede şi căruia, împreună cu

Tatăl şi cu Fiul, i se cuvine cinstea şi slava».

Astfel se constituie Crezul pe care-l recităm în fiecare duminică. Latinii au adăugat în secolul al VIII-lea *faimosulfilioque* («care de la Tatăl şi de la Fiul purcede») una din cauzele schismei produse în secolul al XI-lea între

Biserica latină şi cea greacă.

Conciliul a fost şi spaţiu de manifestare a conflictelor personale (72). Alegerea lui

Grigore din Nazianz pe scaunul episcopal din

CONCILIUL DE LA CONSTANTINOPOL (381)

(70) Duhul Sfânt este Dumnezeu

Printre numele care i se dau lui Dumnezeu, este vreunul care să nu i se potrivească

Duhului […]? *Când folosim toate aceste expresii şi când îi învăţăm pe alţii despre ele, când adăugăm denumirile de al Doilea Mangâietor (Paraclet) (În 14, 16) şi, ca să spunem aşa, de al Doilea Dumnezeu, când ştim că hula împotriva Duhului Sfânt este singurul păcat de neiertat (Mt 12, 31), când cunoaştem pedeapsa aspră care i-a lovit pe Anania şi*

Safira pentru că au minţit pe Duhul Sfânt, adică pe Dumnezeu şi nu pe oameni (Fapte 5), crezi că proclamăm divinitatea Duhului sau altceva? Cât de zăbavnică trebuie să-ţi fie mintea şi cât de departe eşti de Duh dacă te îndoieşti de aceasta şi dacă trebuie să ţi se spună aceste lucruri!

Grigore din Nazianz, *Discurs teologic*, V, Sources Chrétienes 309.

(71) Teologia în stradă

În tot oraşul se poartă astfel de discuţii, pe toate uliţele, la răscruci, în pieţe, pe străzi. Negustorii de haine, schimbătorii de bani, băcanii nu vorbesc decât despre asta.

Dacă îl întrebi pe schimbătorul de bani care este cursul unei monezi, îţi va răspunde printr-o dizertaţie despre născut şi nenăscut. Dacă te informezi asupra calităţii şi preţului pâinii, brutarul îţi răspunde: «*Tatăl este mai presus decât Fiul, care îi este subordonat*».

Când întrebi la terme dacă baia este gata, băieşul îţi răspunde că Fiul a ieşit din neant.

Nu ştiu ce nume să dau acestei boli, nebunie sau turbare […].

Grigore de Nisa, *Despre dumnezeirea Fiului şi a Duhului Sfânt*.

(72) Ciorovăieli între episcopi

Grigore din Nazianz, episcop al Constantinopolului, încearcă zadarnic să-i facă pe episcopi să ajungă la unitate în privinţa punctelor aflate în litigiu.

Episcopii sporovăiau ca un cârd de coţofene adunate la un loc. Era o larmă de copii, zgomotul unui atelier nou, un vârtej de praf, un adevărat uragan […]. *Discutau fără nicio ordine şi, ca nişte viespi, ţi se repezeau drept în faţă, toţi deodată. Departe de a-i domoli pe cei mai tineri, bătrânii venerabili le urmau pilda* […].

Grigore din Nazianz, *Poem asupra vieţii sale*.

Constantinopol a fost contestată pe motiv că fusese înainte episcopul unui mic oraş. Scârbit de vâlva iscată, Grigore **s-**a retras pe pământurile sale şi, în locul lui, a fost ales un funcţionar la pensie.

În Occident, conciliul convocat în acelaşi an la Aquíleea (pe coasta Adriaticii, lângă

Triest) de împăratul Graţian, nu a reunit decât câţiva episcopi din Nordul Italiei şi din Galia.

Episcopii ariani au fost destituiţi, cerând**u-**se intervenţia împăratului pentru aplicarea sentinţei. Arianismul a dispărut treptat din

Imperiu, dar **s-**a păstrat la triburile germanice evanghelizate de Wulfila care fusese consacrat episcop de unul dintre conducătorii ariani.

Eusebiu de Nicomedia.

II – CUM DUMNEZEU ŞI OMUL SUNT UNA ÎN IISUS CRISTOS?

1. La obârşiile disputei cristologice

Reflecţia şi discuţiile nu cunosc sfârşit!

O dată ce a fost admisă egalitatea dintre Tatăl.

Fiul şi Duhul Sfânt, se pune problema modului de a înţelege unirea dintre divinitatea

Cuvântului şi umanitatea lui Iisus. Cuvântul lui Dumnezeu este veşnic, dar Iisus **s-**a născut, a pătimit şi a murit. Se poate spune că

Dumnezeu **s-**a născut, că a îndurat foamea, că a pătimit şi a murit? Dacă se insistă prea mult pe distincţia dintre Dumnezeu şi om

în

Iisus, cum se mai poate vorbi de întrupare, de trupul asumat de Cuvânt?

Apolinariu, episcop de Laodiceea (Siria)

(310 – 390), mare prieten al lui Atanasie, credea că a găsit soluţia. Ca orice om, Iisus este alcătuit, conform antropologiei epocii, din carne, adică din trupul însufleţit, şi din spirit

(sufletul spiritual). Dar în Iisus, sufletul spiritual este Cuvântul. Astfel, Iisus nu poate cunoaşte păcatul, fiindcă n-are suflet omenesc supus păcatului şi greşelii. Curând, unii au avut impresia că Apolinariu compromite mântuirea, căci «nu poate fi mântuit în om decât ceea ce a fost asumat de Cristos». Dacă

Cristos n-are suflet omenesc, voinţa omului nu poate fi mântuită. Apolinariu este condamnat în mai multe rânduri.

Unitate şi diferenţă

Două tendinţe sau sensibilităţi teologice se manifestă cu acel prilej. LaAlexandria, se subliniază unitatea lui Cristos, plecând de la

Logos (Cuvântul). Cristos este Cuvântul

(Dumnezeu) care ia trup. Aceasta este condiţia îndumnezeirii omului. La Antiohia se pune accentul pe ambele aspecte ale fiinţei lui

Cristos. Se vorbeşte de două naturi pentru a se ajunge la unitate. Se insistă pe afirmarea deplinei umanităţi a lui Iisus. Şi în acest caz, vocabularul nu este foarte clar. Se foloseşte cuvântul *physis* (natură, fire) cu sensuri diferite: pentru unii, există o singură natură în Cristos, pentru alţii, sunt două.

Această divergenţă de puncte de vedere se va transforma în conflict ascuţit odată cu înfruntarea dintre doi episcopi rivali, Ciril din

Alexandria şi Nestorius, episcop de

Constantinopol. Înjurai anului 428, acesta din urmă, originar din Antiohia, contestă pietatea populară care o invocă pe Maria ca *theotokos*, adică Născătoare de Dumnezeu. Pentru

Nestorius, termenul nu se regăseşte în

Scriptură, iar Maria nu poate fi decât mama omului Iisus. De partea cealaltă, Ciril vrea să apere unitatea lui Cristos şi credinţa comună a creştinilor. El ţine să afirme o singură natură în Cristos. Ciril intră în legătură cu Celestin, episcopul Romei, care-l condamnă pe

Nestorius (430). Ciril îi cere atunci lui

Nestorius să semneze un text care afirmă că în Iisus Cuvântul şi

omul sunt uniţi **într-**o singură natură. Nestorius face apel la prietenii săi din Antiohia, Ioan şi Teodoret, şi**-**l învinuieşte pe Ciril de apolinarism. În faţa larmei iscate, împăratul Teodosie al II-lea convoacă un conciliu la Efes, în noiembrie

430, cerând ca toate provinciile să fie reprezentate. Episcopul Romei, Celestin, este invitat. La fel Augustin de Hipona, dar acesta din urmă murise pe 30 august, în acelaşi an.

(T_3) CONCILIUL DIN EFES

ÎNFĂŢIŞAT DE UN ISTORIC AL TIMPULUI

*Curând după aceea a fost publicat din poruncă împărătească un edict prin care era convocat un conciliu la Efes. Nestorius, urmat de mulţime nenumărată de norod, **s-**a înfăţişat îndată după sărbătoarea Paştelui şi a găsit adunaţi acolo mai mulţi episcopi. Ciril, episcop de Alexandria, a zăbovit, ay ungând abia la sărbătoarea Rusaliilor. Juvenal, episcop al*

Ierusalimului a ajuns la cinci zile după sărbătoare. Cum Ioan, episcopul Antiohiei, îşi tot amâna sosirea, ceilalţi episcopi au început să dezbată problemele.

Ciril deschise discuţia propunând o hărţuială de cuvinte, înainte *de înfruntarea cea mare, spre a-l încurca pe Nestorius, pe care nu-l iubea. Cum mai mulţi mărturiseau că*

Iisus Cristos este Dumnezeu, Nestorius spuse: «*Nu-l pot numi Dumnezeu pe acela care a fost un prunc de două sau trei luni; de aceea, nevinovat sunt de sângele vostru şi nu voi mai sta alături de voi*». *Şi căuta tovărăşia episcopilor care-i împărtăşeau simţămintele.*

Cei care rămaseră mai departe la conciliu cu Ciril, îl somară pe Nestorius să compară înaintea lor. Dar acesta nu se grăbea să se înfăţişeze până ce Ioan, episcopul Antiohiei, avea să sosească.

*Ciril şi ceilalţi, după ce examinară predicile în care Nestorius tratase problema, judecând că acestea cuprindeau vorbe nelegiuite şi hule împotriva lui Iisus Cristos, îl demiseră. Episcopii din gruparea lui Nestorius, adu**nându-**se separat, demiseră de asemenea pe Ciril şi pe Memnon, episcopul Efesului. Sosind curând după aceea Ioan, episcopul Antiohiei, se mânie împotriva lui Ciril, învinui**ndu-**l de a fi produs dezordine prin graba cu care îl demisese pe Nestorius. Ciril se alătură lui Juvenal pentru a se răzbuna pe Ioan şi îl demise.*

Văzând Nestorius că disputa luase asemenea proporţii, ajungând până la schismă, îi păru rău de cele petrecute şi spuse: «*Să fie numită*

Maria, dacă aşa se doreşte, Născătoare de Dumnezeu şi să se pună capăt certei». Dar, deşi îşi schimbase părerea, nimeni nu voi să-l primească şi fu surghiunit la Oasis, unde se află şi astăzi […].

După ce Ioan **s-***a întors la Antiohia, adună mai mulţi episcopi şi îl demise pe Ciril care se întorsese şi el la Alexandria. Dar, împăc***ându-***se după aceea, îşi ridicară reciproc sancţiunile. Demiterea lui Nestorius iscă tulburare şi dezordine în Biserica de la*

Constantinopol, ai cărei credincioşi erau împărţiţi între cele două tabere. Oamenii Bisericii pronunţară anatema împotriva lui […].

Socrate, *Istoria ecleziastică*, VII, 34.

2. Conciliul din Efes (431)

Istoricii timpului au descris desfăşurarea tumultuoasă a conciliului (73). Ciril a venit la Efes cu intenţia nestrămutată de a-şi elimina rivalul de la Constantinopol. Era primejdios să ai de-a face cu episcopul Alexandriei, care nu şovăia în privinţa mijloacelor de adoptat când scaunul său episcopal şi doctrina erau în joc. Ciril a îmbarcat împreună cu el vreo cincizeci de episcopi egipteni partizani de ai lui precum şi numeroase cadouri. Sfântul Ciril este sfânt, dar nu se poate spune că faptele sale au fost cu toate sfinte.

În ciuda numeroşilor absenţi la data deschiderii, în ciuda protestului din partea comisarilor imperiali şi a vreo şaizeci de episcopi, Ciril a declarat deschis conciliul pe

22 iunie 431. Nestorius a fost demis ca nou

Iuda, eretic etc. de către două sute de episcopi.

Mulţimea îşi manifestă bucuria. Îi însoţeşte pe episcopi la locuinţa lor, organizând o procesiune cu făclii. Pentru oamenii obişnuiţi.

Cristos biruise erezia. Deşi problema nu **s-**a pus în mod explicit, *theotokos* triumfase.

Curând au sosit însă numeroşi partizani ai lui

Nestorius precum şi episcopi care nu apreciaseră procedeele lui Ciril. Aceştia îl condamnă pe Ciril şi pe prietenii săi. N-a rămas nimeni care să nu fi fost condamnat de episcopi. Reprezentantul împăratului crede că îi împacă pe toţi demiţând deopotrivă pe

Nestorius şi pe Ciril. Acesta din urmă izbuteşte să fugă, întorcându-se apoi triumfător la Alexandria. Nestorius îşi va sfârşi viaţa în exil.

Dogma de la Efes?

Conținutul dogmatic al conciliului nu pare prea însemnat, deoarece singurul document oficial este condamnarea lui Nestorius.

De fapt, conciliul din Efes a întărit autoritatea conciliului de la Niceea și a insistat pe unitatea lui Cristos. Termenul de *theolokos* nu va mai fi contestat. De altfel, Ioan de Antiohia, unul din adversarii lui Ciril, propune în 433 o formulă de unire și reconciliere: «Cele două naturi **s-**au unit […] și această unire ne face să mărturisim că sfânta fecioară este Născătoare de Dumnezeu (*theokotos*), deoarece Cuvântul lui Dumnezeu **s-**a făcut trup și **s-**a făcut om».

Ciril a acceptat cu entuziasm, iar Xist, episcopul Romei, i-a felicitat pe cei doi pentru că au ajuns la un acord și a încuviințat formula.

(74) DEFINIȚIA DOGMATICĂ PROPUSĂ DE
CONCILIUL DE LA CALCEDON (451)

[…] *înțeleptul și mântuitorul crez de la Niceea-Constant*inopol *era de ajuns, prin harul lui Dumnezeu, spre a face cunoscută în chip desăvârșit și a întări adevărata credință*

[…]. *Dar, fiindcă cei ce-și propun să nimicească adevărata învățătură au făcut cunoscute, prin erezii ciudate, zadarnice doctrine, unii îndrăznind să schimonosească misterul întrupării Domnului pentru noi refuzâ***ndu-***i Fecioarei tilul de Născătoare de Dumnezeu*

(Theotokos), *ceilalți provocând confuzie și neorânduială, închipuind ca smintiți ce sunt că trupul și dumnezeirea sunt o singură natură și presupunând monstruos că, din pricina acestui amestec, natura dumnezeiască a unicului Fiu a cunoscut suferința, de aceea, voind să închidă calea tuturor urzelilor împotriva adevărului, sfântul și marele conciliu ecumenic adunat aici de față, învățând doctrina propovăduită nestrămutat de la începuturi, a hotărât, mai întâi, că credința celor trei sute optsprezece părinți [de la Niceea] nu trebuie să fie atinsă. Și întărește totodată învățătura dată mai târziu privind esența Duhului de cei o sută cincizeci de Părinți adunați în cetatea împărătească [Constantinopol, 381]*

din pricina pneumatomahilor: *Părinții făceau cunoscut tuturor că nu voiau să adauge nimic la învățătura înaintașilor, ca și cum ceva ar fi lipsit, ci doar să-și expună limpede părerea în privința Duhului Sfânt, după mărturia Scripturii, împotriva acelora care încercau să tăgăduiască Domnia lui […].*

Urmând deci pe sfinții Părinți, mărturisim, **într-***un singur glas, un*

singur şi acelaşi

Fiu, Domnul nostru Iisus Cristos, acelaşi şi desăvârşit întru dumnezeire, acelaşi şi desăvârşit întru fire omenească, acelaşi Dumnezeu cu adevărat şi om cu adevărat, alcătuit din suflet înzestrat cu raţiune şi trup, de o fiinţă cu Tatăl întru dumnezeire, de o fiinţă cu noi întru fire omenească, în toate asemenea nouă în afară de păcat, născut din Tatăl mai înainte de toţi vecii, întru dumnezeire, dar la plinirea timpurilor pentru noi şi a noastră mântuire, născut din Maria, Fecioara, Născătoarea de Dumnezeu, întru fire omenească, un singur şi acelaşi Cristos, Fiu, Domn. Unulnăscut, pe care-l recunoaştem în două naturi, fără amestec sau schimbare, neîmpărţit şi nedespărţit; diferenţa dintre naturi nu este nicidecum desfiinţată de unire ci, dimpotrivă, proprietăţile fiecăreia rămân neatinse şi se întâlnesc **într-***o singură persoană sau ipostază* […].

În *Denzinger-Schonmetzer*, Ed. cit.

3. Continuarea controverselor până la Conciliul de la Calcedon (451)

Unirea din 433 nu i-a mulţumit pe extremiştii ambelor partide. Mai mulţi dintre antagonişti au dispărut, când disputa se reaprinde între Teodoret, episcop de Tir în Siria, apărător al celor două naturi ale lui Cristos, fără însă a explica în mod satisfăcător «unirea fără contopire», şi Eutyhes, un călugăr bătrân de la Constantinopol, care pretinde că în Cristos, natura di vină a absorbit umanitatea. Pentru Eutyhes, trupul lui Cristos nu este de aceeaşi natură cu al nostru.

Călugărul este condamnat şi excomunicat în cursul unui sinod reunit de Flavian, episcop al Constantinopolului.

Eutyhes face apel la Episcopul Romei.

Leon, şi la cel al Alexandriei, Dioscor.

«Tâlhăria» de la Efes

Teodosie al II-lea, prieten cu Eutyhes, convoacă un conciliu la care invită aproape exclusiv partizani de-ai acestuia din urmă şi pe episcopul Romei. Leon le-a încredinţat legaţilor care urmau să-l reprezinte o expunere asupra întrupării, *Tomul către Flavian*.

Poziţiile lui Leon sunt clare: Cristos are un trup adevărat, de aceeaşi natură cu trupul mamei sale; cele două naturi sunt păstrate şi se unesc **într-**o singură persoană. În latină distincţia dintre natură şi

persoană fusese demult clarificată, ceea ce nu se petrecuse în greacă(*physis* şi *hypostasis*). Conciliul care se reuneşte în 449 la Efes numără în majoritate partizani de-ai lui Eutyhes, printre care şi

Dioscor din Alexandria, care vine însoţit de o mulţime de călugări bătăuşi. Reprezentanţii episcopului Romei – care nu cunosc limba greacă – nu se pot exprima. În cursul unei şedinţe furtunoase, Flavian este demis împreună cu toţi cei ce susţin cele două naturi.

Rănit cu prilejul încăierării în care poliţia a trebuit să intervină, Flavian moare la scurt timp după aceea. Teodoret face apel la Roma.

Leon este indignat de «tâlhăria de la Efes».

Conciliul de la Calcedon

Marcian, noul împărat, schimbă politica religioasă. Îi cere lui Leon să vină să prezideze un conciliu. Acesta nu se poate deplasa: hunii au invadat Occidentul. Episcopul Romei trimite un legat şi conciliul se reuneşte la

Calcedon (451), vizavi de Constantinopol, pe celălalt mal al Bosforului. Pentru prima oară episcopul Romei prezidează un conciliu ecumenic. Aceasta va deveni mai târziu condiţie cerută pentru ca un conciliu să fie recunoscut drept ecumenic. Cele două tabere se întâlnesc din nou în adunare, separate de cartea Evangheliilor. Flavian este reabilitat.

Se citesc Crezul de la Niceea-Constantinopol, care, din acel moment, va sluji drept referinţă, scrisorile lui Ciril şi textul lui Leon, *Tomul către Flavian*. Această din urmă lucrare stârneşte entuziasmul: «Aceasta este credinţa

Părinţilor, aceasta este credinţa Apostolilor!

Aceasta este credinţa noastră, a tuturor! Cel ce nu o mărturiseşte, să fie anatema! Petru a vorbit prin Leon! […]. Aceasta este învăţătura lui Ciril […]. Leon şi Ciril ne-au transmis aceeaşi învăţătură.»

Dioscor este demis şi surghiunit. Li se plăteşte poliţa celor care luaseră parte la

«tâlhăria de la Efes» şi se promulgă o formulă de credinţă, inspirată din *Tomul către Flavian*, şi care dezvoltă Crezul de la

Niceea-Constantinopol: Cristos este o singură persoană în două naturi (74).

Aceasta este de acum încolo baza cristologiei. Ceea ce nu înseamnă că nu se vor căuta formulări complementare şi reînnoite

atunci când culturile se vor schimba.

Sunt adoptate, de asemenea, câteva dispoziţii disciplinare. Vom reveni puţin mai jos asupra canonului 28.

Împăratul, «nou Constantin», aprobă deciziile conciliare. Papa Leon recunoaşte numai deciziile cu caracter dogmatic.

4. Despărţirea primelor Biserici şi urmarea disputelor cristologice în ciuda formulelor sale echilibrate, conciliul de la Calcedon nu a adus pacea.

De altfel, niciun conciliu iru a rezolvat definitiv problemele, aşa cum putem vedea şi astăzi. Disputele cristologice au continuat. Cei ce se opuneau formulei adoptate la Calcedon **s-**au despărţit de

Biserica oficială. Bisericile monofizite credeau că rămân credincioase învăţăturii lui Ciril, vorbind de o singuri natură a lui

Cristos; Bisericile nestoriene doreau să păstreze dualitatea om-Dumnezeu în

Cristos. Totuşi, în majoritatea cazurilor, mai ales când vorbim de comunităţile din zilele noastre, trebuie să ne ferim să folosim termenul de erezie în sensul puternic.

Opţiunile au fost atunci deopotrivă politice şi dogmatice.

În interiorul Imperiului

Conducerea imperială de la Constantinopol şi-a asumat sarcina de a impune pe teritoriile sale doctrina ortodoxă («dreapta credinţă») proclamată la Calcedon. Multe provincii sau regiuni au respins-o pentru a-şi manifesta independenţa culturală şi religioasă faţă de imperialismul grec al Constantinopolului. În Egipt, din fidelitate faţă de

Dioscor şi Ciril, creştinii au ales monofizismul ca religie naţională a unei Biserici de limbă coptă, pe când cei câţiva partizani ai formulei calcedoniene au fost recrutaţi printre minorităţile eleniste, apropiate puterii. La fel **s-**a întâmplat şi în Siria, unde monofizismul a devenit religia creştinilor de limbă siriacă.

Calcedonienii au primit numele de „imperiali".

(*melkiţi*, în siriacă).

Monofiziţii au introdus în liturghie Crezul de la Niceea-Constantinopol, pentru a arăta că urmau o tradiţie mai veche decât inovaţiile de la Calcedon.

În afara Imperiului în afara graniţelor orientale ale Imperiului, tot împrejurările politice, dacă nu întâmplarea, au determinat Bisericile din aceste regiuni să aleagă monofizismul sau

nestorianismul. La sfârşitul veacului al
V-lea, împăratul porunceşte să se închidă
Şcoala teologică de la Edessa (Urfa, între
Tigru şi Eufrat), considerată ca nestoriană.

Aceasta se va strămuta pe teritoriu persan, la Nisibe. Nestorianismul a devenit religia oficială a creştinilor din Imperiul persan, la sinodul de la Cresifon (487). În acelaşi timp, creştinii perşi speră să scape de învinuirea de spionaj în slujba împăratului de la Constantinopol.

Complet despărţiţi de Occident, nestorienii perşi au fost mari misionari, ajungând până în Asia Centrală şi în China.

Piatra funerară de la **şi-**Ngan-Fu, inscripţie nestoriană siro-chineză cioplită pe coloana ridicată în 781 în oraşul cu acelaşi nume, pe atunci capitala Chinei, dă mărturie de acest zel misionar. Cât despre armeni, aceştia au adoptat monofizismul din spirit de opoziţie faţă de perşii nestorieni precum şi faţă de grecii de la Constantinopol.

Etiopienii care depindeau deAlexandria au optat, de asemenea, pentru monofizism.

Împăraţii nu pierdeau speranţa de a reface **într-**o bună zi unitatea dogmatică şi politică a Imperiului cu ajutorul unor formule de compromis, dar speranţa le-a fost zadarnică. N-a fost decât prilej de noi dispute, de noi violenţe. Două concilii ecumenice (Constantinopol II, 553, şi
Constantinopol III, 681) au dezvoltat din nou dogme cristologice. Constantinopol III
a condamnat noile forme de monofizism reprezentate de monotelism (o singură voinţă în Cristos) şi monoenergism (o singură lucrare sau energie).

III – ORGANIZAREA
ECLEZIALĂ Şi
LEGĂTURILE DINTRE
BISERICI

Conciliile ecumenice nu **s-**au mulţumit doar să promulge definiţii dogmatice. Ele au fost adesea prilej de întâlnire a tuturor episcopilor din Imperiu. Fiecare dintre

Bisericile locale îşi avea deja propriile tradiţii. Conciliile din secolele al IV-lea şi al V-lea au încercat, fără a izbuti întotdeauna, să pună de acord regulile de funcţionare a comunităţilor, în special

desemnarea episcopilor şi definirea legăturilor dintre Biserici.

1. E pisc o pl şi mitropoliţi în mod aproape firesc, organizarea

Bisericilor se modelează după cea politică, administrativă şi economică. Episcopul este conducătorul comunităţii creştine a unei cetăţi. Orice cetate este integrată **într-**o provincie. Episcopul din capitala provinciei, din metropolă, are un rol mai important. Poate reuni un conciliu provincial. Confirmă şi instalează episcopii în provincie, după cum ne reaminteşte canonul 4 de la „Niceea. Acest canon indică un mod colegial de numire a episcopilor (75).

Şi în cadrul episcopatului, la fel ca în alte domenii, unele locuri sunt mai bune decât altele! De aceea, încercarea de a schimba scaunul episcopal putea fi tentantă.

Canonul 15 al Conciliului de la Niceea combate această tendinţă. Asemenea lui

Cristos, episcopul era considerat ca mire al

Bisericii sale. Nu putea, aşadar, **s-**o părăsească pentru o alta. În numele acestui principiu Grigore din Nazianz a fost obligat să părăsească scaunul de la Constantinopol, pentru că fusese mai înainte episcopul unei mici localităţi. Ulterior nu **s-**a mai ţinut seama de această regulă (75).

2. Originea celor cinci patriarhate

De la începuturile Bisericii au existat sedii episcopale care au jucat un rol deosebit, superior sediilor mitropolitane. Este vorba de principalele cetăţi ale Imperiului care au fost totodată punctul de plecare al evanghelizării:

Roma, Alexandria, Antiohia, dar şi

Cartagina. Episcopii acestor oraşe intervin **într-**un teritoriu cu mult mai întins decât provincia unde sunt situate pentru a reuni concilii, a confirma episcopi etc.

Din timpul lui Diocleţian, provinciile au fost grupate în mari teritorii numite dieceze

(în număr de 15 la sfârşitul secolului al Mea). În partea răsăriteană a imperiului, episcopii capitalelor de dieceze, numiţi uneori exarhi, au avut un rol privilegiat: aşa **s-**a întâmplat în cazul Alexandriei şi al Antiohiei.

Unora li se recunoştea dreptul de a consacra episcopi**-**mitropoliţi. Acesta este sensul canoanelor 6 de la Niceea şi 2 de la Constantinopol.

În virtutea alinierii la rolul politic, Constantinopolul ţine să aibă întâietate onorifică, după episcopul Romei (canonul 3 de la Constantinopol) (76). Această decizie nu era îndreptată împotriva Romei, ci împotriva Alexandriei, care mult timp fusese considerată ca al doilea oraş în Imperiu şi în Biserică. Conciliile menţionate mai sus ne-au arătat îndârjirea episcopilor din

Alexandria împotriva celor din Constantinopol.

În paralel, sediul de la Ierusalim a cerut să i se recunoască o cinste deosebită ţinând seama de rolul său pe plan religios. Al 28-lea canon de la

Calcedon concretizează rangul Constantinopolului, acordându-i jurisdicţie asupra unui teritoriu imens: cele trei dieceze din Pont, din

Asia şi din Tracia, precum şi asupra noilor ţinuturi evanghelizate (77). Astfel se constituie cele patru circumscripţii răsăritene de la

Constantinopol, Antiohia, Ierusalim şi Alexandria, la care se adaugă cea a Romei, în Occident.

Acestea sunt cele cinci patriarhate care au căpătat existenţă juridică sub Iustinian. S-a vorbit uneori de «pentarhie» (guvernare în cinci)

(75) Canoanele conciliului de la Niceea (325)

4. Episcopul trebuie să fie consacrat de toţi episcopii provinciei; dacă o urgenţă sau distanţa prea mare nu o îngăduie, trei episcopi cel puţin trebuie să se adune şi să-şi impună mâinile asupra lui, având acordul scris al celor absenţi. Confirmarea a ceea ce s-a săvârşii revine de drept, în fiecare provincie, mitropolitului.

6. Să fie păstrat vechiul obicei muz în Egipt, înlibiaşiâm Pentapole, adică episcopul Alexandriei să-şi păstreze jurisdicţia asupra tuturor acestor provincii, căci la fel este pentru episcopul Romei la fel să se păstreze vechile drepturi Bisericilor din Antiohia şi din celelalte provincii […].

15. Numeroasele tulburări şi dezbinările au dus la desfiinţarea obiceiului care, contrar regulei, se statornicise în unele ţări şi anume de a nu îngădui episcopilor, preoţilor şi diaconilor să treacă dintr-un oraş în altul. Dacă cineva ar îndrăzni să nesocotească prezenta hotărâre şi să urmeze vechea rătăcire, transferul ar fi lovit de nulitate şi acela ar trebui să se întoarcă în Biserica unde a fost încardinat.

(76) Canoanele conciliului de la Constantinopol (381)

2. Episcopii dintr-o dieceză să nu se amestece în Bisericile care le sunt străine şi să nu semene neorânduială în Biserici, ci, respectând canoanele, episcopul Alexandriei să administreze doar problemele Egiptului, episcopii din Orient doar cele ale diecezei orientale, păstrândprerogativle recunoscute Bisericii din Antiohia de canoanele de la Niceea; episcopii din Asia să administreze doar problemele Asiei, cei din Pont doar cele ale Pontului şi cei din Tracia, numai cele ale Traciei […].

3. Episcopul Constantinopolului trebuie să aibă întâietate onorifică, după episcopul

Romei, fiindcă această cetate este noua Romă.

(77) Al 28-lea canon al conciliului de la Calcedon (451)

Urmând în toate decretele Sfinţilor Părinţi, şi recunoscând canonul celor o sută cincizeci de episcopi [Constantinopol 2, vezi mai sus] care a fost citit, luăm şi votăm aceleaşi hotărâri privitoare la privilegiile sfintei Biserici din Constantinopol, a doua Romă. Într-adevăr.

Părinţii au încuviinţat pe bună dreptate privilegii scaunului episcopal din vechea Romă, pentru că această cetate este cetatea imperială. Din acelaşi motiv, cei o sută cincizeci de cucernici episcopi au acordat privilegii egale preasfântului scaun al noii Rome, considerând cu temeinicie că cetatea, cinstită prin prezenţa împăratului şi a senatului, bucurându-se de aceleaşi privilegii ca şi vechea capitală imperială Roma, este, asemenea acesteia, mare şi în problemele ecleziastice, fiind a doua după ea; astfel că numai mitropoliţii diecezelor din

Pont, din Asia şi din Tracia, precum şi episcopii ţinând de aceste dieceze aflate în ţinuturile barbarilor vor primi consacrarea de la sfântul scaun al preasfintei Biserici de la

Constantinopol.

În *Denzinger-Schonmetzer*, Ed. cit.

3. Afirmarea întâietăţii romane

Nu se poate vorbi de papalitate, nici de papă în sensul actual, înainte de secolul al

V-lea. Cuvântul «papă» era un termen familiar, ce putea fi folosit pentru orice episcop, semnificând rolul său de părinte.

Fără a intra în detalii, să spunem doar că episcopul Romei juca în Occident un rol analog cu cel pe care episcopul Alexandriei, bunăoară, îl deţinea în Egipt sau în Libia.

Totuşi, încă de la început, Biserica din

Roma deţine un loc excepţional în Biserica universală. Loc pe care îl datorează prezenţei celor doi Apostoli, Petru şi Paul, şi statutului de capitală a Imperiului. Pe de o parte, episcopii Romei au intervenit în viaţa altor Biserici: chemare la ordine adresată Bisericii din Corint de Clement din Roma în anul 96, excomunicarea de către Victor a episcopilor care nu celebrau sărbătoarea Paştelui în aceeaşi zi cu Roma

(către 190), dojenile adresate de Ştefan al

Romei lui Ciprian, legate de botezul ereticilor etc. Trebuie să recunoaştem că aceste intervenţii nu au fost întotdeauna bine primite: Irineu a considerat procedeul lui Victor ca lipsit de caritate. Pe de altă parte, toate Bisericile din Orient au recunoscut dintotdeauna o întâietate de cinste Bisericii din Roma. Li **s-**a întâmplat să facă apel la

Roma în cazuri dificile, de exemplu cu prilejul crizei ariene (Vasile) sau al disputelor cristologice (apelul adresat lui Leon).

Episcopii Romei la rândul lor nu privesc cu ochi buni ascensiunea Constantinopolului. Se tem ca declinul politic al

Romei să nu ducă la declinul Bisericii. De aceea, începând cu mijlocul secolului al Mea, reamintesc că întâietatea lor vine din faptul că sunt urmaşii lui Petru, şi dau scaunului lor titlul de «scaun apostolic».

Leon cel Mare respinge canonul 28 de la

Calcedon întrucât i se pare că Constantinopolul îşi extinde nemăsurat jurisdicţia.

Conciliul de la Calcedon a pus în valoare rolul doctrinal al episcopului

Romei: «Petru a vorbit prin Leon». Aşa cum o făcuse deja un conciliu roman din 382, sfântul Leon se întemeiază pe *Mt* 16, 18 – 19

pentru a dezvolta o teologie a întâietăţii

(78). Îşi recunoaşte dreptul şi datoria de a conduce întreaga Biserică, în calitate de urmaş al lui Petru. Ceilalţi episcopi nu sunt chemaţi decât să «participe la grija sa pastorală, dar nu la plinătatea puterilor sale». Pentru Leon, episcopul Romei apare ca episcop universal, episcop al episcopilor, izvorul autorităţii episcopale. Mai târziu.

Grigore cel Mare îl va considera pe papă ca unul dintre episcopi, între care este, pur şi simplu, cel dintâi. Astăzi se vorbeştedespre colegialitate, teologie mai apropiată de cea orientală şi deci mai

ecumenică.

Lecturi suplimentare:

— J. Chelini, J.R. Palanque, *Petite Histoire des grands conciles* (*Mică istorie a marilor concilii*), DDB;

— B. Sesboiie, *Jesus-Christ à l'image des* hommes (Iisus *Cristos*, după *chipul oamenilor*), DDB, 1977;

— B. Sesbotle, *Jesus-Christ dans la tradition de l'Église* (Iisus *Cristos în tradiţia*

Bisericii), *Desclée*, *1982*;

— *J. Tillard, L'Évêque de Rome* (*Episcopul*

Romei), Cerf, 1982.

(78) Episcopul Romei este moştenitorul făgăduinţelor făcute lui Petru

Din tot universul, numai Petru a fost ales pentru a primi misiunea de a chema toate popoarele, numai el a fost pus în fruntea tuturor Apostolilor şi a tuturor Părinţilor Bisericii; astfel, deşi poporul lui Dumnezeu numără mulţi preoţi şi mulţi păstori. Petru îi va ocârmui el însuşi pe toţi aceia pe care, ca un conducător, îi ocârmuieşte şi Cristos. În bunăvoinţa sa, preaiubiţilor.

Dumnezeu i-a dăruit acestui om o mare şi minunată participare la puterea sa […].

Is-a zis lui Petru: «*Ţie îţi voi da cheile împărăţiei cerurilor* […]». *Firește, dreptul de a exercita această putere a trecut şi la ceilalţi apostoli şi legea întemeiată pe această hotărâre* **s-***a extins asupra tuturor principilor Bisericii, dar nu zadarnic i* **s-***a încredinţat unuia singur ceea ce trebuie să fie făcut cunoscut tuturor. Dacă, într-adevăr, această putere i-a fost încredinţată lui Petru în mod personal, e pentru că rânduiala lui Petru este propusă tuturor capilor Bisericii. Privilegiul lui Petru se păstrează pretutindeni unde se pronunţă o sentinţă în virtutea dreptăţii sale* […]. *Să-i dedicăm lui Petru, acest bun păstor, ziua aniversară a intrării noastre în funcţie, lui să-i închinăm sărbătoarea aceasta, pentru că, prin apărarea lui, am fost găsiţi vrednici de a fi asociaţi Scaunului său* […].

Leon cel Mare, *Predica IV*, Sources chr & iennes, vol. 22 bis.

6. PĂRINŢII BISERICII

SCRIITORII CREŞTINI AI PRIMELOR VEACURI

De-a lungul capitolelor precedente, am luat cunoştinţă de evenimente, doctrine sau rugăciuni liturgice prin intermediul textelor

scriitorilor creştini precum Eusebiu, Tertulian, Origene.

Irineu, Augustin, Atanasie, pentru anu menţiona decât câţiva. Aceşti autori sunt numiţi adesea

«Părinţi ai Bisericii». Ei nu prezintă interes pentru noi numai prin aceea că ne furnizează informaţii istorice, ci şi pentru că, încă şi azi, joacă un rol determinant în credinţa şi în existenţa noastră creştină. Într-adevăr, după cum am văzut în introducere, transmiterea Evangheliei nu este simpla transmitere a unui text, ci înţelegerea unui mesaj de către oameni şi culturi diverse, trăind în comunităţi care îşi au fiecare propria originalitate.

În acest capitol, vom încerca să descoperim mai în profunzime ceea ce datorăm celor dintâi scriitori creştini. Subiectul este imens. Studiul

Părinţilor, numit «patrologie» constituie o disciplină aparte care a dat naştere la mii de opere. Cele aproximativ zece pagini asupra acestui subiect nu pot oferi decât o privire de ansamblu, menită să trezească dorinţa de a şti mai mult, prin consultarea altor lucrări; multe dintre acestea sunt foarte accesibile.

I – CINE SUNT PĂRINŢII

BISERICII?

1. Părinţi

Cuvântul «părinte» ne îndrumă către origini, către începuturi. Adesea, cuvântul este sinonim cu strămoş. Vorbim despre «părinţii noştri întru credinţa». Îi evocăm, de asemenea, uneori pe «părinţii celei de-a treia Republici», pe «părinţii şcolii laice»… Totodată, părinte este cel ce are fii, cel care-i creşte şi-i conduce la maturitate. Astfel, în Antichitate, învăţătorul, cel ce transmite o înţelepciune ce este deopotrivă doctrină şi disciplină de viaţă, este numit părinte. În ciuda reticenţelor lui Iisus

(*Mi* 23, 8 – 11), termenul de părinte va fi preluat pe scară largă în Biserică. În *1 Co* 4, 15, sfântul Paul exclamă: «Căci de aţi avea zeci de mii de învăţători în Cristos, totuşi nu aveţi mai mulţi părinţi. Căci eu v-am născut prin

Evanghelie în Iisus Cristos». Sfântul Irineu adaugă: «Când unul a primit învăţătura din gura altuia, este numit fiu al celui care l-a învăţat, iar acestuia din urmă i se spune părintele său». Am văzut importanţa părintelui

(abate) pentru începuturile vieţii monastice (v.

pag. 75). În primele veacuri ale Bisericii, îndatorirea de a învăţa pe alţii revine de drept episcopului, care primeşte curând titlul de părinte, uneori sub forma «papă». Prin extindere, mulţi alţii, învăţători şi predicatori, vor primi acest titlu de părinte, chiar fără a fi episcopi. Termenul implică o dimensiune de siguranţă şi de încredere. Părintele este purtătorul tradiţiei. Toate aceste caracteristici legate de cuvântul «părinte» ne ajută să înţelegem locul ocupat de Părinţii Bisericii.

2. Aproape de izvor

Scrierile părinţilor ne conduc la izvoarele credinţei noastre în Iisus de care ei sunt mai aproape în timp decât noi. Întoarcerea la izvoare, la care suntem foarte sensibili astăzi, nu este regresiune. Dimpotrivă, ne place să întâlnim o gândire şi o viaţă creştine în izvorârea lor, înainte de a fi trecut prin încercarea timpului. Părinţii sunt tocmai primii cititori ai Noului Testament, pe care-l dau ca hrană creştinilor **într-**un limbaj ce nu este încă sistematizat. Ei propun totodată o lectură a Vechiului Testament în lumina lui

Cristos. Îi îndeamnă pe creştini la o lectură integral cristologică a Scripturii sub inspiraţia

Duhului Sfânt. De aceea, fără a încerca să punem între paranteze cincisprezece sau douăzeci de secole de viaţă a Bisericii, reîntoarcerea la scrierile Părinţilor ne ajută să înţelegem mai bine un mesaj creştin purificat de aluviunile şi de reziduurile care ne-ar putea ascunde esenţialul.

Cu un oarecare arbitrar, tradiţia consideră că epoca Părinţilor Bisericii începe odată cu scrierile care urmează imediat Noului Testament şi se termină în secolul al VIII-lea.

Această dată limită corespunde unei secătuiri a literaturii creştine, mai cu seamă în Occident

(vezi cap. 7). În acelaşi timp, această literatură cunoaşte treptat o evoluţie. Ea tinde să se specializeze şi să se desprindă de simplul comentariu al Scripturii. Totuşi ruptura nu este absolută: Bernard de Clairvaux, care trăieşte în secolul al XII-lea, este considerat de unii ca «ultimul dintre Părinţii Bisericii»

(vezi cap. 8).

3. Martori ai întâlnirii dintre

Evanghelie şi culturi

Părinţii nu se mărginesc la o simplă meditare a Scripturii sau la îndemnuri morale destinate propriilor comunităţi. împrejurările i-au

silit să ia apărarea creştinismului atacat în numele raţiunii. Ei au vestit Evanghelia recurgând la categorii ale culturii greco-latine pentru a se face înţeleşi de destinatarii lor.

Au căutat puncte de convergenţă între înţelepciunea greacă şi mesajul creştin.

Morala austeră a stoicilor şi acceptarea ordinii lumii **s-**au întâlnit cu Dumnezeul creator şi cu Providenţa creştinilor. Asemenea platonicienilor, creştinii consideră că este cu putinţă să ne ridicăm de la cele văzute până la Dumnezeu, autorul lor cel nevăzut. Treptat.

Părinţii Bisericii îşi însuşesc cultura antică creşti**nând-**o, ceea ce nu e lucru uşor. În secolele al II-lea şi al III-lea, Părinţii trebuie să reacţioneze împotriva riscurilor ca doctrinele străine să corupă mesajul evanghelic.

Conflictele iscate în jurul Treimii sau al

persoanei lui Cristos îşi au izvorul în dificultatea de a elabora un limbaj adecvat pentru a explicita dogmele creştine (vezi cap. 3 şi 5). împrejurările vor determina aşadar apariţia unei teologii sau, mai degrabă, a unor teologii.

Diversitatea limbilor şi a culturilor

Căci nu este vorba de un sistem monolitic.

Părinţii se exprimă în cele două mari limbi ale epocii, greaca şi latina, însă în Orient unii se folosesc de limbile siriacă, armeană, coptă etc. Fiecărei limbi îi corespund particularităţi culturale care dau o fizionomie proprie creştinismului din diversele regiuni.

Nu se pune problema idealizării trecutului: confruntările dintre teologii au fost uneori foarte violente, după cum am văzut.

Totuşi, exemplul Părinţilor ne îndeamnă să căutăm, pentru vestirea Evangheliei, un limbaj pe înţelesul contemporanilor noştri. Pe de altă parte, ecumenismul de azi descoperă în scrierile Părinţilor un trunchi comun al teologiei dinainte de marile rupturi şi o diversitate de exprimări compatibilă cu unitatea Bisericii.

4. Chezaşi ai credinţei şi ai sfinţeniei Bisericii

Părinţii sunt martori privilegiaţi ai tradiţiei Bisericii, adică ai Evangheliei trăite în primele veacuri. De aceea, dacă tradiţia creştină pretinde de la părinţi ortodoxia, adică rectitudinea gândirii, ea cere deopotrivă sfinţenia. Un Părinte al Bisericii este cel ce a trăit învăţătura pe care a transmis-o.

Sfinţenie şi dreaptă credinţă

Totuşi, se cuvine să înţelegem bine această sfinţenie şi dreaptă credinţă. Este vorba de o sfinţenie comună, care era de ajuns pentru a dobândi un fel de canonizare populară. Ceea ce nu ne va împiedica să recunoaştem că Sfântul

Ieronim nu avea un caracter uşor de suportat, că îşi insulta adversarii şi că a fost odios de nedrept cu Ioan Gură de Aur.

Cât despre dreapta credinţă, aceasta înseamnă că există un anumit acord între

Părinţi, un consens asupra punctelor esenţiale de doctrină la un moment dat. Anumite formulări din secolele al II-lea sau al III-lea au părut ambigue două secole mai târziu. Deşi unii au făcut-o, aceste formule nu trebuie judecate în funcţie de criterii posterioare.

În cursul secolelor s-au produs explicitări şi dezvoltări ale dogmelor. Sfântul Vincenţiu de Lerins, către 434, rezumă destul de bine modul în care Biserica a înţeles rolul Tradiţiei şi, în cadrul acesteia, pe cel al Părinţilor în raport cu Scriptură şi cu formularea credinţei (87).

Unii scriitori creştini, precum Tertulian, s-au despărţit de marea comunitate a Bisericii, devenind eretici sau schismatici, după criteriile timpului. Aceştia nu sunt consideraţi propriu-zis «Părinţi ai Bisericii». Cu toate acestea ei sunt martori foarte importanţi ai vieţii şi ai doctrinei creştine. De aceea sunt prezentaţi împreună cu ceilalţi.

II – VÂRSTA DE AURA PĂRINŢILOR BISERICII

Unii dintre Părinţii Bisericii au fost prezentaţi mai sus ca martori ai primelor teologii: Irineu, Origene, Tertulian… în istoria patrologiei, conciliul de la Niceea (325) iniţiază o nouă eră. Într-adevăr, pacea Bisericii şi convocarea unor mari concilii permit înflorirea literaturii creştine. Perioada cuprinsă între

Niceea (325) şi Calcedon (451) reprezintă vârsta de aur a patristicii. În paginile ce urmează nu am reţinut decât câteva nume.

1. Noii veniţi

Părinţilor greci şi latini aparţinând perioadei precedente li se adaugă noi veniţi, scriitori de limbi orientale. Printre aceştia, cel mai mare este

Efrem din Nisibe sau din Edesa (Şirul) (306

373), diacon şi poet.

Efrem a trăit în ţinuturile Mesopotamiei, disputate deopotrivă

de Imperiul roman şi de cel persan. Când Nisibe, oraşul său natal, a căzut în mâinile perşilor, **s-**a refugiat la Edesa, sediu al unei biserici străvechi de limbă siriacă. Fiind diacon, a predicat, a comentat Scriptura şi a condus rugăciunea credincioşilor. Opera sa cuprinde predici, tratate de exegeză şi, mai cu seamă, aproape patru sute cincizeci de imnuri dintre care unele au fost traduse în mai multe

(79) EFREM DE NISIBE

(306 – 373)

Imnurile lui Efrem, scrise în siriacă, sunt texte ritmate alternând cu refrene pe care credincioşii le învaţă pe dinafară. În *Imnuri* despre *Rai*.

Efrem stabileşte continuu paralele între Adam, personajele Vechiului

Testament şi Cristos.

Refren:

Învredniceşte**-**ne, în bunătatea ta.
Să intrăm în raiul tău […]
Adam gol era frumos:
Harnica lui soţie
S**-**a trudit să**-**i ţească
Haină de păcate:
Văzâ**ndu-**l Grădina
Şi hidos găsi**ndu-**l
L**-**a zvârlit afară.
Însă, prin Maria.
Primi haină nouă.
Cu acea podoabă înveşmântat.
Şi după făgăduinţă.
Tâlharul era plin de strălucire:
Regăsind chipul lui Adam.
Grădina l**-**a îmbrăţişat.
Moise, îndoi**ndu-**se.
A văzut, dar n**-**a intrat în Ţara făgăduită
De dincolo de Iordan.
Adam, săvârşind păcatul.
Fost**-**a izgonit din Grădina Vieţii închisă de Heruvim.
Dar, prin Domnul Nostru.
Amândoi coborând în adânc.

Prin înviere put**ut-**au intra din nou.
Moise, în Ţara Făgăduită.
Iar Adam, în Rai.
Sources Chrétiennes 137
(80) ATANASIE (295 – 373)

Dumnezeu **s-**a făcu om pentru a ne îndumnezei

*Cuvântul lui Dumnezeu netrupesc şi nesupus putrezirii vine pe meleagurile noastre deşi nici înainte nu ne-a fost departe. Căci n-a lăsat nicio parte a creaţiei care să nu fie plină de el, el care este la Tatăl. Dar se face prezent pentru a ne ajuta, vădi***ndu-***şi iubirea** [...].

*Cuprins de milă pentru neamul nostru, făcâ***ndu-***se părtaş de slăbiciunea noastră, aplecâ***ndu-***se asupra stricăciunii noastre, neînvoi***ndu-***se să fim stăpâniţi de moarte, pentru ca ceea ce fu*sese *început să nu piară iar lucrarea Tatălui să nu fie zadarnică, a luat trup, trup asemenea cu al nostru* [...].

Cel ce vorbeşte despre ceea ce este omenesc în Cuvânt cunoaşte şi ceea ce este dumnezeiesc [...]. *Când vorbeşte despre lacrimile sale, ştie că Domnul şi-a arătat firea omenească prin lacrimi şi firea dumnezeiască înviindu-l pe Lazăr; ştie că Domnul a îndurat foamea şi setea, hrănind în chip dumnezeiesc cinci mii de oameni cu cinci pâini; ştie că trupul său omenesc a zăcut în mormânt şi a fost înviat ca Trup al lui Dumnezeu* [...].

Cuvântul **s-***a făcut om pentru ca noi să devenim dumnezei*; **s-***a făcut văzut în trup, ca să-l putem închipui pe Tatăl nevăzut*; *a îndurat ocara oamenilor pentru ca noi să avem nemurirea. El nu suferea nicio ştirbire, fiind Cuvânt al lui Dumnezeu, nesupus suferinţei nici putrezirii. Dar astfel, scăpa de primejdie pe oamenii supuşi suferinţei pentru care îndura toate acestea*.

Fragmente citate în Quasten, *Initiation aux Pères de l'Église* (*Iniţiere în Părinţii Bisericii*), t. III, p. 113.

limbi. Teologia lui Efrem, ca şi aceea a mai multor autori siriaci, este mai apropiată de originile biblice şi mai puţin influenţată de cultura greacă (79).

2. Marii autori de limbă greacă

Cei mai mari scriitori creştini din veacul al IV-lea aparţin culturii greceşti, deoarece conflictele dogmatice, născute în Orient, au stimulat reflecţia teologică.

Atanasie a crescut odată cu erezia ariană în Biserica Egiptului, pe atunci divizată. Ca diacon, l-a însoţit pe episcopul Alexandriei la conciliul de la Niceea (325). În 328 devine el însuşi episcop al Alexandriei. Pe parcursul unui episcopat agitat, apără credinţa de la

Niceea împotriva arienilor şi a celor consideraţi ca atare. De cinci ori este izgonit din

Alexandria. Unul dintre surghiunuri îl duce în Occident, la Trier. Opera sa este consacrată în mod esenţial apărării şi prezentării teologiei

Cuvântului întrupat, egal cu Tatăl (*Discursul asupra întrupării Cuvântului*) (80). *Viaţa şi purtarea sfântului nostru Părinte Anton*, care îi este îndeobşte atribuită (61) a avut un succes uriaş, suscitând numeroase vocaţii monastice, între care cea a sfântului Augustin.

În inima Asiei Mici, Capadocia a fost patria a trei Părinţi de primă mărime. Botezat la vârsta adultă, după ce a primit o educaţie literară îngrijită, Vasile (330 – 379) a ales pentru un timp viaţa monastică înainte de a deveni episcop în oraşul său natal, Cezareea, în 370. Episcopatul său este marcat de o triplă preocupare: organizarea faptelor de milostenie **într-**o perioadă când foametea era frecventă a instituit o «cetate pentru cazuri de urgenţă» **–** (81); organizarea unei vieţi monastice comunitare **–** a compus *Marile şi*

Micile Reguli –, grija pentru dreapta credinţă şi pentru unitate, **într-**o epocă tulburată de disputele ariene. Le arată tinerilor creştini cum se pot sluji cu folos de autorii păgâni.

Comentează Scriptura şi precizează rolul

Duhului în *Tratat asupra Duhului Sfânt*. Om cu vocaţia măsurii şi a dialogului, Vasile, care a fost supranumit cel Mare, n-a trăit îndeajuns pentru a vedea roadele strădaniilor sale de a readuce pacea în Biserică.

Grigore din Nazianz (330 – 390) era compatriot şi prieten cu Vasile. Am evocat mai sus scurta perioadă în care a ocupat scaunul episcopal al Constantinopolului.

Nehotărât, nu era făcut să fie conducător.

Avea mai degrabă aptitudini pentru scris.

De la el ni **s-**au păstrat *Discursuri teologice*, panegirice, poeme şi o abundentă corespondenţă (70) (72).

Grigore de Nisa (335 – 394), fratele lui

Vasile, **s-**a căsătorit, a intrat apoi la mănăstire, înainte de a deveni episcop de

Nisa. Bun teolog, a jucat un rol important la conciliul de la Constantinopol. Originalitatea gândirii sale priveşte teologia mistică şi contemplaţia care constituie subiectul mai multora dintre lucrările sale:

Facerea omului, *Tratat despre feciorie* (82) …

Omul, întocmit după chipul lui Dumnezeu, îl poate cunoaşte şi se poate întoarce la el după o îndelungă purificare. Grigore este şi autorul a numeroase discursuri funebre.

Ioan Hrysostomul (Gură de Aur) (345

407) este cel mai fecund dintre Părinţii greci.

Născut la Antiohia, Ioan duce o viaţă monastică în pustiu, devenind apoi diacon şi preot în oraşul natal. Cunoaşte un imens succes în calitate de predicator, ceea ce-l propulsează, fără voia lui, pe scaunul episcopal al Constantinopolului în 397, spre nefericirea sa. Nici om de lume, nici om politic, nu se poate adapta atmosferei de la curtea imperială. Lipsit de maleabilitate, vrea să reformeze moravurile clerului şi ale curtenilor, îşi atrage astfel duşmănia împărătesei, iar Teofil, îndoielnicul episcop al

(81) VASILE DE CEZAREEA (330 – 379)

Omilie la vreme de secetă şi foamete

[…] *Chinul celui înfometat este o suferinţă vrednică de milă. Dintre relele omeneşti, foamea este cel mai mare, dintre toate morţile, cea mai dureroasă* […]. *Foamea presupune un supliciu lent, o durere prelungită, o suferinţă cuibărită şi ascunsă, o moarte mereu prezentă şi mereu amânată* […]. *Trupul devine livid, palid şi negru din pricina bolii* […].

Ochii sunt slăbiţi în orbite, jucând în lăcaşurile lor ca nucile uscate în coajă. Burta este goală, contractată, fără formă, nici substanţă; intestinele îşi pierd tensiunea normală, oasele sunt lipite de spate.

Celui ce trece nepăsător pe lângă priveliştea unui astfel de trup, ce pedeapsă i se cuvine? Ar putea atinge mai mare cruzime? Nu este vrednic să se numere printre dobitoacele lipsite de simţire, să fie privit ca răufăcător şi ucigaş? Da, cel ce are puterea să ajute împotriva acestui rău şi din zgârcenie întârzie **s***-o facă, pe bună dreptate să fie osândit ca ucigaş* […].

Eşti sărac? Este un altul mai sărac decât tine. Mai ai hrană pentru zece zile, el nu mai are decât pentru una. Ca om bun şi binevoitor,

împarte ceea ce mai ai în mod egal cu cel nevoiaș. Nu șovăi să dai din puținul pe care-l ai, nu te îngriji de tine mai presus decât de primejdia comună. Chiar dacă n-ai decât o pâine drept hrană și la ușa ta stă un cerșetor, scoate acea singură pâine din covată și cu mâinile tale ridic-o la cer rostind aceste cuvinte tânguitoare și totodată pline de bunăvoință: «*Pâinea aceasta. Doamne, este ultima și primejdia bate la ușă*; *dar am în fața ochilor porunca ta și, din puținul pe care-l am, îi dau fratelui meu care e flămând. Dăruiește și tu slujitorului tău, aflat în primejdie. Îți cunosc bunătatea, mă încred în puterea ta. Nu-fi mai întârzia binefacerile, ci, dacă voiești, împarte darurile tale*».

Dacă vorbești și făptuiești astfel, pâinea pe care o vei fi dat-o din sărăcia ta va fi sămânță de belșug; *va da roade bogate și va fi arvuna hranei tale, după ce va fi fost mesager al milei tale*.

Vasile de Cezareea, *Omilie la vreme de foamete*

(82) GRIGORE DE NISA (335 – 394)

Chipul și asemănarea lui Dumnezeu în om

Frumusețea divină nu este strălucirea exterioară a unui chip sau a unei înfățișări frumoase; *ea constă în fericirea de negrăit a unei vieți desăvârșite. Astfel, asemenea pictorilor care, înfățișând un chip pe pânză, orânduiesc nuanțele culorilor folosite după natura obiectului pentru a transmite portretului frumusețea modelului, la fel închipuifi-l pe cel ce ne plămădește*; *culorile frumuseții sale sunt aici virtuțile pe care le așază și le face să înflorească în cei întocmiți după chipul său pentru a-și arăta în noi puterea. Gama felurită a culorilor aflate în acest chip și care-l reprezintă cu adevărat pe Dumnezeu n-are nimic de a face cu roșul, albul sau vreun alt amestec de culori, cu negrul care slujește pentru înfrumusețarea ochilor și sprâncenelor sau care, **într-**un anume dozaj, subliniază umbra trăsăturilor nici, în general, cu tot ceea ce pictorii pot închipui. În loc de toate acestea, imaginați-vă puritatea, libertatea spirituală, neasemuita fericire, îndepărtarea de orice rău și tot restul prin care asemănarea cu Divinitatea capătă formă în noi. Cu astfel de culori autorul propriei imagini a întruchipat firea noastră*.

Dacă veți cerceta cu luare aminte celelalte însușiri ale frumuseții divine, vă veți convinge că și în aceste privințe asemănarea este păstrată întocmai în chipul nostru.

Divinitatea este Duh și Cuvânt: «*La început, într-adevăr, era Cuvântul*». *Și, așa cum spune*

Paul, prorocii «*au Duhul lui Cristos*» *care vorbește în ei. Firea*

omenească nu este, nici ea, departe de aceste însuşiri: *privindu-vă pe voi înşivă, veţi vedea Raţiunea şi Gândirea, întruchipare a Aceluia care este, cu adevărat. Duh şi Cuvânt*.

Dumnezeu este însă şi Iubire şi izvor de iubire. Ioan cel neasemuit spune că «Iubirea este de la Dumnezeu» şi «Dumnezeu este iubire». Plămăditorulfirii noastre ne-a înzestrat şi cu această însuşire: «*Prin aceasta, spune el, vor cunoaşte toţi că sunteţi ucenicii mei, dacă vă veţi iubi unii pe alţii*». *Deci, dacă dragostea lipseşte, toate trăsăturile imaginii din noi sunt deformate*.

Grigore din Nisa, *Crearea omului*, cap. V, Sources chrétiennes, vol. 6.

Alexandriei, unelteşte împotriva lui. Demis 3 Marii autori de îmbă, atină şi surghiunit pentru prima dată în 403, reuşeşte, sub presiunea populară, să rămână cu excepţia lui Augustin, gândirea la Constantinopol. Un nou surghiun, în 404, Părinţilor latini este mai puţin originală îl poartă departe de Constantinopol, în Asia, decât cea a părinţilor greci, din care se unde-şi află sfârşitul în 407. inspiră adesea.

Ioan, căruia renumele de orator i-a adus Ambrozie (340 – 397), guvernator al porecla de Gură de Aur, este în primul rând Milanului (catehumen, veghea la buna un păstor care, în predicile sale, comentează orânduială a alegerii dificile a noului episcop.

Scriptura, pregăteşte pentru botez (*Cate*când o voce de copn a strigat: «Ambrozie *heze pentru botez*), şi adresează îndemnuri episcop!» în câteva zile, catehumenul creştinilor după starea de viaţă a fiecăruia primeşte botezul şi episcopatul. Îşi împarte

(83): tratatele despre *Preoţie*, *Căsătorie*, averea săracilor şi cere creştinilor să practice

Feciorie… dreptatea socială: «Pământul este al tuturor, în capitolele precedente am făcut de nu doar al celor bogaţi». Impune împăratului asemenea cunoştinţă cu Ciril de Ierusalim Teodosie să facă pocăinţă pentru masacrarea

(313 – 387) (59) şi cu Ciril de Alexandria a şapte mii de tesalonicieni. Ambrozie

(+ 444). Îndeplineşte toate funcţiile unui păstor şi opera sa dă mărturie de aceasta: *Predici*.

Cateheze pentru botez, *Tratat despre*

Feciorie… (84). Introduce cântarea

Imnurilor în Biserică, devenind deopotrivă autor şi compozitor.

Ieronim (347 – 397), originar din Dalmaţia (Croaţia actuală), duce mai întâi o existenţă rătăcitoare. La Roma, este un student împrăştiat; în Orient, încearcă viaţa monastică şi primeşte preoţia cam împotriva voinţei sale.

Din nou la Roma (382 – 385), se pune la dispoziţia papei Damasus şi a mai multor cercuri de doamne evlavioase. Se retrage în sfârşit la Betleem unde, împreună cu prietenele sale, întemeiază mai multe mănăstiri de bărbaţi şi de femei. Versatil şi ca un caracter greu de suportat, Ieronim şi-a făcut numeroşi duşmani prin violenţa limbajului şi învinuirile adesea nedrepte. Activitatea sa este consacrată în esenţă Scripturii. Papa Damasus îl însărcinase cu revizia textului latin al Bibliei. Face o nouă traducere a Vechiului Testament în latină, după textul original, scris în ebraică şi aramaică. Ansamblul acestei Biblii revizuite sau traduse poartă numele de *Vulgata*. Acesta a fost multă vreme textul oficial de referinţă în Biserică. Lui Ieronim i se mai datorează comentarii ale Scripturii, scrieri polemice şi scrisori de mare interes (85).

Augustin (354 – 430) este Părintele care a exercitat influenţa cea mai profundă asupra gândirii religioase a Occidentului.

Originar din Tagaste, în Numidia (Suk-Ahres, Algeria), este fiul credincioasei

Monica. Student, apoi profesor la

Cartagina, merge la Roma şi la Milano.

Mult timp va încerca să afle adevărul prin intermediul filosofiei şi al maniheismului.

(83) IOAN GURĂ DE AUR (354 – 407)

Tot creştinul trebuie să se îngrijească de mântuirea fraţilor săi

Cristos nu-l smulge pe Paul primejdiei. Îi lasă libertatea. Vrea ca înţelegerea omenească să-şi dea măsura deplină. Vrea, de asemenea, să ne înveţe că Apostolii erau oameni ca şi noi şi că nu doar harul este cel ce săvârşeşte toate, căci altfel ei ar fi fost precum nişte bucăţi de lemn. Iată de ce lucrau neostenit prin propriile lor mijloace. Să făptuim la fel la rândul nostru şi să lucrăm spre mântuirea fraţilor noştri. Nu e un gest mai prejos de martiriu să fim gata să suferim pentru mântuirea celor mulţi. Nimic nu-i e mai pe plac lui Dumnezeu […].

Nu e nimic mai îngheţat decât un creştin care nu-i mântuieştepe ceilalţi. În această privinţă nu încerca să invoci sărăcia. Văduva care a dat doi bănuţi ţi-ar închide îndată gura; la fel Petru, când spunea:

«Argint şi aur n-am». Paul, de asemenea, era atât de sărac încât adesea flămânzea şi ducea lipsă de hrană. Nu poţi invoca nici starea umilă a naşterii tale. Apostolii erau oameni umili, născuţi din părinţi umili. Nu te ascunde nici îndărătul lipsei de cultură; Apostolii nu ştiau carte. De eşti sclav, sau chiar în afara legii, poţi face tot ce-ţi stă în putinţă. Aşa s-a întâmplat cu Onisim […]. Dar vezi la ce îl cheamă

Paul, la ce cinste îl conduce: «de a fi părtaş la lanţurile mele». Nu invoca boala. Şi

Timotei avea o sănătate şubredă. Ascultă-l pe Paul: «Ia şi puţin vin, pentru stomacul tău şi pentru desele tale slăbiciuni».

Fiecare poate fi de folos aproapelui dacă vrea să împlinească tot cei stă în puteri

[…]. Cei ce privesc doar la ale lor sunt nefolositori […]. Astfel erau acele fecioare curate, frumoase, pline de virtuţi, dar nimănui folositoare. De aceea au fost nimicite. Astfel sunt cei ce nu-l hrănesc pe Cristos. Ia bine aminte, nu sunt învinuiţi de nimic în ce priveşte purtarea, nu s-au făcut vinovaţi nici de necurăţie, nici de hulă, doar că nu au fost de folos altora. Astfel era şi cel ce şi-a îngropat talantul în pământ. Viaţa-i era fără pată, dar nu era de folos altuia […].

Ioan Gură de Aur, *A douăzecea omilie despre Faptele Apostolilor*.

(84) AMBROZIE DE MILANO (333 – 397)

Sfaturi pentru rugăciune

Ascultaţi acum cum trebuie să ne rugăm […]. Apostolul spune: «Vreau dar ca bărbaţii să se roage în tot locul ridicând spre cer mâini curate, fără mânie şi fără sfadă».

Iar Domnul spune în Evanghelie: «Tu, când te rogi, intră în odaia ta şi, închizând uşa, roagă-te Tatălui tău». Nu ţi se pare că există o nepotrivire? Apostolul spune: roagă-te în tot locul, iar Domnul spune: roagă-te înăuntrul odăii tale. Dar nu e niciun fel de nepotrivire […]. Te poţi ruga pretutindeni şi te poţi ruga mereu în odaia ta. Odaia ta este pretutindeni. Chiar dacă te afli printre păgâni, printre evrei, ai pretutindeni iatacul tău de taină. Odaia ta este sufletul tău. Chiar de te afli în mijlocul poporului, ai în omul lăuntric odaia ta închisă şi tainică.

Tu, când te rogi, intră în odaia ta. Pe bună dreptate îţi spune: Intră, de teamă să nu te rogi precum iudeii cărora li se spune: «Poporul acesta mă cinsteşte cu buzele, dar cu inima este departe de mine». Rugăciunea ta să nu fie numai din buze, intră în cămara inimii tale, pătrunde în ea cu toată fiinţa ta […].

Ce e uşa aceasta ferecată? învaţă că ai o uşă de închis când te rogi. De-ar voi

Domnul să înţeleagă femeile cuvântul acesta […]! *Când te rogi, nu ridica glasul strigând, nu-ţi risipi rugăciunea şi nu te arăta înaintea mulţimii. Roagă-te în ascuns, în tine însuţi, încredinţat fiind că te poate auzi în ascuns Cel ce vede şi aude totul. Şi roagă-te Tatălui în ascuns. Căci cel ce vede în ascuns îţi ascultă rugăciunea* […].

De ce trebuie să ne rugăm în taină, în loc să ridicăm glasul? Să privim în jurul nostru. Dacă te adresezi cuiva care are auzul fin, nu e nevoie să strigi, i te adresezi încet, cu ton moderat. Dacă te adresezi unui surd, oare nu ridici glasul pentru a te face auzit?

Cel ce strigă deci, crede că Dumnezeu nu-l aude decât dacă strigă şi, adresând-i-se astfel, îi micşorează puterea. Dimpotrivă, cel ce se roagă în tăcere îşi dovedeşte credinţa şi recunoaşte că Dumnezeu *cercetează inimile şi rărunchii şi că ne aude rugăciunea înainte să ne iasă din gură*.

Ambrozie, *Despre sacramente* 6, 11 – 16, Sources chr & iennes, voi 25 bis.

Legătura cu o femeie de la care are un copil, pe Adeodat, i se pare un obstacol. Descoperă, în sfârşit, lumina sub influenţa lui

Ambrozie, de la care primeşte botezul în

387. Era hotărât să ducă o viaţă monahală, când creştinii din Hipona (Bon-Annaba) l-au ales ca preot, apoi ca episcop (395). În cursul unui lung episcopat, Augustin trebuie să facă faţă numeroaselor îndatoriri ale slujirii sale. Predică, străbate Africa de

Nord pentru a-şi întâlni confraţii şi a participa la concilii locale, petrece mult timp la tribunalul religios al diecezei. Dar are de înfruntat şi conflictele cu donatiştii care formează o Biserică rivală (58), precum şi disputa privitoare la har, care-l opune monahului Pelagiu. Ultimii ani de viaţă sunt întunecaţi de invaziile vandalilor:

Augustin moare **într-**un oraş asediat. Dintre toţi Părinţii Bisericii, Augustin este cel de la care ni **s-**au păstrat cele mai multe lucrări.

Augustin este păstor şi pedagog în predicile şi învăţăturile sale catehetice (86). Propune şi comentarii savante ale Scripturii, tratate de filosofie şi de teologie, dintre care unele au drept scop să combată erori. Printre operele sale cele mai cunoscute se menţionează adesea *Confesiunile*, o lungă rugăciune de mulţumire pentru harul convertirii.

Cetatea lui Dumnezeu, reflecţie asupra istoriei, menită să-i ajute pe creştinii dezorientaţi de cucerirea Romei de către

Alaric în 410, precum şi tratatul *Despre*

Treime. Toţi teologii ulteriori, până la

Luther, Calvin şi Jansenius se vor revendica de la Augustin.

Am putea cita zeci de alţi Părinţi latini a căror operă este adesea redusă ca proporţii. Dar scrieri precum *Commonitoria*

(«îndreptării») (87) datorată lui Vincenţiu de Lerins **s**-au bucurat de o mare celebritate. L-am menţionat deja pe Leon cel

Mare, papă între 440 şi 461, în momentul

Conciliului de la Calcedon (vezi pag. 87)

(78). Al patrulea mare nume printre părinţii latini este cel al papei Grigore (590 – 604), supranumit şi el „cel Mare". Cu el începe deja Evul Mediu. Scrierile sale se mulţumesc adesea să reia ideile înaintaşilor, mai ales ale sfântului Augustin.

Lecturi suplimentare:

— B. Altaner, *Precis de Patrologie*

(*Manual de Patrologie*), Salvator, 1961;

— A. Hamman, *Dictionnaire des Peres de l'ăglise* (*Dicţionar al Părinţilor*

Bisericii), DDB, 1977;

— H. Marrou, *Saint Augustin et l'augustinisme* (*Sfântul Augustin şi augustinismul*), colecţia «Maîtres spirituels», Seuil;

— H. Von Camphausen, *Les Pères grecs* (*Părinţii greci*); *Les Pères latins*

(*Părinţii latini*), colecţia «Livre de vie».

Seuil.

(85) IERONIM (347 – 420)

Sfaturi pentru educaţia unei fetiţe (către 400)

Ieronim îi dă sfaturi Letei privitoare la educaţia fiicei ei Paula, nepoată a Paulei, prietena lui Ieronim, care l-a urmat la Betleem. Biblia ocupă un loc de seamă în educaţie.

[...] *Numele cu care se va obişnui treptat să alcătuiască fraze să nu fie luate la întâmplare, ci alese şi adunate cu grijă, de pildă cele ale profeţilor sau ale Apostolilor*;

să reţină întreg şirul patriarhilor de la Adam, aşa cum se succed la sfinţii evanghelişti

*Matei şi Luca, astfel încât, chiar îndeletnici***ndu-***se cu altceva, să le*

păstreze în memorie pentru viitor […].

Educaţia ei să fie încredinţată unei fecioare înţelepte, pildă de credinţă, de morală, de modestie, care să o înveţe şi să o obişnuiască, după exemplul ei, să se scoale noaptea pentru rugăciune şi recitarea psalmilor, iar dimineaţa să cânte imnuri, să fie gata de luptă la ceasul al treilea, al şaselea şi al nouălea, precum o amazoană a lui Cristos; să o înveţe în sfârşit, aprinzându candelă, să ofere jertfa de seară […].

În locul nestematelor şi mătăsurilor, să iubească tomurile divine. Să nu caute desfătare în mozaicurile luminate cu aur sau împodobite cu piele scumpă de Babilon, ci în rigoarea corectă şi savantă a textelor. Să înveţe în primul rând psaltirea, prin psalmi să se întoarcă de la cântecele lumeşti, iar Proverbele lui Solomon să-i dea înţelepciune pentru viaţă. Ecleziastul **s-***o obişnuiască să calce în picioare zădărniciile lumii. În Cartea lui Iov să afle pildă de curaj şi de răbdare. Să treacă apoi la Evanghelii, care să nu-i mai lipsească din mâini; să se adape din Faptele Apostolilor şi din Epistole cu toată bunăvoinţă; apoi, când cămara sufletului ei se va îmbogăţi cu toate aceste comori, să încredinţeze memoriei cărţile Profeţilor şi Heptateuhul* [*primele şapte cărţi din Biblie*]*, apoi cartea Regilor şi Paralipomena, cărţile lui Ezdra şi a Esterei.*

În cele din urmă, va putea să studieze fără primejdie Cântarea Cântărilor. Dacă ar începe cu aceasta, sufletul ar putea să-i fie rănit, neputând înţelege cântarea nunţii spirituale ascunsă sub cuvinte trupeşti. Să se ferească de cărţile apocrife […]*. E nevoie de multă înţelepciune ca să găseşti aurul ascuns în noroi.*

Ieronim, *Scrisori*, 107, edit. Belles Lettres.

(86) CATEHISMUL CU BUCURIE

Un diacon din Cartagina, Deogratias, întâmpina dificultăţi în a preda rudimentele credinţei unor adulţi care nu se gândeau să se boteze **într-**un viitor apropiat. I se destăinuie lui Augustin, care îi adresează câteva *Sfaturi pentru o catehеză elementară*.

[…] *Nu uita că suntem ascultaţi mai degrabă când facem cu plăcere ceea ce facem: felul în care vorbim este influenţat de bucuria pe care o simţim. Vorbirea ne este mai uşoară şi mai interesantă. De aceea, nu e prea greu să precizăm de unde pornim şi unde ne oprim în expunerea adevărurilor de credinţă; vom şti cum să variem dezvoltarea pentru ca, lung sau scurt, cuvântul nostru să rămână întreg şi împlinit; vom şti c***ând să-***l scurtăm şi când să-l lungim. Esenţial este, mai degrabă, să descoperim metoda de a-i învăţa pe alţii cu bucurie: cu cât*

vom reuși mai bine, cu atât mai mult vom fi ascultați.

Adevărata cauză a acestei bucurii nu e greu de găsit. Dacă, pentru bunurile pământești, «*Dumnezeu îl iubește pe acela care dă cu voie bună*» (*2 Co 9, 7*), *cu atât mai mult pentru bunurile duhovnicești*! *însă bucuria venită la timpul dorit este dar al îndurării*

Aceluia care ne-a făcut din ea o îndatorire […].

Pentru a fi completă, expunerea trebuie să înceapă cu «*La început Dumnezeu a făcut cerul și pământul*» *și să urmeze până la timpul prezent al Bisericii. Asta înseamnă că trebuie recitate pe de rost, presupunând că le-am ști pe dinafară, Pentateuhul* […].

Evangheliile, Faptele Apostolilor? *Nicidecum*! *Trebuie să ne mulțumim cu o expunere în linii mari, ilustrată cu câteva fapte mai deosebite, pe care vom fi avut grijă să le împărțim pe epoci mari și care vor reține mai ușor atenția* […].

Se cuvine să-ți spun cum să obții ambianța de bucurie […]. *Mărturisesc, este greu să-ți continui discursul până la sfârșit când nu vezi nicio reacție la cel ce te ascultă*

[…]. *Trebuie să recurgi la toate resursele oratorice susceptibile să-l încurajeze și să-i alunge sfiala. Îi vom vorbi cu blândețe* […]; *pentru a micșora distanța dintre noi și el, îi vom reaminti că suntem cu toții frați*; *îi vom pune întrebări ca să vedem dacă a înțeles*;

și îl vom încuraja să-și expună în mod liber obiecțiile, dacă are vreuna […]. *Trebuie să menținem atenția trează printr-o glumă potrivită și fără a ne îndepărta de la subiect*;

sau povestind un lucru uimitor ori extraordinar, sau mișcător și trist […].

Augustin, *Sfaturi pentru o catehеză elementară*.

(87) VINCENȚIU DE LERINS

(PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL V-LEA)

Există un criteriu general pentru a distinge adevărul religios de eroare?

Adesea, m-am informat cu mult zel și atenție pe lângă mulți oameni deosebiți prin sfințenia și știința lor asupra următoarei probleme: «Există oare o metodă sigură, generală și statornică prin care aș putea deosebi adevărata credință catolică de minciunile ereziei?»

Și toți mi-au dat mereu același răspuns: «[…] pentru a ne apăra credința, trebuie **s-**o adăpostim în spatele unui dublu zid de apărare:

mai întâi autoritatea legii divine, apoi tradiţia Bisericii catolice».

Cineva ar putea spune însă: «De vreme ce Canonul Scripturilor este desăvârşit şi cu prisosinţă de ajuns în toate situaţiile, ce nevoie este să mai adăugăm interpretarea

Bisericii?» Să nu uităm însă că, dată fiind profunzimea Sfintei Scripturi, nu toţi o înţeleg la fel. Aceleaşi cuvinte sunt interpretate de unul **într-**un fel, de altul în alt tei, şi am putea spune că avem atâtea opinii câţi comentatori [...].

Chiar în Biserica Catolică trebuie să veghem cu grijă să nu ne îndepărtăm de ceea ce toţi au crezut, întotdeauna şi pretutindeni. Căci aceasta este cu adevărat învăţătura catolică, aşa cum o arată cu tărie etimologia cuvântului, care cuprinde universalitatea lucrurilor. Şi aşa va fi mereu dacă vom urma universalitatea, vechimea şi consimţământul general. Vom urma universalitatea dacă mărturisim că singura credinţă adevărată este cea pe care o mărturiseşte întreaga Biserică răspândită în univers; vechimea, dacă nu ne îndepărtăm cu nicio iotă de simţămintele pe care le-au împărtăşit în chip vădit străbunii şi părinţii noştri; în fine, consimţământul, dacă vom adopta definiţiile şi doctrinele tuturor sau cel puţin ale aproape tuturor episcopilor şi învăţătorilor aşa cum au fost date din vechime [...].

Dacă se iveşte o problemă nouă, nediscutată încă la vreun conciliu, trebuie să se recurgă atunci la părerile sfinţilor Părinţi, cel puţin ale acelora care, la timpul şi locul lor, au rămas în unitate de comuniune şi de credinţă şi care au trecut înaintea tuturor drept învăţători recunoscuţi. Şi tot ce au putut susţine în unitate de gândire şi de simţire trebuie considerat ca doctrina adevărată şi catolică a Bisericii, fără nicio îndoială ori scrupul [...].

Vincenţiu de Lerins, *Commonitorium* (*îndreptar*), 434, în Bruneţiere-Labrioue, *Saint Vincent de Lerins* (*Sfântul Vincenţiu de Lerins*), Paris, 1906.

7. EVUL MEDIU

TIMPURIU

EXPLOZIA ŞI RESTRUCTURAREA LUMII CREŞTINE ÎNTRE SECOLELE AL V-LEA ŞI AL XI-LEA

Fusese nevoie de trei secole pentru ca

Biserica să fie acceptată în Imperiul roman.

Dar la sfârşitul secolului al IV-lea, creştinii nu cred că Biserica ar putea supravieţui în afara acestui cadru: circumscripţiile civile coincid

cu cele religioase; episcopii sunt asimilaţi unor înalţi funcţionari; împăratul convoacă concilii etc.

Totuşi, Imperiul este bolnav. La moartea lui Teodosie (395), este împărţit definitiv în două părţi. În cursul veacului al V-lea, în

Occident, el dispare sub loviturile barbarilor, în Orient, se va menţine încă zece secole pe un teritoriu tot mai strâmt. Biserica supravieţuieşte tuturor acestor vicisitudini şi se transformă în profunzime.

Cele zece veacuri ce despart Antichitatea de Renaşterea din secolul al XVI-lea au primit numele de Evul Mediu. La origine, termenul este mai degrabă peiorativ. Umaniştii din secolul al XVI-lea voiau astfel să desemneze cu un oarecare dispreţ perioada intermediară care îi despărţea de civilizaţia antică a cărei renaştere o doreau.

Multe evenimente **s-**au petrecut în răstimp de o mie de ani! Evul Mediu înseamnă pentru noi catedralele, cruciadele, Sfântul Ludovic…

altfel spus, Creştinătatea.

Dar, pentru a ajunge aici, trebuie să parcurgem vreo şase veacuri obscure, în decursul cărora **s-**a elaborat cu greu o civilizaţie europeană întemeiată pe creştinism.

I **–** INVAZIILE ŞI NOUA

GEOGRAFIE RELIGIOASĂ

1. Invaziile germanice în primii ani ai secolului al V-lea, mai multe popoare germanice, împinse de huni, au trecut Dunărea şi Rinul, revărsâ**ndu-**se asupra Imperiului roman. În 410, Roma a fost cucerită şi devastată de vizigoţii lui Alaric.

Aceştia **s-**au instalat în sudul Galiei şi în

Spania. Vandalii au cucerit Africa de Nord.

Când sfântul Augustin a murit în 430, cetatea sa, Hipona, era asediată. Cartagina cade în

439. Hunii lui Atila ajung la rândul lor în

Occident. Alianţa sfântă dintre barbarii germanici şi ultimele trupe romane opreşte înaintarea lui Atila lângă Troyes (451), în timp ce papa Leon cel Mare izbuteşte să negocieze plecarea barbarului (452). Roma este din nou prădată de vandalul Genseric în 455. În sfârşit, în 476, ultimul împărat roman, un adolescent imberb, Romulus Augustulus, este detronat de un barbar pletos, Odoacru. Lumea antică romană şi creştină încetase să mai existe, imperiul se menţinea în Orient, dar Occidentul latin se pulverizase **într-**o mulţime de regate

barbare: ostrogot, vizigot, burgund, vandal, alaman etc.

Venise sfârşitul lumii?

Mulţi creştini au crezut că venise sfârşitul lumii; nu credeau că Biserica ar putea supravieţui Imperiului. Cucerirea Romei, în

410, a provocat un traumatism adânc tuturor credincioşilor. Păgânii vedeau în acest eveniment pedeapsa zeilor pentru că vechea

(88) în mănăstirea sa de la Betleem.

Ieronim află vestea căderii Romei

Deodată, am fost anunţat despre moartea lui Pammachius, a Marcellei, despre căderea Romei, despre moartea unui mare număr dintre fraţii şi surorile noastre. Am rămas încremenit, adânc tulburat, uluit. Zi şi noapte mi-era cu neputinţă să mă gândesc la altceva, mă vedeam prins alături de ei, de aceşti sfinţi. Mă grăbeam să aflu mai multe despre aceste evenimente, împărţit între speranţă şi deznădejde. Îmi impuneam să împart cu aproapele meu povara crucii suferinţelor. Dar când slăvită lumină a lumii **s-***a stins, când căz***ut-***a capitala Imperiului nostru, pierind împreună cu această unică cetate întregul univers şi civilizaţia, atunci «am amuţit, m-am smerit, nu mai pu*team *rosti niciun cuvânt, iar durerea mea* **s-***a înteţit; inima mi* **s-***a aprins şi, pe când meditam, fost-a cuprinsă de o flacără»* […].

Orice lucru, oricât de lung, nu poate să nu aibă un sfârşit; veacurile trecute **s-***au scurs pentru totdeauna şi pe drept cuvânt se spune că tot ce are un început este sortit pieirii, tot ceea ce creşte cunoaşte stricăciunea şi moartea. Nu e lucrare creată să nu fie supusă îmbătrânirii şi nimicirii. Dar Roma! Cine* **s-***ar fi gândii că, clădită pe izbânzile asupra lumii întregi,* **s-***ar prăbuşi, preschimb***ându-***se în mormânt pentru popoarele cărora le fusese mamă? Toate ţărmurile Răsăritului, ale Egiptului şi ale Africii sunt acum pline de fiii săi, sclavi fugari. Cine ar fi spus că sfânta cetate Betleem va ajunge să primească zilnic, ca cerşetori, bărbaţi şi femei cândva bogaţi şi nobili? Vai nouă, ne e cu neputinţă să-i ajutăm pe toţi, dar cel puţin să plângem împreună cu ei, amestecâ***ndu-****ne lacrimile cu ale lor.*

Ieronim, «Prefaţă la Comentariul Cărţii lui Ezechiel», în M. Meslin şi J.R. Palanque.

Le Christianisme antique (*Creştinismul antic*), colecţia U_2, Armand Colin, p. 264 – 265.

religie fusese părăsită. Creştinii se întrebau pentru ce Apostolii şi martirii ale căror trupuri odihneau la Roma nu apăraseră cetatea.

După unii, Dumnezeu voia să pedepsească păcatele creştinilor. Dar de ce pieriseră copii nevinovaţi? La Betleem, Ieronim dă (88) frâu liber durerii sale, în vreme ce Augustin, la Hipona, încearcă să desluşească tâlcul acestor evenimente în *Cetatea lui Dumnezeu*.

Episcopii apărători ai cetăţilor în această situaţie tragică, Biserica rămâne adesea singura instituţie organizată. Mulţi dintre episcopi compensează prin activitatea lor slăbiciunea administraţiei imperiale.

Augustin îi primeşte pe refugiaţi la Hipona.

Le cere de asemenea preoţilor şi episcopilor să rămână alături de popor. La Cartagina.

Quodvultdeus este sufletul rezistenţei.

Exuperiu apără Toulouse, Sidonie Apolinariu.

Clermont. Pacient aprovizionează oraşul Lyon şi regiunea învecinată. Dar şi Genoveva de

Nanterre, o sfântă călugăriţă, însufleţeşte curajul parizienilor.

Convertirea francilor

Cu toţii sunt nevoiţi să se împace cu ideea că trebuie, în cele din urmă, să se înţeleagă cu

Barbarii. De altfel, unii dintre aceştia nutresc o mare admiraţie pentru lumea romană şi iau în serviciul lor foşti funcţionari imperiali.

Invaziile vestesc poate, după cum crede

Orosiu, o nouă etapă în viaţa Bisericii (89).

Fără îndoială, mulţi dintre aceşti germani şi-au însuşit creştinismul arian predicat de Wulfila în secolul al IV-lea. Sunt, în general, toleranţi faţă de catolici. Totuşi, vandalii arieni se dedau la persecuţii nemiloase împotriva creştinilor africani.

(89) Barbarii în Biserică

Orosiu, preot din Braga (nordul Portugaliei), fugise dinaintea vandalilor şi se refugiase la Hipona alături de Augustin. *În Istoria împotriva păgânilor*, propune o viziune creştină asupra istoriei universale, de la Adam până în 417.

Cine ştie? *Poate barbarii n-au pătruns în Imperiul Roman* decât *pentru ca pretutindeni, la Răsărit şi la Apus, bisericile lui Cristos să fie pline de huni, de suabi, de vandali, de burgunzi şi de alte popoare nenumărate de credincioşi. Nu* **s**-*ar cuveni, aşadar, mai degrabă să lăudăm dumnezeiască îndurare deoarece, prin prăbuşirea noastră, atâtea neamuri au ajuns la cunoştinţa adevărului de care, altminteri,*

n-ar fi avut cum să se apropie?

Orosiu, *Istoria împotriva păgânilor*, VII, 41, citat în Schniirer, *Église et civilisation au*

Moyen Âge (*Biserică şi civilizaţie în Evul Mediu*), 1.1, p. 152.

(90) Convertirea lui Clovis

Grigore de Tours (538 – 594) **s-**a născut la Clermont-Ferrand, a trăit la Lyon şi a devenit în 573 episcop de Tours. Prin scrierile sale, mai cu seamă prin *Istoria Francilor*, este principalul nostru izvor de informaţii privind viaţa politică şi religioasă din Galia în secolele al V-lea şi al VI-lea: vasul de la Soissons1, masacrele în familia regală a

Merovingienilor etc.

Armata lui Clovis era făcută bucăţi; *văzând aceasta*, *Clovis* îşi *ridică mâinile către cer şi*, *din adâncul inimii*, *cu lacrimi în ochi*, *spuse*: «*Iisuse Cristoase*, *despre care Clotilda afirmă că eşti Fiul Dumnezeului celui viu şi care*, *după cât se spune*, *vii în ajutorul celor aflaţi în primejdie şi dăruieşti izbândă celor ce nădăjduiesc în tine*, *cer cu evlavie slava ajutorului tău*. *Dacă îmi dai izbândă împotriva duşmanilor mei*, *făc***ându-***mi astfel cunoscută puterea despre care poporul consacrat ţie spune că a primit dovezi nenumărate*, *voi crede în tine şi voi cere să primesc botezul în numele tău*, *căci am invocat zeii poporului meu şi*, *după cum am cunoscut*, *aceştia nu m-au ajutat*, *ceea ce mă face să cred că sunt lipsiţi de orice putere*, *de vreme ce nu-i ajută pe aceia care îi slujesc*. *Te chem aşadar*, *vreau să cred în tine*; *dă-mi numai să scap de duşmanii mei*». *Pe când rostea aceste cuvinte*, *alamanii*, *făcând stânga împrejur*, **s-***au pus pe fugă*…

Grigore de Tours, *Histoire des Francs* (*Istoria francilor*), colecţia 10/18, p. 58.

1 Aluzie la un episod binecunoscut, avâ**ndu-**l pe Clovis drept protagonist: după bătălia de la

Soissons, la împărţirea prăzii, regele a cerut războinicului căruia îi căzuse la sorţi un vas de cult să i-l cedeze. Acesta a refuzat, spărgând vasul. Un an mai târziu, trecând trupele în revistă, Clovis a remarcat ţinuta necorespunzătoare a războinicului care îl umilise. Pe când acesta se apleca, Clovis i-a despicat capul cu securea spunând: «Aşa ai făcut şi tu acum un an vasului, la Soissons» (n.tr.).

Francii rămăseseră păgâni. Dar, asemenea lui Constantin odinioară, Clovis, regele francilor, atribuie victoria sa asupra alamanilor Dumnezeului Clotildei, soţia sa catolică (90).

Convertirea lui Clovis la catolicism are consecinţe însemnate. Francii beneficiază de protecţia populaţiei galoromane. Clovis îi învinge pe germanii arieni. Catolicii, având drept suveran pe unul dintre ai lor, încep să-şi întoarcă faţa de la Constantinopol. Clovis este pentru ei un nou Constantin.

Iustinian

La Constantinopol, împăratul Iustinian

(527 – 565) iniţiază o tentativă măreaţă de recucerire a teritoriilor căzute în mâinile barbarilor. Acţiunea sa este parţial încununată de succes în Africa şi în Italia. Dar titlurile sale de glorie sunt mai degrabă ridicarea

LYON / >VENEŢIA

TARENT

— «MILANOI

BORDEAUXV + 6 SIENNE

NQUEgd LE PUY I EMBRUN. CENOVA

OCCIDENTUL CREŞTIN ÎN EVUL MEDIU

1 Arhiepiscopii latine e Oraşe ale unui în Evul Mediu. conciliu general

Capitale ale provinciilor +

bisericeşti° Locuri de pelerinaj bazilicii Sfânta Sofia de la Constantinopol şi publicarea *Codului* de drept roman, culegere a tuturor legilor Imperiului. Pe acest Cod se întemeiază dreptul societăţii civile şi religioase europene.

2. Naşterea Islamului şi invaziile arabe

Un veac şi jumătate mai târziu, alţi invadatori, veniţi din Arabia, răstoarnă radical geografia Bisericii mediteraneene.

O Arabie uitată

Arabia veacului al VII-lea se află la răscrucea religiilor şi a civilizaţiilor. Conform tradiţiei, *hanifii* sunt adepţii unui monoteism primitiv. Comunităţi iudaice şi creştine **s-**au instalat de-a lungul coastei mării Roşii, precum şi în sud (Yemen). Dar cea mai mare parte a ţinutului este străbătută de triburi nomade politeiste, în luptă neîncetată unele împotriva celorlalte. Oraşul Meca, cu piatra sa neagră (Kaaba), îi atrage pe arabi ca loc de pelerinaj şi prin târgurile sale.

Ultimul dintre profeţi

Marcat de aceste curente diverse.

Mahomet proclamă în jurul anului 610 un mesaj venit din cer.

Judecata divină este iminentă. Nu există decât un singur Dumnezeu, căruia omul credincios (musulman) îi datorează o supunere (*islam*) absolută.

Ultimul dintr-un lung şir de profeţi printre care se numără Abraham şi Iisus, Mahomet are misiunea de a restaura monoteismul în Arabia şi de a-şi înzestra poporul cu Cartea (Coran)

(91), scrisă în limba sa, care-l va situa pe picior de egalitate faţă de alte popoare (92).

Respins de cei din tribul să u, Mahomet fuge de la Meca la Medina în 622. Aceasta este *Hegira*, începutul erei musulmane.

Neizbutind să-i atragă de partea sa pe creştini şi pe evrei, Mahomet intră în conflict cu ei şi-şi proclamă noua religie ca universală.

După ce a reuşit să unească triburile arabe, se întoarce în triumf la Meca, unde moare câteva luni mai târziu (632).

Războiul sfânt

Confruntaţi cu imperiile roman şi persan, ambele vlăguite, arabii, care constituie o putere militară nouă, iniţiază un şir de cuceriri fulgerătoare. Acceptă cu entuziasm moartea în «strădania pe drumul către Dumnezeu»

(*djihad*, tradus adesea prin «război sfânt»).

Pasivitatea populaţiilor orientale din Siria şi din Egipt, aflate în conflict permanent cu

Constantinopolul din motive dogmatice şi etnice (v. pag. 88), uşurează sarcina cuceritorilor, priviţi adesea ca eliberatori.

Ierusalimul este cucerit în 638, în acelaşi timp cu Siria şi Palestina. Alexandria cade în mâinile lor în 642, iar Persia în 651.

CORANUL

(91) Rugăciune de început *în numele Dumnezeului milostiv şi îndurător*!

Laudă lui Dumnezeu, stăpânul lumilor.
Cel milostiv şi îndurător.
Regele zilei judecăţii!
Pe tine te adorăm.
De la tine cerem ajutorul.
Călăuzeşte-ne pe calea cea dreaptă.
Cale a celor ce-ţi sunt plăcuţi ţie.
Şi nu a celor împotriva cărora te-ai aprins de mânie.

Nici a celor rătăciți.

(92) Fragmente din sura Vacii (capitolul II al Coranului)

Coranul este împărţit în sure sau capitole, desemnate adesea prin unul din subiectele pe care le tratează. Numele celei de-a doua sure vine de la versetele 63 şi următoarele care relatează jertfirea unei vaci de către Moise.

Evlavia nu constă în a vă întoarce faţa către soare-răsare sau către soare-apune. Evlavios este cel ce crede în Dumnezeu şi în ziua cea de pe urmă, în îngeri şi în Carte [Coran], şi în proroci; cel ce, din dragoste de Dumnezeu, împarte din avutul său săracilor, călătorilor şi tuturor celor aflaţi în nevoie; cel ce răscumpără pe căzuţii în robie, care ţine rugăciunea, dă de pomană, îşi respectă făgăduinţele; cel ce este răbdător în încercări, în timpuri potrivnice şi la vreme de silnicie. Aceştia sunt drepţi şi temători de Domnul (172).

*Oamenii alcătuiau odinioară un singur neam. Dumnezeu i-a trimis pe proroci însărci***nându-***i să vestească şi să înştiinţeze. Le-a dat Cartea Adevărului [Biblia] pentru a judeca între oameni în neînţelegerile lor. Dar oamenii n-au prins să se certe decât din gelozie unii împotriva altora şi după ce semne de netăgăduit li* ***s-****au dat tuturor. Dumnezeu a fost călăuza oamenilor, a celor ce credeau în adevăr, asupra căruia, cu îngăduinţa sa, aveau neînţelegeri, căci el conduce pe cine voieşte către calea cea dreaptă (209).*

Dumnezeu este singurul Dumnezeu; nu există alt Dumnezeu în afară de el, cel viu, cel neschimbător. El nu doarme, nici nu aţipeşte. Ale sale sunt toate, cele din cer şi cele de pe pământ. Cine poate mijloci pe lângă el fără îngăduinţa lui? El cunoaşte cele ce sunt înaintea omului şi în urma lui, iar oamenii nu cuprind din înţelepciunea sa mai mult decât *ceea ce a binevoit să le descopere. Tronul său se înalţă peste ceruri şi pământ, şi le păzeşte fără să se trudească. El este celprea-înalt, cel mare (256).*

La sfârşitul veacului, este rândul Africii de Nord, care opune o mai mare rezistenţă.

Kairouan este întemeiat în 6 – 70. Cartagina este cucerită în 698. În 711, arabii şi berberii islamizaţi încep cucerirea Spaniei. Vor ajunge până în inima regatului franc (Poitiers, 732).

Din acest moment, Islamul apare ca marele duşman al creştinilor. Încep războaie nesfârşite. *Reconquista* spaniolă nu se va încheia decât în 1492. Începând cu veacul al

XI-lea, creştinii din Occident vor organiza cruciade pentru a recuceri locurile unde a trăit

Cristos. Totuşi, arabii asimilează civilizaţia greacă şi se fac purtătorii înţelepciunii antice.

Regiuni precum Spania sau Sicilia vor deveni loc de schimburi culturale între islam şi creştinism.

3. O nouă geografie religioasă

Deplasarea centrului de greutate al

Bisericii

Cele mai vechi Biserici creştine din Orient şi din Africa de Nord au căzut sub stăpânirea arabă. În ciuda unei relative toleranţe din partea musulmanilor, aceste comunităţi vor cunoaşte un declin lent în Orient, păstrân**du-**se totuşi până în zilele noastre.

Dintre aceştia, creştinii copţi din Egipt şi libanezii maroniţi sunt cei mai cunoscuţi.

Aceste Biserici şi**-**au păstrat instituţii solide, precum monahismul, şi o originalitate culturală, manifestată în limba liturgiei. În schimb, în Africa de Nord putem urmări vlăguirea progresivă a comunităţilor creştine, îndată după cucerirea arabă existau în acele ţinuturi aproximativ patruzeci de episcopi. În

1053 nu mai sunt decât cinci, iar în 1076 doi.

Ultimii creştini dispar la începutul secolului al XII-lea. Astfel, centrul de greutate al

Bisericii nu mai este Mediterana, cu inima ei

Roma, ci **s-**a deplasat către nord. Prezenţa arabilor în Mediterana face mai anevoioase legăturile şi schimburile pe mare între

Occident şi Orient. Pe continent, slavii se instalează pe malurile Dunării şi coboară către

Mediterana, pe coasta dalmată, în Macedonia, ajungând la sfârşitul secolului al VI-lea şi începutul celui de**-**al VII-lea până în

Peloponez, formând o barieră între Orientul grec şi Occidentul latin. Astfel, capătă contur o nouă geografie creştină.

Imperiul bizantin

La sud, Imperiul roman de Răsărit a pierdut Siria, Palestina şi Egiptul. La nord şi la est este ameninţat de slavi şi de bulgari.

Devine un stat asiatic de limbă greacă.

Din acel moment vorbim despre Imperiul bizantin după numele Bizanţului, oraşul care a existat pe malul Bosforului înainte de

Constantinopol. Rolul tot mai şters al patriarhatelor de Alexandria, Ierusalim şi

Antiohia, izolate în lumea arabă, face să sporească importanţa patriarhului Constantinopolului, considerat acum drept conducător al Bisericii din Răsărit şi rival al papei, episcop al Romei.

Occidentul barbar în Occidentul regatelor barbare, secolele ce urmează oferă impresia generală a unei descompuneri generale. Viaţa urbană dispare odată cu comerţul. Nu rămâne decât activitatea rurală desfăşurată pe marile domenii.

Decadenţa se manifestă prin brutalitatea moravurilor, prin declinul studiului şi al artelor, prin**tr-**o religie amestecată cu superstiţiile păgâne. Această descompunere aparentă este însă un creuzet. Încet, credinţa creştină conduce la naşterea unei civilizaţii în cadrul căreia fuzionează moştenirea greco**-**latină şi contribuţiile germanice.

O religie a satelor şi a naturii în această perioadă, numărul parohiilor sporeşte pe marile domenii. Catolicismul devine «o religie ţărănească plină de poezia câmpurilor şi a cărei evlavie exprimă şi trezeşte deopotrivă credinţa faţă de pământul dătător de hrană». Mamerţ, episcop de Vierme

(secolul al V**-**lea), instituie Rogaţiunile, rugăciune itinerantă pentru roadele pământului, înrădăcinarea rurală, cultul sfinţilor şi al relicvelor, gustul pentru miraculos vor da contur unei religii populare a cărei nostalgie se face din nou simţită în zilele noastre.

Călugării, păstrători şi creatori de cultură

Mai mult decât preoţii şi episcopii, a căror calitate lasă de dorit, călugării sunt păstrătorii vitalităţii creştine. Ei se situează adesea pe locul întâi în ceea ce priveşte evanghelizarea.

Călugării irlandezi amintesc exigenţele creştine în cursul sfintelor lor peregrinări.

Sfântul Columban (540 – 615), plecat de la

Bangor, în Irlanda, trece în peninsula

Armoricană, întemeiază mănăstiri la Luxeuil

(munţii Vosges), Bregenz (lacul Constanta), şi Bobbio (nordul Italiei).

Călugării irlandezi generalizează o nouă formă de pocăinţă, cea a tarifelor penitenţiale şi a spovezii private. Alţi călugări, care urmează regula sfântului Benedict, sunt şi evanghelizatori, precum Augustin din

Canterbury (600) (93), comentatori ai Scripturii şi păstrători ai tradiţiei latine, precum Beda

Venerabilul (secolele al VII-lea şi al VIII-lea).

DOUĂ PUNCTE DE VEDERE ASUPRA CONVERTIRII PĂGÂNILOR

(93) Sfaturile papei Grigore cel Mare către Augustin, călugăr misionar în Anglia (601)

Să fie nimicit un număr cât mai mic de temple păgâne, dar să fie nimiciţi idolii, să fie stropite cu apă sfinţită, să se ridice altare şi să se aşeze relicve în edificiu astfel încât, dacă templele sunt temeinic construite, să li se schimbe pur şi simplu întrebuinţarea, care era închinarea la demoni, pentru ca, de acum înainte, să fie loc de adorare pentru adevăratul

Dumnezeu. Astfel poporul, văzând că locurile sale de închinare nu sunt nimicite, îşi va uita rătăcirile şi, dobândind cunoaşterea adevăratului Dumnezeu, va veni să i se închine în aceleaşi locuri unde se adunau strămoşii săi. Şi, deoarece obişnuiau să aducă jertfă în cinstea demonilor un mare număr de vite, nu trebuie să-şi schimbe cu nimic datinile pentru zilele de sărbătoare: astfel, la prăznuirea hramului sau la sărbătorile sfinţilor, martiri ale căror relicve sunt păstrate în biserică, să ridice colibe din ramuri în jurul bisericii aşa cum făceau în jurul templelor păgâne, celebrând sărbătoarea prin ospeţe religioase […].

Îngăduindu-li-se astfel să-şi arate bucuria precum o făceau odinioară, vor fi călăuziţi să cunoască mai grabnic bucuria lăuntrică, deoarece este neîndoielnic cu neputinţă să li se ia totul dintr-odată unor suflete atât de simple. Nu putem trece dintr-un salt peste un munte, dar îl putem urca pas cu pas.

Grigore cel Mare, Scrisori XI, 56, citat în René P. Millot, *L'Epopée missionnaire*

(*Epopeea misionară*), Paris, 1956, p. 167.

(94) Capitular al lui Carol cel Mare privind Saxonia (către 785)

Capitularele sunt texte legislative ale suveranilor carolingieni.

Oricine va intra prin violenţă într-o biserică şi, prin forţă sau furt, va lua vreun obiect sau va incendia edificiul, va fi pedepsit cu moartea.

Oricine, din dispreţ pentru creştinism, va refuza să respecte postul sfânt al

Pastelul şi se va hrăni cu carne, va fi pedepsit cu moartea.

Oricine va da pradă flăcărilor trupul unui mort, după vechile rituri păgâne, va fi pedepsit cu moartea.

Orice saxon nebotezat care va încerca să se ascundă printre compatrioţii săi şi nu va voi să primească botezul, va fi pedepsit cu moartea […].

II – CEA DINTÂI
RESTRUCTURARE A
LUMII CREŞTINE

1. Renaşterea carolingiană în urma dezagregării regatelor merovingiene **–** regii trândavi1 **–**, o familie de războinici ajunge să se impună, treptat în prim**-**plan, cea a intendenţilor palatului din
Austrasia, regatul franc din răsărit, a cărui capitală este la Metz. Unul dintre ei, Carol
Martel, intervine ca stăpân şi în Biserică:
numeşte episcopi şi abaţi, dispune după bunul plac de domeniile ecleziastice. El opreşte înaintarea arabilor, înfrângâ**ndu-**i în 732 la
Poitiers, apoi în 737 la Avignon. Deţinător al puterii efective, Pepin cel Scurt, fiu şi succesor al lui Carol Martel, îi cere papei
Zaharia să legitimeze această stare de fapt.
Pepin şi papalitatea îşi fac servicii reciproce.
Apariţia Statelor pontificale
Consultat de Pepin cel Scurt, papa răspunde: «Se cuvine mai degrabă să poarte numele de rege cel ce exercită puterea efectivă…». În 751, Pepin va fi aşadar încoronat ca rege de către Bonifaciu, apostolul
Germaniei. Ameninţat la Roma de către lombarzi, papa Zaharia, care nu se mai poate bizui pe ajutorul împăratului Constantinopolului, caută protecţie la Pepin. Papa îl încoronează din nou pe Pepin împreună cu fiii săi, dintre care viitorul Carol cel Mare (754).

Noul rege, alesul lui Dumnezeu, noul David, îl restabileşte pe papă la Roma în cursul unei expediţii în Italia, conferi**ndu-**i deplină suveranitate asupra teritoriilor recucerite de la lombarzi (756). Astfel se nasc Statele pontificale, care vor dăinui până în 1870. Papa

1 Calificativ atribuit ultimilor regi ai dinastinei merovingiene, care nu mai guvernau de fapt ţara, mulţumi**ndu-**se cu modestele resurse oferite de un mic domeniu. Puterea efectivă era exercitată de
«intendentul palatului», un fel de prim**-**ministru
(n.tr.).

devenea suveran, dar intra în orbita regelui francilor situâ**ndu-**se astfel pe o poziţie delicată faţă de împăratul

Constantinopolului.

Un nou Imperiu Apusean

Care! cel Mare (768 – 814) continuă politica tatălui său. Întăreşte unitatea Europei apusene, îi respinge pe arabi în nordul Spaniei şi-şi întinde regatul spre răsărit, convertindu-i pe saxoni prin teroare (94). Impune papalităţii punctul său de vedere. În ziua de Crăciun a anului 800, papa îi aşază pe cap coroana împărătească. Noul Imperiu, puternic germanizat, se doreşte moştenitorul Imperiului roman. Această restaurare traduce persistenţa unui ideal de pace şi de unitate înfăptuit în cadrul unei instituţii politice precum şi în

Biserică. Cei doi poli ai societăţii occidentale sunt din acest moment papa şi împăratul.

Totuşi, noul împărat trece drept uzurpator la curtea de la Constantinopol, care nu poate tolera ca titlul imperial să fie purtat în afara capitalei bizantine. Acesta este un element suplimentar în contenciosul care opune

Orientul grec Occidentului latin.

Reaşezarea ordinii

Suveranii carolingieni consideră ca o îndatorire a misiunii lor să readucă ordinea în Biserică şi să-i redea un oarecare prestigiu, în acest context se vorbeşte despre renaşterea carolingiană. Sub Pepin, călugărul-episcop

Bonifaciu (+ 754) restructurează diecezele din

Germania. În numeroase capitulare (texte legislative) inspirate adesea de călugări precum Alcuin, Carol cel Mare reformează cu fermitate Biserica francă. Alege în mod judicios episcopii, pe care îi consideră înalţi funcţionari. În ceea ce priveşte clerul secular

(de mir), încurajează înfiinţarea comunităţilor de canonici, în spiritul lui Hrodegang de Metz

(+ 766). Pentru călugări, Benedict, abate de

Aniana (lângă Montpellier), generalizează practica regulei benedictine şi reformează numeroase mănăstiri. Se străduieşte, fără a reuşi întotdeauna, să restabilească alegerea abatelui de către comunitatea călugărilor.

Reforma liturgică

Pentru a stopa degradarea liturgiei în ţinuturile fostei Galii, Carol cel Mare introduce şi impune în regatul său cărţile liturgiei romane. Impregnată de spiritul

Vechiului Testament, reforma merge în sensul ritualismului şi al juridismului. Se estompează caracterul comunitar al rugăciunii. Pentru credincioşii care nu mai înţeleg latina, liturghia a devenit un spectacol misterios şi sacru. Pâinea normală este înlocuită cu pâinea nedospită. Preotul celebrează acum cu spatele la popor şi recită canonul liturghiei în şoaptă.

Se înmulţesc liturghiile private. Capitulariile ar dori să limiteze succesul penitenţei tarifate impusă de irlandezi şi să repună în vigoare pocăinţa liturgică antică.

Reînnoirea intelectuală

Impunând întemeierea de şcoli pentru clerici, Carol cel Mare este iniţiatorul unei reînnoiri intelectuale. La curtea de la Aachen.

Academia palatină reuneşte spiritele luminate ale timpului, printre care se numără mulţi călugări. Se remarcă strădania de a restaura latina clasică precum şi studiul Scripturii, al părinţilor Bisericii şi al liturgiei. Atelierele copiştilor furnizează numeroase manuscrise remarcabile prin caligrafia şi bogatele lor miniaturi. Roadele reînnoirii se arată la începutul veacului al IX-lea. Nume mari se impun din nou în teologie şi reapare gustul pentru controverse dogmatice. Paschasiu

Radbert (+ 865), Rhabanus Maurus (+ 856)

şi Ratramn susţin puncte de vedere diferite asupra prezenţei lui Cristos în Euharistie.

Florus (+ 860), diacon de Lyon, se străduieşte să îmbunătăţească textele Scripturii aflate în circulaţie şi vede în lectura Cuvântului lui

Dumnezeu cel mai bun remediu împotriva superstiţiilor sau cultului exagerat adus imaginilor.

2. Vicisitudinile Imperiului

Bizantin în mijlocul tulburărilor dinastice şi militare, disputa iconoclastă ocupă primul plan în Imperiul Bizantin timp de mai bine de un secol (726 – 843). Creştinii din primele veacuri îşi manifestaseră opoziţia faţă de reprezentarea divinităţii prin imagini, considerate ca idoli. Totuşi, începând din secolul al III-lea, catacombele sunt decorate cu imagini reprezentând scene şi personaje din Scriptură, printre care Cristos ocupă un loc privilegiat.

Tradiţia bizantină conferă imaginilor un rol pedagogic. Acestea sunt «predici tăcute».

«cărţi pentru cei neştiutori de carte». Ele sunt venerate ca şi cum ar avea capacitatea de a fixa prezenţa aceluia sau aceleia pe care îi reprezintă. Fenomen îngrijorător pentru unii, care încep să vorbească despre icoane în termeni de superstiţie şi chiar de idolatrie.

Războiul icoanelor în 726, împăratul Leon al III-lea porunceşte să fie distrusă o imagine foarte venerată a lui Cristos, aflată deasupra porţii palatului său de la Constantinopol. Gestul marchează începutul politicii iconoclaste, adică de distrugere a icoanelor, urmată de împărat în pofida răscoalelor populare şi a rezistenţei venite din partea călugărilor. Să fi fost împăratul influenţat de vecinătatea islamului?

Mai degrabă doreşte purificarea religiei populare şi limitarea influenţei călugărilor, mari apărători ai icoanelor. Iconoclasmul atinge punctul culminant în timpul domniei împăratului Constantin al V-lea (741 – 775).

Unii călugări îndură martiriul pentru a apăra cultul icoanelor. împărăteasa Irina reinstaurează calmul convocând un conciliu la Niceea

(787), al şaptelea conciliu ecumenic, ce recunoaşte legitimitatea venerării icoanelor.

Cu toate acestea, lupta se reaprinde în 813

pentru a nu se stinge definitiv decât în 843.

Din acest moment, icoanele nu vor mai fi contestate. Biserica şi poporul biruiseră voinţa imperială. Totuşi, mozaicurile şi picturile trebuie executate după principii teologice riguroase: ele înscriu pe zidurile bisericilor ierarhia descendentă care pleacă de la Cristos *pantocrator* (atotputernic) pictat în cupolă, până la sfinţii reprezentaţi în partea de jos a capelelor.

Apogeul Bizanţului în timp ce întunericul acoperă din nou

Occidentul la sfârşitul secolului al IX-lea.

Imperiul Bizantin cunoaşte o perioadă de deosebită strălucire în timpul dinastiei macedonene (867 – 1056) şi mai cu seamă sub domnia marelui suveran Vasâle al II-lea

(976 – 1025). În afara succeselor militare şi a operelor literare, se cuvine semnalată remarcabila înflorire a vieţii monastice. În

963, călugărul Atanasie întemeiază prima aşezare monahală de pe Muntele Athos, în nordul Greciei. Sfântul Munte avea să devină o republică a monahilor şi spaţiu privilegiat al spiritualităţii ortodoxe.

3. Continuarea evanghelizării în Occident

Crizele politice şi dinastice din Orient şi din Occident nu sunt un obstacol în calea continuării evanghelizării, fie că aceasta este spontană, fie că este organizată de principi sau de papalitate. În prima jumătate a veacului al VIII-lea, marele misionar al Occidentului este călugărul englez Winfrid, mai cunoscut sub numele de Bonifaciu (680 – 754). El reorganizează Biserica francă, întemeiază mai multe episcopii şi abaţii, înainte de a muri ca martir în ţinuturile frizonilor (Ţările de Jos).

La sfârşitul secolului al VIII-lea, Carol cel Mare le dă saxonilor supuşi de curând posibilitatea să aleagă între botez sau moarte

(94). Călugărul Alcuin, sfetnicul împăratului, emite rezerve asupra acestui mod de convertire, în secolul al IX-lea, acţiunea de evanghelizare progresează către Hamburg.

Bremen şi ţările scandinave datorită episcopului Oscar (801 – 865).

(95) Ciril şi Metodiu în ţinuturile slavilor (863)

Când slavii au fost botezaţi, la fel ca şi principele lor Ratistav, Sviatopolk şi Kotsel

[membri ai familiei princiare] ***s-****au adresat împăratului Mihail [al Constantinopolului.*

842 – 867], zicând: «*Ţara noastră a primit botezul şi n-avem învăţător care să ne predice, să ne înveţe şi să ne tâlcuiască scripturile. Nu înţelegem nici limba greacă, nici cea latină*: *unii ne învaţă* ***într-****un fel, alţii în altfel*; *de aceea nu pătrundem tâlcul cărţilor sfinte şi puterea lor. Trimite-ne aşadar învăţători în stare să ne explice litera cărţilor sfinte precum şi spiritul lor*».

Auzind acestea, împăratul Mihail i-a adunat pe toţi înţelepţii şi le-a repetat spusele principilor slavi; *iar înţelepţii au spus*: «*La Tesalonic este un bărbat pe nume Leon*: *acesta are doi fii, buni cunoscători ai limbii slave, doi fii pricepuţi în ştiinţe şi în filosofie […]*».

Îndată după sosirea lor. Constantin [Ciril] şi Metodiu au stabilit literele alfabetului slav şi au tălmăcit Faptele Apostolilor şi Evangheliile. Slavii ***s-****au bucurat să audă în limba lor faptele minunate ale lui Dumnezeu […]. Dar unii au început să cârtească împotriva cărţilor în limba slavă, spunând*: «*Nu-i este îngăduit nici unui popor să aibă propriul alfabet, în afară de evrei, de greci şi de latini, aşa cum o dovedeşte inscripţia lui*

Pilat de pe crucea Mântuitorului».

Auzind acestea. Papa de la Roma [*Ioan al VIII-lea*] *i-a dojenit pe cei ce cârteau împotriva cărţilor în limba slavilor, spunând*: «*Să se împlinească cuvintele Sfintei*

Scripturi; *toate limbile să-l laude pe Dumnezeu*».

Cronica lui Nestor, XX, (text din secolul al XI-lea).

În ţinuturile slave

Grecii şi latinii intră în concurenţă pentru a-i evangheliza pe slavii stabiliţi în câmpiile dunărene. Misionari de origine germanică veniseră din Bavaria în Boemia şi Moravia.

În paralel, un prinţ morav se adresase

Constantinopolului. Patriarhul le trimite în

863 doi fraţi, Constantin (Ciril) şi Metodiu, născuţi la Tesalonic şi cunoscători ai limbii slave. Aceştia pun la punct un alfabet pentru această limbă, până atunci orală. Traduc în slavonă cărţile sfinte şi textele liturgice (95).

Dar intră în conflict cu episcopii bavarezi care văd în ei concurenţi şi refuză săvârşirea liturghiei în ţinuturile lor **într-**o altă limbă decât latina. După părerea lor, rugăciunea nu se poate rosti în biserică decât în una din cele trei limbi care au slujit la redactarea inscripţiei poruncite de Pilat pe crucea lui Iisus (*În* 19.

20). Cei doi fraţi merg la Roma, unde sunt bine primiţi. Papa Ioan al VIII-lea acceptă liturghia în slavonă. Constantin (Ciril), care moare tocmai atunci, este înmormântat **într-**o biserică romană. Metodiu este numit arhiepiscop al Moraviei Mari, la Sirmium

(Mitrovica, pe râul Sava, nu departe de confluenţa cu Dunărea). Dar după moartea lui

(884), episcopii germani obţin de la noul papă condamnarea liturghiei în slavonă (96).

Bulgarii şi Rușii

Prigoniţi, discipolii lui Metodiu se refugiază în Bulgaria. Bulgarii, popor asiatic în mare parte slavizat, şovăiau între Roma şi

Constantinopol. Adoptă la rândul lor alfabetul cirilic şi liturghia în slavonă. În secolul următor, ruşii primesc de la bulgari alfabetul şi liturghia. Totuşi, această intensă activitate de evanghelizare este grav compromisă de noile invazii venite din nord, din est şi din sud în cursul veacului al X-lea.

III – NOUL HAOS Şi

REINSTITUIREA LENTĂ A

ECHILIBRULUI

1. Timpurile întunecate ale

Occidentului (sfârşitul secolului al IX-lea – secolul al X-lea)

Destabilizarea

Unitatea Imperiului franc dispare odată cu tratatul de la Verdun (843), care împarte moştenirea lui Ludovic cel Pios (814 – 840) în trei părţi. Cele două regate, al Franţei şi al

Germaniei, sunt strămoşii celor două state de

(96) Interzicerea liturgiei în limba slavonă de către Papa Ştefan al V-lea (885)

Acest text este în contradicţie evidentă cu precedentul.

Metodiu a adus celor ce-l ascultau nu zidirea, ci superstiţia, nu pacea, ci disputele

[...]. *Celebrarea slujbelor divine, a sfintelor taine şi a liturghiilor solemne, pe care Metodiu pretindea să le săvârşească în limba slavonă, n-a primit nicidecum îngăduinţa din partea cuiva* [...]. *În consecinţă, în numele lui Dumnezeu şi al autorităţii noastre apostolice, interzicem, sub pedeapsa anatemizării, ca Evanghelia şi Faptele Apostolilor să fie vestite în această limbă slavonă de către oamenii cultivaţi, excepţie Jac***ându-***se doar pentru oamenii simpli, care nu înţeleg altă limbă.*

[în *Denzinger-Schonmetzer*, ed. cit.]

azi. Cât despre Lotaringia, lung coridor ce se întinde de la Marea Nordului până în sudul

Italiei, aceasta se pulverizează curând **într-**o mulţime de regate. La începutul secolului al

X-lea, dispare demnitatea imperială. În afara războaielor civile, noi invazii provoacă o dezorganizare completă a Occidentului.

Normanzii, plecaţi din Scandinavia, debarcă pe coastele Mării Nordului şi ale Atlanticului.

Urcă pe cursul fluviilor, ucigând şi prădând.

Cine poate, fuge în interiorul ţării. Se poate urmări astfel peregrinarea moaştelor sfântului

Filibert de la Normoutier până la Tournus.

La răsărit, maghiarii sau ungurii, veniţi din

Ural, invadează Germania şi fac incursiuni devastatoare până în Burgundia. La sud, sarazinii, piraţi musulmani, pornesc din Africa sau din Spania pentru a prădui coastele italiene şi provensale. Timp de aproape un secol (888 – 975), aşezaţi la Garde-Freinet, mai sus de

Saint-Tropez, pradă împrejurimile, reţinându-l ca ostatic pe Maioul, abatele de la Cluny.

Sfântul Imperiu şi noile regate

Un proces de stabilizare se profilează la sfârşitul secolului al X-lea. împeriul este restaurat în favoarea unui suveran german.

Otto I, în 962.

Sfântul Imperiu Romano-German va dăinui până în 1806, dar, în pofida universalismului declarat, va rămâne o realitate germană. În 987, dinastia capeţiană se statorniceşte definitiv în Franţa. În acelaşi timp, invadatorii se fixează pe anumite teritorii, constituind noi state. Normanzii se stabilesc în regiunea care le va purta numele

(911). În multe cazuri, naşterea unei noi naţiuni coincide cu botezul căpeteniei. Învinşi în 965 în bătălia de pe râul Lech, ungurii se stabilesc pe valea Dunării: regatul Ungariei se naşte odată cu botezul regelui Ştefan

(1.000). În 966, prin botezul ducelui Mieszko, se naşte Polonia catolică. Primind botezul în

Nipru, în 989, marele duce Vladimir extinde

Biserica de la Constantinopol către nord şi integrează cnezatul Kievului în rândul statelor europene.

2. Biserica în cadrul sistemului feudal

Sistemul feudal

Războaiele civile ca şi invaziile conduc la destrămarea statului. Nu mai contează decât legăturile pe care oamenii le stabilesc între ei printr-un jurământ. Pământul aparţine războinicului care îl apără. Acesta se încredinţează unui senior mai puternic ce-i recunoaşte vasalului dreptul de posesie şi de administrare a unei feude sau beneficiu.

Legăturile sociale se transformă într-o ierarhie de războinici şi de proprietari. Biserica, posesoare a unor importante domenii, este prinsă în sistem. Orice deţinător al unei funcţii ecleziastice dispune de un domeniu, de un beneficiu de pe urma căruia trăieşte. Episcopul este senior şi vasal la fel ca orice laic.

Are putere de jurisdicţie asupra domeniului său, împarte dreptatea pe teritoriul respectiv, întreţine o armată. Devin astfel de înţeles rivalităţile legate de atribuirea funcţiilor ecleziastice. Vechile reguli ce stipulau alegerea episcopului de către cler şi de către popor nu mai sunt respectate. Spre deosebire de celelalte feude, episcopiile şi

abaţiile, care nu sunt ereditare, sunt redistribuite la moartea titularilor. Seniorii – împărat, regi, duci etc.

— Dispun de ele după bunul plac. Cum feuda episcopală implică o dublă jurisdicţie, spirituală şi temporală, aceasta este conferită în cadrul unei unice ceremonii de investitură:

seniorul îi înmânează candidatului său cârja şi inelul. Aceasta este investitura laică.

Bineînţeles, consacrarea episcopală este conferită de un episcop, în general de mitropolit (arhiepiscop).

Episcopi jalnici şi papi nevrednici

Calitatea episcopilor lasă deci mult de dorit, căci opţiunile principilor nu ţin seama în primul rând de considerente religioase (97).

Pot dori în funcţia de episcop un bun militar;

sau vor să-şi căpătuiască numeroşii fii; sau pot vinde funcţia aceluia care oferă mai mult.

Se vorbeşte atunci de simonie, adică de

(97) Episcopi din Mans în secolul al X-lea

Seniorul Mainard, episcop [între 951 şi 971], care făcea parte din nobilimea din Maine, era văr primar al vicontelui din cetatea Mans. Trăind mai întâi în lume, a avut mulţi fii şi fiice. Trecea caftind atât de ignorant, încât nu era luat drept cleric, ci drept laic. Totuşi, cum cetatea Mans rămăsese mult timp fără episcop şi cum mulţi voiau să obţină această demnitate pe bani grei, iar alţii, invocându-şi cu şiretenie ştiinţa de carte, se pretindeau demni de această însărcinare, Domnul, care i-a ales pe cei slabi pentru a-i face de ruşine pe cei puternici, a ales drept episcop un om care se ştia neştiutor şi care era un analfabet înţelept, adică pe seniorul Mainard, după cuvântul Scripturii care spune că simplitatea smerită este mai de preţ decât ştiinţa trufaşă. Având consimţământul clerului, al regelui ce domnea pe atunci şi al poporului, Mainard a fost uns episcop prin voinţa lui Dumnezeu datorită marei sale smerenii şi nevinovăţii.

După decesul episcopului Mainard, seniorul Sifroi, personaj cu o purtare deplorabilă şi reprobabilă din toate punctele de vedere, apus stăpânire pe scaunul episcopal vacant.

Deşi născut din părinţi nobili, a săvârşit numai fapte rele în timpul episcopatului său. Tot ceea ce clădise predecesorul său el s-a străduit, dimpotrivă, să dărâme.

Chiar înainte de a fi sfinţit ca episcop, a început să fie demolatorul Bisericii.

Într-adevăr, a dăruit un domeniu care aparţinuse episcopilor, predecesorii săi, numit

Coulaines, şi care valora mai bine de o mie de livre, precum şi oraşul Dissay pe răul Loir contelui deAnjou, Foulque, pentru ca acesta să stăruie cu credinţă pe lângă regele Franţei spre a-l ajuta să dobândească episcopatul.

Apoi, departe de a-şi recunoaşte greşeala de a fi dilapidat bunurile Bisericii şi de a-şi plânge păcatele după ce a săvârşit o astfel de fărădelege, a întrecut orice măsură luând, la bătrâneţe, o femeie pe nume Audeberge, de la care a avut fiice. Acestea au murit, dar a avut şi un fiu, Aubri, care a trăit, iar când acest fiu a devenit adult, tatăl său l-a copleşit cu bunuri care aparţineau Bisericii […].

Text citat în R. Latouche, *Le Film de l'histoire medievale* (*Filmul istoriei medievale*), p. 73.

traficul cu lucruri sfinte, al cărei prim promotor a fost Simon magul (*Fapte* 8, 20).

Proasta calitate a episcopilor o determină şi pe cea a preoţilor şi a credincioşilor. Mulţi preoţi sunt acuzaţi de Nicolaism, adică de trai în concubinaj, prin referire la Apocalips (*Ap*

2, 6 şi 14 – 15). Este însă la fel de adevărat că legislaţia ecleziastică în ceea ce priveşte celibatul şi căsătoria preoţilor nu este întotdeauna foarte clară (107).

Nici papalitatea nu este la adăpost de abuzuri. În secolul al X-lea, femeile aparţinând unei familii romane deţin controlul asupra episcopatului Romei. Aşa se explică alegerea unor papi care trăiesc în concubinaj sau a altora care nu au împlinit douăzeci de ani. Din motive de moralitate, împăraţii germani îşi impun la rândul lor propriul candidat pe scaunul lui Petru…

Cele trei ordine între timp, sistemul feudal ajunge să cunoască un anumit echilibru. Autorii timpului desluşesc voinţa lui Dumnezeu în organizarea unei societăţi tripartite. Este celebra teorie a celor trei ordine: «Unii se roagă, alţii duc războiul, alţii trudesc».

Biserica încearcă să limiteze violenţa impunând instituţii de pace: Pacea lui

Dumnezeu este menită să-i apere pe cei slabi;

Armistiţiul lui Dumnezeu interzice luptele în anumite zile.

Funcţia războinică este sfinţită prin celebrarea religioasă a instituţiei cavalereşti.

3. Ruptura dintre Biserica latină şi cea greacă: schisma din 1054

Politică şi religie

Prăpastia dintre Biserica latină şi cea greacă **s-**a adâncit tot mai mult începând din secolul al V**-**lea. Motivele sunt deopotrivă politice, culturale şi dogmatice. Biserica greacă este legată de puterea bizantină, împăratul face şi desface patriarhii de la

Constantinopol. În paralel, episcopii Romei **s-**au desprins de tutela teoretică a Constantinopolului. Restaurând Imperiul în Occident, papalitatea părea să ia o atitudine politică împotriva împăratului Constantinopolului, iar

Bisericile erau angajate indirect în tensiunea dintre cele două imperii.

Diferenţe culturale

Mult mai gravă apare prăpastia culturală.

Cele două Biserici nu se mai înţeleg. Orientul nu cunoaşte latina, iar Occidentul nu cunoaşte greaca. Moştenitori ai unei mari culturi, grecii îi rămân fideli în domeniul profan ca şi în cel religios. În Occident, renaşterea carolingiană dă curând semne de oboseală. Secolul al X**-**lea

(98) Cele trei ordine ale societăţii feudale

Adalberon, episcop de Laon între 977 şi 1030, **s-**a îndeletnicit toată viaţa cu intrigi politice, trecând de mai multe ori din**tr-**o tabără în alta. În poemul din care redăm un fragment, îi dă regelui Franţei sfaturi pentru redresarea statului.

Poporul ceresc este împărţit în mai multe categorii şi după chipul său este orânduit, se spune, poporul pământesc […]. *Ordinea Bisericii noastre se cheamă împărăţia cerurilor, în care* Dumnezeu *însuşi statoriceşte slujitori fără pată* […]. *Pentru că Statul să se bucure de pacea senină a Bisericii, trebuie să fie supus la două legi diferite* […]. *Cea dintâi, legea dumnezeiască, nu face deosebire între slujitorii săi; în ochii ei, toţi sunt egali ca stare* […];

fiul unui muncitor nu este mai prejos decât moştenitorul unui rege. Acestora [*slujitorilor*

Bisericii **–** n.tr. *J legea îndurătoare le interzice orice îndeletnicire josnică în lumea aceasta*.

Ei nu sapă pământul; nu merg la arat în urma boilor […].

Dumnezeu le este singurul judecător […]. *Prin porunca sa, El le-a supus întregul neam omenesc. Chiar şi principii le datorează ascultare* […]. *Ei trebuie aşadar să vegheze, să se ferească de multe alimente, să se roage neîncetat pentru nevolniciile poporului şi pentru slăbiciunile proprii* […].

Societatea credincioşilor alcătuieşte un singur trup; dar statul cuprinde trei.

Deoarece cealaltă lege, legea omenească, deosebeşte încă două clase: într-adevăr, nobilii şi şerbii nu sunt conduşi după aceleaşi legi. Două persoane au întâietatea; una este regele, cealaltă împăratul; cârmuirea lor asigură trăinicia statului. Mai există apoi alţii a căror stare este astfel încât nicio putere nu-i constrânge, cu condiţia să nu săvârşească fărădelegi osândite de dreptatea domnească. Aceştia sunt războinicii, protectori ai bisericilor; ei sunt apărătorii poporului, ai celor mici şi mari, ai tuturor, şi îşi asigură şi propria lor siguranţă. Cealaltă clasă este cea a şerbilor: această nefericită stirpe nu posedă nimic fără sudoarea frunţii. Cine ar putea să socotească grijile care-i apasă pe şerbi, drumurile lungi pe care le au de străbătut, truda lor? Bani, veşminte, hrană, şerbii le procură pe toate tuturor; niciun om liber n-ar putea trăi fără şerbi […].

Casa lui Dumnezeu, care este una, este deci împărţită în trei: unii se roagă, ceilalţi duc războiul, ceilalţi, în sfârşit, trudesc. Acestea trei care sunt împreună nu pot fi despărţite;

slujirea uneia este temei pentru lucrarea celorlalte două; fiecare la rândul său are îndatorirea de a ajuta întregul. Astfel, această întreită îmbinare este totuşi una; şi astfel legea a putut să izbândească, iar lumea să se bucure de pace.

Adal Wron, Poem pentru regele Robert, în E. Pognon, *L'An Miile (Anul 1.000)*, p. 224.

este un pustiu cultural. Puţinele contacte pe care le au sunt, pentru greci şi pentru latini, prilej de dispreţ cordial. Pentru bizantini, latinii, oamenii tărâmurilor întunecate, nu sunt decât nişte necioplţi, sălbatici inculţi şi mari mâncăi! Pentru latini, grecii sunt degeneraţi, efeminaţi, mari meşteri în a tăia firul în patru.

Calificativul de «bizantin» şi-a păstrat în Apus sensul peiorativ.

Liturgie şi doctrină

Sunt însă şi divergenţe liturgice şi doctrinale care separă cele două Biserici.

Pentru greci, ritul este credinţa care lucrează, în Occident

distincţia dintre doctrină şi rit este mai uşor de făcut. Pentru un răsăritean, schimbarea riturilor echivalează cu o schimbare a credinţei. De aceea chestiunile legate de post, de pâinea dospită sau nedospită, de purtarea bărbii de către preoţi capătă importanţă deosebită (99). În Orient, călugării şi episcopii sunt celibatari, dar preoţii sunt căsătoriţi. În Occident, celibatul este o exigenţă pentru toţi preoţii sau, cel puţin, li se cere celor căsătoriţi să renuaţe la viaţa conjugală după hirotonire.

Grecii le reproşează latinilor modificarea formulei de credinţă prin adăugarea expresiei *filioque* la Crezul adoptat la Niceea-Constantinopol. «Duhul Sfânt purcede de la Tatăl»

spune Crezul; «şi de la Fiul» adaugă latinii. E

vorba de o nuanţă teologică în înţelegerea rolului Duhului Sfânt. Necunoscători ai istoriei, latinii îi acuză pe greci de a fi eliminat expresia-i/io-we.

Papa şi patriarhul în vreme ce grecii au o concepţie mai colegială asupra episcopatului, papa, în calitate de urmaş al lui Petru, îşi recunoaşte uneori o putere de intervenţie în Biserica universală. Pentru răsăriteni, Roma nu are decât o întâietate onorifică.

Între secolele al V-lea şi al XI-lea au existat numeroase rupturi urmate de reconcilieri. La originea evenimentelor din 1054

s-a aflat voinţa papei Leon al IX-lea de a încerca o apropiere. Papa şi împăratul bizantin aveau un duşman comun, normanzii, instalaţi în sudul Italiei. Dar, în prealabil, era necesară o reconciliere religioasă. Din nefericire, cele două personalităţi însărcinate să realizeze înţelegerea nu erau bine alese. Legatul papei, cardinalul Humbert, un loren preocupat de reforma Bisericii, avea o cultură greacă limitată şi era cu totul lipsit de flexibilitate.

La rândul său, patriarhul Constantinopolului.

Mihail Cerularie, era tot atât de puţin diplomat. Absenţa relaţiilor cu Roma îi convenea, permiţându-i să rămână singurul stăpân al Bisericii greceşti.

(99) învinuirile aduse latinilor de călugărul Nichita Stetatos

Nichita Stetatos (către 1005 – către 1090), călugăr la mănăstirea Studion din

Constantinopol, n-a fost numai un specialist în controverse, ci şi un bun autor spiritual, martor al isihasmului (*hesychia*, odihnă în Dumnezeu), formă de contemplare legată de rugăciunea către Iisus,

repetată neobosit în ritmul respiraţiei: «Doamne Iisuse Cristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă!»

Cei care se mai împărtăşesc cu pâine nedospită sunt încă în umbra Legii şi se aşază la ospăţul iudeilor, neprimind hrana spirituală şi vie a lui Dumnezeu […]. *Cum veţi intra în comuniune cu Cristos, Dumnezeul cel viu, mâncând aluatul nedospit mort din umbra*

Legii celei vechi şi nu aluatul noului Legământ […]? *Şi cine v-a învăţat să rupe fi legătura căsătoriei preoţilor* […]? *Aplecaţi-vă deci, fraţilor, cu luare aminte asupra acestor lucruri şi vedeţi dacă nu aici* [*în iudaism*] *îşi au obârşia cele patru ciume pe care tocmai le-am enumerat, nimici***ndu-***le, adică pâinea nedospită, postul de sâmbătă, celibatul preoţilor şi ofranda din zilele de post.*

În M Jugie, *Le Schisme byzantin* (*Schisma bizantină*). Paris, 1941, p. 201.

(100) Sentinţa de excomunicare rostită de cardinalul Humbert împotriva lui Mihail Cerularie (1054)

Humbert a intrat în 1015 în mănăstirea din Moyenmoutier (Vosges), devenind un partizan înfocat al reformei Bisericii. Papa Leon al IX-lea, care fusese episcop de Toul, l-a luat la Roma ca secretar, l-a făcut cardinal şi l-a însărcinat cu mai multe misiuni, printre care cea de la Constantinopol. Humbert era om de caracter, dar inflexibil, lipsit de nuanţe şi neîndurător.

Mihail Cerularie (1.000 – 1058), născut la Constantinopol **într-**o familie de vază, **s-**a făcut călugăr în urma unei întemniţări pentru o uneltire împotriva împăratului. Prietenia unui alt împărat i-a adus demnitatea patriarhală, în 1043. **S-**a arătat foarte ostil latinilor. În 1058, a fost arestat şi deportat de împăratul Isaac Comnenul, murind înainte de a fi judecat.

[…] *Cât despre Mihail, căruia abuziv i se dă titlul de patriarh, şi despre partizanii nesăbuinţei sale, aceştia nu fac decât să semene în fiecare zi în mijlocul ei* [*cetatea Constantinopol*] *zâzanii bogate în erezii. Asemenea simoniacilor, ei vând darul lui Dumnezeu; asemenea valesienilor, îşi transformă oaspeţii în fameni pentru a-i ridica apoi nu doar la demnitatea preoţiei, ci şi la cea de episcop* […]. *Asemenea Nicolaiţilor, îngăduie slujitorilor sfântului altar să încheie legătura căsătoriei* […]. *Asemeneapneumatomahilor* [*adversari ai Duhului Sfânt*], *au suprimat în simbolul credinţei*

purcederea Sfântului Duh de la Fiul (*afilis*). *Asemenea maniheenilor, afirmă că pâinea dospită este însufleţită* […].

Mai mult, lăsând să le crească părul şi barba, nu voiesc să fie în comuniune cu cei ce, după obiceiul Bisericii romane, îşi tund părul şi-şi rad barba […].

De aceea, nemaiputând îndura aceste injurii nemaiauzite şi insultele împotriva celui dintâi scaun apostolic […], *semnăm împotriva lui Mihail şi a partizanilor săi anatema pe care prea sfântul nostru părinte papa o rostise împotriva lor dacă nu vor să vină la pocăinţă*:

Mihail, neofitul, care poartă abuziv titlul de patriarh, şi toţi cei ce-l urmează în rătăcirile arătate mai sus, cu toţii să fie anatema, Maranatha, împreună cu simoniacii

[…] şi cu toţi ereticii, mai cu seamă cu diavolul şi cu îngerii săi, dacă nu vin la pocăinţă.

Amin, amin, amin!

Citat în M. Jugie, *Le schisme byzantin* (*Schisma bizantină*), p. 205.

Ruptura

Desemnarea cardinalului Humbert ca legat al papei la Constantinopol a constituit prilejul de a scoate la iveală binecunoscutele motive de neînţelegere. Neizbutind să găsească o bază de discuţii, Humbert îl excomunică în mod solemn pe patriarhul

Mihail Cerularie în Biserica Sfânta Sofia.

Formula de excomunicare redactată de

Humbert dovedeşte profunda lui ignoranţă

(100). Mai multe dintre acuzaţii sunt lipsite de temei. Li se reproşează din nou răsăritenilor suprimarea formulei *filioque*, căsătoria preoţilor etc. Humbert nu ştie că *Maranatha* înseamnă «Vino, Doamne!» şi nu e nicidecum o formulă de condamnare (*1 Co* 16, 22).

Excomunicarea rostită de Cerularie împotriva lui Humbert nu se situează nici ea la un nivel mai înalt.

Încercări de reconciliere rămase fără urmări

Pe moment, nimeni n-a acordat mare importanţă acestor evenimente. Se mai văzuseră şi altele! De altfel, cum papa murise înainte de rostirea excomunicării, legatul său mai era împuternicit **s-**o facă? Totuşi data de

1054 rămâne simbolică deoarece de atunci n-a mai existat o reconciliere durabilă între cele două Biserici. Cruciadele n-au făcut decât să – adâncească prăpastia. Conciliiledelalyon

(1274) şi Florenţa (1438) n-au reprezentat decât încercări trecătoare de apropiere, insuficient pregătite şi respinse de creştinii din răsărit. Cucerirea Constantinopolului de către turci (1453) a accentuat izolarea creştinilor greci. Declaraţia comună a Papei Paul al

VI-lea şi a Patriarhului Athenagoras, îndată după încheierea conciliului Vatican II (7

decembrie 1965), care exprimă părerea de rău pentru schimbul de injurii din 1054 şi pentru excesele din trecut, constituie o etapă pe lungul drum al reconcilierii (101).

Lecturi suplimentare:

— Ch. Dawson, *Le Moyen âge et les origines de l'Europe* (*Evul mediu şi originile*

Europei), Arthaud, 1960;

— E. Dermenghem, *Mahomet et la tradition islamique* (*Mahomet şi tradiţia islamică*), colecţia «Maeştri spirituali», Seuil;

— J. Descarreaux, *Les Moines et la civilisation* (*Călugării şi civilizaţia*), Arthaud.

1962;

— P. Lemerle, *Histoire de Byzance*

(*Istoria Bizanţului*), colecţia «Que sais-je?»

nr. 107, P.U.F.

(101) Declaraţia comună a Papei Paul al VI-lea şi a patriarhului Athenagoras (7 decembrie 1965)

[…] *Printre obstacolele aflate în calea dezvoltării raporturilor frăţeşti* [*între Biserica romano-catolică şi Biserica ortodoxă*] *de încredere şi stimă se înscrie amintirea deciziilor, actelor şi incidentelor penibile care au dus, în 1054, la sentinţa de excomunicare împotriva patriarhului Mihail Cerularie şi a altor două personalităţi de către legaţii scaunului roman, conduşi de cardinalul Humbert, legaţi care au făcut ei înşişi apoi obiectul unei sentinţe analoage din partea patriarhului şi a sinodului constantinopolitan* […].

Papa Paul al VI-lea şi patriarhul Athenagoras I, în sinodul său, convinşi că exprimă dorinţa comună de dreptate şi sentimentul unanim de iubire al credincioşilor lor, amintindu-şi de învăţătura Domnului: «*Când îţi aduci darul la altar* […]» (*Mt 5, 23 – 24*), *declară de comun acord că*:

a) regretă cuvintele insultătoare, acuzele lipsite de temei şi gesturile condamnabile, care, de o parte şi de alta, au marcat sau însoţit

evenimentele triste petrecute în acea epocă;

b) regretă de asemenea şi doresc să şteargă din memorie şi din sânul Bisericii sentinţele de excomunicare care au urmat, şi a căror amintire stăruie până azi ca piedică în calea apropierii în iubire, şi să le dea uitării;

c) deplâng, în sfârşit, precedentele supărătoare şi evenimentele ulterioare care, sub influenţa diferiţilor factori, printre care lipsa de comunicare şi neîncrederea reciprocă, au dus în cele din urmă la ruptura efectivă a comuniunii ecleziastice.

*Papa Paul al VI-lea şi patriarhul Athenagoras I, împreună cu sinodul său, sunt conştienţi că acest gest de justiţie şi de iertare reciprocă nu este de ajuns pentru a pune capăt diferendelor mai vechi sau mai noi care subzistă între Biserica romano-catolică şi Biserica ortodoxă şi care, prin lucrarea Duhului Sfânt, vor fi depăşite prin curăţirea inimilor, prin părerea de rău faţă de greşelile istorice precum şi prin*tr-*o voinţă eficace de a se ajunge la o înţelegere şi la o expresie comună a credinţei apostolice şi a exigenţelor sale* […].

Traducere după *Documentation Catholique*.

8. CREŞTINĂTATEA:

BAZELE SOCIETĂŢII

(SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XI-LEA – SECOLUL AL XIII-LEA)

Termenul de Creştinătate desemnează un mod de relaţie între societate şi Biserică în

Evul Mediu. Popoarele Europei acelor timpuri alcătuiau o mare comunitate al cărei liant este credinţa creştină. Biserica şi Imperiul sunt cele două faţete ale aceleiaşi realităţi, deopotrivă spirituală şi temporală, aşa cum sunt sufletul şi trupul. Această comunitate nu-şi află sensul decât în înfăptuirea ei suprafirească, împărăţia lui Dumnezeu. Aceasta este cel puţin viziunea ideală propusă de anumiţi teologi în cele mai frumoase veacuri ale Evului Mediu, secolele al XII leaşial XIII-lea.

Una din trăsăturile dominante ale acestei

Creştinătăţi se defineşte prin rolul tot mai important pe care îl dobândeşte papalitatea în Biserica şi în Europa medievală, cu preţul unor lupte adesea violente purtate împotriva împăratului germanic. Echilibrul rămâne însă mereu fragil. Dacă prima parte a veacului al

XIII-lea vede apogeul puterii pontificale, ultimii ani ai secolului sunt martorii unei serioase contestări a pretenţiilor romane şi ai

primelor clivaje apărute în sânul Creştinătăţii.

Acest capitol încearcă să desprindă trăsăturile dominante ale epocii lui Grigore al VII-lea, a sfântului Bernard şi a sfântului

Ludovic, ce au slujit adesea drept referinţe nostalgice catolicilor din veacurile al XIX-lea şi al XX-lea. Această epocă ne-a lăsat drept moştenire multe din doctrinele şi din practicile noastre, precum şi unele din cele mai frumoase monumente ale artei noastre sacre. Totuşi, trebuie să ne ferim de a idealiza o perioadă care nu reprezintă decât o etapă în lungul drum al Bisericii. Vom avea prilejul să constatăm că creştinii veacului de mijloc nu aveau întotdeauna purtări evanghelice.

I – TEMEIURILE
CREŞTINĂTĂŢII
MEDIEVALE

1. Afirmarea papalităţii

Am văzut în capitolul precedent că

Europa cunoaşte un echilibru relativ la jumătatea secolului al XI-lea. Am constatat, de asemenea, că sistemul feudal avusese anumite consecinţe nefaste pentru viaţa

Bisericii. Mulţi oameni ai Bisericii, provenind adesea din mănăstiri reformate, cum era cea de la Cluny, întemeiată în 910 – şi la care vom reveni –, doresc o Biserică mai sfântă şi caută mijloace pentru o reformă generală.

E nevoie de păstori mai conştienţi de propriile răspunderi. Dar calitatea multora este îndoielnică deoarece sunt numiţi în funcţii de către principi. Nu ar trebui deci să li se ia seniorilor laici dreptul de a numi episcopi şi, mai cu seamă, dreptul de a-l numi pe cel dintâi dintre ei, episcopul Romei?

Decrete reformatoare în 1059, papa Nicolae al II-lea precizează regulile alegerii pontificale (102). Papa va fi desemnat de către cardinali. Restul clerului şi poporul se vor mulţumi să-l aclame pe noul ales. Din acest moment cardinalii vor juca un rol deosebit în Biserică. Este vorba de cei mai importanţi membri ai clerului

Romei: episcopii din regiunea romană, preoţii care au răspunderea marilor biserici din Roma şi cei şapte diaconi însărcinaţi cu administrarea acestora.

DECRETE REFORMATOARE

(102) Alegerea papei: decretul din 1059 (Nicolae al II-lea)

[…] *Instruiţi de autoritatea predecesorilor noştri şi a celorlalţi sfinţi părinţi, am hotărât şi stabilit că, după moartea unui papă al Bisericii universale de la Roma, în primul rând cardinalii episcopi, în comun şi cu cea mai mare atenţie, vor trebui să-l desemneze pe cel mai vrednic şi apoi să-i cheme şi pe cardinalii clerici; în sfârşit, ceilalţi membri ai clerului şi poporul vor fi invitaţi să-şi exprime consimţământul faţă de noua alegere*.

[în Denzinger-Schonmetzer, ed. cit.]

(103) Hotărâri ale conciliului de la Roma (1074 – Grigore al VII-lea)

Oricine a dobândit prin simonie, adică pe preţ de arginţi, o hirotonire sau o funcţie ecleziastică nu va mai putea îndeplini nicio slujbă în sfânta Biserică.

Cei ce dobândesc biserici pe preţ de arginţi le vor pierde. Nimeni nu va mai putea cumpăra sau vinde biserici.

Cei ce au săvârşit păcatul trupesc [preoţii căsătoriţi] nu vor putea celebra liturghia, nici îndeplini vreo slujire sacră la altar.

Hotărâm, de asemenea, că poporul nu va putea participa la slujbele celor ce au nescocotit aceste regulamente – care sunt chiar ale sfinţilor părinţi –, pentru ca aceia pe care nu-i poate îndrepta nici dragostea de Dumnezeu, nici demnitatea slujbei lor, să fie smeriţi de respectul omenesc şi de dezaprobarea poporului.

În Fliche şi Martin, *Histoire de l'Église* (*Istoria Bisericii*), vol. 8, p. 70 – 71.

(104) Decretele (*Dictatus*) papei Grigore al VII-lea (1073 – 1085)

2. Numai pontiful roman este numit pe drept cuvânt universal.

3. Numai el îi poate demite sau dezlega pe episcopi.

9. Papa este singurul om căruia toţi principii îi sărută picioarele.

12. Lui îi este îngăduit să demită împăraţii.

16. Niciun sinod [conciliu] general nu poate fi convocat decât din porunca sa.

18. Hotărârea sa nu poate fi schimbată de nimeni, dar el poate schimba hotărârile tuturor.

19. Papa nu poate fi judecat de nimeni.

22. Biserica romană n-a cunoscut nicio rătăcire; şi, după cum mărturiseşte Scriptura, nu va rătăci nicicând.

27. Papa îi poate dezlega de jurământul de credinţă pe supuşii

celor nedrepți.

[în Denzinger-Schonmetzer, ed. cit.]

(105) Cele două săbii (comentariu la Evanghelia după Luca 22, 35 – 38)

Și una și cealaltă sabie aparțin Bisericii, adică sabia spirituală și cea materială.

Dar ultima trebuie scoasă din teacă pentru Biserică, iar prima de către Biserică; prima prin mâna preotului, a doua prin cea a cavalerului, dar negreșit din ordinul preotului și

Ia porunca împăratului.

Sfântul Bernard (1090 – 1153), Scrisoarea 256.

[în *Textes politiques*. Paris, Union Generale d'Editions].

(106) Conștiința pontificală a papei Inocențiu al III-lea (1198 – 1216)

Biserica mi-a dăruit zestrea cea mai de preț, adică deplinătatea puterii spirituale și întinderea posesiunilor temporale împreună cu multe bogății. Fiindcă ceilalți Apostoli au fost chemați să primească o parte a puterii, dar Petru este singurul chemat să se bucure de plinătatea ei. De la el am primit mitra preoției și coroana regească; el m-a statornicit vicar al Aceluia pe al cărui veșmânt stă scris: «*Rege al regilor și domn al domnilor, preot în veac după legea lui Melhisedec* […]».

După cum luna primește lumina de la soare, tot astfel puterea regească primește de la autoritatea pontificală strălucirea demnității sale.

Deplinătatea puterii pe care am primit-o de la Acela care este Părintele îndurărilor se cuvine **s**-*o folosim mai întâi în folosul acelora față de care trebuie să ne arătăm plini de îndurare*.

Texte citate în M. Pacaut, *La Theocraţie* (*Teocrația*), p. 255.

Împăratul acceptă cu greu să fie îndepărtajt de la alegerea papei și, în momentele de criză, își va desemna propriul papă ca rival al celui ales de cardinali.

Papa Grigore al VII-lea (1073 – 1085) ia atunci în considerare o mare reformă morală.

Hotărârile din 1074 se îndreaptă împotriva simoniei și preoților care continuă să se căsătorească (103). Papa se bizuie pe colaborarea principilor și a episcopilor.

Aceste reforme nu sunt însă întotdeauna bine primite. Grigore

al VII-lea îndemna la sfinţenie, dar mulţi îi percepeau iniţiativele ca modificări ale vechii reguli privitoare la preoţii căsătoriţi înainte de hirotonire (107).

Împotriva investiturii laice

Descurajat pe moment, Grigore al VII-lea crede că tot răul vine de la investitura laică.

Doreşte dispariţia acesteia la toate nivelele, în 1075, le interzice episcopilor să-şi primească funcţia de la un laic, iar mitropolitului (arhiepiscopului) să-i consacre pe cei ce vor fi acceptat acest tip de investitură. Papa nu face deosebirea între bunurile legate de funcţie şi funcţia însăşi. Problema bunurilor nu-l interesează prea mult. Doreşte ca episcopatul să fie independent faţă de puterea temporală. Este o măsură radicală care, prin anumite aspecte, reprezintă totodată o noutate deoarece poporul nu mai participă la alegere, ca în tradiţia străveche. În acelaşi timp, papa îşi justifică dreptul de a acţiona astfel afirmându-şi autoritatea asupra Bisericii universale şi asupra principilor prin aşa numitele *dictatus papae* (104) (decrete sau afirmaţii ale papei). Trimite legaţi pentru a veghea la aplicarea hotărârilor sale.

Disputa investiturilor împăratul german Henric al IV-lea se împotriveşte hotărârii papale în urma căreia îşi pierde o mare parte din autoritate **într-**o regiune unde episcopii se numără printre cei mai mari seniori feudali. De aici urmează un lung conflict între papi şi împăraţi. Henric al

IV-lea îl proclamă decăzut din drepturile sale pe Grigore al VII-lea. Acesta, la rândul său, îl demite pe Henric al IV-lea şi-i dezleagă pe supuşii acestuia de jurământul de supunere.

Henric se va umili înaintea lui Grigore al VII-lea la Canossa (1077) pentru a-şi redobândi puterea. Totuşi, Grigore al VII-lea moare în cele din urmă în exil (1085). Va fi nevoie de mai multe decenii pentru reglementarea problemei. Se va ajunge la distincţia, în cadrul funcţiei episcopale, dintre domeniul spiritual şi cel temporal. Concordatul de la Worms

(1122) şi conciliul de la Lateran (! 123) aduc pacea. împăratul renunţă la investitură spirituală exprimată prin cârjă şi inel, dar papa recunoaşte că împăratul îi acordă episcopului puteri temporale, simbolizate prin sceptru. În acest ultim domeniu, episcopul îi datorează supunere suveranului. Totodată este confirmată opera

reformatoare a lui Grigore al

VII-lea şi a succesorilor săi.

(107) PREOŢII ŞI CĂSĂTORIA

Noul Testament

Paul a ales să nu se căsătorească pentru a fi mai disponibil în *slujirea Evangheliei* (*1 Co 7, 7 şi*

9, 5), *dar nu face din asta o regulă*. *Singura prescripţie din Scriptură referitoare la căsătoria unui slujitor al Bisericii se află în 1 Tm3, 3 şi Tt*

1, 6: «*Episcopul să fie bărbatul unei singure femei*». *Tradiţia patristică interpretează acest pasaj ca* interdicţie de a conferi hirotonirea unui bărbat care a fost căsătorit de două ori, *şi interdicţie, pentru un preot văduv, de a se recăsători*. *Unii credeau de asemenea că episcopul era obligat să se căsătorească*.

Primele trei veacuri

Nicio lege, nici în Occident, nici în Orient, nu interzice hirotonirea bărbaţilor căsătoriţi, nici nu le impunepeoţilor căsătoriţi şase abţină de la relaţiile conjugale. De asemenea, se pare că nimic nu se împotriveşte căsătoriei ulterioare a unui preot, celibatar în momentul hirotonirii. Totuşi, punerea în valoare a ascetismului şi a virginităţii conduce la ideea că este mai desăvârşit pentru un preot să rămână celibatar sau să se abţină de la relaţiile conjugale, dacă este căsătorit.

Secolul al IV-lea *în Orient, ca şi în Occident*, căsătoria este interzisă după hirotonire. *Cel căsătorit îşi păstrează starea după hirotonire. Celibatarul de asemenea. Fiecare trebuie să fie fidel primului legământ contractat, căsătorie sau hirotonire. La începutul veacului, majoritatea clericilor se bucură de drepturile lor conjugale. La sfârşitul secolului, clericii care se abţin de la relaţiile conjugale sunt mai numeroşi. Fenomenul are o dublă explicaţie*:

O mai mare disponibilitate în slujirea lui Dumnezeu şi incompatibilitatea exercitării sexualităţii, care ţine t/e *impur, cu celebrarea zilnică a Euharistieiân Occident* (*Spania şi Roma*), *conciliile pretind episcopilor, preoţilor şi diaconilor abstinenţa conjugală*.

În secolul al V-lea *în Orient, episcopii, preoţii şi diaconii se pot căsători. În Occident, episcopul Romei a cerut tuturor Bisericilor*impună abstinenţa conjugală tuturor episcopilor, preoţilor şi diaconilor, *dar aceştia pot să coabiteze în continuare cu soţiile lor*.

În secolul al VI-lea *în Orient, Biserica îşi fixează definitiv*

disciplina privind clericii şi căsătoria (*692*), *în vigoare până azi*:

— Bărbatul căsătorit, ales episcop, trebuie să se despartă de soţie. *Aceasta trebuie să părăsească domiciliul conjugal şi să meargă să trăiască* **într-***o mănăstire îndepărtată*. *Episcopul trebuie să asigure întreţinerea soţiei sale*. *Dar, tot mai mult, episcopii sunt aleşi dintre călugări*.

— Dacă sunt căsătoriţi în momentul hirotonirii, preotul şi diaconul nu-şi schimbă cu nimic viaţa conjugală. *Atitudinea contrară este chiar condamnată*.

În Occident, se întăreşte abstinenţa conjugală a clericilor: *un conciliu doreşte să introducă un supraveghetor în camera clericilor*. *Sunt adoptate sancţiuni împotriva celor care au un copil după ce au fost hirotoniţi*.

De la Carol cel Mare în secolul al XI-lea

Se continuă hirotonirea bărbaţilor căsătoriţi *care vor respecta abstinenţa conjugală în cadrul unei posibile coabitări*. *Totuşi*, tinerii clerici celibatari *care au fost formaţi în şcoli sunt hirotoniţi fără a fi căsătoriţi. În pofida interdicţiilor*, *unii dintre ei se căsătoresc după hirotonire*. *Aceasta este situaţia cu care se va confrunta Grigore al VII-lea în 1073*.

Reforma gregoriană *în 1074*, *Grigore al VII-lea* nu mai face deosebirea între preoţii căsătoriţi înainte de hirotonire şi cei căsătoriţi după. *Orice coabitare este proscrisă*, *sub pedeapsa interdicţiei de a mai sluji*. *Se manifestă rezistenţe faţă de decizia pontificală*: «*Această lege este nesăbuită şi de nesuferit*»; «*Fără ajutorul unor mâini dibace de femeie am pieri de frig şi din lipsă de haine*…».

Pentru unii această lege reprezintă o noutate faţă de tradiţie. *Totuşi*, *deşi ilicită*, căsătoria preoţilor este considerată ca validă.

Al doilea conciliu din Lateran (1139)

hotărăşte invaliditatea căsătoriei contractate de preoţi. *În 1170*, *papa Alexandru al III-lea cere ca soţia unui bărbat căsătorit care urmează să fie hirotonit preot să-şi dea în prealabil consimţământul şi să facă ea însăşi jurământ de castitate*.

De drept, *hirotonirea unui bărbat căsătorit*, *dar despărţit de soţie*, *este încă posibilă. În fapt, este mai greu*; *preoţia este* aşadar *practic rezervată celibatarilor şi văduvilor*. *Totuşi*, *abia în 1917*.

Codul de drept canonic va afirma că încheierea căsătoriei constituie o piedică pentru hirotonire, impunând în mod explicit legea

celibatului preoțesc.

După M. Dortel-Claudot, *État de vie et râie du prêtre* (*Starea de viaţă şi rolul preotului*), Centurion, Paris, 1971, p. 43 – 90.

Triumful dreptului pontifical

Papii care au luat iniţiativa reformei intervin de acum înainte de pe poziţii de autoritate în cadrul Creştinătăţii. Lor le aparţine iniţiativa convocării conciliilor, care nu mai privesc decât Biserica latină (conciliile de la Lateran din 1123, 1139, 1179). Scrisorile papilor referitoare la diferite subiecte

(decretalii), adunate în culegeri, se bucură de autoritate egală cu cea a Sfintei Scripturi.

Aceasta explică şi succesul «falselor decretalii» compuse în secolul al IX-lea pentru a întări puterea papei; ele au avut putere de lege până la sfârşitul Evului Mediu. Dreptul canonic devine omniprezent în cârmuirea

Bisericii romane. Papii trebuie să intervină tot mai mult în ansamblul Bisericii. Aspect care-l îngrijorează pe sfântul Bernard (105), făcân**du-**l să-şi exprime temerile faţă de

Eugeniu al III-lea: «Când ne mai rugăm? Când mai răspândim învăţătura în mijlocul poporului? Când mai zidim Biserica […]? Palatul pontifical răsună în fiece zi de numele legilor lui Iustinian şi nu de cele ale Domnului».

Teocraţia

Conflictele dintre împăraţi şi papi renasc totuşi periodic. Este vorba despre *disputa dintre Sacerdoţiu şi Imperiu*. Suveranul germanic pune în slujba sa dreptul roman, al cărui studiu a renăscut în secolul al XII-lea.

După o luptă nehotărâtă, împăratul Frederic

Barbarosa trebuie să facă act de supunere faţă de papa Alexandru al III-lea la Veneţia, în

1177. Cu Inocentul al III-lea (1198 – 1216)

papalitatea atinge culmea puterii sale. Papa se înfăţişează ca arbitru al Europei. Îşi desemnează candidatul pentru Imperiu, îl supune voinţei sale pe regele Angliei…

Intervenţiile sale sunt tot atâtea prilejuri de a-şi dezvolta teoria asupra puterii pontificale.

S-a vorbit uneori de «teocraţie». Inocenţiu al

III-lea afirmă că deţine deplinătatea puterii în cadrul

Creştinătăţii (106). În domeniul spiritual, toate Bisericile îi sunt supuse.

Domeniul temporal îşi păstrează autonomia, dar, în numele preeminenţei spiritualului, papa intervine în problemele politice, invocând păcatul strămoşesc, atunci când mântuirea creştinilor este în joc. El mai intervine şi în cazuri de urgenţă, când principii nu au superiori feudali. Al patrulea conciliu din Lateran (1215) dovedeşte conştiinţa şi puterea pontificală; adunarea legiferează în toate domeniile vieţii creştine.

Criză şi dorinţă de reformă

Pretenţiile pontificale se opun din nou ambiţiilor imperiale în timpul domniei lui

Frederic al II-lea (1212 – 1250). Lupta atinge punctul culminant când papa Inocenţiu al Mea îl demite pe împărat cu prilejul conciliului de la Lyon (1245) şi-şi reafirmă cu toată intransigenţa principiile teocratice. Imperiul iese slăbit din această confruntare, la fel, de altfel, ca şi papalitatea. Mult prea angajată în politică, aceasta îşi pierde o parte din autoritatea morală.

La sfârşitul veacului al XIII-lea, mulţi cer o reformă a Bisericii. O oarecare uzură se face simţită în instituţii: scădere a fervoarei în mănăstiri, dificultăţi crescânde la fiecare alegere pontificală datorate conflictelor dintre cardinali; din nou dezbinarea Bisericii stârneşte îngrijorare.

Al doilea conciliu de la Lyon (1274) îşi propunea să găsească soluţii acestor probleme. Rezultatele nu au fost însă pe măsură.

Reconcilierea dintre Biserica latină şi cea greacă a fost efemeră, deoarece nu fusese temeinic pregătită. Reforma n-a mai cunoscut progrese. În 1294, cardinalii au crezut că ascultă de inspiraţia Duhului Sfânt mergând să-l scoată din grota sa pe un sfânt pustnic în vârstă de optzeci de ani pentru a-l face papă

(Celestin al V-lea). Alegerea **s**-a dovedit un fiasco.

2. Biserica monastică

Călugării joacă un rol determinant în reformă şi în întreaga viaţă a Bisericii medievale. Mult timp călugărul a reprezentat creştinul ideal.

rievaulx ofovntains canterbury *a* omelk

EUROPA MONASTICĂ

Cluny şi mănăstiri întemeiate de aceasta, în 1109, Ordinul de la CIuny cuprinde

1184 de case, din cam 883 În Franţa.

O Citeaux şi mănăstirile întemeiate de aceasta.

694 de abalii la sfârşitul sec. XIII.

O Alteabaţii

Cluny

Abaţia Cluny, întemeiată în 910, a repus în drepturi marile principii ale regulii benedictine: alegerea liberă a abatelui, independenţă faţă de principi şi de episcopi.

În plus, abaţia îşi afirmă dependenţa directă faţă de papă. În secolele al XI-lea şi al XII-lea, se va afla în fruntea unui ordin călugăresc ce se va răspândi în toată Europa. Într-adevăr, şi aceasta constituie o noutate faţă de vechile mănăstiri, toate lăcaşurile întemeiate rămân sub autoritatea abatelui de Cluny. În perioada sa de apogeu, «statul clunisian» numără cincizeci de mii de călugări.

Cluny pune accentul pe liturgie, pe rugăciunea perpetuă, dar în detrimentul muncii câmpului. Longevitatea şi personalitatea primilor săi abaţi contribuie la influenţa ordinului clunisian în veacurile al

XI-lea şi al XII-lea: Maioul (948 – 994), Odilon

(994 – 1049), Hugo (1049 – 1109), Petru

Venerabilul (1122 – 1156). Cluny participă la reforma celorlalte mănăstiri şi la reforma generală a Bisericii. Eliberat de orice control laic, ordinul pune în valoare rolul papalităţii şi devine pepinieră de episcopi şi papi. Abaţia îi ajută cu generozitate pe săraci. Contribuie şi la răspândirea artei romanice: biserica de la Cluny a fost mult timp cea mai mare din

Europa. Aşezările clunisiene atrag gruparea în jurul lor a unor mici aglomerări umane.

Contemporane cu Cluny, alte abaţii benedictine îşi exercită influenţa în ţinuturile lor:

Chaise-Dieu în Auvergne, Saint-Victor la

Marsilia, Camaldoli, întemeiată în Toscana de sfântul Romuald.

Pustnicii

La sfârşitul veacului al XI-lea se dezvoltă o puternică mişcare eremitică. Aprinşi de dorinţa pentru pocăinţă şi sărăcie, bărbaţi şi femei se retrag în locuri «îngrozitoare», păduri, peşteri, strâmtori în munţi, insule…

pentru a-şi ispăşi păcatele. Dar renumele lor de sfinţenie atrage mulţimile şi ei devin adesea predicatori populari. Dacă Petru Pustnicul

este cel mai cunoscut dintre ei, acţiunea lui

Robert d'Arbrissel (1045 – 1116) este mai profundă. Acesta din urmă îşi aşază discipolii la Fontevrault (Maine-et-Loire), întemeind două comunităţi, de femei şi de bărbaţi. Dar autoritatea stareţei se exercită asupra tuturor.

Evul Mediu cunoaşte forma ciudată de viaţă consacrată care este recluziunea.

Adeptul acestei forme de viaţă, bărbat sau femeie, se închide pentru tot restul zilelor **într-**o chilie construită lângă o biserică şi prevăzută cu o ferestruică, ceea ce**-**i îngăduie schimnicului să asculte slujbele religioase şi să primească ceva hrană.

(108) întemeierea mănăstirii Chartreuse (1084)

*După ce a părăsit oraşul Reims, Bruno şi**-**a propus să renunţe la lume şi, fugind plin de scârbă de legăturile cu ai săi, **s-**a dus în ţinutul Grenoble. Acolo şi**-**a ales drept locuinţă vârful unui munte, abrupt şi cu totul înspăimântător, la care se ajungea pe un drum foarte anevoios şi foarte puţin umblat; mai jos se află o vale, pe fundul unei prăpăstii povârnite.*

*Acolo şi**-**a instituit regula, acolo trăiesc şi azi adepţii săi.*

Biserica nu este prea departe de poalele muntelui. Drumul urcă pe o pantă şerpuitoare.

*Treisprezece monahi îşi au acolo sălaşul: dispun de o mănăstire care ar fi foarte potrivită pentru regula cenobitică; dar nu trăiesc în clauzură asemenea celorlalţi călugări şi nici nu locuiesc împreună. Într-adevăr, fiecare îşi are propria chilie înjurulrnănăstirii; acolo muncesc, dorm, se hrănesc. Duminica, fiecare primeşte de la econom hrana, adică o pâine şi un singur sortiment de legume şi-şi pregăteşte hrana din**tr-**acest unic fel de mâncare.*

*Apa pe care o folosesc drept băutură şi pentru alte nevoi vine de la un izvor prin**tr-**o conductă care face înconjurul chiliilor şi curge în fiecare cameră prin**tr-**o deschizătură.*

Duminica şi sărbătorile mănâncă peşte şi brânză […].

Nu merg în biserică la orele cu care suntem obişnuiţi, ci doar la anumite ore. Ascultă liturghia duminica şi în zilele de sărbători solemne. Nu vorbesc aproape niciodată, căci dacă au nevoie de ceva, se exprimă prin semne […].

Sunt conduşi de un prior; dar episcopul de Grenoble, bărbat foarte credincios, îndeplineşte funcţiile de abate şi de director de studii.

Dacă se condamnă la o sărăcie totală, în schimb adună cărţi în foarte bogata lor bibliotecă […].

Locul acesta se cheamă Chartreuse. Nu prea lucrează pământul pentru a obţine grâu, ci obişnuiesc să-şi procure cerealele de care au nevoie schimbând-le pe lâna oilor pe care le cresc în număr mare.

Guibert de Nogent, monah (1053 – 1124), «Povestea vieţii sale», în R. Latouche, *Le Film de l'histoire medievale* (*Filmul istoriei medievale*), p. 228.

(109) Câteaux sau «noua mănăstire»

Nedându-şi uitării făgăduinţa, abatele Aubri şi fraţii săi hotărâră într-un singur gând să instituie în acel loc regula sfântului Benedict şi să o aplice lepădându-se de tot ce era în contradicţie cu ea, adică, rasele şi blănurile, cămăşile din etamină şi glugile, aşternuturile de pat, diversitatea felurilor de mâncare, de asemenea untura şi tot ce era potrivnic purităţii regulei […].

Şi cum, citind regula de viaţă a sfântului Benedict, au constatat că acest învăţător nu posedase nici biserici, nici altare, nici ofrande, nici morminte, nici dijme de la alţi oameni, nici cuptoare de pâine, nici mori, nici sate, nici ţărani, că nicio femeie n-a pus piciorul în mănăstire şi că el n-a înmormântat pe nimeni acolo în afară de sora lui, renunţară la toate acestea […].

Plini de dispreţ pentru bogăţiile veacului acestuia, noii soldaţi ai lui Cristos, săraci împreună cu Cristos sărac, au început a cerceta prin ce mijloc, prin ce rânduială, prin ce fapte şi-ar putea asigura propria existenţă în viaţa aceasta precum şi pe cea a oaspeţilor, bogaţi şi săraci, care le-ar cere găzduire şi pe care regula îi îndemna să-i primească aşa cum l-ar primi pe Cristos. Hotărâră atunci să primească, cu încuviinţarea episcopului, fraţi laici bărboşi ce urmau să fie folosiţi la treburile gospodăreşti şi să-i trateze ca egali în viaţă şi înm oarte, cu excepţia celor ce ţin de starea monahală, precum şi slujitori plătiţi, deoarece fără ajutorul acestora nu gândeau să poată împlini în totalitate, zi şi noapte, prescripţiile regulilor lor […].

Cum aceşti oameni sfinţi ştiau că preafericitul Benedict a ridicat mănăstiri nu în oraşe, în cetăţi întărite sau în sate, ci în locuri îndepărtate de orice aşezare, făgăduiră să-l imite. Şi după cum acest om sfânt impunea în mănăstirile pe care le ridica prezenţa a doisprezece monahi la care se adăuga un abate, făgăduiră să facă la fel.

«Mic exordiu», prima legislaţie a ordinului de la Câteaux, către

1118, în Latouche, Op. cit., p. 230.

1 Aubri este al doilea abate de la Câteaux (1098 – 1108).

Chartreuse (108)

Întemeind în 1084 mănăstirea Chartreuse.

Bruno vrea să îmbine viaţa eremitică şi viaţa comunitară. Se acordă primat singurătăţii şi simplităţii în relaţia cu Dumnezeu.

Canonicii regulari

Canonicii regulari adoptă regala sfântului

Augustin, îmbinând asceza monastică şi împlinirea slujirii religioase. Cei mai cunoscuţi sunt canonicii premonstratezi întemeiaţi deNorbert în 1126.

Câteaux (109)

Întemeind în 1098 abaţia de la Câteaux.

Robert de Molesmes doreşte să reafirme rigoarea benedictină pe care Cluny părea s-o fi dat uitării. Aceasta însemna o întoarcere la spiritul de sărăcie în veşminte, în hrană şi în edificii, la simplitatea liturgiei şi la singurătate în mijlocul pădurilor. Cistercienii sunt mari defrişori. Spre deosebire de Cluny, în acest nou ordin abatele nu are autoritate asupra tuturor abaţiilor fondate de casa-mamă. Se mulţumeşte să prezideze capitolul general:

adunarea anuală a abaţilor.

Clairvaux şi sfântul Bernard

Pornind de la abaţia de la Clairvaux

(Aube), pe care a întemeiat-o în 1115.

Bernard (1090 – 1153) imprimă ordinului cistercian o dezvoltare considerabilă. El singur întemeiază şaptezeci de abaţii. Rolul sfântului Bernard depăşeşte cu mult cadrul de la Clairvaux. La mijlocul secolului al XII-lea, este cea mai pregnanţi personalitate a

Bisericii. Aflat adesea departe de abaţia sa, intervine în multe probleme. Contribuie la reformarea clerului. Ia poziţie împotriva delăsării de care se face vinovat Cluny. Îi îndeamnă pe episcopi la mai multă sărăcie şi la mai multă grijă faţă de săraci. Pune capăt unei schisme apărute în Biserica Romei şi propune un program de viaţă papei Eugeniu al III-lea, fost călugăr la Clairvaux (1145).

Bernard se străduieşte să creştineze societatea feudală: critică luxul seniorilor, apără sfinţenia căsătoriei. Predicator al celei de-a doua cruciade la Vezelay şi la Spire (1146), încearcă să pună capăt masacrării evreilor, act pe care unii exaltaţi îl pun în legătură cu

cruciada.

Totuşi, marcat de idealul cavaleresc feudal şi de cel al vieţii monastice, Bernard nu înţelege întotdeauna sensul evoluţiei timpului său. Revendicările burghezilor din oraşele nou apărute împotriva seniorilor şi episcopilor

(110) ŞASE VEACURI DE EVOLUŢIE A PRACTICII

PENITENŢIALE ÎN BISERICĂ

Penitenţa canonică (vezi cap. 3, p. 48, cap. 4, p. 68) cade în desuetudine începând din secolul al VI-lea. Călugării irlandezi le propun creştinilor practicile adoptate în mănăstirile lor, adică pocăinţa tarifată. *Penitenţialele* indică pentru fiecare greşeală o pocăinţă corespunzătoare, la care se poate recurge de mai multe ori în viaţă.

Câteva tarife din secolele al VII-lea şi al VIII-lea

Recomandăm fiecărui preot să citească cu grijă toate tarifele pe care le va găsi scrise aici şi să ia seama cu atenţie la sexul, vârsta, condiţia socială, starea şi persoana fiecărui penitent: va ţine seama de dispoziţiile lăuntrice şi va judeca de la caz la caz […].

Ucigaşul unui călugăr sau al unui cleric va părăsi slujba armelor şi va intra în slujba lui

Dumnezeu sau va face şapte ani de pocăinţă. Cel ce ucide un laic din ură sau din lăcomie:

patru ani de pocăinţă. Ostaşul care ucide pe timp de război: patruzeci de zile de post.

Mama care-şi ucide pruncul pe care-l poartă în sân înainte de a şefi împlinit patruzeci de zile de la zămislire va posti un an. Dacă au trecut patruzeci de zile, va posti trei ani.

Dar este o mare deosebire între femeia sărmană care şi-a ucis pruncul pentru că nu avea cu ce să-l hrănească şi cea dezmăţată […]. *Cel ce bea până ajunge să verse va posti patruzeci de zile dacă este preot sau diacon; treizeci de zile dacă este călugăr;*

douăsprezece zile dacă este laic.

Penitenţialul lui Beda (Marea Britanie).

Echivalenţe

O liturghie răscumpără trei zile de post […]*, şaptezeci şi şase de psalmi recitaţi în timpul nopţii şi trei sute de lovituri răscumpără două zile de post. O sută douăzeci de liturghii, trei psaltiri şi trei sute de lovituri fac cât o sută de bani de aur* […].

Omul puternic va lua doisprezece bărbaţi care vor posti în locul

*său timp de trei zile, hrăni***ndu-***se cu pâine, cu apă şi cu legume verzi. Va merge apoi să caute de şapte ori o sută douăzeci de bărbaţi care vor posti fiecare în locul său timp de trei zile. Zilele de post astfel obţinute vor fi egale cu numărul zilelor cuprinse în şapte ani…*

Penitenţiale din secolele al VII-lea, al VIII-lea şi al X-lea.

Pelerinajul constituie o pocăinţă aleasă. Pelerinajul la Ierusalim va lua chipul cruciadei, care se bucură de acordarea unei indulgenţe cu valoare penitenţială şi care se poate aplica celor răposaţi. După ce pocăinţa tarifată a ajuns să fie discreditată, mărturisirea păcatelor, spovada, va trece pe locul întâi.

(110) – continuare

Diferite forme de spovadă în secolul al XI-lea

Trebuie să ne mărturisim păcatele săvârşite în ascuns clericilor de toate gradele.

Cât despre păcatele publice, acestea trebuie mărturisite numai preoţilor, prin care

Biserica leagă şi dezleagă faptele pe care le cunoaşte întrucât au fost săvârşite în public.

Dacă nu găseşti un cleric de orice grad pentru a te mărturisi, alege un om cinstit, oriunde l-ai găsi […]. Un om cu cuget curat poate curaţi un om vinovat în lipsa oricărui cleric […].

Şi dacă nu găsim pe nimeni căruia să ne mărturisim, nu trebuie să deznădăjduim, deoarece Părinţii spun cu toţii că e de ajuns să te mărturiseşti lui Dumnezeu: Ioan Gură de Aur, Casian, Ambrozie […].

Lanfranc, arhiepiscop de Canterbury (1005 – 1089)

În cursul veacului al XII-lea se stabileşte treptat o legătură strânsă între spovadă, căinţă şi dezlegarea dată de preot.

Mărturisirea păcatelor grave trebuie făcută preotului, şi amănunţit, căci el singur are puterea de a lega şi dezlega […]. Spovadă făcută altcuiva nu aduce dezlegarea de păcate; ci primim iertarea prin propria noastră umilinţă şi prin rugăciunile fraţilor noştri. De aceea nu spunem în acest caz: «Eu te dezleg de păcate» (prima atestare a formulei de dezlegare), ci doar: «Dumnezeu cel atotputernic să se milostivească de tine».

Obligaţia spovezii şi a împărtăşaniei anuale adoptată la conciliul din Lateran (1215)

Orice credincios de ambe sexe, ajuns la vârsta discernământului, trebuie să-şi mărturisească cinstit toate păcatele cel puţin o dată pe an

propriului paroh, să-şi împlinească cu grijă, în măsura posibilităţilor, pocăinţa ce i-a fost impusă şi să primească cu veneraţie, cel puţin de Paşte, sacramentul Euharistiei, afară doar de cazul când, sfătuit de parohul său şi având motiv temeinic, ar gândi că este de cuviinţă să se abţină pentru un timp să primească Sfânta împărtăşanie. Altminteri, să nu i se îngăduie să intre în biserică, dacă este în viaţă, şi să fie lipsit de înmormântare creştinească, dacă a murit.

Texte citate în C. Vogel, *Le Pecheur et la penitence au Moyen âge* (*Păcătosul şi pocăinţa în Evul Mediu*), Cerf, 1969.

Îi apar ca un atentat la ordinea feudală tradiţională. Bernard este şi apărătorul credinţei în contextul proliferării doctrinelor eretice, dar atacând-l pe Abélard, a cărui condamnare o obţine (1140), refuză, progresul reflecţiei teologice.

Fără îndoială, Bernard este în primul rând un maestru spiritual. Este ultimul dintre

Părinţii Bisericii, luând întotdeauna drept punct de pornire meditarea Scripturii. Bernard pune accent pe unirea cu Dumnezeu mai mult decât pe asceză sau exerciţii spirituale, pentru el religia rezumându-se la practicarea iubirii aproapelui. Propune un itinerar de întoarcere la Dumnezeu care conduce de la cunoaşterea de sine la posedarea lui Dumnezeu. Comentariile despre *Cântarea Cântărilor* sunt partea cea mai reprezentativă a operei sale spirituale.

II – FAPTELE CREDINŢEI Re «gia trăită

1. Religie monastică şi religie populară

Atotputernicia şi umanitatea lui

Dumnezeu

Religia medievală împrumută numeroase trăsături de la societatea feudală şi rurală.

Dumnezeu se înfăţişează în vârful ierarhiei feudale, ca Domnul suprem căruia domnii pământeşti îi sunt vasali şi supuşi. Atotputernic, el este mai mult temut decât iubit. El este împărţitorul groazei şi al bucuriei, al vieţii şi al morţii. Izbânzi şi înfrângeri, foamete şi epidemii sunt puse pe seama Providenţei.

Totuşi, mişcările evanghelice vor pune tot mai mult accentul pe umanitatea lui Dumnezeu în

Iisus. Mărturie stau pelerinajele în Ţara Sfântă şi curentul spiritualităţii franciscane.

Creştinul ideal: călugărul **într-**o vreme în care doar clericii sunt

în stare să se exprime prin scris, creştinul ideal este călugărul. Calendarul sfinţilor numără doar episcopi, călugări şi călugăriţe, sau, cel mult, câte o prinţesă rămasă văduvă de tânără şi care-şi petrece restul zilelor făcând pocăinţă şi ajutându-i pe săraci. Sfântul Bernard compară lumea cu o întinsă mare care trebuie străbătută pentru a ajunge la mântuire.

Călugării nu se udă pentru că trec pe un pod.

Membrii clerului mirean au la dispoziţie barca sfântului Petru. Cât despre sărmanii oameni căsătoriţi, aceştia sunt nevoiţi să treacă înot şi mulţi se înecă în timpul traversării.

Neputând deveni călugări, unii laici evlavioşi se străduiesc să se apropie de idealul vieţii monastice. Sfântul Ludovic recită liturgia orelor, se scoală noaptea pentru utrenie şi se supune la multe mortificări. La sfârşitul vieţii, mulţi laici cer să fie înmormântaţi îmbrăcaţi în rasa călugărească.

Ar fi totuşi total inexact să ne închipuim viaţa creştină a poporului pornind exclusiv de la aceste exemple edificatoare. Populaţiile europene erau creştine în ansamblu, dar era vorba de un creştinism destul de diferit de al nostru. Mişcările disidente care străbat întreg

Evul Mediu contrazic unanimitatea idilică invocată de istoricii veacului trecut. Există o mare distanţă între frumoasele sinteze ale teologilor şi religia ţăranilor simpli şi neştiutori de carte care luptă pentru supravieţuire cu molimile şi felurite intemperii.

Creştinismul asumă un trecut religios care urcă până în noaptea timpurilor, o religie precreştină legată de viaţa naturii şi de ciclul anotimpurilor. În desfăşurarea anului liturgic, creştinul retrăieşte marile etape ale mântuirii şi celebrează deopotrivă moartea şi reînvierea naturii. Tradiţiile străvechi au cunoscut un proces de creştinare şi totodată sărbătorile creştine au căpătat nuanţe folclorice.

2. De-a lungul zilelor în veacurile al XII-lea şi al XIII-lea.

Biserica îşi fixează doctrina teologică asupra celor şapte sacramente şi se străduieşte să instaureze, cu greutate uneori, o disciplină universală din care unele aspecte se păstrează până astăzi.

Botezul

Aproape pretutindeni, copiii sunt botezaţi la câteva zile după naştere, şi nu doar la Paşte sau la Rusalii ca odinioară. Botezul prin infuzie, adică după ritul actual conform căruia se varsă puţină apă pe

creştetul celui botezat, înlocuieşte treptat botezul prin imersiune.

Nou-născutul nu mai primeşte împărtăşania sub specia vinului, ca odinioară, deoarece acest rit dispare din liturghia apuseană pentru credincioşi. Botezul capătă asemenea importanţă încât copiii născuţi morţi sunt duşi în sanctuare unde, se spune, revin din nou la viaţă atât cât să primească botezul.

Spovada şi împărtăşania în 1215, al IV-lea conciliu dia Lateran le impune creştinilor să-şi mărturisească păcatele şi să se împărtăşească cel puţin o dată pe an, în timpul Paştelui, în propria lor parohie. Sacramentul pocăinţei a cunoscut o întreagă evoluţie (110). De acum înainte este

«spovada».

Credincioşii cei mai fervenţi nu se împărtăşesc decât de două sau de trei ori pe an. Cu toată marea sa evlavie, Sfântul Ludovic se împărtăşea abia de şase ori **într-**un an. Semn de respect pentru Euharistie, am fi tentaţi să spunem, dar deopotrivă semn al unei înţelegeri limitate a sacramentului. Liturghia a devenit spectacol sacru şi misterios. Mai important decât să te împărtăşeşti este să vezi, de unde locul de prim rang pe care îl capătă

Prefacerea, expunerea Sfântului Sacrament şi

Sărbătoarea Trupul Domnului, instituită în secolul al XIII-lea. Contemplării ostiei îi sunt atribuite virtuţi deosebite: rugăciunea este automat împlinită, cel ce o priveşte este la adăpost de moarte subită pe parcursul zilei.

Nu suntem departe de magie. Ostia poate sluji drept talisman de dragoste, de protecţie pentru culturile agricole. Ostiile însângerate sunt răspunsul divin împotriva profanatorilor.

Căsătoria în cursul Evului Mediu timpuriu, teologia căsătoriei nu era foarte clară. Mu exista o delimitare strictă între ceea ce ţinea de cutumă şi ceea ce ţinea de Biserică. În secolul al XIII-lea, căsătoria, clar definită ca unul din cele şapte sacramente, ţine exclusiv de competetenţa Bisericii, care stabileşte piedicile de căsătorie şi condiţiile de validitate. Esenţa căsătoriei constă în consimţământul liber ai soţilor. Textele liturgice, adesea foarte frumoase, pot varia în funcţie de regiuni.

Rostite în latină, rămân de cele mai multe ori de neînţeles pentru miri. Esenţial era să se meargă mai întâi la biserică pentru a sărbători apoi cu bucurie evenimentul.

Transmiterea şi educarea credinţei

Nu există catehism propriu-zis. Comunitatea este cea care, r i i osmoză, transmite credinţa. Părinţii şi naşii au îndatorirea de a-i învăţa pe copii rugăciunea Tatăl Nostru şi poruncile lui Dumnezeu. Cifra şapte slujeşte de mijloc mnemotehnic pentru educaţia religioasă: sunt şapte păcate capitale, şapte virtuţi cardinale, şapte daruri ale Duhului

Sfânt, şapte cereri cuprinse în rugăciunea

Tatăl Nostru, şapte sacramente etc. Cei care deprind citirea o fac pe textul psaltirii.

Predica de duminică şi din zilele de sărbătoare îşi propune să-i educe pe cei mari şi mici. Secolul al XIII-lea este marcat de un important efort în domeniul predicării.

Predicatorii se străduiesc să se facă înţeleşi şi folosesc pe scară largă limba poporului. Se vădeşte aici influenţa ordinelor de călugări cerşetori. Discipolii lui Dominic iau numele de fraţi predicatori. Ereticii ştiuseră să găsească o vorbire simplă. Trebuia să li se răspundă. Tribuna ridicată în naos, printre credincioşi, înlocuieşte amvonul de lângă altar. Astăzi, tehnicile de sonorizare ne-au făcut să ne întoarcem la amvon. Unele biserici dispun de tribune exterioare pentru zilele de mare afluenţă. Dominic predică şi lângă o moară. Predicatorii se slujesc de multe exemple luate din viaţa de toate zilele.

Auditoriul îşi exprimă opinia, întreabă, aplaudă sau contrazice pe parcursul predicii.

Predicatorul îl interpelează la rândul său pe cel ce doarme sau iese din biserică la începutul predicii.

3. Sacrul şi profanul

Evul Mediu este caracterizat de omniprezenţa unei religii care face parte din viaţa publică, de amestecul dintre sacru şi profan.

Viaţa de zi cu zi pătrunde masiv în spaţiul şi timpul religios. Religia nu cunoaşte delimitările impuse astăzi.

Biserica, locuinţă a poporului

Bisericile şi catedralele sunt spaţii publice a căror folosinţă depăşeşte cu mult obligaţiile de cult. Ele sunt loc de refugiu pe timp de război, oamenii aducând aici chiar mobile şi vite. O parte a personalului locuieşte aproape în lăcaşul sfânt. În lipsa scaunelor şi a băncilor, credincioşii se aşază iarna pe paie, iar vara pe iarbă proaspăt cosită. Dacă liturghia săptămânală este o obligaţie de principiu, calitatea participării este adesea mediocră. Unii aşteaptă la cârciumă şi

nu intră decât la Prefacere. Alţii ies din Biserică îndată după acest moment. Se vorbeşte, se iese în timpul predicii, se dau întâlniri galante…

Liturgie şi sărbători populare

Desfăşurarea anului liturgic ne frapează prin amestecul de rituri propriu-zis religioase în sensul actual şi de obiceiuri cu origini şi semnificaţii obscure, care variază în funcţie de regiunile Creştinătăţii. Este păstrată buturuga de Crăciun, care este aprinsă din nou când se dezlănţuie furtuna. În sărbătoarea sfinţilor Prunci nevinovaţi (28 decembrie), copiii preiau puterea în biserică: ordinea este răsturnată, ceea ce este prilej de bufonerii.

Sărbătoarea Nebunilor se desfăşoară adesea pe 1 ianuarie: se dansează în piaţa din faţa bisericii, înăuntru se joacă cărţi. Sunt aleşi un episcop şi un papă al nebunilor. Diaconii şi subdiaconii mănâncă cârnaţi şi caltaboşi la altar… Periodic, episcopii interzic sărbătoarea, care s-a păstrat însă mult timp. Exista şi o sărbătoare a măgarilor, în cadrul căreia măgăriţa lui Balaam ia cuvântul în biserică, în Miercurea Cenuşii, după ce au intonat cântul grav al oficiului întunericului, canonicii merg în procesiune fiecare trăgând după sine câte o scrumbie prinsă de o sfoară. Fiecare trebuie să-şi apere scrumbia de canonicul următor, care încearcă s-o calce în picioare…

N-am mai prididi cu enumerarea acestor obiceiuri, dintre care unele au ajuns până la noi în ciuda opoziţiei venite din partea clerului.

A atinge sacrul

Creştinii doresc să atingă sacrul: este uneori consecinţa venerării umanităţii lui

Cristos. Pelerinii şi cruciaţii vor să vadă şi să atingă locurile unde au trăit Cristos şi sfinţii.

Francisc din Assisi celebrează Crăciunul cu o iesle adevărată. Dorinţa de a atinge divinul

(111) Descoperirea relicvelor

Raoul Glaber (cel chel sau spân), călugăr itinerant (985 – 1050), este prin *Istoriile* sale unul din martorii cei mai credibili ai timpului său.

Când lumea întreagă a fost, după cum am spus-o, împodobită cu haina albă a noilor biserici, a venit un timp, în anul una mie opt de la întruparea Mântuitorului, când diferite indicii au îngăduit să fie descoperite în locurile unde rămăseseră mult timp ascunse numeroase

relicve ale sfinţilor. Ca şi cum ar fi aşteptat clipa unei glorioase învieri, la un semn al lui Dumnezeu au fost date credincioşilor spre contemplare, revărsând în inimi puternică mângâiere. Se ştie că aceste descoperiri au început mai întâi **într-***un oraş din ţinutul Galiei, la Sens, în biserica preafericitului martir Ştefan. Arhiepiscopul oraşului era pe atunci Lierri, care a descoperit acolo, fapt uimitor, obiecte aparţi*nând *vechiului cult: între altele, se spune că a găsit o bucată din toiagul lui Moise. Auzind despre aceste descoperiri, nenumăraţi credincioşi* **s-***au îndreptat* **într-***acolo, nu doar din ţara Galiei, ci chiar din aproape întreg ţinutul Italiei şi de peste mări; şi* **s-***a întâmplat adesea ca cei bolnavi să se întoarcă de acolo vindecaţi prin mijlocirea sfinţilor. Dar aşa cum din păcate se întâmplă prea adeseori, dacă un lucru este la început de folos omului, vinovata lui lăcomie îl preschimbă repede în prilej de cădere. Acest oraş unde, după cum spuneam, popoarele alergau în număr mare a adunat, ca urmare a evlaviei lor, bogăţii nemăsurate, iar locuitorii săi au căpătat de pe urma acestei binefaceri oprea mare insolenţă.*

Glaber, «Istorii», cartea a III-a, 6, în E. Pognond, *L'An Miile* (*Anul 1.000*), p. 93.

explică extraordinara dezvoltare a cultului pentru relicve (111). Acestea sunt cumpărate, furate, tăiate bucăţele. Sfântul Ludovic nutreşte o mare veneraţie pentru sfântul cui al Crucii. Pentru coroana de spini dobândită în Orient porunceşte să se construiască un minunat relicvariu, biserica Sainte-Chapelle.

În lipsa unei relicve prestigioase, se pot venera cele ale unui sfânt local, protector al culturilor agricole, al turmelor sau al corporaţiilor de meşteşugari.

Credinţa trăită în viaţa de zi cu zi

Practicile religioase şi sărbătorile sunt de ajuns pentru a descrie o existenţă creştină?

Creştinilor de azi nu prea le place să se definească doar prin referire la cult. Care sunt principalele trăsături ale moralei creştine medievale? Istoricii ne-au învăţat să distingem între «prescripţie şi trăire». Teologii, predicatorii, statutele sinodale, conciliile propun un număr mare de prescripţii. Ceea ce nu înseamnă însă că acestea sunt şi respectate.

Clericii predică o morală sexuală intransigentă, dar, în practică, se făcea dovada unei mai mari îngăduinţe, chiar în sânul clerului.

Opinia publică judecă adesea cu mai mare asprime zgârcenia

decât păcatul trupesc.

Sunt puţine documentele în care laicii vorbesc despre credinţa lor. Testamentele ne oferă câteva informaţii despre religia trăită, cel puţin de către aceia care au de lăsat bunuri ca moştenire. Testatorii doresc în primul rând să aibă parte de o înmormântare frumoasă şi se îngrijesc să fie celebrate liturghii pentru odihna sufletului lor. În acelaşi timp, au grijă de cei săraci. Într-adevăr, în veacul al XIII-lea, săracii şi vagabonzii nu constituie încă un pericol public. În ei este prezent Cristos. A

da de pomană înseamnă a se sfinţi şi a-şi asigura «dincolo» mijlocitori. Mulţi dintre testatori cer ca, în ziua înmormântării lor, să se împartă săracilor bani şi hrană. Sunt lăsate de asemenea fonduri pentru întreţinerea spitalelor şi a leprozeriilor. Prin spital se înţelege cel mai adesea un mic local care adăposteşte cam zece paturi pentru «sărmanii bolnavi» şi «sărmanii călători», aceştia din urmă fiind adesea pelerini, care străbăteau în număr mare pe atunci drumurile Europei.

Fără îndoială există şi o urmă de vanitate în aceste danii menite să perpetueze amintirea defunctului…

III – CREDINŢA
INSPIRATOARE A
INTELIGENŢEI ŞI A
ARTELOR

1. O cultură întemeiată pe credinţă

Şcoli monastice şi şcoli episcopale

Am văzut că în Evul Mediu timpuriu activitatea intelectuală devenise o specialitate monastică. Mănăstirile erau păstrătoarele textelor vechi ale literaturii clasice şi ale

Părinţilor Bisericii. În acest cadru, munca intelectuală nu are decât un scop religios:

acela de a conferi capacitatea de a citi Sfânta

Scriptură şi textele tradiţionale, dar şi de a le comenta, hrănind astfel viaţa spirituală a monahului. Episcopii dispuneau de o mică şcoală episcopală pe lângă catedrală, menită să asigure clerului o formaţie rudimentară.

Carol cel Mare încurajase întemeierea acestor şcoli. Episcopii încredinţau conducerea lor unui *scolaster1* sau unui rector care putea solicita colaborarea unor profesori.

Noi nevoi intelectuale înflorirea Creştinătăţii în veacurile al

XII-lea şi al XIII-lea dezvoltă noi exigenţe intelectuale. Reforma gregoriană încurajează studiile juridice: întoarcerea la dreptul roman şi elaborarea dreptului canonic, mai cu seamă la Bologna. Odată cu mişcările orăşeneşti şi

1 Ecleziastic care conducea şcoala de pe lângă catedrală (n.tr.).

cu dezvoltarea urbană, o nouă clasă socială doreşte să aibă acces la viaţa intelectuală.

Şcolile monastice îşi pierd din importanţă în favoarea şcolilor episcopale stabilite în oraşe.

Dar acestea din urmă nu mai sunt de ajuns.

Maeştrii independenţi îşi întemeiază propriile şcoli, cum este cea de pe colina Sainte-Genevieve de la Paris. De aici o serie de dificultăţi şi de conflicte.

Revendicări ale intelectualilor

Episcopul doreşte să-şi păstreze dreptul de a acorda profesorilor licenţa de predare, fapt ce-i permite să-şi păstreze autoritatea asupra profesorilor şi studenţilor şi să controleze justeţea doctrinei predate. Or, în oraşe precum Parisul, studenţii sunt tot mai numeroşi şi tot mai turbulenţi, iar profesorii lor ar fi bucuroşi să scape de sub tutela strictă a episcopului şi a rectorului numit de el. Ei doresc o autonomie comparabilă cu aceea a oraşelor-comune2 sau cu aceea a breslelor. De altfel, conform tradiţiei monastice, ilustrată încă de sfântul Bernard, munca intelectuală se rezumă în esenţă la comentariul Scripturii.

Or, în veacul al XII-lea, noi texte sunt puse la dispoziţia intelectualilor, de exemplu traduceri din Aristotel făcute din greacă sau arabă.

2 Oraşe care dobândiseră autonomie faţă de seniorul feudal şi chiar dreptul de autoguvernare (n.tr.).

Maeştrii, precum Abélard (1079 – 1142), pun la punct o metodă teologică vizând aprofundarea datului teologic prin recurgerea la raţiune (112), ceea ce-i nelinişteşte pe mulţi.

Apariţia universităţilor

La capătul unor conflicte uneori sângeroase apar universităţile, corporaţii de profesori şi de studenţi sau uneori numai de studenţi. Universitarii dobândesc autonomie în privinţa organizării cursurilor şi a gestiunii.

Universităţile scapă de sub jurisdicţia laică şi parţial şi de sub cea a episcopului, depinzând direct de papalitate. În 1231, papa Grigore al

IX-lea confirmă în mod solemn privilegiile

Universităţii din Paris (113).

Întâlnirea armonioasă dintre raţiune şi credinţă

Astfel se constituie scolastica, metodă de învăţământ medieval, în cadrul căreia se vor distinge mulţi maeştri străluciţi, precum Toma de Aquíno (1225 – 1274). Mai mult ca oricând.

Biserica asumă cultura timpului său. În

Summa theologia e, Toma de Aquíno realizează o sinteză armonioasă a învăţăturii antice şi a revelaţiei creştine. Cercetarea speculativă este subordonată menirii finale a omului:

filosofia, care cuprinde şi ştiinţa, este slujitoarea teologiei.

(112) Raţiunea şi credinţa

Honorius Augustodunensis este un călugăr misterios care n-are nicio legătură cu localitatea Autun cum ar da de înţeles numele său. A trăit probabil la Regensburg, la mijlocul secolului al XII-lea. L-au interesat tot felul de subiecte şi este autorul, printre alte lucrări, unei enciclopedii a ştiinţelor din vremea sa.

Nu există altă autoritate decât adevărul dovedit de raţiune; *ceea ce autoritatea ne învaţă să credem*, *raţiunea ne-o confirmă prin dovezi*. *Ceea ce proclamă autoritatea de netăgăduit a Scripturii*, *o dovedeşte raţiunea discursivă*: *chiar dacă toţi îngerii ar fi rămas în ceruri*, *omul*, *şi toată moştenirea sa*, *ar fi fost totuşi creat. Deoarece această lume a fost făcută pentru om*, *iar prin lume înţeleg cerul*, *pământul şi toate cele ce sunt cuprinse în univers* […]. *Pentru om*, *exilul este neştiinţa*, *patria lui este ştiinţa*.

Honorius d'Autun, citat în J. Le Goff, *Les Intellectuels au Moyen âge* (*Intelectualii în Evul*

Mediu), Seuil, 1957, p. 59; Editura Meridiane, 1994.

(113) Recunoaşterea Universităţii din Paris de către papa Grigore al IX-lea (1231)

Parisul, *maică a ştiinţelor*, *este luminat de o preţioasă strălucire datorată celor ce învaţă şi celor ce predau acolo*. *Acolo este pregătită pentru armata lui Cristos armura credinţei*, *sabia spiritului şi celelalte arme*, *care cântă lauda lui Cristos* […].

Acordăm profesorilor şi studenţilor puterea de a stabili reguli

înţelepte asupra metodelor şi orarelor de curs, de discuţii, asupra ţinutei dorite: *cine trebuie să predea cursuri, la ce oră şi ce autor trebuie să aleagă*; *asupra taxelor pentru chirii precum şi puterea de a-i exclude pe cei ce se răzvrătesc împotriva acestor reguli*.

Dacă, din întâmplare, venitul datorat pentru chirii v-ar fi retras sau dacă sunteţi supuşi unei ofense grave, vă va fi îngăduit să suspendaţi cursurile până ce veţi primi reparaţia cuvenită […].

2. O artă populară creştină

Teatrul religios

Credinţa creştinilor se exprimă şi prin intermediul teatrului religios popular.

Dramele liturgice pun în scenă. Vechiul sau

Noul Testament în interiorul Bisericii sau în piaţa din faţa ei. *Miracolele* ilustrează intervenţii ale Fecioarei sau ale sfinţilor în viaţa de zi cu zi. Unul din cele mai cunoscute.

Miracolul lui Teofil (secolul al XIII-lea), ne prezintă povestea unui cleric care a încheiat un pact cu diavolul pentru a-şi redobândi bogăţiile şi care a invocat-o pe Sfânta

Fecioară pentru a scăpa din ghearele satanei.

Mai târziu, *Misterele*, puse în scenă de confrerii, sunt reprezentări lungi şi complexe ale episoadelor biblice precum Patima

Domnului.

Biblii de piatră

Dacă aceste texte nu mai sunt azi uşor accesibile, arta medievală ne este totuşi mai familiară. Arta romanică, de obârşie monastică şi mediteraneană, se dezvoltă la sfârşitul secolului al XI-lea şi în cursul celui de-al XII-lea, fiind caracterizată de bolta în semicerc, de sculpturile timpanelor şi ale capitelurilor şi de pictura în frescă. Este înlocuită de arta gotică, născută în regiunea Île-de-France. Este o artă a oraşelor care dă mărturie de echilibrul veacului al XIII-lea. Se dezvoltă tehnica vitraliului şi sculptura statuară (114) (115).

Sculpturile, vitraliile şi frescele alcătuiesc o

Biblie şi un catehism în imagini. Această artă ilustrează numeroase episoade biblice, marile mistere de credinţă, virtuţile şi viciile.

(114) începuturile artei romanice în secolul al XI-lea

Cum se apropia anul al treilea după anul o mie, pe aproape întreg cuprinsul pământului, dar cu deosebire în Italia şi în Galia, au început să

fie construite din nou edificiile bisericeşti; *deşi cele mai multe erau trainice şi n-aveau nicidecum nevoie de vreo modificare, fiecare comunitate creştină se întrecea să înalţe o construcţie mai somptuoasă decât cea a vecinilor*. *Ai fi zis că lumea întreagă se scutura pentru a lepăda chipul cel vechi şi îmbrăca pretutindeni haina albă a bisericilor*. *Atunci aproape toate bisericile sediilor episcopale, cele ale mănăstirilor consacrate diferiţilor sfinţi şi chiar micile capele din sate au fost reclădite mai frumoase de către credincioşi*.

R. Glaber, *Istorii*, III, 4, Op. cit., p. 89.

Artiştii exprimă în piatră temerile şi năzuinţele credincioşilor: nădejdea paradisului şi groaza de iad. Diavolul este prezent, însoţit de mesagera lui, vrăjitoarea.

Pe de altă parte, niciodată arta n-a asociat în asemenea măsură viaţa cotidiană, fantezia imaginaţiei şi preocupările propriu-zis religioase. Prin intermediul artei catedralelor descoperim meşteşugurile, îndeletnicirile, îmbrăcămintea înaintaşilor noştri…

Lecturi suplimentare:

— L. Genicot. Zer *lignes defaâte du Moyen*

âge (*Apogeul Evului Mediu*), Casterman, 1961;

— J. Gimpel, Les *Bătisseurs de cathedrales* (*Constructorii goticului*), Seuil.

1973; Editura Meridiane, 1981;

— J. Leclercq, *Saint Bernard et l'esprit cistercien* (*Sfântul Bernard şi spiritul cistercian*), colecţia «Maeştrii spirituali», Seuil;

— G. Maillet, *La Vie religieuse au temps de saint Louis* (*Viaţa religioasă în vremea sfântului Ludovic*), Paris, 1950;

— C. Vogel, *Le Pecheur et la penitence au Moyen âge* (*Păcătosul şi pocăinţa în Evul*

Mediu), Cerf, 1969.

(115) Entuziasmul locuitorilor oraşului Mans pentru catedrala lor

După reconstruirea corului catedralei, toţi locuitorii se apucă de treabă pentru a curăţi şi împodobi edificiul, pregăti**ndu-**l pentru transferarea solemnă a relicvelor sfântului Iulian

(aprilie 1254).

A doua zi după solemnitatea Paştelui, biserica fericitului mărturisitor al credinţei era plină de o mulţime provenind din întregul oraş Mans, de toate stările, sexele şi vârstele.

Pentru a degaja biserica, au îndepărtat urmele şantierului, întrecându-se s-o cureţe care mai de care. Laolaltă cu femeile de rând, puteai vedea femei nobile care, contrar obiceiurilor femeieşti, nu-şi cruţau hainele de sărbătoare, scoţând din biserică nisipul în hainele lor de postav diferit colorate, în mantiile verzi, stacojii sau de alte culori vii.

Multe dintre ele scoteau rumeguşul slujindu-se de veşmintelor lor elegante de parcă le-ar fi făcut plăcere să-şi murdărească hainele de praf.

Altele puneau în poala pruncilor nisip şi-l scoteau astfel din biserică. Se cuvenea ca şi copiii să-şi aducă prinosul la lucrarea divină […]. *Fraţii lor mai mari, mai robuşti, duceau afară din biserică bucăţi mari de lemn sau blocuri de piatră* […].

Era în rândurile poporului o astfel de fervoare, o astfel de credinţă, un devotament atât de arzător încât oricine-l vedea era cuprins de admiraţie şi, fiind martori unui asemenea devotament, nu-şi puteau stăpâni lacrimile de bucurie.

Locuitorii au dorit şi ca luni ina închisă în inima lor să se vădească în afară. Hotărâră şi porunciră ca fiecare corporaţie de meşteşugari să aducă o lumânare a cărei dimensiune să fie pe măsura resurselor fiecăreia şi care urma să fie aprinsă la solemnitate […].

Trebuie să adăugăm că proprietarii de pământuri şi de vii, văzând lumânările celorlalţi şi neurmându-le pilda, se sfătuiră între ei, zicând: «*Ceilalţi au făcut un luminător vremelnic*; *să facem vitralii care vor lumina biserica şi în viitor*». *Făcură astfel un vitraliu întreg care cuprindea cinci medalioane şi care-i reprezenta în exercitarea îndeletnicirii lor* […].

Latouche, Op. cit., p. 350.

9. EXPANSIUNEA.
CONTESTAREA Şi
APĂRAREA
CREŞTINĂTĂŢII
(SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XI-LEA – SECOLUL AL XIII-LEA)

Realitate temporală şi spirituală, societate totalizantă întemeiată pe creştinism, Creştinătatea se vede obligată să lupte împotriva duşmanilor credinţei, deoarece aceştia pun în primejdie întreg edificiul. Duşmanii din afară sunt musulmanii, cei dinăuntru, ereticii.

Creştinătatea se va înarma aşadar, pornind cruciada, şi-şi va

organiza justiţia represivă, adică Inchiziţia.

Dar asta nu rezolvă totul. Evanghelia nu se impune prin forţă. Neîncrederea în eficacitatea cruciadei generează voinţa misionară. Contestarea anumitor comportamente ale instituţiilor ecleziale în numele evangheliei dă naştere unor forme noi de viaţă religioasă.

I – CRUCIADĂ Şi

MISIUNE

1. Creştinătatea înarmată

Creştinătatea capătă conştiinţă de sine şi de propria unitate adu**nându-**se şi înarmându-se împotriva unui duşman comun, islamul, care ocupă pe nedrept locurile unde a trăit

Cristos şi constituie o ameninţare pentru creştinii din Răsărit. Aceasta este explicaţia cruciadelor, referinţa obligatorie pentru orice evocare a Evului Mediu.

Pelerinajul la Ierusalim

Originea cruciadelor se află în pelerinajul întreprins la Ierusalim. Mai întâi acesta este un rit de purificare şi de pocăinţă. Ducâ**ndu-**se în Palestina, pelerinul vrea să participe la existenţa pământească a lui Cristos şi la suferinţele lui. Va putea chiar muri acolo unde a murit Cristos pentru a învia împreună cu el în ziua Judecăţii. Dificultăţile întâmpinate vor duce la ideea pelerinajelor armate.

Pe de altă parte, în Spania se afirmă că războinicii morţi în lupta împotriva necredincioşilor (musulmani) sunt siguri de mântuire. În secolul al XI-lea, o nouă putere musulmană, turcii, veniţi din stepele Asiei

Centrale, ameninţă echilibrul răsăritean, mai cu seamă Constantinopolul, după înfrângerea suferită de bizantini la Manzikert (1071).

Pelerinajele devin tot mai anevoioase, împăratul grec cere ajutor.

Chemarea la cruciadă

La conciliul de la Clermont (1095), papa

Urban al II-lea le cere cavalerilor din Occident să-i ajute pe creştinii din Orient şi să recucerească Locurile sfinte (116). El îşi exercită astfel rolul de conducător al creştinilor şi de moştenitor al pământurilor

Imperiului, de care va dispune în favoarea celor ce le vor recuceri.

Totodată, plecarea cavalerilor săraci spre

Răsărit va diminua riscul de război pe pământ creştin. Aceştia vor merge să se bată pe alte meleaguri, alegându-se cu feude care nu mai sunt disponibile în Occident. Biserica, ce se dovedise întotdeauna până atunci ostilă vărsării de sânge, organizează ea însăşi războiul sfânt care ia numele de cruciadă.

Celor care iau crucea, papa le acordă încă de la plecare o indulgenţă plenară: sunt scutiţi de orice pocăinţă cerută pentru iertarea păcatelor lor.

Valuri de sânge şi evlavie naivă

Oamenii sărmani conduşi de Petru

Pustnicul dau dovadă de un entuziasm uriaş;

vor fi decimaţi pe drum. Locul lor va fi luat de cavaleri care cuceresc Ierusalimul în 1099

cu preţul unui cumplit măcel însoţit de manifestări naive de evlavie (117).

Sunt întemeiate în Răsărit mai multe state feudale creştine latine, printre care şi regatul

Ierusalimului. În ciuda constituirii unor ordine religioase cu caracter militar (Templieri.

Ospitalieri), menite a le apăra, aceste state vor dispărea unul după altul. Ierusalimul este recucerit de sultanul Egiptului, Saladin, în

1187. În 1291 nu mai există cruciat pe teritoriul Palestinei.

Rezultate slabe

Cruciadele au contribuit la consolidarea

Creştinătăţii şi la întărirea puterii papale. Dar ele au adâncit prăpastia dintre creştinii din

Răsărit şi cei din Apus. Astfel, cu prilejul celei de-a patra cruciade (1204), cruciaţii vor cuceri şi prăda Constantinopolul.

(116) Conciliul de la Clermont (1095)

J...] *Papa Urban al II-lea a făcut o descriere amănunţită şi emoţionantă a situaţiei jalnice în care se găsea creştinătatea în Răsărit şi a expus suferinţele şi asuprirea îngrozitoare la care sarazinii îi supuneau pe creştini. În alocuţiunea sa pioasă, oratorul, care era mişcat până la lacrimi, s-a arătat şi mult cuprins de milă înfăţişând cum erau călcate în picioare Ierusalimul şi Locurile sfinte unde Fiul lui Dumnezeu a locuit în trup împreună cu preasfinţii săi însoţitori. Astfel i-a făcut să plângă pe mulţi dintre ascultătorii săi care îi împărtăşeau adânca*

*emoţie şi mila plină de evlavie pentru fraţii lor. Cu elocvenţa celui care seamănă cuvântul adevărului, vorbi pe larg şi foarte convingător în faţa adunării, îndem***nându-***i pe mai-marii Apusului şi pe tovarăşii lor de arme să respecte cu sfinţenie pacea între ei, să poarte semnul crucii mântuitoare pe umărul drept şi să-şi dovedească, ei, ostaşi de elită vestiţi, valoarea militară împotriva păgânilor*

[…].

Bogaţi şi săraci, femei, monahi şi clerici, orăşeni şi ţărani au fost cuprinşi de o dorinţă uimitoare de a merge la Ierusalim sau de a le fi de ajutor celor ce plecau **într-***acolo. Soţii hotărau să-şi lase acasă iubitele soţii, dar acestea, văit***ându-***se, doreau să-şi urmeze bărbaţii în acest pelerinaj, lăs***ându-***şi copiii şi toată bogăţia. Pământuri pentru care până atunci se plătise preţ bun se vindeau acum pe nimic şi se cumpărau arme pentru ca răzbunarea de sus să se abată asupra celor ce-l iubeau pe Allah. Hoţi, piraţi şi alţi ticăloşi se iveau din adâncul nelegiuirii; mişcaţi de Duhul lui Dumnezeu, îşi mărturiseau fărădelegile şi, lepădâ***ndu-***se de ele, porneau în cruciadă pentru a aduce lui Dumnezeu îndestulare pentru păcatele lor.*

Între timp, papa, om înţelept, îndemna la războiul împotriva vrăjmaşilor lui

*Dumnezeu pe toţi cei ce erau în stare să poarte armele şi, în virtutea autorităţii lăsate lui de Dumnezeu, îi dezlega de toate păcatele pe toţi penitenţii din momentul în care luau crucea lui Dumnezeu, scuti***ndu-***i cu milă de toate neajunsurile posturilor şi ale altor mortificări ale trupului* […].

Orderic Vital, călugăr normand, *Istoria bisericească* (1135), în Latouche, Op. cit., o. 190 – 195.

(117) Cucerirea Ierusalimului în timpul primei Cruciade

(15 iulie 1099)

[…] *Vineri [15 iulie], dis-de-dimineaţă, dădurăm un asalt general împotriva cetăţii fără a-i fi adus daune şi eram plini de uimire şi de mare teamă. Apoi, apropii***ndu-***se ceasul când Domnul Nostru hus Cristos a binevoit să îndure pentru noi chinul crucii, cavalerii noştri aflaţi pe castel (pe un turn mobil) luptau cu ardoare, printre ei numărându-se ducele Godefroi şi contele Eustache, fratele lui. Atunci, unul din cavalerii noştri, pe nume Lietaud, se caţără pe zidul cetăţii. Îndată după ce* **s-***a căţărat, toţi apărătorii cetăţii fugiră de pe ziduri prin oraş, iar ai noştri îi urmăreau fără să-i slăbească, ucig***ându-***i şi străpung***ându-***i cu sabia*

până şi în templul lui Solomon, unde **s-***a produs un asemenea măcel încât ai noştri înaintau până la glezne în sângele duşmanilor.*

După ce i-au biruit pe păgâni, ai noştri puseră mâna în templu pe un mare număr de bărbaţi şi de femei, ucigând-i sau lăsând-i în viaţă după bunul plac. Sus pe templul lui

Solomon se refugiaseră mulţi păgâni, bărbaţi şi femei, cărora Tancredşi Gaston de Beam le dăduseră flamurile lor ca semn de scăpare. Cruciaţii alergară neîntârziat prin toată cetatea, luând drept pradă aur, argint, cai, catâri şi jefuind casele pline de bogăţii.

Apoi, fericiţi şi plângând de bucurie, ai noştri merseră să se închine la Mormântul

Mântuitorului nostru Iisus, împlini-şi datoria faţă de el [jurământul de a porni în

Cruciadă]. În dimineaţa următoare, ai noştri se urcară pe acoperişul templului, îi atacară pe sarazini, bărbaţi şi femei, şi, *scoţând sabia, le tăiară capul. Unii se aruncară de pe templu. Văzând aceasta, Tancredfu cuprins de indignare* […].

Histoire anonyme de la premiere croisade (*Istorie anonimă a primei cruciade*), compusă de un cavaler participant la evenimente, ediţia «Les classiques du Moyen âge», Paris, 1924, p. 203.

În pofida eforturilor desfăşurate de sfântul Ludovic pentru a reda un sens religios celei de-a şaptea (1249 – 1254) şi de-a opta cruciade (1270), în decursul căreia va muri, cruciadele se soldează cu un eşec. Mai însemnate au fost rezultatele economice.

Totuşi ideea de cruciadă persistă încă mult timp, până în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. Rămânea nostalgia unei Creştinătăţi unite în faţa duşmanului comun.

2. De la cruciadă la spiritul de misiune încheierea evanghelizării Europei

Creştinătatea nu întreţine doar raporturi de violenţă cu popoarele care nu-i împărtăşesc credinţa. Evanghelizarea Europei se încheie în secolul al XII-lea prin convertirea popoarelor scandinave şi a altor populaţii din nord-estul continentului, de exemplu prusienii.

Convingere şi cunoaştere a celuilalt

Eşecul cruciadelor contribuie la o evoluţie a mentalităţilor. Mai degrabă decât a-i extermina pe musulmani, n-ar fi mai bine să fie convinşi? în cursul celei de-a cincea cruciade (1218), Francisc din Assisi îl întâlneşte pe sultanul Egiptului. Raymundus

Lullus, un franciscan spaniol (1235 – 1316), crede că munca de convertire este o faptă de dragoste, împlinită cu inteligenţă. Predicatorul trebuie să cunoască limbile şi doctrinele popoarelor întâlnite. Raymundus cere să se întemeieze şcoli de limbi orientale.

Prima Biserică din China în secolul al XIII-lea, mongolii păgâni seamănă groaza până în inima Europei. Circulă zvonul că printre ei ar fi şi creştini. Este legenda preotului Ioan. Cu ajutorul lor, islamul nu ar putea fi oare prins ca **într-**un cleşte?

(118) Primul arhiepiscop al Beijingului

Scrisoare de la Hanbaliq (Beijing), din 8 ianuarie 1305

Eu, fratele Ioan de Montecorvino, din ordinul Fraţilor minoriţi, în anul Domnului 1291

am părăsit oraşul Tauris, în Persia, şi am pătruns în India. Am rămas în acest ţinut şi în

Biserica sfântului Toma timp de treisprezece luni şi am botezat ici şi colo aproape o sută de persoane […]. *Pornind din nou la drum, am ajuns în Kitai, regatul împăratului tătarilor, căruia i se spune marele Han.* **Înmănându-***i numitului împărat scrisorile părintelui Papa, i-am propovăduit legea Domnului Nostru Iisus Cristos. El însuşi este prea prins de idolatrie, dar este plin de bunăvoinţă faţă de creştini. Aşa că iată doisprezece ani de când sunt pe meleagurile lui* […].

Singur în această îndepărtată peregrinare, am stat unsprezece ani fără să mă spovedesc, până la sosirea fratelui Arnold, german din provincia Köln, care este aici de doi ani.

Am înălţat în cetatea Hanbaliq o biserică terminată în urmă cu şase ani. I-am adăugat şi o clopotniţă cu trei clopote. Am botezat aici, după câte cred, aproape şase mii de persoane şi dacă n-ar fi fost campania de calomnie de care v-am vorbit, aş fi botezat mai mult de treizeci de mii. Adesea sunt ocupat cu botezurile. Am mai cumpărat, unul câte unul, patruzeci de copii păgâni sub vârsta de şapte şi de doisprezece ani. Aceştia nu cunosc încă nicio lege: i-am botezat şi i-am învăţat să citească latineşte şi să urmeze cultul nostru […].

Un rege de pe aceste meleaguri, din secta creştinilor nestorieni şi care se trăgea din stirpea marelui rege numit Preotul Ioan din India, a cunoscut prin mine adevărul dreptei credinţe; a fost investit ministrant şi, îmbrăcat cu ornate, m-a ajutat să celebrez liturghia astfel încât nestorienii l-au învinuit de apostazie; totuşi, el a atras o mare parte din poporul său la credinţa catolică. A ridicat o frumoasă biserică, vrednică

de dărnicia sa regească […].

Vă rog fierbinte pe voi, fraţilor la care va ajunge scrisoarea aceasta, aveţi grijă ca părintele

Papa, cardinalii şi reprezentantul ordinului nostru la curtea romană să ia cunoştinţă de cuprinsul ei. Ministrului nostru general îi cer să-mi facă pomana de a-mi trimite un antifonar şi lecţiuni cu vieţile sfinţilor, o carte cu cântările liturghiei şi o psaltire ca să ne slujească drept model, fiindcă n-am aici decât un breviar portativ şi un mic liturghier. Dacă aş avea un model, copiii l-ar copia.

În acest moment sunt pe cale să ridic o nouă biserică pentru a-i repartiza pe copii în mai multe locuri. îmbătrânesc şi am albit cu totul, nu atât din pricina vârstei – am abia cincizeci şi opt de ani – cât din cauza grijilor şi a oboselii. Am dobândit o bună cunoaştere a limbii şi a scrierii tătare, adică limba uzuală a mongolilor; am tradus în această limbă, slujindu-mă de alfabetul ei, tot Noul Testament şi Psaltirea. L-am dat să fie transcris într-o preafrumoasă caligrafie şi îl arăt, îl citesc, îl predic şi îl aduc la cunoştinţa tuturor ca mărturie a legii lui

Cristos.

Mă înţelesesem cu regele George pomenit mai sus, dacă ar fi trăit, să traduc toată slujba latină astfel încât să poată fi cântată pe tot cuprinsul ţinuturilor asupra cărora avea stăpânire şi, în timpul vieţii sale, liturghia de rit latin era celebrată în biserica sa în limba şi după scrierea ţării sale, atât cuvintele canonului cât şi prefeţele […].

În *Revue d'histoire des Missions*, decembrie, 1928.

Scrisoarea a ajuns în Europa. Papa Clement al V-lea a trimis mai mulţi episcopi în

Extremul Orient. Cei care au ajuns la Hanbaliq l-au consacrat episcop pe Ioan de

Montecorvino, care a devenit astfel primul arhiepiscop al Beijingului. Un alt episcop s-a instalat la Zayton (Ts'luan-Ciu), în sudul Chinei. Dar nemaiprimind întăriri, misiunea a slăbit treptat, dispărând cu totul când mongolii au fost înlocuiţi de o altă dinastie chineză.

Papa Inocenţiu al IV-lea şi sfântul

Ludovic trimit solii conduse de franciscanii

Ioan de Plancarpino (1245 – 1247) şi Wilhelm

Rubrouk (1253 – 1255). Apoi, misionari propriu-zişi, franciscani şi dominicani, se organizează pentru a merge în aceste expediţii îndepărtate, luând numele de Fraţi peregrini, îi găsim în Asia centrală,

în Golful Persic, în

India, până şi în China. Întâlnesc în drumul lor comunităţi creştine nestoriene întemeiate de misionari veniţi din Persia. Nu există multă înţelegere între călugării latini şi aceşti creştini răsăriteni. Prin intermediul fraţilor Polo, tatăl şi unchiul lui Marco, hanul mongol, devenit împărat al Chinei, îi cere papei să-i trimită misionari. Franciscanul Ioan de Montecorvino ajunge în jurul anului 1294 la Hanbaliq

(Beijing), de unde trimite o scrisoare emoţionantă în Europa (118). Va deveni primul arhiepiscop al Beijingului. Distanţele mari şi vicisitudinile politice vor duce la dispariţia acestei prime Biserici chineze.

II – CREŞTINĂTATEA

CONTESTATĂ

Ar fi o greşeală să ne închipuim Creştinătatea ca o societate fără falii, bucurându-se de o unanimitate permanentă. În măsura în care a reuşit aproape prea bine, Biserica instituţională se vede contestată, uneori chiar în numele Evangheliei. Pe de altă parte.

Europa medievală nu este o lume închisă.

Doctrinele circulă, unele fiind anterioare şi străine creştinismului. Deoarece credinţa este liantul societăţii, cei ce nu împărtăşesc credinţa oficială sunt învinuiţi de subminarea bazelor societăţii şi se bucură deci de tot mai puţină toleranţă.

1. Evreii

Violenţe populare

Trebuie mai întâi evocată situaţia evreilor ale căror comunităţi sunt diseminate din

Spania până în Renania. Polemicile împotriva evreilor au fost numeroase încă de la începuturile Bisericii. Chiar dacă acestea se doreau teologice, în cele mai multe cazuri nu dovedeau iubire creştină! Netoleraţi în Spania, unde sunt siliţi să se convertească după recucerirea ţării de sub ocupaţia musulmană, evreii sunt mai bine primiţi în alte regiuni.

Dar situaţia se degradează odată cu predicarea cruciadei. De vreme ce se pune problema luptei împotriva duşmanilor lui Cristos, mulţimile îi învinuiesc pe aceia pe care îi consideră răspunzători de moartea lui şi care sunt mult mai aproape decât turcii ori sarazinii. Au loc masacre în regiunea renană, împotriva cărora ia poziţie sfântul

Bernard.

Legislaţii discriminatorii

Conciliile al treilea şi al patrulea din

Lateran (1179 şi 1215) multiplică măsurile discriminatorii împotriva evreilor: purtarea de îmbrăcăminte distinctivă (o bucată de stofă galbenă cusută pe haină, pălărie ascuţită), interdicţia de a practica anumite meserii şi de a se căsători cu creştini, obligaţia de a locui în cartiere speciale, expulzarea din anumite ţări. Uneori există şi cutume jignitoare: la

Toulouse, în secolul al XIII-lea, evreul trebuie să se prezinte la biserică în Vinerea mare ca să primească o palmă. Neputând cultiva pământul, evreii se concentrează în oraşe consacrându-se adesea activităţilor comerciale şi financiare. Creştinii refuză practica împrumutului cu dobândă, considerat a fi

«camătă», dar recurg în acest scop la evrei care vor purta vina păcatului. Papalitatea joacă un rol important în acest domeniu. Ea elaborează pe de o parte o legislaţie discriminatorie, temându-se de o contaminare a credinţei, şi doreşte pe de altă parte să limiteze violenţa, purtându-se cu evreii mult mai bine decât o fac principii…

2. Evanghelie şi disidenţă

Disidenţii religioşi din Evul Mediu sunt imediat înglobaţi în categoria ereticilor.

Adesea nu ne sunt cunoscuţi decât prin intermediul surselor ecleziastice oficiale, mai ales prin anchetele Inchiziţiei, care nu-i prezintă într-o lumină favorabilă! Scrierile lor au fost în cea mai mare parte distruse şi trebuie să ne arătăm circumspecţi faţă de zvonuri. Aşa cum s-a întâmplat odinioară în cazul primilor creştini, bârfele pe seama minorităţilor se răspândesc rapid şi se recurge uşor la amalgamuri.

Forme de protest evanghelic

La origine, multe dintre aceste grupări disidente sunt o formă de protest evanghelic împotriva unei Biserici prea înfloritoare.

Reforma gregoriană dăduse roade. Creştinii mai conştienţi reacţionaseră împotriva preoţilor iubitori de arginţi sau care trăiau în concubinaj. Mulţi şi-au păstrat exigenţele faţă de instituţia eclezială, pe care o doreau fidelă sărăciei lui Cristos din Evanghelie. Aceste mişcări contestatare se nasc adesea în oraşek care iau un nou avânt în secolul al XII-lea

Burghezii reacţionează împotriva une
Biserici feudale puternice. Clerul secular şi
călugării izolaţi în mănăstirile lor nu mă:
răspund pe deplin nevoilor spirituale şi
Intelectuale ale orăşenilor. Unii se grupează în afara cadrului stabilit.

(119) Valdezii sau săracii din Lyon

O mare parte a documentelor interne ale grupurilor disidente a fost distrusă de inchizitorii însărcinaţi cu represiunea. De multe ori nu putem cunoaşte aceste grupuri decât prin mijlocirea acuzatorilor. Este de la sine înţeles că modul în care sunt prezentaţi este întotdeauna răuvoitor.

Secta sau erezia Valdezilor sau a Săracilor din Lyon a apărut în anul Domnului

1170. Vina o poartă un locuitor al Lyonului, Valdés sau Valdo, de unde vine şi numele sectanţilor. Acesta era bogat; dar după ce şi-a împărţit toate bunurile, şi-a propus să păzească sărăcia şi desăvârşirea evanghelică, după pilda Apostolilor. A pus să se traducă în limba poporului pentru folosinţa proprie Evangheliile precum şi alte cărţi din Biblie şi de asemenea câteva maxime ale sfinţilor Augustin, Ieronim şi Ambrozie, difuzate sub titluri pe care el şi tovarăşii lui le numeau sentinţe. Le citeau adesea, dar fără a le înţelege;

totuşi, plini de sine, deşi aveau puţină ştiinţă de carte, uzurpară misiunea Apostolilor şi cutezară să predice Evanghelia pe străzi şi în pieţe publice. Numitul Valdés sau Valdo atrase după el în această trufie mulţi complici de ambele sexe, pe care îi trimitea să predice în calitate de discipoli.

[...] Chemaţi de arhiepiscopul de Lyon, preasfinţitul Ioan „Mână frumoasă", care le interzise o astfel de trufie, refuzară să-i dea ascultare, pretinzând, pentru a-şi acoperi sminteala, că se cuvenea să asculte mai degrabă de Dumnezeu decât de oameni. Dumnezeu le-a poruncit Apostolilor să predice Evanghelia la toată făptura, spuneau ei întruna, luând asupra lor ceea ce se spusese despre Apostoli, cărora nu se sfiau să pretindă că le sunt imitatori şi urmaşi, printr-o falsă practică a sărăciei şi sub un aşa-zis chip de sfinţenie, într-adevăr, îi disprețuiau pe prelaţi şi pe clerici pentru că aceştia, spuneau ei, aveau nenumărate bogăţii şi trăiau în desfătare.

[...] Siliţi să renunţe la cuvânt, au refuzat să se supună,

făcându-se vinovaţi de sfidare a justiţiei, iar apoi au fost excomunicaţi şi alungaţi din oraşul şi din patria lor.

[…] Dispreţul faţă de puterea ecleziastică a fost şi este încă principala erezie a

Valdezilor […]. Ei susţin că orice jurământ, atât în justiţie cât şi în alte situaţii, este, fără excepţie, nici explicaţie, oprit de Dumnezeu […].

Bernard Gui (1260 – 1331), *Manualul inchizitorului*, II, 1, 1927.

Valdo şi săracii din Lyon

Printre aceste mişcări evanghelice, una dintre cele mai cunoscute este cea a săracilor din Lyon, iniţiată de Valdo (Valdés) către

1173 (119). Negustor bogat, căruia originea câştigurilor sale îi dădea de gândit, Valdo se leapădă de toate bunurile şi începe să le predice concetăţenilor săi sărăcia. Bărbaţi şi femei se adună în jurul lui. Se roagă, citesc

Scriptura în limba de fiecare zi şi proclamă în pieţe: «Nimeni nu poate sluji la doi stăpâni, lui Dumnezeu şi lui Mamona». Autorităţile sunt îngrijorate, pentru că ei predică fără a fi preoţi şi pun în discuţie bogăţia Bisericii.

Papa, pe care discipolii lui Valdo l-au consultat la Roma (1179), condiţionează posibilitatea predicării de permisiunea arhiepiscopului de Lyon. Acesta se împotriveşte şi valdezii se adaugă la lista ereticilor. Se răspândesc în regiunile Languedoc, Dauphine.

Provenţa şi în nordul Italiei. Marginalizaţi, valdezii se asociază altor grupări pe care le întâlnesc. Alungaţi din Biserică, ajung să nege necesitatea instituţiei ecleziastice. Ei afirmă că viaţa demnă îl defineşte pe adevăratul slujitor al Bisericii şi nu recunosc decât o preoţie universală. Refuză munca atunci când e goană după câştig, nu depun jurământ şi sunt împotriva pedepsei cu moartea.

Aşteptarea unei lumi mai bune

Alte mişcări care se doresc de asemenea o întoarcere la Evanghelie şi la Biserica de la începuturi speculează asupra viitorului omenirii sprijinindu-se pe Apocalipsă sau pe textele profeţilor. Se vorbeşte în acest caz de mişcări apocaliptice sau milenariste (cf. *Ap*

20, 4 – 5). Într-o societate foarte dură, unde nedreptăţile sunt numeroase, unii aşteaptă o împărăţie a dreptăţii unde situaţiile vor fi răsturnate. Acesta poate fi punctul de plecare al unor revolte la originea cărora se află personaje care pretind că sunt inspirate de

Duhul Sfânt. Scrierile unui călugăr calabrez.

Ioachim de Flora (1130 – 1202), au contribuit la alimentarea acestor vise. După era Tatălui, cea a Vechiului Testament, şi cea a Fiului, timp al Bisericii, avea să înceapă neîntârziat era Duhului, ceea ce relativiza Biserica instituţională.

Catarii în sfârşit, în cadrul anumitor grupuri, reapar doctrine străine creştinismului. Este cazul catarilor, răspândiţi mai ales în

Languedoc şi în nordul Italiei. Aceştia erau consideraţi ca moştenitori ai maniheenilor din

Antichitate. Filiaţia nu este tocmai uşor de stabilit. Pelerinajele şi cruciadele au contribuit fără îndoială la circulaţia doctrinelor. Catarii

(„cei puri") profesează un dualism care nu este întotdeauna atât de radical cum o afirmă

Bernard Gui (120). Catarii încearcă să răspundă la întrebarea pe care oamenii şi-au pus-o dintotdeauna: de unde vine răul?

Dualismul prezintă avantajul simplităţii. Se cuvine să remarcăm că adepţii mişcării catare se consideră creştini, uneori îşi spun chiar

«buni creştini». Unele dintre riturile lor îşi au poate obârşia în Antichitatea creştină. Dar materia şi trupul fiind rele, ei tăgăduiesc întruparea lui Cristos şi condamnă căsătoria.

Este de înţeles că Biserica vede în această mişcare un pericol grav pentru credinţă. Cum se poate explica succesul acestei ciudate doctrine? Prin comparaţie cu delăsarea clerului din regiunea Languedoc, sărăcia şi rigoarea

Desăvârşiţilor, un fel de preoţi catari, stârnesc admiraţia. Opţiunea pentru doctrina catară este un mod de a protesta împotriva Bisericii instituţionale. Dacă Desăvârşiţii sau Oamenii

Buni duceau o viaţă austeră, exigenţele erau relativ reduse în cea ce-i privea pe simplii credincioşi. Li se îngăduia să practice sexualitatea şi mai cu seamă li se cerea să-i întreţină pe Desăvârşiţi. Doctrina reîncarnării nu era nici ea lipsită de atracţie: o altă viaţă putea restabili echilibrul şi dreptatea în favoarea aceluia care fusese nefericit **într-**o primă viaţă şi vice-versa…

(120) Noii maniheeni sau catarii

Se cuvin făcute aceleaşi remarci ca pentru textul precedent. Doctrinele celor ce erau numiţi catari nu erau întotdeauna atât de categorice.

Secta, erezia şi partizan îi rătăciţi ai maniheenilor recunosc şi mărturisesc doi Dumnezei şi doi Domni, şi anume un Dumnezeu bun şi

un Dumnezeu rău. După spusele lor, creaţia tuturor lucrurilor vizibile şi materiale nu este lucrarea lui Dumnezeu, Tatăl ceresc – cel pe care-l numesc Dumnezeul bun –, ci a Satanei, a Dumnezeului cel rău. Ei deosebesc aşadar doi creatori, Dumnezeu şi diavolul, şi două creaţii, cea a fiinţelor nevăzute şi imateriale, cealaltă a lucrurilor văzute şi materiale.

De asemenea, născocesc două Biserici: una, cea bună, care este secta lor, după cum spun; aceasta este, afirmă ei, Biserica lui Iisus *Cristos; cealaltă, cea rea, este după ei*

Biserica Romei, pe care o numesc cu nesăbuinţă maică a desfrânării, marele Babilon, curtezană şi bazilică a diavolului, sinagogă a Satanei […].

Ei înlocuiesc botezul cu apă printr-un alt botez, spiritual, numit consolamentum *al*

Duhului Sfânt când, bunăoară, primesc o persoană, sănătoasă sau bolnavă, în secta sau ordinul lor, impunându-şi mâinile aşa cum o cere ritul lor dezgustător […].

Ei tăgăduiesc întruparea Domnului Nostru Iisus Cristos în sânul Mariei pururea fecioare şi susţin că n-a luat trup adevărat şi carne omenească aşa cum au ceilalţi oameni în virtutea firii omeneşti, că nu a pătimit şi nu a murit pe cruce, că nu a înviat din morţi, că nu s-a suit la ceruri cu trup şi carne omenească, ci că toate acestea s-au petrecut în chip figurat […].

Sunt numiţi eretici nedesăvârşiţi aceia care împărtăşesc într-adevăr credinţa ereticilor, dar care nu-şi orânduiesc viaţa după aceasta şi nu-i respectă riturile; pe aceştia, ereticii îi numesc în vorbirea lor mincinoasă credincioşi.

Sunt numiţi, dimpotrivă, desăvârşiţi, ereticii care mărturisesc credinţa ereticilor şi o aplică în viaţa lor împlinind şi respectând riturile pe care aceasta le impune; ei sunt cei ce-i învaţă pe ceilalţi […].

Bernard Gui, Op. cit., I, 1.

2. Apariţia ordinelor de călugări-cerşetori

Idealul întoarcerii la Evanghelie nu constituie monopolul grupărilor disidente. El se află la baza unei noi forme de viaţă consacrată, ordinele de călugări-cerşetori.

Întemeietorii lor au dorit să răspundă la chemarea Evangheliei şi a oamenilor din vremea lor. Au fost mai cu seamă sensibili la dezvoltarea ereziilor, la mişcarea urbană şi la frământările

intelectuale. Dar, la început, răspunsurile oferite de Dominic şi de Francisc din Assisi au fost destul de diferite.

Dominic şi Fraţii predicatori

Născut în jurul anului 1170, în Spania.

Dominic a fost mai întâi canonic regular la

Osma. Ar fi dorit să vestească Evanghelia populaţiilor din Europa de est. Întâlnirea cu cistercienii care primiseră misiunea să lupte împotriva ereziei în Languedoc este hotărâtoare pentru orientarea sa. Înţelege de ce călugării au eşuat. Trimişi de papă, se cred obligaţi să adopte fastul cuvenit personalităţilor oficiale. Or, succesul predicatorilor catari se întemeiază pe austeritatea lor.

Dominic trage concluzia că sărăcia efectivă a predicatorilor este singurul remediu eficace împotriva ereziei. împreună cu câţiva tovarăşi, merge în regiunea Toulouse să-i întâlnească pe eretici «imitând sărăcia lui Cristos sărac»

şi acceptând controversele dogmatice

(121) Testamentul sfântului Francisc (1226)

Domnul mi-a dat astfel mie, fratele Francisc, să încep a face pocăinţă: pe când eram în păcate mi se părea nespus de greu să-i văd pe leproşi. Şi Domnul însuşi m-a dus printre ei şi le-am dat milostenie. Şi plecând eu de la ei, ceea ce îmi părea amar **s**-*a preschimbat pentru mine în alinare a sufletului şi a trupului; iar după aceea, n-am mai zăbovit mult şi am ieşit din lume. Iar Domnul mi-a dat o astfel de credinţă în biserici încât mă rugam simplu spunând*:

«*Te adorăm, Doamne Iisuse Cristoase, în toate bisericile care sunt în lumea întreagă, şi te binecuvântăm, căci prin sfânta ta cruce ai răscumpărat lumea*».

După aceea, Domnul mi-a dăruit şi îmi dăruie o astfel de credinţă în preoţii care trăiesc după regula sfintei Biserici romane, datorită hirotonirii pe care au primit-o, încât chiar dacă m-ar prigoni, doresc să mă încredinţez lor. Şi de aş avea înţelepciunea lui Solomon şi n-aş întâlni decât sărmani preoţi de mir, n-aş voi să predic fără voia lor în parohiile unde locuiesc ei […].

Iar după ce Domnul mi-a dăruit fraţi, nimeni nu mi-a arătat ce aveam de făcut, ci însuşi cel Preaînalt mi-a descoperit că trebuia să trăiesc după cuvântul sfintei Evanghelii. Iar eu am scris aceasta simplu şi în puţine cuvinte, iar părintele Papa a întărit cele scrise. Iar cei ce veneau să primească viaţa, îşi împărţeau săracilor întregul avut; şi se

mulţumeau cu o singură tunică legată cu o curea, peticită pe dinafară şi pe dinăuntru, şi cu o pereche de iţari. Şi nu doream să avem nimic mai mult. Ne rugam liturgia orelor, clericii ca toţi ceilalţi clerici, laicii spunând Pater Noster; şi zăboveam bucuros în biserici. Şi eram fără ştiinţă de carte şi supuşi tuturor. Şi lucram cu mâinile mele şi vreau să lucrez; şi vreau neabătut ca toţi ceilalţi fraţi să muncească cinstit. Cei care nu ştiu, să înveţe, dar nu din dorinţa lacomă după simbrie, ci ca să dea pildă şi să alunge trândăvia. Iar când nu ni **s-***ar da plata cuvenită pentru munca noastră, să mergem la masa Domnului, cerând pomană din poartă în poartă. Domnul mi-a arătat că trebuia să spunem în chip de salut: Domnul să-ţi dea pacea.*

Fraţii să ia seama să nu primească nicidecum biserici, locuinţe sărace şi tot ce **s-***ar construi pentru ei dacă aceasta nu este după sfânta sărăcie pe care am făgăduit-o în Regula noastră, locuind acolo ca străini şi pelerini. Interzic cu hotărâre oricărui frate, în numele ascultării, să îndrăznească să ceară de la curia romană o scrisoare pentru el însuşi sau prin persoane interpuse, nici pentru vreo biserică, nici pentru alt lăcaş, nici pentru a predica, nici de teama prigoanei împotriva trupului său; iar de oriunde nu ar fi primiţi, să plece* degrabă *pe alte meleaguri spre a face pocăinţă având binecuvântarea lui Dumnezeu.*

Şi vreau să ascult neabătut de ministrul general al acestei frăţii şi de superiorul pe care va binevoi să mi-l dea […].

Iar fraţii să nu spună: «Aceasta este o altă Regulă»; căci este o amintire, un sfat, un îndemn, un testament pe care eu, fratele Francisc, cel preasmerit, vi-l las vouă, fraţi binecuvântaţi, casă respectăm în spirit mai universal Regula pe care i-am făgăduit-o Domnului.

Iar ministrul general, ceilalţi superiori şi custozi să fie ţinuţi în numele ascultării să nu adauge şi să nu suprime nimic din aceste cuvinte. Şi să păstreze mereu la ei acest înscris, împreună cu Regula […].

Şi cine va respecta toate acestea, să fie copleşit în ceruri cu binecuvântarea Tatălui preaînalt, iar pe pământ cu binecuvântarea Fiului său preaiubit împreună cu Duhul Sfânt

Mângâietor, cu toate virtuţile cereşti şi cu toţi sfinţii. Iar eu, fratele Francisc, cel preasmerit, slujitorul vostru, întăresc, pe cât îmi stă în puteri, în afară şi înlăuntru, această sfântă binecuvântare.

Francisc din Assisi, *Scrieri*, edit. Sources chr & iennes, vol. 285, 1981, p. 205 urm.

Împotriva lor. În 1215, episcopul de Toulouse aprobă oficial

micul grup de predicatori: «Îi desemnăm ca predicatori în dieceza noastră pe fratele Dominic şi pe însoţitorii săi pentru a stârpi corupţia ereziei, pentru a alunga viciile, a învăţa regula credinţei şi a insufla oamenilor moravuri sinătoase. Programul regulei lor constă în purtare de monah, mers pe jos, sărăcie evanghelică, predicare a cuvântului adevărului evanghelic». În 1216, papa aprobă la rândul său Ordinul Fraţilor predicatori; aceştia vor adopta regula sfântului

Augustin. Dominic moare la Bologna în 1221.

Prezenţa în lume

Fraţii predicatori sunt preoţi care trăiesc în sărăcie în mici comunităţi urbane. Activitatea lor se împarte între predicare şi munca intelectuală. În acord cu spiritul oraşelorcomune, organizarea ordinului este democratică. Funcţiile sunt temporare. Doar

Magistrul general este ales pe viaţă. Fraţii nu dispun de veniturile marilor abaţii, asigurân**du-**şi mijloacele de subzistenţă din pomană. De aceea vorbim de ordine de călugări**-**cerşetori. Ei se adresează cu precădere populaţiei orăşeneşti, membrilor breslelor şi predau la universităţi. Papa îi însărcinează cu reprimarea ereziei, dân**du-**le răspunderea Inchiziţiei.

Francisc şi Fraţii minoriţi

Demersul lui Francisc din Assisi se apropie mai mult de al lui Valdo. În testamentul său din 1226, Francisc aminteşte principalele etape ale itinerarului său (121).

Născut în jurul anului 1181, ca fiu al unui negustor bogat, renunţă în 1205 la visurile sale cavalereşti pentru a se consacra Doamnei

Sărăcie. L**-**a întâlnit pe Cristos sărac **într-**un lepros. La început a crezut că Cristos îi cere să repare bisericile, ca cea de la Sandamiano.

Înapoi**ndu-**i tatălui său toate bunurile, chiar şi hainele, începe să**-**şi cerşească hrana şi materialele necesare pentru construcţie. Duce viaţă de pustnic. Dar, în 1208, evanghelia auzită în biserica Porţiuncula: «Mergeţi, vestiţi că împărăţia cerurilor este aproape. Nu luaţi cu voi nici aur nici argint…» este pentru el o revelaţie. împreună cu câţiva tovarăşi, începe să colinde pe drumuri, proclamând cu bucurie vestea cea bună a păcii. Munceşte pentru hrana primită sau cerşeşte. Face ceea ce au făcut Valdo şi alţii asemenea lui. Predică fără să fie preot. Dar Francisc se fereşte să judece Biserica sau pe preoţi. Cere doar un spaţiu de libertate pentru a trăi după cuvântul

Evangheliei, aşa cum a trăit Iisus în Palestina.

Papa Inocenţiu al III-lea aprobă în 1209 felul de viaţă al celor ce îşi spun «minoriţi», cei mai săraci pe scara socială. Predica lor se va limita să aibă un caracter moral.

Pacea şi bucuria în 1209, Francisc are nouă însoţitori; zece ani mai târziu sunt trei mii. În 1212, Clara şi tovarăşele ei urmează exemplul lui Francisc.

Fraţii se răspândesc în mai multe ţări. În 1219.

Francisc pleacă spre Ţara Sfântă şi se străduieşte să-l convertească pe sultanul

Egiptului. Unii dintre fraţii săi ar dori o organizare riguroasă, mănăstiri, case de studiu, lucru care-l mâhneşte pe Francisc. Deşi

Evanghelia este singura lor regulă de viaţă, este nevoit să redacteze o regulă (1223). Dar continuă să predice cu bucurie. Sărbătoreşte

Crăciunul în 1223 amenajând o iesle adevărată. Anul următor primeşte stigmatele. Îşi cântă dragostea pentru natură şi pentru

Dumnezeu creator în *Cântarea Soarelui*.

Aduce pacea între seniorii din partea locului.

Testamentul său din 1226 exprimă o anumită nostalgie a începuturilor.

Primeşte cu seninătate «pe sora noastră, moartea trupească», la 3 octombrie 1226. Doi ani mai târziu este canonizat.

Ordinul Fraţilor minoriţi a avut o existenţă dificilă, fiind divizat în numele fidelităţii faţă de întemeietorul său, însă Francisc rămâne sfântul cel mai popular din Evul

Mediu, dacă nu chiar din istorie. El este martorul prin excelenţă al întoarcerii la

Evanghelie, zdruncinând sensibilitatea medievală prin imitarea lui Cristos, prin dragostea pentru natură şi prin lepădarea de bogăţie care alterează relaţiile dintre oameni.

III – REPRIMAREA

EREZIEI

Inchiziţia nu rezumă întreaga atitudine a

Bisericii faţă de disidenţa religioasă în Evul

Mediu. Au existat multe ezitări, timp de mai multe veacuri, şi abia în secolul al XIII-lea a fost organizată reprimarea sistematică, pentru ansamblul Creştinătăţii.

1. Ezitări şi reticenţe

După cum am văzut, o legislaţie antieretică fusese elaborată în Imperiul creştin

(57). Episcopi precum Augustin sau Ioan Gură de Aur o acceptaseră, deşi se împotriveau pedepsei cu moartea pentru eretici. În pofida existenţei acestor legi represive, până în secolul al XI-lea Biserica se dovedeşte, în general, reticentă în folosirea violenţei împotriva ereticilor. În Evul Mediu timpuriu nu se cunosc exemple de condamnare la moarte pe motiv de erezie, semnalându-se doar întemniţări.

Mişcări populare şi înăsprire progresivă

O schimbare se produce în secolele al

XI-lea şi al XII-lea. Disidenţii par să fie mai numeroşi. Creştinătatea capătă conştiinţă de sine. Unitatea de credinţă stă la baza societăţii şi trebuie păzită cu orice preţ. Este repus în valoare dreptul roman. Legislaţia antieretică pe care acesta o propune este adoptată fără a exista preocuparea de a şti în ce condiţii a fost aplicată odinioară. Asistăm la o escaladare lentă. În 1022, nişte eretici, poate maniheeni, acuzaţi de destrăbălare, sunt osândiţi la rug de către rege, sub presiunea mulţimii. Totuşi, în situaţii similare, episcopii resping pedeapsa cu moartea, aşa cum procedează Wason, episcop deLICge în 1045

(122). În 1144, în cazul ereticilor de la K8 ln.

Bernard de Clairvaux insistă în primul rând asupra necesităţii de a-i convinge.

Dar dacă excomunicarea se dovedeşte insuficientă, va trebui folosită violenţa pentru a apăra via Domnului de vulpile care o pustiesc.

2. Elaborarea unei legislaţii împotriva ereticilor

Decretul lui Graţian (1140) care armonizează textele juridice tradiţionale (drept roman, decretalii etc) propune trei etape în procedura împotriva ereticilor: încercarea de a-i convinge, sancţiuni canonice (rostite de

Biserică) şi, în sfârşit, recurgerea la braţul secular, adică la justiţia principilor. Aceştia

ESCALADAREA REPRESIUNII

(122) Un episcop nu poate cere moartea ereticilor

Noi n-am primit puterea de a scoate din această viaţă prin braţul

secular pe cei pe care

Creatorul şi Mântuitorul nostru vrea să-i lase în viaţă pentru a se smulge din cursele diavolului

[…]. *Cei ce astăzi ne sunt adversari pe calea Domnului pot, ajutaţi de harul lui Dumnezeu, deveni mai-marii noştri în patria cerească* […]. *Noi, cei ce ne numim episcopi, am primit ungerea Domnului nu pentru a aduce moartea, ci pentru a fi purtători de viaţă*.

Wason, episcop de Liège, *Scrisoare către episcopul de Chalons*, către 1045.

(123) Legislaţia lui Frederic al II-lea împotriva ereticilor

Oricine va fi fost dovedit în chip vădit ca eretic de către episcopul diecezei sale va fi încredinţat de îndată, la cererea acestuia din urmă, autorităţilor seculare ale acelui loc şi dat morţii prin ardere pe rug. Dacă judecătorii cred că trebuie să-i cruţe viaţa, mai cu seamă pentru a servi drept pildă altor eretici, i se va tăia limba, care n-a şovăit să hulească credinţa catolică şi numele lui Dumnezeu.

Constituţiile de la Catania, 1224.

vor proceda la confiscarea bunurilor, la pedepse corporale, fără însă ca pedeapsa cu moartea să fie menţionată explicit. Al treilea conciliu din Lateran (1179) distinge între ereticii susceptibili de a primi pedepse spirituale şi cei care trebuie combătuţi deoarece se constituie în bande. În 1184.

apa Lucius al III-lea şi împăratul Frederic

3 arbarosa organizează o represiune comună.

«Pedeapsa meritată» – nu este precizată. În

1197, regele Pedro de Aragón asimilează erezia cu crima de lezmajestate, pasibilă de jedeapsa cu moartea prin foc. În 1199, nocenţiu al III-lea asimilează şi el erezia cu delictul de lezmajestate.

Cruciada împotriva Albigenzilor

După asasinarea în Languedoc a legatului său însărcinat cu lupta împotriva ereziei, nocenţiu al III-lea cheamă la cruciadă împotriva albigenzilor (1208). Oraşul Albi ei

centrul unei regiuni unde se aflau mulţi eretici

Prin numele de albigenzi erau desemnat îndeosebi catarii, iar uneori şi valdezii

Cruciada se va transforma **într-**un război a seniorilor din Nord împotriva acelora din Sud

Pentru primii va fi prilej de cucerire de feude

Episodul cel mai cunoscut al acestei cruciade este masacrul populaţiei din Beziers, refugiată în catedrală (1209).

3. Inchiziţia

Inchiziţia în sens strict se naşte în ani

1220 – 1230 prin colaborarea dintre putere.

civilă şi cea religioasă pentru a-i căuta

(*inquisitio*) în mod sistematic pe eretici şi apedepsi, modelul generalizân**du-**se pe ansamblul Bisericii din voinţă pontificală. Din aces moment, când se vorbeşte despre «pedeapsa

(124) înfiinţarea Inchiziţiei episcopale:

hotărârile conciliului de la Toulouse (1229)

*În fiecare parohie din oraş şi din afara lui, episcopii vor desemna un preot şi doi sau trei laici, sau chiar mai mulţi dacă este necesar, cu nume nepătat, care se vor lega cu jurământ să caute cu sârguinţă şi cu credinţă pe ereticii de pe teritoriul parohiei. Aceştia vor cerceta amănunţit locuinţele suspecte, odăile şi pivniţele precum şi ungherele cele mai ascunse care vor trebui să fie dărâmate. Dacă vor descoperi eretici sau persoane ce le-au dat crezare, adăpost sau apărare, arătân**du-**se binevoitori faţă de ei, vor lua măsuri pentru a-i împiedica să scape şi-i vor denunţa de îndată episcopului şi seniorului locului sau reprezentantului său.*

Seniorii laici vor porunci să fie căutaţi cu grijă ereticii pe întinsul domeniului lor, în casele sau în pădurile unde aceştia se întâlnesc, şi se vor îngriji să le distrugă ascunzişurile.

Hefele-Leclerc, *Histoire des conciles* (*Istoria conciliilor*), V, partea a doua, p. 1496 şi urm.

(125) Scrisoarea papei Grigore al IX-lea adresată episcopilor din Franţa, 13 aprilie 1233

*Ţinând seama că, prinşi în vârtejul multiplelor voastre îndatoriri, abia mai aveţi răgaz să vă trageţi sufletul între atâtea activităţi copleşitoare şi, de aceea, judecând că drept este să vă împărţiţi activitatea cu alţii, vă trimitem în regatul Franţei şi în regiunile învecinate pe numiţii Fraţi Predicatori, dân**du-**le misiunea de a lupta împotriva ereticilor.*

Vă cerem să-i primiţi cu bunătate şi să vă purtaţi cu ei aşa cum se cuvine, să le daţi în această privinţă ca şi în altele sfatul, ajutorul şi bunăvoinţa voastră, şi astfel îşi vor putea îndeplini misiunea ce le-a fost încredinţată.

cuvenită», este vorba despre moartea prin foc.

Aspectul vindicativ precumpăneşte asupra celili «medicinal». Fără îndoială, pedeapsa cu moartea nu este cea mai frecventă; există şi alte forme de pedeapsă: temniţi, amenzi, pelerinaje etc.

Inchiziţii şi inchizitori

Considerând originea deciziilor, se vorbeşte despre Inchiziţie seculară – Frederic al II-lea (1224) (123), Ludovic al IX-lea (1229), despre Inchiziţie episcopală – (Toulouse, 1229) (124), sau despre Inchiziţie pontificală. În 1233, papa Grigore al IX-lea recurge la legislaţiile anterioare şi transformă

Inchiziţia **într-**un tribunal de excepţie care depinde direct de papalitate (125). Aceasta îl încredinţează Fraţilor predicatori, dominicanii, dar şi Fraţilor minoriţi. În 1252 este pusă la punct o procedură complexă care autorizează tortura. De data aceasta Biserica îşi asumă responsabilitatea directă a pedepselor aplicate, nelăsând pe seama puterii civile decât sarcina executării sentinţelor. Era nevoie doar de o justificare teologică pe care o va furniza sfântul Toma de Aquíno (126).

E greu de explicat cum o Biserică ce se revendică de la Evanghelie a putut să ardă de vii pe cei ce nu-i acceptau învăţătura. Sub anumite aspecte, Creştinătatea era un regim dacă nu totalitar, cel puţin totalizant şi constrângător.

Pentru a supravieţui, **s-**a folosit de mijloacele oferite de justiţia timpului: tortura şi moartea.

Lecturi suplimentare:

— E. Lecler, *François d'Assise*, *le retour à l'Evangile* (*Francisc din Assisi*, *întoarcerea la Evanghelie*), Desclée de Brouwer, 1981;

— E. Le Roy Ladurie, *Montaillou*, *village occitan* (*Montaillou*, *sat occitan*), Gallimard.

1975; Editura Meridiane 1992;

— C. Morrisson, Les *Croisades*

(*Cruciadele*), colecţia «Que sais-je?», no. 157.

P.U.F.

— R. Nelli, *La Vie quotidienne des cathares du Languedoc au XIHe siècle* (*Viaţa de toate zilele a catarilor din Languedoc în secolul al XIII-lea*), Hachette, 1969;

— P. Rousset, *Histoire des croisades*

(*Istoria cruciadelor*), Payot, 1957;

— G. şi J. Testas. Z, *Inquisition (Inchiziţia)*, colecţia «Que sais-je?», no. 1237, P.U.F.

— G. Tourin, *Les vaudois, l'etonnante aventure d'un peuple église (Valdezii, uimitoarea aventură a unui popor-biserică)*.

Reveil-Claudiana, 1980.

(126) Justificarea teologică a represiunii împotriva ereticilor *în ceea ce-i priveşte pe eretici, trebuie să se ia aminte la două lucruri, una ce-i priveşte pe ei, şi alta ce priveşte Biserica. În ceea ce-i priveşte pe ei, s-au făcut vinovaţi de un păcat prin care au meritat nu doar să fie despărţiţi de Biserică prin excomunicare, ci să fie luaţi din lume prin moarte. Într-adevăr, este cu mult mai gravă coruperea credinţei care chezăşuieşte viaţa sufletului decât falsificarea banilor cu care ne îngrijim de nevoile trupului.*

Deci, dacă falsificatorii de bani sau alţi răufăcători sunt daţi degrabă morţii, după dreptatea principilor veacului acestuia, cu atât mai mult ereticii, de îndată ce rătăcirea lor este dovedită, ar putea fi nu doar excomunicaţi, ci pe bună dreptate daţi morţii. În ceea ce priveşte Biserica, dimpotrivă, ea priveşte cu milă la cei rătăciţi, în speranţa de a-i converti.

De aceea, ea nu se grăbeşte să osândească, ci «după un prim şi un al doilea avertisment», după cum ne învaţă Apostolul. Dacă, în schimb, după aceea, ereticul stăruie pe calea lui cea rea, Biserica, pierzând nădejdea îndreptării lui, se îngrijeşte de mântuirea celorlalţi separându-l prin excomunicare, iar după aceea îl lasă în seama judecăţii seculare pentru a fi luat din lume prin moarte.

Toma de Aquíno, *Summa theologia e*, Ha, Ilae, cu. 11, art 3.

10. AMURGUL
CREŞTINĂTĂŢII
(SECOLELE XIV-XV)

Se vorbeşte în mod obişnuit despre declinul creştinătăţii în secolele al XIV-lea şi al XV-lea. Trebuie însă precizat sensul cuvântului «declin». Este vorba mai întâi despre declinul Creştinătăţii ca sistem. După cum am văzut, aceasta se întemeia pe supremaţia papalităţii care ajunsese să joace rolul de arbitru universal în Europa sub pontificatul lui Inocenţiu al III-lea. Echilibrul era fragil încă din secolul al XIII-lea. El se va frânge progresiv în secolele următoare datorită crizelor uneori foarte grave. Suveranii contestă rolul papei în domeniul politic. Chiar în interiorul Bisericii, diviziunile duc la schismă şi la contestarea

temeiului puterii papale. Urgia vremurilor şi haosul din conştiinţe conduc la dezarticularea gândirii religioase şi pun capăt unanimităţii. Totuşi, aspectul decadent nu rezumă întreaga viaţă a

Bisericii în cursul acestei perioade. Se produc prefaceri care vestesc o altă eră. Sunt veacuri de adâncire lăuntrică pentru un mare număr de creştini.

I – NAŞTEREA

SPIRITULUI LAIC

1. Ridicarea monarhiilor naţionale

Am văzut mai sus că lupta papilor împotriva împăraţilor germani avusese drept consecinţă slăbirea puterii imperiale. În timpul Marelui Interregn (1254 – 1273) nici nu mai există împărat. Dar avantajul obţinut de papalitate nu este decât aparent. Papii s-au slujit abuziv de armele spirituale, precum excomunicarea, în scopuri pur temporale. Pe de altă parte, declinul Imperiului este în folosul monarhiilor occidentale. Acestea se afirmă recurgând la dreptul feudal în favoarea lor. Am învăţat la istorie cum regii Franţei şi-au rotunjit treptat regatul. La fel s-a întâmplat şi cu regatul Angliei. Regatele spaniole desăvârşesc recucerirea peninsulei de sub stăpânirea musulmană. Sfârşitul *reconquistei*, marcat prin cucerirea Granadei în 1492, înseamnă şi unificarea Spaniei. Toate aceste regate apusene devin treptat state în sensul modern al termenului, instituind o administraţie centralizată incipientă: finanţe, justiţie… Devenite mai puternice, ele se înfruntă în cadrul primelor conflicte naţionale aşa cum este Războiul de 100 de ani (1337

1453) dintre Franţa şi Anglia. Totodată, dorind să-şi întărească şi să-şi dezvolte autoritatea, aceste monarhii se vor lovi de puterea pontificală, ceea ce va repizenta o nouă sursă de conflicte.

2. Un conflict semnificativ: Filip cel Frumos împotriva lui

Bonifaciu al VIII-lea

Principii refuză tot mai mult intervenţiile papalităţii în Biserica din regatele lor, afirmându-şi totodată autoritatea în problemele ecleziastice de pe propriile domenii

(127). În două rânduri (1296 şi 1301 – 1303), regele Franţei, Filip al IV-lea cel Frumos

(1285 – 1314) şi papa Bonifaciu al VIII-lea se înfruntă violent. Nepot al sfântului Ludovic, care fusese evlavios şi preocupat de morală, noul rege nu este la fel de scrupulos în privinţa mijloacelor de

a-şi procura bani. De altfel, consilierii săi, legişti excelenţi cunoscători ai dreptului roman, exaltă puterea regală. La rândul lui papa, jurist limitat şi încăpăţânat.

FILIP CEL FRUMOS ÎMPOTRIVA LUI
BONIFACIU AL VHI-LEA

(127) Regele Filip cel Frumos îşi defineşte puterea (1297)

Conducerea lumească a regatului aparţine numai regelui şi nimănui altcuiva, iar acesta nu are şi nu recunoaşte niciun superior şi nu are de gând să se supună şi să asculte de nimeni în ceea ce priveşte puterea temporală în regatul său.

(128) Bonifaciu al VIII-lea la consistoriul din 1302

Înaintaşii noştri au demis trei regi ai Franţei: acestea sunt scrise în cronicile francezilor şi în ale noastre; deoarece regele Franţei a făptuit tot ceea ce înaintaşii săi, care au fost loviţi de pedeapsă, fupiuiseră, şi încă a mai adăugat la acestea, îl vom demite fără părere de rău de nu va veni la căinţă precum un băiat rău.

(129) Bula *Unam sanctam* (1302)

[...] *Biserica, una şi unică, nu are decât un trup şi un cap, nu două capete, precum un monstru: şi acesta este Cristos şi Petru, vicarul lui Cristos, şi urmaşul lui Petru* [...].

Autoritatea temporală trebuie să se supună autorităţii spirituale [...]. *Dacă puterea pământească se abate de la calea cea dreaptă, ea va fi judecată de puterea spirituală, iar dacă puterea spirituală inferioară rătăceşte, va fi judecată de puterea superioară.*

Dacă puterea supremă se rătăceşte, Dumnezeu singur o va putea judeca şi nu omul [...].

Această autoritate, deşi conferită unui om şi exercitată de un om, nu este a omului, ci vine de la Dumnezeu. Ea îi este dată lui Petru prin gura lui Dumnezeu [...]. *Ca urmare, declarăm, afirmăm şi susţinem că este absolut necesar mântuirii oricărei fiinţe omeneşti să fie supusă pontifului roman.*

(130) Actul de acuzare redactat de Nogaret, legistul lui Filip cel Frumos, împotriva lui Bonifaciu al VIII-lea (1303)

Afirm că sus-numitul individ, zis Bonifaciu, nu este papă. El n-a intrat pe uşă, trebuie aşadar să fie privit ca hoţ şi tâlhar. Susţin că numitul Bonifaciu este un eretic dovedit şi un groaznic simoniac, aşa cum n-a mai fost altul de la începutul lumii. Mai afirm şi că numitul Bonifaciu s-a făcut vinovat de crime vădite, uriaşe, nespus de multe, şi că

nu se poate îndrepta. *Este îndatorirea unui conciliu general să-l judece şi să-l condamne*.

este pătruns de importanţa prerogativelor sale pontificale, pe care le susţine fără nuanţe.

Primul conflict este generat de imunitatea fiscală a Bisericii: Bonifaciu al VIII-lea nu-i îngăduie regelui să supună impozitării bunurile Bisericii. Canonizarea lui Ludovic **al IX-**lea în 1297 aplanează diferendul. Al doilea conflict are ca origine imunitatea judiciară a clericilor. Filip l-a chemat în faţa tribunalului regal pe episcopul de Pamiers, un protejat al lui Bonifaciu, ceea ce prilejuieşte o dezlănţuire de violenţe verbale, dar şi de violenţe pur şi simplu. Pe când papa îl ameninţă pe rege cu demiterea (128), legiştii din anturajul monarhului trec la atac.

Stimulând sentimentul naţional şi cel religios împotriva unui papă acuzat de toate viciile.

Guillaume de Nogaret îl va ameninţa pe

Bonifaciu chiar în reşedinţa sa de la Anagni

(7 septembrie 1303) (130). Puternic afectat, papa, având o vârstă înaintată, moare o lună mai târziu.

Dincolo de faptul că se află la originea instalării papalităţii în Franţa, conflictul a prilejuit un schimb de argumente. În bula

Unam sanctam (1302), Bonifaciu al VIII-lea reia toate afirmaţiile teocratice ale predecesorilor săi: superioritatea puterii spirituale căreia puterea temporală trebuie să i se supună

(129). De cealaltă parte, regele se afirmă ca singur stăpân în regatul său. El nu are niciun superior în domeniul lumesc (127).

În plus, apare ideea că un papă slab poate fi judecat de un conciliu general.

3. Spiritul laic

Un alt conflict, între papa. Ioan al

XXII-lea şi Ludovic de Bavaria, pe care papa nu voia să-l recunoască drept împărat (1324), duce la desemnarea unui antipapă şi la proliferarea lucrărilor despre drepturile respective ale papilor şi suveranilor. Dincolo de polemici şi de injurii, aceste scrieri propun o reflecţie asupra naturii statului, respectiv a

Bisericii. Este ceea ce numim «naşterea spiritului laic». Termenul «laic» nu însemna pe atunci antireligios. Poate fi uneori sinonim cu anticlerical, dar considerâ**ndu-**l pe acesta din urmă în sens

etimologic: ceea ce este opus clericilor.

Spiritul laic se caracterizează prin două afirmaţii esenţiale: independenţa statului în domeniul temporal şi insistenţa de a defini

Biserica ca totalitate a credincioşilor, fără a o limita la instituţia clericală. Consecinţele acestei atitudini diferă în funcţie de autori.

Unii se mulţumesc să afirme o relativă autonomie a statului şi a Bisericii: fiecare alcătuieşte o societate care-şi are propria suveranitate, afirmaţie acceptată astăzi cu uşurinţă. Marsilio de Padova merge mult mai

(131) Naşterea spiritului laic

Marsilio de Padova (1275 – 1342) a fost în 1313 rector al Universităţii din Paris. Se pune în slujba regelui Ludovic al IV-lea de Bavaria, aflat în conflict cu papa Ioan al XXII-lea de la Avignon. Lucrarea *Defensor pacis*, scrisă în colaborare cu Jean de Jandun, propune o teorie a relaţiilor Bisericii cu Statul în totală opoziţie cu tezele teocratice ale papilor

Creştinătăţii.

Oamenii **s-***au adunat pentru a trăi mulţumitor, ceea ce le-a îngăduit să caute şi să-şi împartă cele necesare. Această adunare astfel înfăptuită şi având drept scop satisfacerea nevoilor prin ea însăşi a primit numele de cetate.*

Afirmăm că principele, prin acţiunea sa conform legii şi prin autoritatea conferită lui, este regula şi măsura oricărui act civil.

*Dintre toate definiţiile date cuvântului Biserică, cea mai adevărată şi potrivită dintre toate, conformă cu prima întrebuinţare a acestui cuvânt şi după intenţia celor ce l-au adoptat mai întâi, deşi nu mai este semnificaţia curentă în întrebuinţarea modernă, este cea care face din Biserică totalitatea celor ce cred şi invocă numele lui Cristos, diferitele părţi ale întregului regăsi***ndu-***se în fiecare comunitate* […]*. Slujitorii Bisericii, episcopi, preoţi şi diaconi nu alcătuiesc ei singuri Biserica.*

Cristos a spus: «*Spune-l Bisericii*», *şi nu*: «*Apostolului sau episcopului sau preotului sau altuia asemenea lor*». *El a înţeles prin Biserică mulţimea credincioşilor, ridicată astfel la rangul de judecător prin puterea lui. A se pronunţa ca judecător pentru a-l desemna pe cel vinovat, a chema la judecată, a cerceta, a judeca, a achita sau a osândi este dreptul tuturor credincioşilor ce alcătuiesc comunitatea în cadrul căreia trebuie pronunţată o astfel de sentinţă sau dreptul Conciliului*

general.

Ţine de autoritatea unicului legiuitor omenesc – deasupra căruia nu mai stă nimeni

— Sau de cel sau cei cărora el le-a încredinţat această putere să convoace Conciliul general şi să-i desemneze pe cei ce trebuie să participe la el […].

Dacă, spre folosul ordinii pământeşti, legiuitorul are puterea de a desemna persoanele ce vor fi ridicate în slujba cetăţii […], *cu atât mai mult acesta, adică totalitatea credincioşilor, se cuvine să hotărască pe cine să înalţe în slujba preoţească şi să-i numească pe preoţi în funcţiile lor*.

Marsilio de Padova, *Defensor pacis* (*Apărătorul păcii*), 1324, în M. Pacaut, *La Theocraţie* (*Teocra* (*ia*), p. 280 – 282.

departe (131). Statul singur deţine suveranitatea. Biserica nu este o societate; ea fiinţează în cadrul statului, care acordă puteri clericilor şi are prerogativa convocării conciliilor. Avem aici de-a face cu o teocraţie răsturnată, un embrion de sistem totalitar.

Semn simbolic al acestui spirit laic, bula de Aur din 1356 exclude orice intervenţie a papei în desemnarea împăratului Germaniei.

II – TRIBULAŢIILE

PAPALITĂŢII

1. Papii la Avignon în iunie 1305, după ce scaunul pontifical a rămas vacant aproape un an, cardinalii divizaţi îl aleg drept papă pe arhiepiscopul de Bordeaux, Bertrand de Gol. Acesta se dovedise a fi un spirit conciliator în disputa dintre regele Franţei şi papă. La încoronarea sa, care a avut loc la Lyon în noiembrie 1305, asistă şi Filip al IV-lea, Acesta îi cere papei ajutorul pentru a reglementa diferendul franco-englez asupra Gasconiei. Pe de altă parte, Statele pontificale sunt agitate de tulburări. Toate aceste motive, la care se vor adăuga şi altele, îl reţin pe Clement al V-lea în Franţa sau în apropierea ei, făcân**du**-l să nu meargă la Roma. Până în 1377, papii îşi vor avea aşadar reşedinţa în Comitatul

Venesin, posesiune pontificală, şi la Avignon, pe care îl vor cumpăra. Nu era prima oară când papii părăseau Roma, dar niciodată nu lipsiseră atât de mult din Italia. Romanii vorbeau de «robia babilonică». Totuşi

Avignonul nu prezenta doar inconveniente pentru conducerea

Bisericii. Oraşul era liniştit şi bine aşezat. Se putea comunica uşor cu ansamblul Creştinătăţii. De altfel, papii din acea perioadă au păstrat un viu interes pentru

Biserica universală. **S-**au preocupat îndeaproape de misiunile din ţinuturile îndepărtate şi de posibile cruciade.

O fiscalitate devorantă

Totuşi, instalarea papalităţii în vecinătatea regatului Franţei a adus prejudicii pe mai multe planuri. Cum cardinalii dintre care se alegea viitorul papă erau aproape în exclusivitate francezi, toţi papii de la Avignon au fost francezi, dând impresia că se află în slujba regelui Franţei. Aceasta **s-**a văzut în procesul împotriva cavalerilor Templieri (1307 – 1314), al căror ordin a fost suprimat de Clement al

V**-**lea şi de conciliul de la Vienne (1311 – 1312)

la cererea lui Filip cel Frumos. Papii de la

Avignon, mai ales începând cu Ioan al

XXII**-**lea, au dezvoltat considerabil administraţia pontificală şi o curte care putea număra trei sau patru mii de persoane. Întreţinerea acestei curţi şi construcţia palatului papilor de către Benedict al XII-lea şi Clement al VI-lea au cerut resurse importante şi o fiscalitate pe măsură, ceea ce a întărit renumele negativ al papilor de la Avignon.

Progresele centralizării

Papalitatea se vede prinsă **într-**un fel de cerc vicios. Centralizarea administrativă impune resurse suplimentare. Dar ea are în parte drept scop să sporească aceste resurse.

Papii se arată tot mai preocupaţi să conducă

Biserica nemijlocit. Ei intervin tot mai des în desemnarea episcopilor. Fără îndoială, alegerile erau adesea contestate şi papa trebuia să tranşeze. Dar ceea ce altă dată era excepţie, a devenit fapt curent. Sistemul alegerilor dispare treptat şi se impune regula ca papa să desemneze titulari pentru toate scaunele episcopale, regulă aflată încă în vigoare. De acum înainte se ajunge episcop

«prin harul lui Dumnezeu şi al scaunului apostolic». Cel desemnat de papă ca episcop trebuie să cedeze finanţelor pontificale veniturile sale pe un an. Exista deci un interes în generalizarea practicii de nominalizare de către papă. Este drept că papa trebuia adesea să negocieze cu prinţii privitor la această desemnare.

În mod sigur, papii de la Avignon nu merită toate reproşurile cu care i**-**au copleşit italienii (132). Pius al IX**-**lea l-a beatificat pe

Urban al V-lea (1362 – 1370) în 1870. Dar, fiind în primul rând juriști, succesele tor s-au limitat la domeniul temporal. N-au cunoscut nicio adevărată izbândă relgioasă. Scăderile lor sunt la originea marii schisme din Occident.

(132) Invectivele lui Petrarca împotriva papilor de la Avignon

Petrarca (1304 – 1374) și-a petrecut o parte din viață la Avignon. Aici s-a îndrăgostit de Laura pe care a cântat-o în poeme. În ciuda indignării manifestate, n-a disprețuit favorurile papilor de la Avignon.

Avignon este necredinciosul Babilon, iadul celor vii, mocirla viciilor, cloaca pământului. Aici nu se află nici credință, nici iubire de aproapele, nici religie, nici frică de Dumnezeu, nici rușine, nimic adevărat, nimic sfânt: deși alegerea cetății ca loc de scaun al suveranului pontif ar fi trebuit să facă din ea un sanctuar și un turn întărit al credinței […]. Din toate orașele de mine cunoscute, Avignon este cel mai urât mirositor.

Ce rușine să-l vedem devenind dintr-odată capitala lumii, unde nu i se cuvine decât locul cel din urmă […].

Despre cardinali. […] *În locul Apostolilor care mergeau desculți, vedem acum satrapi călare pe cai împodobiți cu aur, rumegând aur și în curând potcoviți cu aur, dacă*

Dumnezeu nu le va osândi luxul neruşinat. Ar putea fi luați drept regi ai perșilor sau ai părților, care poruncesc să fie adorați și de care nimeni n-ar îndrăzni să se apropie cu mâinile goale.

(133) Ecaterina din Siena îi cere papei Grigore al XI-lea să se întoarcă la Roma

Ecaterina Benincasa (1347 – 1380), a douăzeci și treia dintr-o familie cu douăzeci și cinci de copii, a trăit încă din tinerețe experiențe mistice ieșite din comun. Deși a optat pentru consacrarea religioasă, a participat activ la conflictele din vremea sa la Siena, orașul său natal, dar și în Toscana, la Avignon sau la Roma, unde a și murit. Trei mari scopuri i-au călăuzit viața: întoarcerea păcătoșilor, reînvierea cruciadei și revenirea papei la Roma.

Fiți vrednicul urmaș al sfântului Grigore; iubiți-l pe Dumnezeu; nu vă legați nici de rude, nici de prieteni, nici de trebuințele lumești. Nu vă temeți de furtuna de acum, nici de mădularele stricate care s-au răzvrătit împotriva autorității voastre. Ajutorul lui Dumnezeu este aproape; alipiți-vă doar de păstorii cei buni, căci cei răi au pricinuit

răzvrătirea.

Puneţi capăt relelor şi făptuiţi în Iisus Cristos. Înainte! *Desăvârşiţi ce aţi început. Nu zăboviţi, căci tărăgănarea a adus multe rele, iar diavolul se străduieşte să ridice noi piedici în calea voastră. Înălţaţi stindardul adevăratei cruci, căci prin el veţi dobândi pacea. Îi veţi mângâia pe săracii lui Iisus, care vă aşteaptă cu dorinţă mare. Veniţi şi veţi vedea cum lupii se preschimbă în miei. Pacea să pună capăt războiului*! *Nu vă mai împotriviţi voinţei lui Dumnezeu, căci oile aşteaptă flămânde să vă întoarceţi pe scaunul sfântului Petru. Vicar al lui Iisus, sunteţi dator să vă ocupaţi din nou scaunul. Veniţi fără teamă, căci Dumnezeu vă va însoţi. Nu aşteptaţi timpul, căci timpul nu aşteaptă. Ascultaţi de Duhul Sfânt*! *Veniţi precum mielul care, fără arme, şi-a doborât vrăjmaşii, slujindu-se de arma iubirii. Fiţi curajos; salvaţi Biserica de nedreptate şi de dezbinare*; *lupii vor veni la voi şi vă vor cere îndurare* […]. *Veniţi cu îndrăzneală şi fără teamă*; *şi, mai cu seamă, păziţi-vă să veniţi cu oaste pentru a vă apăra viaţa, ci veniţi cu crucea în mână precum mielul blând*.

În G. Mollat, *Les Papes d'Avignon* (*Papii din Avignon*), p. 441, 447, 270 – 271.

(134) Jeluirea Doamnei Biserici, scrisă de teologul Jean Petit în 1393, în timpul Marii Schisme

Vai mie! *Ce voi face printre atâtea suferinţe*
Când, de peste cincisprezece ani
O boală grea atât de tare mă munceşte încât îmi zdrobeşte mădularele.
Capul şi trupul îmi sunt împărţite
Şi desfăcute în mai multe părţi.
Din iubire de Dumnezeu, creştini, veniţi şi vedeţi
Cum mi-aş putea afla degrabă vindecarea […].
De aceea, cei ce m-au aruncat în această furtună îi slujesc lui Anticrist
Care voieşte, după cât îmi pare.
Să fiu soţia a doi bărbaţi deodată2
Şi văduvă în acelaşi timp;
Pe mulţi aceasta îi mâhneşte […].
Soţie sunt lui Robert de Geneva3.
Dar alţii strigă: *nu, nu*.
Pe legea noastră, jurăm pe sfânta Genoveva4

Că urmaşului lui Bartolomeu de Baris
Îi e soţie legiuită;
Iar alţii spun: *Nu, Domnul ne e martor*.
Niciunul nici altul nu-i e soţ pe drept
Căci niciunul nu e cu adevărat Sfântul Părinte.
Şi astfel spun că sunt văduvă […].
Problema trebuie rezolvată
Mai întâi de cei mai mari
Care nu-şi fac datoria:
Nici papa Clement, nici Bonifaciu6.
Amândoi mă lasă să mor.
Nu se sinchisesc dacă mă prăpădesc […].
Îngrijiţi-vă deci neîntârziat
Să mă vindecaţi
Şi rugaţi-l pe Dumnezeu cu inimă neprefăcută
De mine să se-ndure, şi aşa să fie. Amin

1 Suntem deci în 1393.

2 Doi papi dintre care niciunul nu este legitim.

3 Papa Clement al VII-lea, care îşi are reşedinţa la Avignon.

4 Aluzia se explică prin aceea că Jean Petit este profesor de teologie la Universitatea din Paris, a cărei protectoare este sfânta Genoveva.

s Papa Urban al VI-lea care se află la Roma.

6 Clement al VII-lea şi Bonifaciu al IX-lea.

2. Marea Schismă (1378 – 1417)

Doi papi

Opinia publică creştină face presiuni pentru ca papalitatea să se întoarcă la Roma.

Rugăminţile Brigitei de Suedia şi ale

Ecaterinei de Siena (133) sunt deosebit de emoţionante. După trei ani petrecuţi la Roma

(1367 – 1370), Urban al V-lea se întoarce la

Avignon. Grigore al XI-lea decide în 1377

restabilirea definitivă a papalităţii la Roma.

Întoarcerea are loc în condiţii nefavorabile.

O luptă între trupele pontificale şi locuitorii răzvrătiţi din Cesena se soldează cu patru mii de morţi… Pe de altă parte, cardinalii francezi, care se simţeau în largul lor la Avignon, au venit la Roma cam

împotriva voinţei lor.

De-abia reinstalat, Grigore al XI-lea moare în 1378. Romanii, care nu mai vor ca papa să le scape, devin ameninţători. Ei vor un papă italian. Cardinalii se grăbesc să-l aleagă pe arhiepiscopul de Bari, Bartolomeo Prignano, care ia numele de Urban al VI-lea (aprilie

1378). Noul papă se dovedeşte insuportabil pentru cardinalii francezi, care părăsesc

Roma. Pe motiv că au acţionat sub ameninţarea presiunii populare în alegerea lui Urban al VI-lea, în septembrie 1378 ei procedează la o nouă alegere, a lui Robert de Geneva, care va lua numele de Clement al VII-lea. Într-o Creştinătate perplexă, decizia regelui

Franţei Carol al V-lea de a-l recunoaşte pe

Clement al VII-lea întăreşte o schismă care va dura aproape cincizeci de ani. Neizbutind să se facă acceptat la Roma, Clement al VII-lea se instalează la Avignon în iunie 1379.

Creştinătatea se împarte în două, în funcţie de aşezarea geografică sau de oportunitatea

(135) Decretul *Sacrosancta* (6 aprilie 1415)

emis de Conciliul de la Konstanz

Sfântul sinod de la Konstanz, constituit în conciliu general, reunit în chip legitim în

Duhul Sfânt întru lauda lui Dumnezeu atotputernicul, spre înlăturarea schismei actuale, spre unirea şi reformarea Bisericii lui Dumnezeu în capul şi în mădularele sale, pentru a ajunge mai uşor la unire şi la reformarea Bisericii lui Dumnezeu, porunceşte, defineşte şi declară următoarele:

Mai întâi, că acest sinod, adunat în chip legitim în Duhul Sfânt, constituind conciliu general şi reprezentând Biserica catolică luptătoare, primeşte puterea nemijlocit de la

Cristos; orice om, de orice stare şi rang, chiar şi papa, are îndatorirea să i se supună în orice lucru privitor la credinţă şi la înlăturarea schismei mai sus-amintite, precum şi la reformarea Bisericii lui Dumnezeu în capul şi în mădularele sale […].

În J. Gill, *Constance et Băle-Florence, histoire des conciles oecumeniques (Konstanz şi*

Basel-Florenţa, istoria conciliilor ecumenice), p. 308 – 309.

(136) Decretul *Frequens* (9 octombrie 1417)

emis de Conciliul de la Konstanz

Celebrarea frecventă a conciliilor generale este unul din cele mai bune mijloace de a cultiva ogorul Domnului […].

De aceea, prin edictul de faţă cu valabilitate perpetuă, hotărâm, decretăm şi poruncim convocarea periodică de acum încolo a conciliilor generale; astfel, primul care va urma după încheierea acestuia să aibă loc după cinci ani; următorul după cel de-al doilea, şapte ani mai târziu, iar apoi din zece în zece ani, într-un loc pe care, cu o lună înainte de încheierea conciliului în curs, papa sau, la nevoie, conciliul are îndatorirea să-l fixeze şi să-l desemneze.

În J. Gill, Op. cit., p. 328.

politică: «clementinii» se opun «urbaniştilor».

Fiecare tabără dispune de personalităţi sfinte, sfânta Coleta şi sfântul Vincenţiu Ferrier sunt de partea Avignonului, sfânta Ecaterina din

Siena de partea Romei. Moartea celor doi papi prilejuieşte noi alegeri de fiecare parte:

Bonifaciu al IX-lea este ales la Roma (1389), iar Benedict al XIN-lea la Avignon (1394).

Cei doi papi se excomunică reciproc, emit bule îndemnând la cruciadă unu] împotriva altuia. Poporul creştin suferă (134). Atunci a fost compusă liturghia pentru unitatea creştinilor. Anarhia le îngăduie suveranilor să intervină mai uşor în viaţa Bisericii.

Trei papi

Cardinalii din ambele tabere se gândesc să rezolve situaţia prin convocarea unui conciliu la Pisa (1409). Cei doi papi aflaţi în funcţie sunt demişi, şi este desemnat un altul.

Alexandru al V-lea. Creştinătatea are acum trei papi, deoarece Benedict al XIII-lea şi

Grigore al XII-lea au refuzat să abdice, împăratul Sigismund îi impune atunci lui Ioan al XXIII-lea1, succesor al lui Alexandru al

V-lea, să convoace un nou conciliu la

Konstanz, care va dura patru ani (1414 – 1418).

Temându-se că poate fi judecat, Ioan al

XXIII-lea părăseşte în grabă conciliul. Prin decretul *Sacrosancta* din 6 aprilie 1415, adunarea afirmă superioritatea conciliului asupra întregii Biserici, inclusiv a papei (135).

Atunci era singurul mijloc de a ieşi din criză.

Neputând restabili unitatea de îndată, conciliul a găsit un ţap ispăşitor în persoana lui Jan Hus, condamnat să fie ars pe rug (iulie 1415) (v. pag. 162). Abdicarea lui Ioan al XXIII-lea şi a lui Grigore al XII-lea, demiterea lui Benedict al XIII-lea îngăduie alegerea lui Martin al V-lea în noiembrie 1417. Schisma luase sfârşit. Conciliul îşi mai propunea o reformă generală a Bisericii. Nu erau decât veleităţi, dar **s-**a hotărât convocarea periodică a conciliilor (136).

1 Ioan al XXIII-lea nefiind considerat papă legitim, numele a fost adoptat în 1958 de Angelo Roncalli.

3. Criza conciliară

Conciliul de la Basel

Conform calendarului stabilit, Martin al V-lea convoacă un conciliu la Pavia în 1423, apoi la Basel, în 1431. Acest din urmă conciliu a reunit puţini episcopi, dar numeroşi ecleziastici aparţinând diferitelor ordine, precum şi universitari, inclusiv laici. Reforma este la ordinea zilei. E drept că pentru mulţi ea constă doar în reducerea impozitelor. În majoritate, conciliul îşi afirmă tot mai mult opoziţia faţă de papă, mai ales privind alegerea unui loc de întâlnire cu reprezentanţii Bisericii greceşti în vederea reunificării.

Eugen al IV-lea decide în 1437 transferarea conciliului de la Basel la Ferrara, apoi la Florenţa. Partizanii papei părăsesc Baselul. Cei rămaşi, vreo zece episcopi având printre ei un om sfânt, pe cardinalul Alemán, care va fi beatificat, şi trei sute de clerici, îl demit pe Eugen al IV-lea în iunie 1439 şi-l aleg ca papă pe ducele de Savoia, Amedeo al VIII-lea, care ia numele de Felix al V-lea. Schisma cade în ridicol. Conciliul se istoveşte **într-**un parlamentarism nelipsit de bune intenţii, dar care se dovedeşte cu totul ineficace.

Conciliul de la Florenţa (1439)

Conciliul transferat la Florenţa a avut rezultate cu mult mai strălucite, cel puţin în aparenţă. împăraţii Constantinopolului, aflaţi la ananghie în faţa înaintării turcilor otomani, doreau ajutor militar din partea Apusului, dar aceasta presupunea unitatea religioasă.

Conciliul de la Florenţa răspundea acestui scop. O delegaţie bizantină de mai multe sute de persoane, printre care împăratul şi

patriarhul Constantinopolului, soseşte în

Italia. Discuţiile teologice sunt purtate cu mult mai multă seriozitate decât la Lyon în 1274:

sunt abordate principalele puncte de dezacord. Decretul de unire poate fi semnat la 5

Iulie 1439, iar papa îşi exprimă bucuria (137).

Din nou avusese loc un conciliu cu adevărat ecumenic. Totuşi, unirea nu **s-**a înfăptuit. Unii dintre răsăriteni, precum Isidor, episcop de Kiev, l**-**au acceptat în mod sincer, dar clerul şi poporul nu i**-**au urmat. Alţii, precum episcopul Marcu din Efes, care nu semnaseră decretul de unire, i **s-**au opus după ce **s-**au întors acasă. Fapt cu mult mai grav.

Apusenilor nu le**-**a prea păsat de soarta

Constantinopolului. Oraşul şi rămăşiţele

Imperiului roman de Răsărit au căzut în mâinile turcilor în 1453. Cu timpul, unirea ar fi putut deveni realitate. Dar victoria turcă a întrerupt orice relaţie între Răsărit şi Apus.

S**-**au accentuat particularismele; cele două părţi au continuat să se ignore reciproc.

Capcanele politicii italiene

Criza conciliară a luat sfârşit prin victoria papalităţii. Felix al V**-**lea, care nu avusese niciodată mulţi partizani, a abdicat în 1449.

Dar marile probleme ale Bisericii tot nu erau soluţionate. Reforma îndelung cerută nu progresase. Bizui**ndu-**se pe autoritatea deţinută, papii ar fi trebuit să**-**şi asume această sarcină. Dar, prinşi în vârtejul politicii italiene şi al Renaşterii, se îngrijeau mult mai mult să**-**şi căpătuiască bastarzii şi să înfrumuseţeze

Roma cu edificii prestigioase.

(137) Conciliul de la Florenţa: unirea cu Biserica greacă (6 iulie 1439)

Eugen, episcop, slujitor al slujitorilor lui Dumnezeu, a cărui amintire să fie în veci.

În deplină înţelegere, privitor la cele de mai jos, cu preaiubitul nostru fiu, Ioan

Paleologul, strălucit împărat al romanilor, cu reprezentanţii venerabililor noştri fraţi patriarhii şi cu ceilalţi membri ce reprezintă Biserica răsăriteană:

«*Cerurile să se bucure şi pământul să tresalte*» (*Ps 95, 11*). *Iată că*

*într-adevăr a fost doborât zidul care despărţea Biserica din Apus de cea din Răsărit, iată că pacea şi înţelegerea domnesc din nou prin «Cristos, piatra din capul unghiului, care din doi a făcut unul» (Ef2, 20, 14) prin preaputernica legătură a iubirii şi a păcii care le unesc şi le leagă prin***tr-***un tratat de unire veşnică; iată că, după norul de tristeţe care a zăbovit asupra noastră şi după întunericul negru şi urât al unei îndelungi despărţiri, razele senine ale unirii mult aşteptate au strălucit în sfârşit pentru noi toţi* […]!

Iată, într-adevăr, că după un timp îndelungat de neînţelegeri şi dezbinare, Părinţii din

Apus şi cei din Răsărit, înfruntând primejdii pe mare şi pe uscat şi biruind toate piedicile, au venit plini de bucurie şi de veselie la acest sfânt conciliu ecumenic, îndemnaţi de dorinţa preasfintei uniri şi pentru a reînvia iubirea străveche. Iar speranţa nu le-a fost în zadar.

Căci, după îndelungi şi anevoioase căutări, prin mila Duhului Sfânt au ajuns în sfârşit la unirea sfântă atât de mult dorită […].

*Într-adevăr, adu***nându-***se la acest sfânt sinod ecumenic, latinii şi grecii au dat dovadă de mare râvnă unii faţă de alţii astfel încât, printre altele, articolul care vorbeşte despre purcederea divină a Duhului Sfânt a fost dezbătut cu multă atenţie şi după îndelungă cercetare* [urmează o dezvoltare amplă a discuţiilor referitoare la filioque].

*Afirmăm că Trupul lui Cristos este cu adevărat consacrat în pâinea din făină de grâu, fie că aluatul este dospit, fie că este nedospit, şi că preoţii trebuie să consacre acest Trup al lui Cristos sluji***ndu-***se de pâinea dospită ori nedospită, urmând obiceiul propriei Biserici, apusene sau răsăritene* […]. [Urmează luările de poziţie asupra purgatoriului şi infernului].

Mai afirmăm şi că Sfântul Scaun apostolic şi pontiful roman au întâietate asupra întregului pământ şi că acest pontif roman este urmaşul preafericitului Petru […].

*Reconfirmăm ordinea ce se cuvine respectată cu privire la ceilalţi venerabili patriarhi, aşa cum ne-a fost transmisă de canoane, astfel încât patriarhul Constantinopolului să fie al doilea după preasfântul Pontif Roman, al Alexandriei al treilea, al Antiohiei al patrulea şi al Ierusalimului al cincilea, recunosc***ându-***li-***se toate drepturile şi privilegiile.*

Texte citate în *Constance et Bâle-Florence, histoire des conciles oecumeniques (Konstanz şi*

Basel-Florența, istoria conciliilor ecumenice), t. IX, p. 355 – 359.

III – TULBURARE

PRINTRE OAMENI

1. Urgiile vremurilor

Războiul, ciuma și moartea

Calamitățile străbat de la un capăt la altul veacurile al XIV-lea și al XV-lea. Cea mai cumplită a fost Marea Ciumă, sau Ciuma

Neagră, venită din Asia și care a pustiit întreaga Europă începând din 1347, cunoscând mai multe ofensive la sfârșitul veacului.

O treime din europeni au pierit, chiar mai mulți în anumite regiuni. Războiul în stare endemică face la rândul său ravagii: este bine cunoscut Războiul de 100 de ani. Victimele se numără mai puțin pe câmpurile de luptă – combatanții sunt relativ puțini – cât în rândurile populației civile prădate și înfometate de trupele de mercenari rămase în slujba nimănui și care se răspândesc prin toată țara: Marile Companii, sau întârziații din timpul lui Carol al V-lea. Procesele verbale ale vizitelor pastorale enumera la nesfârșit biserici rămase fără acoperiș, case parohiale dărâmate, dispariția celor necesare cultului.

Moartea ajunge o obsesie. Textele și reprezentările plastice insistă pe aspectul înfricoșător al morții: cadavre despuiate și putrezite, guri căscate, măruntaie mâncate de viermi. Dansurile macabre subliniază egalitatea tuturor în fața morții. Durerea pentru cei

(138) Marea Ciumă (1347 – 1348)

În acel timp bântuia prin lume o moarte obștească și atotcuprinzătoare, datorată unei boli numită bubon sau molimă, care la unii apărea la brațul stâng, la alții la vintre aducând moartea după trei zile, iar când lovea pe o stradă sau **într-***o casă, o luau unii de la alții, de aceea puțini se mai încumetau să-i ajute sau să-i viziteze pe bolnavi; de-abia se mai puteau oamenii spovedi, căci cu greu se găsea un preot care să vrea* **s-***o facă, și nimeni nu îndrăznea să-i îmbrace sau să-i atingă pe bolnavi* […].

Oamenii nu știau ce să mai creadă și ce leac ar fi fost de folos împotriva ei, ci mai mulți credeau că era minune și răzbunare a lui Dumnezeu pentru păcatele lumii, astfel încât unii începură atunci să facă mare pocăință, în felurite chipuri și cu evlavie mare.

Printre altele, cei din Germania începură să străbată drumurile țării în număr mare, purtând cruci, prapuri și flamuri, formând

procesiuni sau mergând pe străzi doi câte doi, intonând cu glas tare cântări rimate şi recitate spre slava lui Dumnezeu şi a Maicii Domnului, iar apoi mergeau **într-***o piaţă şi, dezbrăc***ându-***se numai în cămaşă, de două ori pe zi se loveau din răsputeri cu bice pline de cuie, astfel că sângele le şiroia de pe umeri, cântând cu toţii, iar apoi aruncându-se de trei ori cu faţa la pământ în semn de evlavie şi strecurându-se unul pe lângă altul cu mare smerenie* […].

Când văzură oamenii că moartea şi ciuma nu conteneau, cu toată pocăinţa lor, un zvon se răspândi cum că moartea aceasta se datora evreilor şi că aceştia aruncaseră veninuri şi otrăvuri în puţuri şi fântâni prin toată lumea, ca să otrăvească întreaga creştinătate şi să se aleagă ei cu domnia şi cu bunurile tuturor. De aceea mânia tuturor, mari şi mici, se dezlănţui împotriva lor şi fură cu toţii arşi şi daţi morţii în pieţele unde se adunau flagelanţii, prin hotărârea seniorilor şi a împărţitorilor dreptăţii din acele locuri.

*Iar ei mergeau la moarte dănţuind şi cântând, veseli ca şi cum ar fi mers la un ospăţ de nuntă, şi nu voiau să devină creştini, împotrivi***ndu-***se ca pruncii lor să primească botezul*

[…]. Spuneau că găsiseră scris în cărţile profeţilor lor că atunci când secta aceasta de flagelanţi se va răspândi pretutindeni în lume, toată evreimea va fi nimicită prin foc, iar sufletele celor ce-şi vor fi dat viaţa cu bucurie în credinţa lor neclintită aveau să intre în rai.

Jean Le Bel, canonic de Liège (1290 – 1370), *Vrayes Chroniques* (*Croniciadevărate*) (1326 – 1361).

dispăruţi pălește în faţa groazei inspirate de propria moarte. Se încearcă «îmblânzirea» ei, se înmulţesc «artele de a muri». La Paris, decedaţii sunt îngrămădiţi în cimitirul care adăpostește scheletul unuia dintre sfinţii

Prunci Nevinovaţi: este unul din locurile cele mai frecventate.

Satana printre oameni

Omniprezenţa morţii invită la un examen de conştiinţă. Dumnezeu pedepseşte păcatele oamenilor, e nevoie de ispăşire. Aici se află originea procesiunilor de flagelanţi, care străbat oraşele, biciu**indu-**se până la sânge.

Ceea ce nu pune capăt flagelurilor. Trebuie găsiţi vinovaţii. Aceştia pot fi evreii, care devin ţapi ispăşitori (138). Dar marele autor al urgiilor este Satana, prezenţă cu mult mai obsedantă decât în veacurile precedente.

Europa este cuprinsă de o «febră» satanică ce nu se va ostoi decât în secolul al XVII-lea.

Satana lucrează prin agenţii săi, vrăjitorii şi vrăjitoarele. Semn al timpului, vrăjitoarele sunt cu mult mai numeroase decât vrăjitorii!

Se obţin mărturisiri prin tortură şi represiunea alimentează rugurile cu mii de victime. O

teologie defectuoasă şi o psihologie greşită interpretează ca supranaturală şi satanică orice manifestare patologică.

2. Criza inteligenţei

Tulburările din sânul Bisericii, conflictele dintre papi şi suverani, Marea Schismă se adaugă la calamităţile timpului semănând îndoiala în suflete. Filosofia şi teologia îşi pierd echilibrul şi siguranţa dobândite în secolul al XIII-lea.

Occam

Guillelmus Occam (1290 – 1350), franciscan englez venit pe continent, îmbrăţişează cauza lui Ludovic de Bavaria împotriva lui

Ioan al XXII-lea şi pune în discuţie concepţia papei asupra Bisericii, accentuând rolul laicilor. Mai mult, el opune în mod radical domeniul raţiunii, adică filosofia şi ştiinţa, domeniului teologiei. După opinia lui.

Dumnezeu nu poate fi cunoscut prin raţiune.

Conceptele teologice nu sunt decât construcţii verbale. El trimite deci la lectura Bibliei şi la exemplul sfinţilor. Atotputernicia Dumnezeului inaccesibil este arbitrară: El pedepseşte şi răsplăteşte după bunul plac.

Wyclif

John Wyclif (1324 – 1384), teolog la

Oxford, privilegiază Scriptura în raport cu

Tradiţia şi respinge, în numele filosofiei sale, transsubstanţierea euharistică. Dar, în primul rând, Marea Schismă îl determină să respingă teologia tradiţională a Bisericii. Când doi papi îşi dispută tiara aşa cum doi câini se bat pentru un os, sau doi corbi pentru un hoit, Biserica, spune el, nu poate fi identificată cu prelaţii care nu trăiesc după legea lui Dumnezeu şi a

Scripturii. Biserica este totalitatea celor dinainte chemaţi în fruntea cărora se află

Cristos. Wyclif a murit în patul său. Mult timp după moartea lui, adversarii s-au mulţumit să-i arunce oasele în râu.

Hus

Cu totul alta a fost soarta lui Jan Hus

(1369 – 1415), teolog din Praga, care reia unele idei ale lui Wyclif privitoare la Biserică. În dramaticul context de haos iscat de Marea

Schismă – existenţa a trei papi –, Hus nu poate crede că adevărata Biserică se confundă cu instituţia: ea este comunitatea celor aleşi.

Jan Hus îşi propune să reformeze Biserica păcătoasă: aceasta trebuie să se întoarcă la sărăcia evanghelică. Predicator tot mai virulent, devine incomod pentru bogatul cler ceh şi pentru papa Ioan al XXIII-lea. Vine la

Konstanz pentru a-şi susţine punctul de vedere

(139). Nu va avea paşaport care să-i garanteze securitatea decât la ducere! Părinţii conciliari care l-au osândit pentru concepţia lui asupra

Bisericii nu aveau nici ei o doctrină mai justă.

Execuţia lui Jan Hus a declanşat în Boemia o revoltă care **s-**a întins pe mai multe zeci de ani.

(139) JAN HUS (1369 – 1415)

Răspuns dat sinodului de la Praga în 1413

Pentru a înţelege textul de mai jos, trebuie să ne amintim că, din 1409, Biserica are trei papi. Jan Hus îl *vizează* aici în chip deosebit pe Ioan al XXIII-lea, papa de la Pisa.

Vai, de ***s-****ar pune de acorddiscipolii lui Anticrist în privinţa adevăratei sfinte Biserici romane, adică a tuturor creştinilor credincioşi şi sfinţi care luptă în credinţa lui Cristos, urmând învăţătura lui Petru, episcopul Romei, şi mai presus de toate pe cea a lui Cristos*!

De ***s-****ar întâmpla, ceea ce nu e cu neputinţă, ca Roma să fie nimicită precum Sodoma, împreună cu papa şi cu cardinalii, Sfânta Biserică tot nu ar pieri.*

Iată ce vreau să spun: cred că papa este în Biserica romană vicarul lui Cristos. Dar nu ţin această afirmaţie ca pe un adevăr de credinţă […]. *Mai cred de asemenea următoarele*:

*dacă papa este chemat şi-şi exercită slujba pastorală imit****ându-****l pe Cristos, atunci se află în fruntea acelei părţi din Biserica luptă*toare *pe care o conduce. Iar de cârmuieşte astfel întreaga Biserică luptătoare, urmând legea lui Iisus Cristos, atunci este cu adevărat capul ei, supus*

capului suprem, Domnul nostru Iisus Cristos. Dar de duce viaţă potrivnică lui

Cristos, atunci este hoţ, tâlhar ce se furişează, lup răpitor, făţarnic şi, dintre toţi muritorii, cel dintâi anticrist. Domnul ne-a înştiinţat îndeajuns să ne păzim de cristoşii mincinoşi şi de minunile lor. Şi mai cred şi aceasta: sunt gata să accept cu supunere şi respect, aşa cum se cuvine unui creştin credincios, tot ceea ce Biserica romană sau papa şi cardinalii săi hotărăsc şi poruncesc să credem şi să urmăm după legea lui Cristos, dar nu tot ceea ce papa şi cardinalii săi hotărăsc şi poruncesc în general. Căci este mai mult decât sigur că papa şi toată curia se pot înşela în privinţa adevărului la fel ca în privinţa moravurilor proprii.

Ultimele cuvinte rostite de Jan Hus pe rug, la Konstanz

Dumnezeu îmi stă martor că nu am învăţat vreodată pe alţii şi nici nu am predicat ceea ce mi se pune în seamă prin declaraţiile martorilor mincinoşi. Intenţia mea dintâi în cele ce am propovăduit şi în toate faptele mele a fost de a-i smulge pe oameni păcatului. Sunt gata să mor bucuros în adevărul Evangheliei, pe care am scris-o, am propovăduit-o şi am predicat-o după tradiţia sfinţilor învăţători.

6 iulie 1415, în P. De Vooght, *L'Heresie de Jean Hus* (*Erezia lui Jan Hus*), Louvain, 1960.

3. Schimbări în viaţa creştină Evlavie cantitativă

Teama în faţa morţii, neliniştea privind mântuirea şi lipsa de încredere în instituţia eclezială produc schimbări în existenţa creştină. Experienţa personală devine precumpănitoare în raport cu ierarhia. Aşa se explică în parte condamnarea Ioanei d'Arc (1431):

ea se încredea mai mult în vocile pe care le auzise decât în episcopii, călugării şi teologii aflaţi în solda englezilor şi a burgunzilor.

Totuşi, acest individualism capătă sensuri foarte diferite: sporire a superstiţiilor, dar şi adâncire reală a vieţii creştine.

Pentru unii, neliniştea îndeamnă la căutarea oricărui mijloc de mântuire, oricât de neînsemnat. Unele trăsături evocate mai sus se accentuează. Cultul sfinţilor şi al relicvelor, adesea familiar şi ireverenţios, înfloreşte mai mult ca oricând. Regele Franţei

Carol al VI-lea – e drept că nu era în toate minţile – le împarte celor apropiaţi coaste ale strămoşului său Sfântul Ludovic. Iar aceştia la rândul lor le decupează.

Se înmulţesc şi indulgenţele, în Flandra putând fi câştigate la loterie. Evlavia devine cantitativă: sporeşte numărul liturghiilor, iar

preoţii «altarişti» îşi petrec timpul celebrând liturghii pentru a-şi câştiga existenţa… Unii, în special prinţii, au o pietate spasmodică:

accesele de evlavie sunt urmate de izbucniri de destrăbălare.

Adâncire religioasă şi mistică

Se dezvoltă şi un tip patetic de evlavie centrat pe umanitatea lui Iisus şi a Mariei.

Creştinătatea a primit darul lacrimilor, după cum se exprima un autor. Un bun creştin trebuie să sufere împreună cu Cristos, să simtă durerile pătimirii sale. Sfârşitul Evului Mediu este timp de adâncire şi de interioritate, cel puţin pentru cei mai buni. Începuturile veacului al XIV-lea dau mărturie de o înflorire mistică întemeiată pe teologie. Dominicanii

Eckhart (1260 – 1327), Tauler (1300 – 1361) şi

Suso (1295 – 1366), apoi preotul olandez

Ruysbroek (1293 – 1381) sunt reprezentanţii misticii renane, caracterizată de căutarea unirii cu Dumnezeu prin depăşirea oricărei reprezentări, ceea ce este cunoscut sub numele de teologie negativă (140). La răscrucea veacurilor al XIV-lea şi al XV-lea, năzuinţa către o viaţă spirituală intensă se manifestă la tot mai mulţi bărbaţi şi femei din afara mănăstirilor. Aceştia formează uneori mici grupuri ce stârnesc suspiciuni, aşa cum sunt beghinele sau begarzii sau terţiarii2 printre care se numără şi Ecaterina din Siena (1347

1380). Mai puternic inseraţi în epocă, aceştia pun un accent deosebit pe psihologia religioasă şi pe mijloacele menite a contribui la progresul vieţii spirituale. În lucrări accesibile unui număr tot mai mare, ei propun exerciţii spirituale. Prin referire la ei se vorbeşte despre curentul «devoţiunii moderne», ilustrat de

Imitaţiunea lui Iisus Cristos, atribuită adesea lui Thomas a Kempis (1380 – 1471) şi care reprezintă produsul cel mai vestit al acestui curent (141). Mai mulţi, distanţâ**ndu-**se de mistica speculativă, se consacră educaţiei poporului creştin. Jean Gerson (1363 – 1429), rector al Universităţii din Paris, teolog al conciliului de la Konstanz, acordă mult din timpul său predicării, direcţiei spirituale şi educaţiei religioase a copiilor. În această atmosferă de devoţiune modernă se vor dezvolta personalităţile Renaşterii, printre care se numără, între alţii, Erasmus şi Luther.

2 Vorbim despre terţiari prin referire la primul ordin (bărbaţii) şi la al doilea (femeile). Terţiarii sunt o asociaţie de laici care ţin de un

ordin călugăresc: dominicani, franciscani, carmelitani…

(140) Maestrul Eckhart

Maestrul Eckhart (1260 – 1327), dominican, **s-**a născut la Erfurt, a locuit la Paris, la

Strasbourg şi la Köln. Principal reprezentant al mişcării mistice renane, a fost învinuit că răspândeşte învăţături greşite despre natura divină. A mers să se justifice la Avignon, unde a şi murit. Ioan al XXII**-**lea a condamnat în 1320 un număr de afirmaţii extrase din opera lui, cuprinse în principal în textele predicilor notate de discipolii săi.

Dumnezeu nu are nume, căci nimeni nu poate spune şi înţelege nimic din ceea ce este

El […]. *Dacă spun aşadar*: *Dumnezeu este bun, nu e adevărat*; *eu sunt bun, dar Dumnezeu nu e bun* […]. *Dacă mai spun*: *Dumnezeu e înţelept, tot nu e adevărat*: *eu sunt mei înţelept decât el*. *Dacă mai spun iarăşi*: *Dumnezeu este fiinţă, nu este adevărat*: *el este fiinţă de deasupra fiinţei* […]. *Un maestru a spus*: *Dacă aş avea un Dumnezeu pe care să-l pot cunoaşte, nu aş crede că acela este Dumnezeu* […]. *Trebuie să-l iubim aşa cum este*: *nici*

Dumnezeu, nici spirit, nici persoană, nici imagine; *mai mult încă*, *Unul fără amestec*, *pur*, *luminos* […].

J. Ancelet**-**Hustache, *Maître Eckhart et la mystique rhenane*

(*Maestrul Eckhart şi mistica renană*), *p*. *55*.

(141) Devoţiunea modernă: Imitaţiunea lui Cristos

Cel ce vrea cu adevărat să înţeleagă şi să guste cuvintele lui Cristos, va trebui, tocmai de aceea, să-şi rânduiască cu sârguinţă întreaga viaţă după pildele vieţii Domnului. La ce ţi-ar folosi să dezbaţi de-afir-a-păr nepătrunsele taine ale Sfintei Treimi, dacă, lipsit în sufletul tău de virtutea smereniei, ai displăcea Sfintei Treimi? într-adevăr, nu vorbe dibace şi iscusite sunt cele ce fac omul sfânt şi drept în ochii lui Dumnezeu, ci viaţa cea de toate zilele trăită în virtute. […]. *Dacă ai şti pe de rost toată Scriptura şi toată învăţătura filosofilor, la ce ţi-ar folosi atare ştiinţă, jară dragostea şi harul lui Dumnezeu? Deşertăciunea deşertăciunilor şi toate sunt deşertăciune* (*Ecl 1, 2*), *în afară de iubirea şi slujirea lui Dumnezeu. Cu adevărat, aceasta-i înţelepciunea cea mai mare*: *trecând cu dispreţ peste arătările lumii de faţă, să poţi păşi cu bărbăţie spre împărăţia cerurilor* (*I*, *1*).

*Fără îndoială, mai câştigat e ţăranul slujind lui Dumnezeu cu smerenie, decât filosoful semeţ care, lăsând***u***-şi propriul suflet în*

paragină, se încumetă să iscodească mersul stelelor.

[…]. Sileşte-te să-ţi înfrânezi năzuinţa nesăbuită de a cunoaşte, căci multă risipire şi multă amăgire stau cuibărite în aceasta. […]. Iar dacă ţi se pare cumva că ştii sumedenie de lucruri, nu uita că mai multe şi mai nenumărate sunt cele despre care nu ai habar. […]. Cea mai înaltă şi mai folositoare învăţătură este adevărata cunoaştere şi dispreţuire de sine (I, 2).

Pentru nimic în lume şi de dragul nimănui nu trebuie vreodată *săvârşită o faptă rea; dar, pentru a fi de folos celui lipsit, se cade uneori să lăsăm de bunăvoie o binefacere începută, preschimbând-o în acest fel în altă binefacere mai mare […] (I, 15).*

*Împărăţia lui Dumnezeu este înăuntrul vostru (Le 17, 21), zice Domnul. Întoarce-te din toată inima la Domnul, părăseşte lumea aceasta păcătoasă şi sufletul tău va afla odihna, învaţă să nu pui preţ pe lucrurile exterioare şi îmbrăţişează cele lăuntrice şi vei vedea împărăţia lui Dumnezeu venină întru tine […] (*II, *1).*

Fiul meu, nu eşti în stare să fii îndelung statornic în râvna fierbinte a virtuţii, şi nici să ţii neabătut privirea sufletului tău aţintită către culmi: ci dimpotrivă, datorită stricăciunii moştenite de tot omul, fără să vrei te vei coborî mereu, din când în când, spre cele de jos, unde, cu urât şi silă, să duci pe umerii tăi povara vieţii acesteia nemernice (III, 51).

Imitaţiunea lui Cristos, traducere de Andrei Brezianu, Arhiepiscopia Romano-Catolică

Bucureşti, 1992, pp. 3 – 4; 5 – 6; 30; 67; 229.

IVÎn ACEST TIMP.

ÎN RĂSĂRIT…

Conciliul de la Florenţa (1439) ne-a îndreptat atenţia către Biserica greacă şi către

Biserica Rusiei, dar şi către mai multe Biserici orientale care au semnat acte de unire efemeră cu Roma. Adesea nu au fost reţinute decât relaţiile ambigue ale acestor Biserici cu lumea latină: pentru greci, speranţa **într-**un sprijin militar, iar pentru latini reafirmarea întâietăţii romane asupra tuturor Bisericilor. Adesea

Apusul nu cunoaşte bogăţia istoriei şi a tradiţiei spirituale a creştinilor din Răsărit.

1. Bisericile din spaţiul slav

Biserica bulgară şi Biserica sârbă oscilează între sfera de

influenţă a Constantinopolului şi cea a Romei. Totuşi, moştenitoare ale acţiunii de evanghelizare desfăşurate de

Ciril şi Metodiu, ele se inspiră în primul rând din tradiţia Constantinopolului în ceea ce priveşte elaborarea liturgiei, a vieţii lor monastice şi a dreptului ecleziastic. Cele două

Biserici devin autocefale («care îşi are propriul cap», care-şi poate alege conducătorul) în secolul al XIII-lea. Bulgarii îşi au propriul patriarh cu sediul la Tîrnovo, iar sârbii îl au pe al lor la Pec. După căderea celor două state sub dominaţia otomană, Bisericile lor vor intra **într-**un con de umbră.

Cnezatul Kievului constituie inima primei Biserici ruse până în 1240, dată la care Kievul este distrus de mongoli. Constantinopolul îl desemnează pe mitropolitul

Kievului şi le furnizează ruşilor liturgia precum şi normele artei religioase (biserica

Sfânta Sofia din Kiev). Cnejii Kievului întreţin bune relaţii cu occidentul latin, materializate prin schimburi comerciale şi matrimoniale. După 1240, cnezatele ruse din nord şi mai cu seamă cnezatul Moscovei preiau moştenirea Kievului şi duc mai departe lupta împotriva ocupantului mongol.

Între ruşii din nord şi latini relaţiile nu au fost niciodată prea bune. În 1242, sfântul

Alexandru Nevski, cneaz al Novgorodului, respinge atacurile Cavalerilor Teutoni, un ordin religios militar german care **s-**a reprofilat după ce creştinii au pierdut din nou

Ţara Sfântă. În 1325, mitropolitul întregii

Ruşii se instalează la Moscova.

După. ce a respins unirea de la Florenţa, un conciliu rus proclamă autonomia Bisericii ruse alegâ**ndu-**l ca întâi-stătător pe mitropolitul Moscovei (1448).

2. Sfârşitul Imperiului Bizantin

Imperiul bizantin, reconstituit în 1261

după paranteza imperiului latin de la Constantinopol, luptă cu disperare pentru supravieţuire timp de două secole. El se va limita curând la două «mici insule», în jurul

Constantinopolului, pe Bosfor şi în jurul

Mistrei, în Peloponez. În aprilie 1453, oraşul este asediat de turci. Pe 28 mai, procesiuni străbat oraşul, o ultimă slujbă este

celebrată la biserica Sfânta Sofia. împăratul Constantin

Dragases primeşte ultimele sacramente. În dimineaţa zilei de 29 mai, turcii iau oraşul cu asalt. împăratul cade lângă ziduri. Sultanul

Mahomed al II-lea intră călare în Sfânta Sofia aşternută cu cadavre. «A doua Romă» se prăbuşise. Moscova prelua moştenirea, devenind «a treia Romă» (1461).

3. Spiritualitatea orientală

Mai multe puncte comune apropie

Bisericile sârbă, bulgară, rusă şi greacă:

spiritualitatea de inspiraţie monastică şi tradiţiile artistice rezumate de arta icoanelor.

Sfântul munte Athos **s-**a acoperit de mănăstiri reprezentând toate naţionalităţile ortodoxiei. După o şedere la Athos, călugării se întorc în ţara lor de origine şi adesea dintre ei sunt aleşi episcopii şi patriarhii. Astfel, istoria a reţinut numele sfântului Grigore

Sinaitul şi al sfântului Teodosie de Tîrnovo

(secolul al XIV**-**lea) pentru Bulgaria, al sfântului Sava pentru Serbia, al sfântului

Sergiu (1314 – 1392), întemeietor al mănăstirii

Sfintei Treimi, ascunsă în pădurile de la nord de Moscova, al lui Grigore Palamas (1296

1359), călugăr la Athos, apoi arhiepiscop al

Tesalonicului… Acesta din urmă este autorul sintezei teologice a isihasmului, marele curent spiritual al monahismului ortodox, deopotrivă teorie şi practică a contemplaţiei ce poate fi definită drept căutare a odihnei (*hesychia*) în

Dumnezeu (142).

Multe biserici ale unor mănăstiri au păstrat mozaicuri, fresce şi icoane din această perioadă. Lumea întreagă cunoaşte icoana

Sfintei Treimi pictată de călugărul rus Andrei

Rubliovân 1411.

Lecturi suplimentare:

— J. Huizinga, *Le declin du Moyen âge*

(*Amurgul Evului Mediu*), Payot, 1961;

Univers, 1970;

— P. Kovalevsky, *Saint Serge et la* spiritualité russe (*Sfântul* Sergiu *şi spiritualitatea rusă*), colecţia Maeştri spirituali, Seuil;

— J. Meyendorff, *Saint Grégoire*

Palamas et la mystique orthodoxe (*Sfântul*

Grigore Palamas şi mistica ortodoxă), colecţia «Maeştri spirituali», Seuil;

— Y. Renouard, *La Papaute a Avignon*

(*Papalitatea la Avignon*), colecţia «Que sais-je?» nr. 630, P.U.F.

(142) RUGĂCIUNEA LUI IISUS

Nichifor singuraticul (a doua jumătate a secolului al XIII-lea), originar din Calabria, călugăr la Constantinopol, apoi la Muntele Athos, este autorul unui tratat *Despre paza inimii*. El propune o metodă de rugăciune în care intervin tehnici **psiho**fiziologice.

*Mai întâi, viaţa să-ţi fie senină, liberă de orice grijă, în pace cu toţi. Atunci, intră în odaia ta, trage uşa în urma ta şi, aşez***ându-***te* ***într-****un ungher, fă precum îţi spun*:

Ştii că suflarea noastră, aerul pe care-l inspirăm, îl expirăm din pricina inimii […].

Aşază-*te, reculege-te în duhul tău, introdu-l* **–** *vorbesc* despre *duhul tău* **–** *în nări*;

acesta este drumul pe care merge suflarea ta ca să ajungă în inimă. Împinge-l, sileşte-l să-ţi coboare în inimă în acelaşi timp cu aerul inspirat. Odată ce va ajunge acolo, vei vedea ce bucurie va urma: *nu-ţi va părea rău. Precum bărbatul întors acasă după o absenţă nu-şi conteneşte bucuria regăsi***ndu-***şi soţia şi copiii, tot astfel duhul, când se uneşte cu sufletul, se revarsă de bucurie şi de nespusă desfătare. Frate, obişnuieşte-ţi aşadar duhul să nu se grăbească să iasă din suflet* […].

Pe când duhul tău se află acolo, nu trebuie nici să taci, nici să rămâi în trândăvie. Ci să n-ai altă îndeletnicire nici rugăciune decât să strigi: «*Doamne Iisuse Cristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluieşte-mă*!» *Nu înceta, cu niciun preţ. Această practică, păstrâ***ndu-***ţi duhul la adăpost de rătăciri, îl face de neînvins şi de neatins pentru orice ispită a duşmanului, înălţâ***ndu-***l în fiecare zi în iubirea şi în dorul de Dumnezeu.*

Petite Philocalie de la prière du coeur (*Mică Filocalie a rugăciunii inimii*), în J. Gouillard, colecţia «Livre de vie», Seuil, p. 151 – 152. *Filocalia* («iubirea de frumos») este o culegere de texte spirituale din Răsărit publicate în secolul al XVIII-lea.

LA CAPĂTUL A CINCISPREZECE VEACURI

La mijlocul secolului al XV-lea, papalitatea pare să-şi fi redobândit prestigiul şi strălucirea. Ultimul antipapă din istorie abdicase în 1449, O mulţime imensă venise la

Roma pentru jubileul Anului sfânt 1450. Din nou, papa putea afirma că «pontifii romani sunt stăpânii oamenilor şi a tot ce le aparţine». Creştinătatea avea oare să cunoască din nou ceasul de sla-vă din secolul al XIII-lea?

Dar mai putem vorbi de Creştinătate? Europa devenise o Europă a principilor.

Războiul de 100 de ani, încheiat în 1453, dezvăluise antagonisme naţionale care, cu timpul, se vor accentua. Dezamăgit, papa Pius al II-lea (1458 – 1464) făcea următoarea constatare: «Creştinătatea nu mai are un cap pe care să-l respecte şi de care să asculte;

titlurile de împărat şi de suveran pontif nu mai reprezintă pentru ea decât cuvinte lipsite de realitate, iar cei ce le poartă nu mai sunt în ochii lor decât chipuri iluzorii».

De altfel, papii de la sfârşitul veacului al XV-lea se comportă mai degrabă ca principi italieni decât ca pontifi universali.

Popoarele Europei aveau totuşi serioase temeiuri de a se uni în numele unui ideal comun. Imperiul roman dispăruse de la Constantinopol devenit Istanbul, iar turcii înaintau cu paşi mari în inima Europei. Acum era momentul de a porni în cruciadă.

Pius al II-lea **s**-a hotărât să pornească în fruntea expediţiei. Numai câţiva aventurieri sunt însă prezenţi la locul de întâlnire, oraşul Ancona, iar papa moare de inimă rea

(1464).

O epocă se sfârşise. Se anunţau alte timpuri. Odată cu întoarcerea literaturii şi a artelor la izvoarele antica, era pe cale să se producă o reînnoire a culturii, pe care

Biserica n-o va mai domina, aşa cum dominase viaţa intelectuală a veacurilor trecute.

Apariţia tiparului avea să revoluţioneze relaţiile dintre oameni. Cine va avea controlul asupra lor?

În pofida disputelor şi a divizărilor, în cursul Evului Mediu Creştinătatea latină izbutise întotdeauna să-şi regăsească unitatea. În primii ani ai secolului al XVI-lea, ruptura pricinuită de Reformă va fi definitivă.

În apusul continentului european, islamul avea să fie alungat din Spania (1492).

Portughezii puseseră deja piciorul în Africa, la Ceuta (1415).

Începe descoperirea unor lumi noi. Mărginită şi blocată la Răsărit, Biserica să fi bănuit oare că viitorul ei nu mai era restaurarea Creştinătăţii europene, ci vestirea Evangheliei în lumea întreagă?

Al doilea volum din SA CITIM ISTORIA BISERICII ne va purta de la mutaţiile radicale produse la sfârşitul veacului al XV-lea până la ultimele decenii ale secolului al XX-lea…

TABLA DE MATERII

Cuvânt înainte: GHID PENTRU A PARCURGE ISTORIA BISERICII…3
GHID DE LECTURĂ ŞI DE LUCRU… 6
1 – NAŞTEREA BISERICII… 10
I. Timpurile apostolice… 10
II. Imperiul roman…;… 16
2 – CREŞTINII ÎNTR-O LUME CARE NU-I ÎNŢELEGE (SECOLELE I-III) … 6
I. Privirea celorlalţi… 27
II. Prigoanele… 34
3-A FI CREŞTIN ÎN PRIMELE VEACURI…
I. Liturgia şi rugăciunea…
II. Constituirea slujirilor…
III. Seminţe de dezbinare şi legături între Biserici… 53
4 – BISERICA ÎN IMPERIUL CREŞTIN (SECOLELE IV-V) … 60
I. De la libertatea religioasă la religia de stat…60
II. Dezvoltarea cultului şi progresele evanghelizării… 66
III. Începuturile monahismului… 72
5 – CONSTITUIREA CREZULUI (SECOLELE IV-V) … 77
Primele concilii ecumenice din viaţa Bisericii
I. Cum Iisus Cristos şi Duhul Sfânt sunt Dumnezeu?… 78
II. Cum Dumnezeu şi omul sunt una în Iisus Cristos?… 84
III. Organizarea eclezială şi legăturile dintre Biserici… 89
6 – PĂRINŢII BISERICII… 92
Scriitorii creştini ai primelor veacuri
I. Cine sunt Părinţii Bisericii?… 92
II. Vârsta de aur a Părinţilor Bisericii… 94
7 – EVUL MEDIU TIMPURIU… 103
Explozia şi restructurarea lumii creştine între secolele al V-lea şi al XI-lea
I. Invaziile şi noua geografie religioasă… 103

II. Cea dintâi restructurare a lumii creştine… 111
III. Noul haos şi reinstituirea lentă a echilibrului… 114
8 – CREŞTINĂTATEA: BAZELE SOCIETĂŢII (SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XI-LEA – SECOLUL AL XIII-LEA) …121
I. Temeiurile creştinătăţii medievale… 121
II. Faptele credinţei…131
III. Credinţa inspiratoare a inteligentei şi a artelor… 134
9 – EXPANSIUNEA, CONTESTAREA ŞI APĂRAREA CREŞTINĂTĂŢII (SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XI-LEA – SECOLUL AL XIII-LEA) … 138
I. Cruciadă şi misiune… 138
II. Creştinătatea contestată… 142
III. Reprimarea ereziei… 148
10 – AMURGUL CREŞTINĂTĂŢII (SECOLELE XIV-XV) … 152
I. Naşterea spiritului laic… 152
II. Tribulaţiile papalităţii… 155
III. Tulburare printre oameni… 161
IV. în acest timp, în Răsărit… 165
Concluzie: LA CAPĂTUL A CINCISPREZECE VEACURI… 169

Iată un parcurs de cincisprezece secole de istorie a Bisericii. Prin ce trăsături se caracterizează acest demers istoric şi metoda pe care o adoptă?

— Mai întâi, istoria Bisericii nu trebuie separată de istoria generală a omenirii. Creştinii trăiesc în lume şi numeroase evenimente politice, sociale, economice au determinat viaţa Bisericii.

— Apoi, trebuie valorificate toate urmele trecutului: edificii, opere de artă, săpături arheologice.

— În sfârşit, cititorii trebuie să aibă acces direct la izvoarele scrise.

Acest volum acordă egală importanţă documentelor din trecut cât şi prezentării evenimentelor. În plus, oferă «chei» pentru situarea, înţelegerea şi aprecierea textelor.

Jean Comby, profesor la Universitatea Catolică din Lyon, îşi pune următoarea întrebare: «în ce constă a fi creştin?» Şi demonstrează cu brio că studiul condiţiei creştinului din primele veacuri sau din Evul Mediu poate oferi un răspuns parţial dar capital la

întrebările cele mai moderne.

Coperta I:

— *Catedrala din Chartres (sec. 12 – 13), interior*

— *Crucea lui Lothar (Catedrala din Aachen)*